fondată în 1895

bpt

serie nouă

iordan iovkov

inimă de femeie

iordan iovkov

inimă de femeie

POVESTIRI ALESE

ÎN ROMÂNEȘTE DE MIRCEA TH. POPESCU

PREFAȚĂ DE LAURA BAZ-FOTIADE

UNIVERSUL POVESTIRILOR LUI IOVKOV

Marile talente nu se opresc niciodată la un singur gen literar. Inspiraţia îi îndeamnă să-şi încerce forţele în diferite domenii, pentru a-şi găsi cea mai desăvîrşită formă de exprimare a gîndirii lor artistice. Acest deziderat este pe deplin valabil în cazul lui Iordan Iovkov — prestigiosul clasic bulgar, a cărui creaţie poate fi considerată un mozaic de genuri literare: poezie, schiţe şi povestiri, nuvele, dramaturgie şi romane. Cea mai mare importanţă în opera sa o au genul scurt şi dramaturgia, scriitorul îmbogăţind tezaurul literar bulgar cu lucrări de valoare universală, ce şi-au păstrat nealterată strălucirea pînă în zilele noastre.

Pe cît de complexă şi bogată este creaţia sa, moştenire lăsată poporului bulgar, pe atît de simplă şi modestă îi este biografia. Născut la 9 noiembrie 1880 în satul Jeravna, regiunea Sliven, Iordan Iovkov este penultimul din cei şase copii ai agricultorului înstărit Ştefan Iovkov şi al soţiei sale Pena Soiceva. Ei au avut cinci băieţi şi o fată. Tatăl său era un om întreprinzător, energic şi deosebit de cinstit. Ştia carte şi deseori lua parte la viaţa socială, interesîndu-se de treburile obşteşti ale satului în calitate de membru în comitetul comunal, al şcolii sau al bisericii. Trăsătura sa principală era simţul dreptăţii şi echităţii. Era un om aspru, dar drept. Cei din sat îl stimau şi deseori apelau la el pentru a le descurca unele lucruri încîlcite. În 1880 cumpără pămînt la ţară ocupîndu-se cu agricultura şi creşterea vitelor, în special cu oeritul, dar familia nu şi-o aduce decît în anul 1897, cînd se stabileşte în satul

Cifutkioi (astăzi Iovkovo). Venit aici, viitorul scriitor îndrăgeşte plaiurile şi oamenii de pe aceste meleaguri, pe care îi va descrie cu multă dragoste în operele sale.

Mama scriitorului, Pena, deşi femeie simplă, era vestită prin energia şi optimismul ei, prin darul ei de a povesti nuanţat şi plastic întîmplări de demult sau peripeţii autentice, trăite de ea ori auzite, pe care ştia să le redea cu o adevărată forţă evocatoare. Întreaga energie latentă a unor caractere tari, purtînd în ele bogăţia spirituală a poporului bulgar, a fost transmisă cu prisosinţă penultimului lor vlăstar, Iordan, care în anii de maturitate creatoare a reuşit să-i dea o expresie vie prin eroi, fapte şi idei îmbrăcate într-o minunată formă artistică.

Iordan Iovkov îşi începe studiile în satul natal, apoi în clasa a IV-a se transferă în Kotel şi îşi termină liceul la Sofia în anul 1900. După absolvirea liceului intră în învăţămînt şi este dascăl prin satele dobrogene, mai întîi la Ciflic Musubei (Dolen Izvor). După doi ani se înscrie la Şcoala de ofiţeri de rezervă din Kneajevo, pe atunci o suburbie a Sofiei. În 1903, cînd termină cursurile, doreşte să facă studii superioare şi se înscrie la Facultatea de ştiinţe juridice din cadrul Universităţii din Sofia, dar după cîteva luni îi moare tatăl şi, neavînd posibilităţi materiale, este nevoit să se întoarcă acasă, să-şi reia meseria de dascăl prin satele din Dobrogea de sud, pînă la izbucnirea războaielor balcanice. De fapt aceasta este perioada de acumulare a lui Iovkov. Fire sensibilă şi receptivă, viitorul scriitor începe să studieze mediul înconjurător, oamenii cu care venea în contact, să le asculte păsurile şi să pătrundă în universul lor de gînduri şi frămîntări, să le înţeleagă caracterul şi bogăţia sufletească. Trăind în mijlocul lor, Iovkov descoperă treptat chipul ţăranului bulgar, care va deveni mai tîrziu eroul central al bogatei sale creaţii. De fapt Dobrogea de sud, ca şi Jeravna, trezeşte în scriitor acea forţă latentă de creator şi apărător (prin puterea talentului său) al celor mulţi şi obidiţi.

Dar nu numai simpla observare şi înregistrare a vieţii sociale l-a născut pe marele povestitor Iordan Iovkov. În aceşti ani de dăscălie, pe lîngă activitatea profesională, cititul era marea lui pasiune. Faţă de Ivan Vazov scriitorul manifesta o adevărată pietate: măiestria

VI

şi originalitatea operei acestuia erau pentru el jalonul adevăratei arte. Cu deosebită plăcere îi citea pe Ţanko Ţerkovski, Todor Vlaikov şi mai ales pe Elin Pelin ; pe ultimul îl va asemui cu Liviu Rebreanu al nostru. Acelaşi interes manifesta şi faţă de literatura străină, îndeosebi faţă de marii clasici ruşi, pe care-i citea în original : A. S. Puşkin, N. Gogol, Turgheniev, Lev Tolstoi şi Cehov. Mai tîrziu se va interesa îndeaproape şi de literatura română. De la marii maeştrii ai cuvîntului scris — bulgari şi străini — el va învăţa să toarne în tipare proprii universul său poetic.

Primele încercări literare aparţin liricii (debutează cu poezia *Soartă,* scrisă în 1905 şi publicată în revista *Selska Probuda,* condusă de Ţanko Bakalov). Treptat versurile sale apar în ziarul *Săznanie,* revistele *Novo obştestvo* şi *Hudojnik*. Lirica însă nu-l satisface. Simte că marea sa chemare este proza. În 1910 publică prima povestire, *Jeluirea ciobanului,* în revista *Prosveta,* nr. 6. Urmează apoi o serie de alte povestiri apărute în revista lui Anton Straşimirov *Nabliudatel,* în revista lui Dimităr Podvărzaciov *Zveno* şi în altele.

Izbucnirea războaielor balcanice îl plasează pe Iovkov pe o altă orbită. El este mobilizat pe front, unde îndeplineşte o serie de misiuni şi participă la lupte ; la 18 iunie 1913 este grav rănit, apoi decorat cu „Ordinul vitejiei". Refăcîndu-şi sănătatea, se stabileşte în Sofia, unde îl găsim funcţionar al Ministerului Afacerilor Interne.

Perioada de acalmie nu durează mult, căci izbucneşte primul război mondial şi Iordan Iovkov îmbracă din nou haina militară. De data aceasta este trimis grănicer lîngă rîul Mesta, la graniţa dintre Grecia şi Bulgaria. După zece luni este transferat în Sofia în calitate de ziarist, corespondent militar al ziarului *Voenni izvestia.*

Participarea la războaiele balcanice şi la primul război mondial îi oferă scriitorului prilej de a aduna un bogat material, pe care îl va folosi în povestirile sale de război publicate în ziarul *Voenni izvestia* şi în revistele *Narodna armia* şi *Otecestvo,* aducîndu-i recunoaşterea unanimă — atît a cititorilor, cît şi a criticii literare — de excelent scriitor de război.

Frontul îi deschide lui Iovkov un alt orizont, ţăranul bulgar îi apare într-o nouă ipostază, aceea de soldat. Îl urmăreşte în-

deaproape, caută să pătrundă în universul lui psihologic, să-i înţeleagă gîndurile, frămîntările, să filtreze vicisitudinile războiului prin prisma şi viziunea lui. De aici izvorăşte puternicul umanism iovkovian impregnat în povestirile sale din această perioadă.

Este interesantă atitudinea scriitorului faţă de aceste evenimente la care ia parte activă. Nu le înţelege caracterul şi n-are atitudine diferenţiată faţă de ele. În război Iovkov vede în primul rînd bărbăţia, fapta eroică a unei anumite persoane şi a maselor, vitejia şi conştiinţa datoriei, abnegaţia şi jertfirea de sine, dar nu ascunde faptul că războiul, plagă a omenirii, nu este numai o epopee eroică, ci e un amestec de eroism şi moarte, de slavă şi distrugere, de însufleţire şi cruzime. Deşi Iovkov nu se ridică ferm împotriva războiului, totuşi o face prin compasiunea arătată faţă de cei ce suferă de pe urma lui, prin umanismul care emană din povestirile sale, făcînd apel la cele mai nobile sentimente ale sufletului uman. Nu este un scriitor de război de tipul lui Lev Tolstoi ; pentru autor cîmpul de luptă nu capătă contururi concrete, detalii, ci mai curînd este arena în care individul îşi poate manifesta înaltele sale calităţi de eroism, curaj, vitejie şi abnegaţie, care existau în el latent, manifestate poate şi în viaţa paşnică prin acurateţea muncii sale, dar neobservate, nefiind puse într-o situaţie excepţională. Aceştia sînt eroii din povestirile : *Bulgăroaica, Balkan, Consătenii, Escadronul alb, Prima victorie, Trandafirii albi, De revelion* şi altele, în care Iovkov descoperă laturi noi ale ţăranului bulgar îmbrăcat în mantaua militară, care consideră războiul ca o muncă grea, ca o datorie pe care trebuie s-o îndeplinească cu aceiaşi conştiinciozitate cu care îşi face lucrările cîmpului şi ale gospodăriei. El este supus, disciplinat şi răbdător. Sînt momente însă cînd glasul pămîntului îl cheamă. Dorul de casă, de satul natal şi mai ales grija că ogorul său rămîne nearat în primăvara aceasta, că acest pămînt nu aşteaptă şi-şi cere drepturile sale, îi face pe eroii din nuvela *Consătenii* să privească războiul cu alţi ochi şi să fie nerăbdători de a-l vedea odată terminat. Iată ce spune soldatul Stoil sublocotenentului Varenov, simţind primele adieri ale primăverii :

„Stoil privea ogorul, întîrziindu-şi răspunsul.

VIII

— Ce să ne mai tot gîndim atîta, zise Varenov. Trebuie să mai răbdăm încă puţin.

— Noi om răbda cum om răbda, răspunse molcom Stoil. Noi răbdăm, domnule sublocotenent, dar, vezi, el, pămîntul, nu aşteaptă. Uite, na, parcă-ţi vorbeşte !..."

Iovkov adună povestirile scrise în această perioadă în două volume ; primul, apărînd în 1917, îi aduce nu numai consacrarea ca scriitor, dar şi marele premiu „Ivan Vazov", acordat de Academia de ştiinţe ; al doilea apare în 1918.

După anii de război tema aceasta începe treptat să dispară din orbita preocupărilor scriitorului, pentru a face loc unei vaste panorame a vieţii satului dın perioada antebelică.

Demobilizîndu-se, Iovkov se întoarce în învăţămînt, funcţionînd mai întîi în Dobrici şi apoi în Varna, fără a neglija pasiunea scrisului, ce-i completa viaţa şi-i aducea satisfacţie morală. Aici compune nuvela *Secerătorul,* pe care o publică în anul 1920 în editura „Obrazovanie". În toamna aceluiaşi an lui Iovkov i se propune să plece în Germania sau România să lucreze la una din legaţiile bulgare din aceste ţări. Iovkov alege a doua alternativă şi astfel este numit ataşat de presă la Legaţia bulgară din Bucureşti. De ce face el această alegere ? Iovkov nu rămăsese indiferent faţă de viaţa culturală ce se desfăşura în ţara vecină. Încă înainte de a pleca la Bucureşti, se interesează îndeaproape de literatura română. Caută să-şi lărgească orizontul literar şi foloseşte orice prilej pentru a se informa asupra problemelor ce-l preocupau. Astfel, Petăr Ikonomov, contemporan şi prieten cu Iordan Iovkov, mărturiseşte : „La un moment dat, a început să se intereseze de literatura română şi să mă întrebe despre scriitorii români mai de vază — nuvelişti şi romancieri. Acest lucru m-a surprins la început, dar după o lungă discuţie cu el i-am înţeles marea dorinţă de a se duce la Bucureşti, ca ataşat de presă, pentru a-şi lărgi orizontul literar, pentru a cunoaşte literatura română şi, dacă se va putea să urmeze o facultate.

I-am înşirat numele cîtorva poeţi, nuvelişti şi romancieri (...), caracterizîndu-le opera în cîteva cuvinte...

La plecare spre Bucureşti, i-am recomandat lui Iovkov cîteva reviste : *Viaţa românească, Ramuri* şi i-am dat o scrisoare pentru

prietenii mei — poeţi şi scriitori — în al căror cerc mă aflam ca student şi mai tîrziu ca profesor de liceu şi preot".

În România Iovkov stă şapte ani — de la 20 septembrie 1920 pînă la 21 iunie 1927.

La început a locuit pe lîngă cimitirul Belu, apoi s-a mutat în fosta clădire a şcolii bulgare de pe Calea Călăraşi, iar din 1925 pînă în 1927 a locuit pe strada Franzelari nr. 27.

De la Iordan Stratiev, poet bulgar, cu care Iordan Iovkov a lucrat împreună la legaţie, aflăm că acesta muncea foarte mult „se ocupa de paşapoarte, traducea toate documentele din bulgăreşte în româneşte şi din româneşte în bulgăreşte, făcea toată corespondenţa în limba română — o preocupare care-i răpea tot timpul", necesar creaţiei artistice. Iar Atanas P. Madjearov, de asemenea contemporan al scriitorului, reliefează un alt aspect din perioada lui bucureşteană. El afirmă că Iovkov învăţa cu multă sîrguinţă limba română. Adeseori îşi nota o serie de cuvinte neînţelese şi se interesa de sensul lor, de varietatea semnificaţiilor şi nuanţelor lor. În felul acesta, Iovkov reuşeşte să înveţe bine limba română, să facă cunoştinţă de aproape cu cultura ţării noastre, să citească în original operele scriitorilor români, să urmărească cu atenţie evenimentele politico-sociale şi să fie la curent cu presa vremii. Faţă de ţara noastră şi poporul român, scriitorul bulgar a nutrit multă simpatie şi chiar admiraţie, mai ales cînd constata că intelectualii şi oamenii politici progresişti români apreciau just unele personalităţi de vază ale Bulgariei şi se interesau de evenimentele ce se petreceau în ţara vecină.

În cei şapte ani petrecuţi în capitala ţării noastre, Iovkov devine un foarte bun cunoscător al literaturii române. În această privinţă, deosebit de interesantă este mărturisirea ce-o face Iordan Stratiev: „Iovkov cunoştea temeinic scriitorii români, îi citea, ştia să-i aprecieze şi căuta întotdeauna asemănări cu scriitorii noştri. (Aici trebuie să mărturisesc cu recunoştinţă că Iovkov mi-a fost primul îndrumător în literatura română.) Îi plăcea Ion Creangă pentru frumoasa lui limbă populară, aprecia piesele lui Caragiale, în special comedia *O scrisoare pierdută,* vorbea de Liviu Rebreanu ca de un scriitor deosebit de talentat, «un Elin Pelin de mari proporţii», era

entuziasmat de povestirile simple ale lui Brătescu-Voineşti. Dar, dintre toţi, se pare că Mihail Sadoveanu era scriitorul cel mai apropiat lui. Între ei exitau afinităţi din punct de vedere al stilului, al tematicii, al limbii, ambii au atîtea lucruri comune şi nu este deloc de mirare că amîndoi tipăresc în acelaşi an cărţi care se aseamănă nu numai din punct de vedere al stilului, dar şi titlurile sînt cam aceleaşi : *Hanul Ancuţei* şi *Nopţi la hanul din Antimovo*" [1].

Cunoscînd îndeaproape literatura română şi apreciind-o cu căldură, el va căuta s-o popularizeze şi în Bulgaria, printr-o serie de traduceri făcute la înapoierea în patrie.

În Bucureşti Iovkov vine ca scriitor deja format, cu întregul său univers de eroi, de imagini de trăiri şi concepţii expuse în cele două volume de povestiri şi în nuvela *Secerătorul*, pe care le publicase. În afară de aceasta el avea deja în arsenalul său poetic impresii şi imagini adunate din îndelungatii ani de dăscălie la ţară, care nu îmbrăcaseră încă o formă artistică. În pofida muncii istovitoare din cadrul Legaţiei şi al unor greutăţi de ordin material, furîndu-şi din orele de odihnă şi sacrificîndu-şi sănătatea şi aşa destul de şubredă, Iordan Iovkov îmbogăţeşte, la Bucureşti, tezaurul literaturii bulgare cu trei volume de povestiri — *Ultima bucurie* (notăm că numai două-trei din bucăţile cuprinse aici nu sînt scrie la noi în ţară), *Legende din Stara Planina* şi *Nopţi la hanul din Antimovo*, publicate treptat la Sofia.

Iovkov este scriitorul ale cărui rădăcini sînt împlîntate adînc în atmosfera, pămîntul şi viaţa satului bulgar. De aici îşi trage seva, de aici îi izvorăşte inspiraţia. El însuşi mărturiseşte că a trăit 30 de ani la ţară. „În acest răstimp, spune el, eu m-am format şi mi-am creat o anumită atitudine faţă de viaţă, faţă de oameni. Din această perioadă am toate emoţiile şi trăirile cele mai puternice, de atunci dăinuie toată experienţa mea de viaţă şi toate imaginile mele — întregul univers în care trăiesc." Acest univers palpită puternic în toată opera sa. Ori de cîte ori Iovkov a încercat să iasă

---

[1] Această problemă este dezbătută pe larg în : Laura Baz-Fotiade, *Locul lui Iordan Iovkov în relaţiile literare româno-bulgare din secolul al XX-lea*, revista *Studii de literatură universală*, vol. III, Bucureşti, 1961 p. 237—255.

din graniţele lui, să descrie oameni şi fapte produse de imaginaţia sa, ele şi-au pierdut forţa autenticităţii, vigoarea sugestivă, iar măiestria artistică s-a diminuat. Un caz tipic în această privinţă este romanul *Moşia de lîngă hotar,* în care încearcă să contureze evenimentele din timpul răscoalei bulgare din septembrie 1923. Dar este ştiut faptul că în anul respectiv Iovkov nu era în Bulgaria, ci la Bucureşti şi deci n-a luat parte la răscoală, n-a fost martor ocular pentru a avea imaginea clară a evenimentului, ca să-l treacă prin prisma trăirilor sale şi să-l redea cu tăria autenticităţii.

La el fuziunea dintre creator şi imaginea satului bulgar este indisolubilă. Rămînînd credincios acestei imagini, el se înrudeşte cu contemporanul său Elin Pelin, iar generaţiilor viitoare de scriitori le lasă o tradiţie bogată, pe care aceştia o vor dezvolta pe o treaptă superioară de viziuni, mesaje şi mijloace artistice, ilustrînd noua atmosferă din satul socialist bulgar, întîlnită în opera lui Stoian Daskov, Andrei Guleaşki şi alţii.

În cele trei cărţi scrise la Bucureşti ni se dezvăluie noi faţete ale creaţiei iovkoviene. În volumul *Ultima bucurie* se simte în surdină ecoul războiului ; apoi această temă dispare complet, cedînd locul atmosferei satului din perioada antebelică — *Nopţi la hanul din Antimovo* sau alunecă şi mai mult în timp în *Legende din Stara Planina* (tradusă în româneşte în anul 1966 şi apărută în volum separat la Editura pentru literatură universală). În ele Iovkov reînvie viaţa bulgară din epoca renaşterii — după cum observă acad. Petăr Dinekov — în cele mai dramatice manifestări ale ei, cu personaje şi caractere puternice, animate de sentimente şi pasiuni excepţionale, într-un cadru de asemenea neobişnuit şi romantic (vremurile de restriste ale cîrdjaliilor, cu atrocităţile şi samovolniciile din timpul robiei, otomane, cu romantismul haiducesc şi răscoalele populare, cu natura montană frumoasă, dar în acelaşi timp nespus de sălbatică).

Scriitorul se adresează trecutului nu pentru că aparţine în întregime lui. Pornind de la el tinde către contemporaneitate, creează adevăruri valabile şi azi. Slăveşte trecutul nu pentru că ar fi fost desăvîrşit, ci alege doar acele raze luminoase, acele caractere tari, care s-au opus răului şi au înălţat demnitatea umană ; Iovkov le reînvie pentru a sădi în noile generaţii de cititori calităţi morale, trăsături

de caracter veşnic valabile şi care împing spiritul uman spre perfecţiune şi înălţare.

Pornind de la acest crez, Iovkov zămisleşte o lume a binelui, o lume a principiilor etice, o lume a moralei, dar n-o caută într-un univers iluzoriu, creat de fantezia sa poetică, ci o caută şi o găseşte în viaţa concretă, cotidiană, a omului simplu, a poporului bulgar în mijlocul căruia s-a născut şi a trăit.

De pildă în nuvela *Secerătorul,* în povestirile *Străinul, Albena, Serafim* şi altele se simte influenţa idealismului etic al lui Lev Tolstoi. Însă la Iovkov există ceva înălţător, căci eroii săi nu-s nişte bogătaşi, făcînd acte de filantropie, ci scriitorul ne uimeşte cu modestia şi nobleţea faptelor unor eroi, pe care poate viaţa i-a aruncat la periferia ei. Astfel este Serafim din povestirea cu acelaşi nume, un bătrîn sărman, bolnav şi zdrenţăros, care, după ce munceşte toată vara ca să-şi cumpere o haină mai călduroasă pentru iarnă, întîlnind-o pe Pavlina, la fel de bătută de soartă, dar şi cu bărbatul bolnav, îi dă ei toţi banii şi gestul este făcut fără emfază, fără socoteli mercantile, ca un imperativ al modului său de a gîndi.

În aceeaşi lumină nobilă este învăluit Kolio, căruţaşul cel tuciuriu din povestirea *Ploaie de vară.* El o salvează pe Paraskeviţa, care, cuprinsă de disperare, încercase să se înece.

Iovkov, ca un mare realist, priveşte omul cu toate contradicţiile sale. În el forţele binelui se înfruntă cu cele ale răului. Eroii lui nu sînt nici îngeri, dar nici demoni. Rali îl pradă pe tatăl său, dar în cele din urmă îi cere iertare. Dafin, într-un moment de nesăbuinţă, comite o crimă ; apoi găseşte forţe să-şi răscumpere greşeala şi să se întoarcă iar în mijlocul oamenilor ; Sarandoviţa este ispititor de frumoasă, dar în anumite ipostaze se manifestă spiritul său mercantil etc. În tot acest conglomerat de bine şi rău, Iovkov pledează pentru încrederea faţă de om, căci fiecare, mai devreme sau mai tîrziu, va găsi puteri şi mijloace pentru răscumpărarea păcatului, redobîndirea personalităţii şi stima semenilor săi.

Citind cu atenţie povestirile lui Iordan Iovkov observăm că sînt pătrunse de o profundă compasiune faţă de suferinţele oamenilor. Revelatoare în această privinţă sînt : *Pe sîrma de telegraf, Străinul, Pribeagul, În timpul ciumei, Serafim, Capete de viteji* şi altele. De

aceea eroii lui sînt tăcuţi, păstrînd în sufletul lor o taină. Vorbesc rar şi puţin, ca oamenii care au îndurat multe în viaţă. Nu este o particularitate a unuia sau a altuia dintre eroi : este o viziune unitară asupra felului de a fi al omului obişnuit să tacă, apăsat de nevoi, adunînd într-însul durere, ură şi nădejde, aşteptînd ziua la care au visat generaţii. Sînt oameni simpli, de obicei ţărani săraci, chinuiţi şi exploataţi de orînduirea nedreaptă în care au trăit.

Dar Iovkov are şi un ideal de dreptate şi înălţare spirituală. Acesta e visătorul, purtătorul mesajului ; îl întruchipează bătrînul meşter Sali Iaşar, care visează să facă o faptă măreaţă, să lase o urmă în viaţa sa, să fie pomenit de generaţii de-a rîndul ; visul i se împlineşte prin „cîntecul roţilor". La fel de visători sînt şi bătrînii Gheno şi Mosco din *Nopţi la hanul din Antimovo,* moş Steрio din *Fraţii Senebir,* ori Moş Rusi din *Capete de viteji.*

Întîlnim însă şi alt tip de eroi, în înfăţişarea cărora există ceva măreţ şi excepţional. De obicei ei nu vorbesc, ci acţionează. Iovkov îi prezintă ca oameni tineri şi frumoşi, dar în acelaşi timp maiestuoşi şi aspri. Nu întîmplător subliniază aceste calităţi. Un bătrîn i se adresează lui Indje : „Nu te cunosc, dar ascultă ce vreau să-ţi spun : eşti tînăr, eşti frumos, eşti voinic. Bine-ar fi să avem un stăpîn ca tine." Aceiaşi frumuseţe bărbătească o găsim şi la un alt erou iovkovian, Sibil, frumuseţe recunoscută chiar de reprezentantul autorităţii asupritoare turceşti, în faţa căreia acesta rămîne uimit şi e gata să-i comute pedeapsa.

Iovkov s-a închinat întotdeauna în faţa bărbăţiei, eroismului şi a frumuseţii. Aceste calităţi fac să pălească trăsăturile negative ale eroului său, care vin în contradicţie cu cele pozitive, dar prin aceasta îl fac mai pămîntean, mai real.

Lumea eroilor lui Iordan Iovkov este deosebit de bogată şi pitorească, dar în cadrul ei locul central îl ocupă portretele feminine, în jurul cărora gravitează tema dragostei, a frumuseţii şi perfecţiunii, prezentată prin prisma creatorului. În fiecare ciclu de povestiri întîlnim femei de o frumuseţe rară ; în *Cîntecul roţilor* ne întîmpină Şakire, Ţvetana, Maria, în *Nopţi la hanul din Antimovo* Sarandoviţa, Albena, în *Inimă de femeie* Anicika şi Asie, în *Dacă puteau vorbi* Vasilisa, în *Legende din Stara Planina* — Tiha, Bojura

şi Jenda, fiecare din ele cu farmecul frumuseţii lor. Iovkov subliniază că frumuseţea fizică nu este elementul predominant, ci doar un corolar al bogăţiei sufleteşti, al acelei forţe interioare care face să emane sentimente înălţătoare şi dă vieţii o lumină vie, un sens nobil şi trăiri puternice, care-l transformă pe om, făcîndu-l mai bun, mai înţelept, mai fericit.

În portretele feminine Iovkov reliefează frumuseţea, vigoarea, isteţimea lor. Iar criticul literar bulgar, prof. Gheorghi Ţanev, observă :

„Calitatea cea mai mare este frumuseţea — din ea se nasc şi celelalte. Ea are o putere care nu se poate măsura cu nici o forţă fizică. Frumuseţea îi atrage pe toţi. Este o desfătare pentru toţi, în afară de cei în a căror inimă clocoteşte invidia. În faţa ei (a frumuseţii) nimeni nu este indiferent. Devine o forţă morală, care nu ţine seamă de nici un fel de măsuri şi legi în afara ei. Se ridică deasupra binelui şi răului ; acest lucru este caracteristic pentru oameni şi popoare cu un suflet simplu, curat, primitiv, cunoscut încă din literatura clasică greacă."

Aceste portrete feminine sînt prezentate într-o atmosferă de romantism, au o formă artistică elevată, care reliefează şi mai mult farmecul frumuseţii lor. Nu întîmplător Iovkov subliniază că la hanul din Antimovo veneau nu numai drumeţi de rînd, ci şi boieri, sau chiar paşa cobora „să bea o cafea şi s-o vadă pe Sarandoviţa". Frumuseţea se ridică deasupra păcatului. Exemplu caracteristic este povestirea *Albena,* în care eroina cu acelaşi nume este autorul moral al unei crime, atrăgîndu-şi oprobiul întregului sat. Oamenii sînt gata s-o omoare cu pietre, dar cu o privire ea-i liniştеşte şi-i împacă, fiindcă ochii ei sînt fermecători, iar autorul adaugă : „Femeia asta-i păcătoasă, dar tare frumoasă". Eroinele lui Iovkov iubesc cu pasiune şi abnegaţie, trec peste primejdii, prejudecăţi şi tradiţii, calcă chiar moartea în picioare şi se jertfesc pentru omul iubit. Astfel este Rada *(Sibil),* Albena sau Bojena din povestirile cu acelaşi titlu.

Unii critici bulgari din trecut, situîndu-se pe poziţii sociologizante, apreciau greşit povestirile scrise după primul război mondial,

afirmînd că în ele predomină doar o atmosferă patriarhală, idilică, iar autorul lor are vederi apolitice. Nu se poate afirma că Iovkov a fost un luptător. Era mai curînd un visător, un mare scriitor democrat. N-a participat niciodată direct la viaţa politică, dar asta nu înseamnă că a fost indiferent faţă de soarta poporului său. Dimpotrivă, prin arta sa, a luat totdeauna poziţie faţă de nedreptate şi suferinţele omului şi a încercat să reflecte frămîntările sociale prin prisma umanismului său. Drept mărturie stă nuvela *Secerătorul*, unde găsim tabloul luptei sociale din satul Liuleakovo, cu cele două pături antagoniste : bogătaşul Vălcean şi ţăranii săraciţi de el, al căror exponent este Grozdan. Conflictul este puternic, viaţa satului bulgar se conturează cu întregul arsenal de contradicţii şi ciocniri sociale. Mai găsim şi un învăţător socialist, în persoana lui Radulov ; deşi creionat sumar, el este redat în mod realist şi veridic. Cu toate că Iovkov ar fi putut aprofunda acest conflict pentru a crea o amplă panoramă a vieţii sociale a timpului, totuşi n-o face, situîndu-se pe poziţii idealiste. El vede rezolvarea conflictului social printr-o renaştere spirituală a eroilor şi împăcarea conflictelor de clasă. După ce Vălcean îi ia în mod obuziv toată averea lui Grozdan şi conflictul ajunge la apogeu, deodată toată povestirea capătă alte contururi : idealiste, de împăcare şi renaştere spirituală : Vălcean, fiind în pericol de moarte, este salvat de Grozdan, iar acesta, drept recunoştinţă, îi înapoiază întreaga avere. Cu toate aceste deficienţe, nuvela are şi calităţi artistice — tablourile se succed sugestiv şi cu forţa autenticităţii, iar ceea ce Iovkov subliniază cu pregnanţă este legătura indisolubilă dintre ţăran şi pămînt, dragostea cu care îl munceşte. Din acest punct de vedere el ne aminteşte de Ion al lui Liviu Rebreanu.

Analizînd concepţiile scriitorului bulgar, academicianul Petăr Dinekov arată că Iovkov scoate în evidenţă forţele etice viguroase, ce se ascund în sufletul oamenilor şi prin aceasta se manifestă umanismul, dragostea faţă de om, credinţa sa în el. Umanismul îi este mărginit de concepţia sa despre lume. Această credinţă a sa ia cîteodată forme netipice, reflectînd concepţiile idealiste ale scriitorului, exprimînd iluziile lui asupra posibilităţilor de transformare a lumii prin intermediul moralei, cu ajutorul educaţiei. Aceste iluzii sînt

deosebit de clare, mai ales în momentul cînd Iovkov caută să rezolve pe această cale marile conflicte sociale. Ceea ce îl face să idealizeze trecutul cu formele lui perimate, iar în metoda artistică îl împinge spre o oarecare diminuare a realismului.

Dar ceea ce e deosebit de preţios în opera lui Iovkov este tocmai faptul că ne înfăţişează oameni simpli, obişnuiţi, din popor, ce-şi iubesc munca, pămîntul şi patria. El ni-i înfăţişează cu multă dragoste şi căldură, descoperind cele mai frumoase calităţi ale poporului bulgar. Aceşti oameni simpli sînt purtătorii unor înălţătoare calităţi etice, ai unui adînc şi sincer umanism. Tocmai în aceasta constă credinţa fără margini a scriitorului în popor, în forţele şi viitorul lui.

Iovkov a fost remarcabil şi ca scriitor animalier, în volumul *Dacă puteau să vorbească*. Prin acest volum intră în marea familie de scriitori animalieri, înrudindu-se şi cu Emil Gîrleanu al nostru. Subtilitatea observaţiilor şi fineţea cu care ambii urmăresc universul spiritual al necuvîntătoarelor se apropie foarte mult. De asemenea şi legătura indisolubilă ce se creează între om şi animal este redată nuanţat şi veridic de ambii scriitori. Dar fiecare dintre ei are o manieră proprie de a pătrunde în labirintul sufletesc al vieţuitoarelor, de a le amplasa în tablouri de natură diferite — la Iovkov predomină toamna şi iarna, la Gîrleanu — primăvara şi vara. Culorile tablourilor sînt diferite la unul şi la celălalt, dar forţa sugestivă rămîne inegalabilă la ambii creatori.

Deseori ne întrebăm : cum scria Iordan Iovkov ? Ne răspunde însuşi scriitorul, într-o mărturisire făcută în februarie 1932 amicului său, profesorul Spiridon Kazandjiev [1], cu care se întîlnea deseori la cafeneaua „Biad“ de pe str. Rakovski din Sofia, unde era locul lui preferat, şi despre care afirma : „Acolo e frumos. Această cafenea este al doilea cabinet al meu. Seara, între orele 5—7 este puţină lume şi eu stau liniştit, fumez şi reflectez asupra lucrărilor

[1] Spiridon Kazandjiev a notat toate discuţiile purtate între ei şi le-a publicat în vol. *Intîlniri şi discuţii cu Iordan Iovkov*, Sofia, 1930.

mele. S-ar putea spune că acolo îmi «scriu» povestirile, iar acasă numai le «transcriu». Eu poate de aceea nu pot să compun la masa mea de birou. Întotdeauna mi s-a părut straniu să compui stînd cu tocul în mînă în faţa unei hîrtii albe. Aceasta nu-i artă, ci mai curînd o născocire, o fantezie searbădă. Mie îmi place ca în momentul cînd mă gîndesc la o întîmplare să simt oamenii şi viaţa în jur. De aceea adevăratele mele ore de creaţie sînt la cafenea : stau singur, mă uit pe fereastră, văd strada unde se desfăşoară viaţa şi mă gîndesc la eroii mei, de parcă şi ei ar fi undeva pe acolo, în acest tumult al vieţii. Astfel devin mai concreţi, mai reali şi nu vin la mine ca nişte fantome, dintr-o lume imaginară."

De aceea limba folosită de Iordan Iovkov este bogată, cu multe nuanţări, ceea ce îi dă o mare expresivitate. Izvorul său de inspiraţie este limba vorbită a poporului şi folclorul bulgar. Naraţiunea din povestirile sale se desfăşoară liniştit, el vorbeşte pe un ton calm, simplu, fără o frază stufoasă, exprimînd idei clare. La fel şi eroii săi — oameni simpli — îşi deapănă cîteodată firul amintirilor de parcă ar face o confesiune în faţa propriei lor conştiinţe. Ei vorbesc cumpătat, conştienţi de adevărurile ce le spun ; de aici se simte emanaţia unei profunde sincerităţi, se creează o atmosferă de cordialitate, lipsită de orice formalism şi convenţionalism. Dialogul la Iovkov are un dublu aspect — cel direct şi cel indirect — cînd eroul discută cu propriul său eu, îşi pune o serie de probleme şi cere de la conştiinţa sa să-i dea răspuns. Se produce acea interiorizare a eroului, cînd el ne apare în esenţa sa, îi cunoaştem nu forma sa exterioară, ci valoarea lui umană.

Natura este cadrul permanent în întreaga lui creaţie. Ea ia parte nemijlocită la gesturile şi faptele personajelor. Eroii proiectează de multe ori în natură tristeţile şi bucuriile lor, iar Iovkov descrie natura aşa cum o văd personajele sale. Omul se contopeşte cu natura căreia scriitorul îi atribuie elemente de viaţă. Aşa cum o descrie el, se dovedeşte a fi nu numai un pictor, dar şi un poet îndrăgostit de frumuseţile ei. În scrierile lui Iordan Iovkov este vie dragostea de natură, dragostea de glie, dragostea de trecut, dra-

gostea de vitejia străbună. În ele trăieşte întregul pămînt bulgăresc cu toate datinile lui.

*

Demn de remarcat este şi faptul că Iovkov, întors în patrie în 1927 continuă să se intereseze de ţara noastră şi caută să facă cunoscute publicului bulgar evenimentele şi situaţia din România, venind zilnic la Direcţia presei pentru a citi ziarele româneşti şi a selecta cele mai importante ştiri.

În afară de informările privitoare la viaţa culturală şi socială din ţara noastră, Iordan Iovkov popularizează în Bulgaria şi literatura română, traducînd din opera diferiţilor scriitori români. El însoţeşte întotdeauna aceste traduceri de scurte note despre scriitorul respectiv şi creaţia sa. Astfel din Mihail Sadoveanu traduce *Necunoscutul,* din Cezar Petrescu povestirile *Întoarcerea eroului* şi *Socoteala,* din Al. Brătescu-Voineşti *Sărmanul Tric* şi *Nicuşor,* dar cele mai multe traduceri le face din Gheorghe Brăescu : *Între două surprize, Lecţia, La dentist, Profilaxia, Alarma.*

Se poate observa faptul că şi în domeniul traducerilor Iovkov se orientează tot spre genul scurt.

Aceste traduceri dovedesc încă o dată că scriitorul bulgar cunoştea temeinic limba şi literatura română. Prin traducerile sale el popularizează literatura română în Bulgaria. Face cunoscut publicului bulgar nu numai conţinutul ei de idei, ci şi calităţile artistice ale literaturii noastre, deoarece traducerile sînt făcute cu măiestrie şi multă exactitate. Această muncă neobosită dovedeşte dragostea şi importanţa ce o acordă scriitorul bulgar literaturii române.

Iordan Iovkov fiind un mare partizan al prieteniei şi cunoaşterii reciproce dintre poporul român şi cel bulgar, se străduieşte să popularizeze şi succesele obţinute de noi în domeniul teatrului şi istoriei.

Din articolul său *Ceva despre teatrul din România,* găsit în arhiva scriitorului, reiese că Iovkov era entuziasmat şi îndrăgostit de teatrul românesc. În acest articol relatează că în Bucureşti s-a jucat cu mult succes piesa *Omul cu mîrţoaga* de G. Ciprian, iar

trupa lui Georges Pitoëff din Paris a început repetiţia acestei comedii. Montarea, după cum anunţă Iovkov, va fi de proporţii fantastice, subliniindu-se deopotrivă atît partea comică, cît şi cea dramatică a piesei.

În acelaşi articol scriitorul bulgar aminteşte de numărul relativ mare de teatre din Bucureşti unde, în afară de Teatrul naţional, mai există şi alte teatre particulare, finanţate de stat, cu condiţia să joace piese româneşti.

Iovkov remarcă o altă trăsătură a teatrului românesc: succesele obţinute în studierea mijloacelor stilistice. El menţionează că pe scenele româneşti nu se joacă ceva împestriţat, supraîncărcat cu elemente folclorice, ci se promovează fondul şi spiritul naţional. El este entuziasmat de succesul dramaturgiei româneşti şi de actorii ei. Atît la Teatrul Naţional, cît şi la unele teatre particulare, cum ar fi Teatrul Bulandra, se află în repertoriu unele piese care se joacă luni de-a rîndul, ca de exemplu: *Titanic vals, Muşcata din fereastră* şi altele.

Tot în arhiva scriitorului se află un alt articol, intitulat *Istoria românilor,* din care reiese că Iovkov cunoştea opera lui Nicolae Iorga — *Istoria poporului român,* în două volume, editată în limba germană, tradusă apoi în limba română de Otilia T. Enache-Ionescu în cinci volume (1922—1928). El mai cunoştea şi o altă operă a lui Nicolae Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisation,* apărută la Paris în anul 1920, iar a doua ediţie la Bucureşti 1922.

Din toate cele expuse reiese că Iordan Iovkov cunoştea temeinic viaţa culturală din ţara noastră, iar faţă de noi a nutrit întotdeauna cele mai frumoase sentimente de prietenie şi dorinţă de colaborare. Înainte de a veni la Bucureşti, Iovkov i se va confesa lui Konstantin Konstantinov: „Ştii, eu îi iubesc pe români". Această mărturisire ne îndreptăţeşte şi mai mult să-l apreciem ca un bun prieten al poporului nostru, ca un militant al strîngerii legăturilor dintre ţara noastră şi vecina de pe malul drept al Dunării — Bulgaria.

*

În toamna anului 1937 Iordan Iovkov se îmbolnăveşte grav şi pleacă împreună cu soţia sa, Despina Iovkova, în staţiunea balneară

Hisarea pentru a se trata. Într-o noapte avînd o criză puternică, este transportat de urgenţă la Plovdiv, internat la Spitalul catolic şi operat, dar fără rezultat.

El se stinge din viaţă la 15 octombrie 1937, în vîrstă de numai 57 de ani. Dispariţia sa timpurie a însemnat o pierdere grea pentru literatura bulgară, căreia i-a îmbogăţit tezaurul cu preţioase şi variate volume, a căror faimă a trecut repede peste hotare, intrînd în patrimoniul literaturii universale.

Astfel povestirile sale apar în străinătate mai întîi în reviste, ziare sau antologii, în diferite limbi, ca : estonă (1920), polonă (1927), engleză (1930), română (1932), germană (1933), sîrbă (1934) etc ; iar în volum separat apar *Nopţi la hanul din Antimovo,* în limba sîrbă (1931) şi română (1933), *Secerătorul,* în sîrbă (1933) şi un volum de povestiri în limba polonă (1928). După moartea sa, opera lui Iovkov cunoaşte o mare popularitate, atît în ţările învecinate, cît şi în cele mai îndepărtate. Au apărut traduceri în : română, rusă, ungară, sîrbă, polonă, turcă, greacă, germană, franceză, chineză, arabă, finlandeză, japoneză, italiană, spaniolă etc.

În România opera şi personalitatea lui Iordan Iovkov sînt semnalate mai întîi de Emanoil Bucuţa în revista sa *Boabe de grîu,* în care, chiar din 1930, îl prezintă cititorului român cu prilejul publicării în traducere a unor povestiri din opera sa. În aceste relatări Bucuţa ne informează că scriitorul bulgar ştia româneşte şi citea mult literatura română, mai ales pe Mihail Sadoveanu. De altfel Bucuţa îl considera pe Iovkov un Sadoveanu al Bulgariei.

Tot în această revistă (de la nr. 5 la nr. 10) V. C. Hrisicu publică în anul 1932 traducerea povestirilor din volumul *Nopţi la hanul din Antimovo.* Cîteodată şi aceste traduceri sînt însoţite de comentarii şi prezentări făcute de E. Bucuţa. După ce aceste povestiri apar în *Boabe de grîu,* traducătorul V. C. Hrisicu le publică în volum, tipărindu-le în anul 1933.

După 1944 interesul faţă de Iordan Iovkov creşte din nou la noi în ţară. În 1964 Atanasie Gospodinov traduce piesa acestuia — *Mi-*

lionarul, fiind difuzată de cîteva ori la radio, în interpretarea celor mai buni actori.

De asemenea în anul 1966 apare volumul *Legende din Stara Planina* în tălmăcirea lui Constantin Velichi, însoţită de o prefaţă semnată de traducător.

Prin forţa realismului său, prin vigurosul său talent, prin plasticitatea imaginilor şi subtilitatea viziunii artistice, Iordan Iovkov este, neîndoielnic, un scriitor de talie mondială.

LAURA BAZ-FOTIADE

1880 La 9 noiembrie se naşte Iordan Ştefanov Iovkov în satul Jeravna, regiunea Sliven, într-o familie de ţărani, fiind al cincilea din cei şase copii ai lui Ştefan Iovkov şi ai Penei Boiceva. Tatăl scriitorului era înzestrat cu o inteligenţă nativă, foarte întreprinzător, ştiutor de carte şi cu un dezvoltat simţ al dreptăţii. Deseori a luat parte activă la viaţa socială, fiind cunoscut ca un om cinstit şi drept. Mama sa, Pena, femeie simplă, era energică şi optimistă şi avea darul de a povesti minunat şi plastic întîmplări de demult sau peripeţii autentice trăite ori auzite de ea, pe care ştia să le redea cu o adevărată forţă evocatoare. Întreagă această energie latentă a unor caractere tari, purtînd în ele bogăţia spirituală a poporului bulgar, a fost transmisă cu prisosinţă penultimului ei vlăstar — Iordan.

1900 Absolvind liceul la Sofia (şcoala primară o urmează pînă în clasa a patra în satul natal, cînd se transferă la Kotel), Iordan Iovkov îşi începe cariera de dascăl de ţară — primul sat în care se stabileşte fiind Ciflik Musubei (Dolen Izvor).

Împreună cu familia, în anul 1897, se stabileşte în satul Ciufutkioi (astăzi Iovkovo).

1902 Se înscrie la Şcoala de ofiţeri de rezervă din Kneajevo — pe atunci o suburbie a Sofiei. După terminarea cursurilor intră student la Facultatea de ştiinţe juridice din cadrul Universităţii din Sofia, pe care n-o termină.

1904 Moare Ştefan Iovkov, tatăl său. Neavînd posibilităţi materiale, viitorul scriitor este nevoit să se întoarcă din nou la ţară, unde îşi continuă activitatea începută cu cîţiva ani în urmă. Munca în învăţămînt începe să-l pasioneze tot mai mult, mai ales că deseori e presărată de o mulţime de greutăţi materiale, cărora este nevoit să le facă faţă, atît la şcoală cît şi în viaţa sa particulară. Trăind alături de ţăranul bulgar, Iovkov îl descoperă treptat cu întreaga sa bogăţie sufletească, cu mizeria în care se zbate, îi înţelege suferinţele şi i le împărtăşeşte întru totul. Ţăranul bulgar va deveni eroul central al bogatei sale opere literare.

Dar nu numai simpla observare şi înregistrare a vieţii sociale l-a născut pe scriitorul Iovkov. Cititul era marea sa pasiune. Urmărea cu deosebit interes viaţa literară din ţară, în cadrul şcolii organiza şi participa la diferite manifestări culturale, citea literatură bulgară şi străină, în original sau în traduceri, ducea dispute aprinse pe teme literare cu colegii săi sau cu criticii vremii, uimindu-i nu numai prin erudiţia sa, ci şi prin modul realist de a înţelege şi interpreta lucrurile. Iovkov avea o fire sensibilă şi receptivă. De la marii maeştri ai cuvîntului, bulgari şi străini, el a învăţat să-şi

toarne în tipare proprii universul poetic. Debutul şi-l face în domeniul liricii.

1905—1910 Iordan Iovkov începe să scrie versuri. *Soarta* este prima poezie apărută în 1905 în revista *Selska probuda*, condusă de Ţanko Bakalov. Treptat versurile sale apar în ziarul *Săznanie*, revista *Novo obştestvo* şi revista *Hudojnik*.

1910 Iovkov abandonează poezia pentru a-şi dedica întregul său talent prozei. Prima povestire, *Jeluirea ciobanului*, apare în revista *Prosveta*, nr. 6 din 1910. Treptat el publică noi povestiri în revista lui Anton Straşimirov, *Nabliudatel*, în cea a lui Dimităr Podvărzaciov, *Zveno*, şi în altele.

1912 Izbucneşte primul război balcanic. Ca ofiţer-comandant de companie, Iovkov este trimis pe front. Îndeplineşte o serie de misiuni militare, participă direct la lupte şi, la 18 iunie 1913 este rănit grav şi decorat cu „Ordinul vitejiei". Refăcîndu-şi sănătatea se stabileşte la Sofia, unde îl găsim funcţionar al Ministerului Afacerilor Interne.

1916 Perioada de acalmie nu durează mult, deoarece în 1914 izbucneşte primul război mondial şi Iovkov îmbracă din nou uniforma militară. De această dată este trimis grănicer lîngă rîul Mesta, la graniţa dintre Grecia şi Bulgaria. După zece luni este transferat la Sofia în calitate de ziarist, corespondent militar al ziarului *Voenni izvestia*.

Frontul îi deschide lui Iovkov un alt orizont: ţăranul bulgar îi apare într-o ipostază nouă, de soldat. Iovkov îl urmăreşte îndeaproape, caută să pătrundă în universul lui psihologic, să-i înţeleagă gîndurile, să filtreze vicisitudinile războiului prin prisma şi viziunea lui. De aici izvorăşte puternicul umanism iovkovian impregnat în povestirile sale de război, pe care le publică treptat în ziarul *Voenni izvestia*, în revistele *Narodna Armia* şi *Otecestvo*, aducîndu-i preţuirea unanimă, atît a cititorilor, cît şi a criticii literare, ca excelent scriitor „de război", de o factură cu totul personală. În ele Iovkov nu se opreşte asupra detaliilor de pe cîmpul de luptă, ci se înclină în faţa eroismului, abnegaţiei şi măreţiei soldatului simplu, a ţăranului bulgar îmbrăcat în manta militară, privind războiul ca o datorie, ca o muncă pe care trebuie s-o ducă la bun sfîrşit. În aceasta constă frumuseţea povestirilor lui Iovkov din perioada respectivă, dar şi poziţia idealistă faţă de aceste războaie. El nu-şi pune întrebarea asupra caracterului lor, n-are atitudine diferenţiată faţă de ele, pentru scriitor războiul este o plagă pentru omenire, care zdrobeşte fericirea creată cu multă trudă.

1917 În luna octombrie apare primul său volum de *Povestiri* care-i aduce nu numai consacrarea ca scriitor, dar şi marele premiu „Ivan Vazov", conferit de Academia de Ştiinţe.

1918 În anul următor repurtează un nou succes cu volumul al doilea de *Povestiri*, care continuă aceeaşi tematică militară.

1919 Războiul ia sfîrşit, iar Iovkov se întoarce la vechea sa ocupaţie de dascăl, de această dată la Dobrici şi Varna, fără a neglija pasiunea scrisului.

1920 La Varna Iovkov încearcă să depăşească graniţele înguste ale genului scurt şi publică nuvela de proporţii mai ample, *Secerătorul*. Mai tîrziu o reface şi scoate o a doua ediţie în 1930.

1920—1927 Începe perioada bucureşteană, fructuoasă şi poate cea mai importantă din întreaga activitate literară a scriitorului. În toamna anului 1920 este numit ataşat de presă la Legaţia bulgară din Bucureşti. Mai tîrziu îndeplineşte funcţia de secretar şi translator. În România, Iovkov stă şapte ani — de la 20 sepembrie 1920 pînă la 21 iunie 1927. Faţă de ţara noastră, de cultura poporului român, scriitorul bulgar a manifestat un viu interes. Chiar înainte de a veni la noi, el se interesează îndeaproape de literatura română, de curentele ei literare, de reprezentanţii ei de vază. Contemporanii şi amicii lui Iovkov mărturisesc că el învăţa cu multă sîrguinţă limba română. Adeseori îşi nota o serie de cuvinte ce nu le înţelegea şi se interesa de sensul lor, de varietatea semnificaţiilor şi nuanţelor lor. În scurt timp reuşeşte să-şi însuşească limba, astfel încît traducea toate documentele din bulgăreşte în româneşte şi din româneşte în bulgăreşte, făcea toată corespondenţa necesară în limba română. Citea în original operele scriitorilor români, urmărea cu atenţie evenimentele social-politice şi presa vremii. Contemporanul său, Iordan Stratiev — poet bulgar cu care lucra împreună la legaţie — declară că

Iovkov cunoştea temeinic scriitorii români, îi citea, ştia să-i aprecieze şi căuta întotdeauna asemănări cu confraţii lor de breaslă din ţara sa. El arată că Iovkov i-a fost primul îndrumător în literatura română, trezindu-i interesul faţă de Ion Creangă, pentru frumoasa lui limbă populară. I-a vorbit de piesele lui I.L. Caragiale, în special de comedia O *scrisoare pierdută*, de Liviu Rebreanu, ca de un scriitor deosebit de talentat şi era entuziasmat de povestirile simple ale lui Brătescu-Voineşti. Dar, dintre toţi, se pare că Mihail Sadoveanu era scriitorul cel mai apropiat lui Iovkov, menţionează I. Stratiev.

Mai tîrziu, întors în Bulgaria, el va căuta să popularizeze literatura română, făcînd o serie de traduceri din operele celor mai reprezentativi scriitori ai noştri. Faţă de ţara şi poporul român Iovkov a nutrit multă simpatie şi admiraţie, militînd pentru cunoaşterea reciprocă şi strînse relaţii de prietenie.

În cariera sa literară, perioada bucureşteană, s-a dovedit a fi deosebit de fructuoasă. În pofida muncii istovitoare din cadrul legaţiei şi a unor greutăţi de ordin material, furîndu-şi din orele de odihnă şi sacrificîndu-şi sănătatea şi aşa destul de precară, îmbogăţeşte tezaurul literaturii bulgare cu trei volume de povestiri *Ultima bucurie*, *Legende din Stara Planina* şi *Nopţi la hanul din Antimovo* — care marchează apogeul creaţiei sale în domeniul prozei. Ele sînt scrise în România şi publicate treptat la Sofia.

1926 Apare volumul de povestiri *Ultima bucurie* din care o bună parte sînt scrise în Bucureşti. Cîţiva

ani mai tîrziu (1933) publică a doua ediție, purtînd un alt titlu — *Cîntetul roților.*

1927 I. Iovkov se întoarce definitiv în patrie. Tot în același an îi iese de sub tipar volumul *Legende din Stara Planina*, pătrunse de un profund lirism, de o gîndire viguroasă, de o etică sobră, ce-și trage seva din tradițiile unui popor înrobit secole de-a rîndul, dar nu îngenunchiat. Legendele oglindesc aspecte din vremurile de restriște ale stăpînirii otomane.

1928 Apare cel de al treilea volum de povestiri scrise la București, *Nopți la hanul din Antimovo*, avînd în centru figura celor două hangițe, Vasilka și Sarandoviția, prin care autorul exprimă convingerea că în viață acționează forțe etice puternice și că sufletul omului este capabil de o renaștere morală.

1930 Întors în țară, Iovkov își încearcă forțele și în domeniul dramaturgiei, scriind patru piese : *Albena*, dramă (1930); *Milionarul*, comedie (1930), tradusă și în limba română de Atanasie Gospodinov în 1960 și difuzată de cîteva ori la radio ; *Boreana*, dramă (1932) și *Un om obișnuit*, dramă (1936). Piesele sale s-au jucat ani de-a rîndul cu succes pe scenele teatrelor din Sofia și din provincie. La noi în țară Iovkov este prezentat pentru întîia oară ca scriitor de revista *Boabe de grîu*, în care chiar din 1930 i se publică în traducere unele povestiri. În aceiași revistă (de la nr. 5 la nr. 10) V. C. Hrisicu publică în anul 1932 traducerea povestirilor din volumul *Nopți la hanul din Antimovo*. Uneori aceste povestiri sînt însoțite de comentarii popularizînd perso-

nalitatea și opera lui Iovkov. După ce aceste povestiri apar în *Boabe de grîu*, traducătorul V. C. Hrisicu le tipărește într-un volum separat, în 1933.

1934 Iordan Iovkov se manifestă și ca romancier cu două volume: *Moșia de lîngă hotar* și *Aventurile lui Gorolomov*, neterminat, apărut postum în *1938*.

1935—1936 Din ultimii săi ani de viață mai amintim două volume de povestiri: *Inimă de femei* (1935) și *Dacă puteau să vorbească* (1936). Ultimul a constituit o adevărată revelație pentru cititor, Iovkov dezvăluindu-și noi laturi ale talentului său.

1937 În ziarul *Zora* apar o serie de traduceri ale lui Iordan Iovkov din literatura română, însoțite de scurte date despre autorul respectiv; din M. Sadoveanu traduce povestirea *Necunoscutul*, din Cezar Petrescu *Întoarcerea eroului*, din Al. Brătescu-Voinești *Sărmanul Tric* și *Nicușor*, iar din Gheorghe Brăescu *Între două surprize*, *Lecția*, *La dentist*, *Profilaxia*, *Alarma*.

În toamna aceluiași an, marele scriitor bulgar, fiind grav bolnav, se internează la Spitalul catolic din Plovdiv, unde urma să i se facă o operație, care s-a dovedit ineficientă.

Iordan Iovkov moare la 15 octombrie, în vîrstă de numai 57 de ani. Dispariția sa timpurie a însemnat o pierdere grea pentru literatura bulgară, căreia i-a îmbogățit tezaurul cu prețioase și variate volume.

XXX

*

1938 Ca un omagiu adus scriitorului, numai la un an după moartea sa, editura „Haemus" îi publică întreaga operă, în 15 volume.

1956 Editura „Bălgarski pisatel" tipărește *Opere complete* de Iordan Iovkov, în 7 volume. De asemenea se editează în volume separate cele mai de seamă din creațiile sale. Ultima ediție de *Opere complete* a apărut în 1970, în 6 volume, sub îngrijirea lui Simeon Sultanov.

1960 Atanasie Gospodinov traduce în limba română, piesa lui Iovkov, *Milionarul*, care e difuzată de cîteva ori la radio.

1966 Apare în traducerea lui Constantin N. Velichi volumul de povestiri *Legende din Stara planina*, însoțit de un cuvînt înainte semnat de traducător.

L. B.-F.

CÎNTECUL ROŢILOR

(1933)

CÎNTECUL ROȚILOR

Faima lui Sali Iașar, vestitul meșter rotar de la Ali Anife, mersese departe. Meșter ca el nu fusese niciodată în Ali Anife și cine știe dacă va mai fi vreodată. Prin satele vecine nici vorbă să găsești unul ca el, dar nu găseai nici chiar la oraș, în acel oraș mare, așezat în mijlocul unei cîmpii nemărginite, din care porneau drumuri fără număr, ca razele unui astru, și unde, din alte vremi, cei mai de vază meșteri au fost tot rotarii. Dar se întîmplă uneori. Un har divin îl ridicase pe Sali Iașar deasupra celorlalți. Venise întîmplător, așa cum vin prin sate acei vraci vestiți, tămăduitori de grele boli, care scapă pe oameni de la moarte cu iarba fiarelor, cu un vîrf de fier înroșit în foc sau prin cuvinte magice.

Sali Iașar putea, pe bună dreptate, să fie asemuit cu acești oameni. Ca oricare fierar era puternic și spătos, însă de felul lui era blînd, liniștit, dus mereu pe gînduri. Vorbea puțin, dar vorba lui era deschisă, înțeleaptă și măsurată, iar cei care îl ascultau credeau că văd în ochii lui ceva nespus, tăinuit cu grijă. Pasămite undeva, în sufletul lui Sali Iașar, se ascundea un alt fierar, care și el călea fierul, dar numai scînteile și văpăile acestui foc ascuns ardeau în ochii lui visători.

Sali Iaşar era un om simplu, cu mîinile mereu murdare ; călea fierul şi făcea căruţe, dar chipul lui era de înţelept şi impunea respect, cît se poate de firesc, chiar celor care nu-l cunoşteau şi nu ştiau ce iscusită-i mîna lui.

Mai avea o deprinderc ştiută de tot satul : în fiecare seară, puţin înaintea amurgului, cînd ceasul arăta pentru alţii că este încă devreme, Sali Iaşar îşi lăsa deodată lucrul şi închidea atelierul. Ciracii şi calfele îşi spălau în grabă feţele murdare de cărbuni şi plecau care încotro. Nici o rugăminte, nici o stăruinţă nu-l putea convinge pe Sali Iaşar să rămînă să termine o treabă, oricît era de mare graba. „O facem, spunea el, se poate şi mîine, şi mîine e zi de la Dumnezeu.“ Spunea asta cu blîndeţe, dar cu tărie — şi parcă se topea deodată în altă lume, desprins de tot ce-i pămîntean, uitînd totul, cufundat în strania visare care-i umplea ochii umbriţi de sprîncenele stufoase. Arunca o haină pe umerii asudaţi şi pornea spre casă, puţin adus din spate, calm, cu ochii în pămînt. Oamenii care îi ieşeau în cale îl salutau cu cinste şi, privindu-l cu mirare, gîndeau că, fără îndoială, o boală rea îi roade inima lui Sali Iaşar, că el merge grăbit spre casă nu ca să se odihnească, ci ca să rămînă singur cu gîndurile lui.

De fapt, nimeni nu gusta dulceaţa odihnei mai bine decît Sali Iaşar. Ajuns acasă, se aşeza afară, pe bancă, singur, cu privirea pierdută departe în cîmpie. Îi aduceau cafea, fuma ţigară după ţigară, se odihnea. Trupul îşi lepăda cu fiori dulci oboseala. Cu gîndurile împrăştiate Sali Iaşar se bucura de tot ce-i oferea privirea.

Pe pajiştile înverzite, parte umbrite, parte scăldate în soare, păşteau oile. Cîrduri de gîşte albe se întorceau în sat, iar mînjii se desprindeau din herghelie şi, nechezînd cu coamele în vînt, se luau la întrecere.

Rîndunelele ameţite de luminile albe, pe care amurgul le înghesuia spre cer, zburau ştergînd pămîntul şi apoi ţîşneau brusc în sus, ca nişte săgeţi... Cocostîrcii, liniştiţi şi ţanţoşi, se adunau pe la cuiburi. Sali Iaşar îi privea cum îşi hrănesc puii, cum se trag apoi la o parte, cum îşi spun ceva în şoaptă. Pe urmă, aruncîndu-şi gîtul lung spre spate, — voiau oare să cerceteze cerul şi să-l vadă pe Dumnezeu ? — începeau să clămpăne, triumfător şi gălăgios, din pliscurile lungi. Iar dincolo de pomii grei de fructe, în care se frîngeau reflexele înserării, se auzea într-un icnet prelung, strigătul Hogei. Sali Iaşar se ridica atunci să-şi facă rugăciunea.

Puţin mai tîrziu Sali Iaşar şedea iar pe bancă, surprins de neaşteptata schimbare a naturii : cîmpul se înnegrise, totul se contura în umbre, iar dincolo de zare, printre negurile nesfîrşite de pulbere, apăruse luna, mare şi roşie, ca un disc de fier încins. Se apropia ceasul cînd, abandonînd natura, îşi întorcea gîndurile spre taina lui. Aveau dreptate oamenii din Ali Anife : ceva îl mistuia pe Sali Iaşar şi, seară de seară, la ceasul ăsta, îl frămîntau necontenit aceleaşi gînduri.

Treburile îi mergeau bine. Fierar sărac odinioară, devenise acum meşter vestit şi primea comenzi din cele mai îndepărtate ţinuturi. Avea de lucru mai mult decît îi trebuia. Sali Iaşar nu refuza pe nimeni. Cu cît avea mai mult de lucru, cu cît trebuia să termine mai grabnic, cu atît lucra mai bine. Puteri noi, nebănuite nici de el, îl întăreau. Muncea atunci cu patimă, uitînd de sine, mîna îi devenea mai sigură, privirea mai precisă. Sub ciocanul lui fierul dobîndea forme desăvîrşite, rod al unei munci atente şi migăloase. Dar tocmai acest fel de muncă stă la inima lui Sali Iaşar. Din mîinile lui ieşeau căruţe-minuni : uşoare, gata să-şi ia zborul, împodobite şi graţioase ca nişte mirese, pestriţe şi încondeiate, adevărate

flori de primăvară. Dar lucrul cel mai minunat erau sunetele pe care le scoteau în mers ; osiile lor de fier urzeau o melodie ascunsă. Cum le făcea Sali Iaşar, numai Dumnezeu ştie, dar căruţele lui nu hurducăiau, nu zdruncinau ca altele. Pe drumurile nesfîrşite, ele cîntau.

Căruţele cîntau pe drumuri şi povesteau cum un om poate să fie foarte bogat, dar şi foarte nefericit. La ce îi folosea lui Sali Iaşar averea ? Venise prea tîrziu. Sus, pe deal, la dreapta drumului regal, acolo unde căruţele în drumul lor de întoarcere de la oraş scot sunetele cele mai melodioase, zac cei doi fii ai lui — doi şoimi. Pe mormintele lor, două pietroaie înalte, cioplite grosolan ; buruieni cît omul, iar ţărîna-i îndesată de parcă nu s-au săpat acolo niciodată gropi. Liliacul care înflorea în fiecare primăvară părea sădit acolo de Dumnezeu, de veacuri. „N-o să le duc nimic din tot aurul meu — îşi spunea Sali Iaşar — şi nici cu mine n-am să-l iau, cînd mi-o veni rîndul, acolo, lîngă ei.“ Întunericul ascundea cu grijă taina din ochii lui. Înfiorat, privea în pămînt şi repeta necontenit în gînd că mai bine era sărac, dar să-i fi trăit cei doi flăcăi, care îi zîmbeau şi acum ca atunci, cu ochii lor albaştri, cu obrajii rumeni. Ce piepturi de oţel aveau...

Călăuzit de aceste gînduri, Sali Iaşar socotea că-i de datoria lui să facă o mare binefacere, o binefacere adevărată şi dezinteresată, spre folosul cît mai multor oameni, care să înfrunte multe generaţii. Bătrîni înţelepţi, cu părul alb ca neaua, pe care îi ascultase cîndva şezînd la sfat, numeau asta *sebap*. Îi venea atunci în minte vestita cişmea de la Karalez, făcută de beiul Murad din Sîrneno. Ce cişmea, şi la ce loc ! Nouăsprezece albii de piatră, cu caldarîm în faţă, ca în curtea unui han. Din trei şipote curgea gîlgîind apă rece şi limpede ca lacrima. De jur-împre-

jur cîmpia cenușie, pămîntul ars și plin de crăpături și, Doamne, ce zăduf ca-n pustie ! Vin aici cirezi de vite, vin și oameni, toți fac un popas la cișmea, cu ochii arzînd de dogoare și buzele uscate de sete. De o parte și de alta a cișmelei e șoseaua albă și orice drumeț care trece pe aici se abate să-și potolească setea. Rareori oamenii spun ceva cu glas tare, dar fiecare poartă în suflet recunoștință față de Dumnezeu și laudă pentru cel ce-a făcut cișmeaua și al cărui nume îl șoptește pentru vecie apa care curge din cele trei șipote.

O astfel de *sebap* vrea să facă și Sali Iașar. Dar nu poți face o cișmea oriunde... Îi trecea prin cap să facă o fîntînă, un pod peste un vad greu de trecut, sau poate un han — să aibă călătorii unde înnopta. Dar toate astea îi păreau lucruri mărunte, chiar necinstite și meschine. Își bate capul și nu știe ce să facă, se simte neputincios ca în fața unei probleme greu de rezolvat. În cele din urmă își dă seama că e timpul să se ducă acasă și se ridică să plece. Luna privea de sus, palidă. În apropiere trece un om și odată cu el merge și umbra lui. E destulă lumină și Sali Iașar poate să vadă că omul poartă o pușcă și recunoaște pe Djapar, paznicul de noapte.

— Bună seara, meștere Sali, — spune Djapar, oprindu-se. Țigara îi luminează buzele.

— Bună seara, Djapar.

— Ce vreme frumoasă !

— Frumoasă. De asta am și rămas mai mult aici.

— Ce lună — glumește Djapar — numai bună de furat cai albi...

Djapar pleacă mai departe. Sali Iașar o ia spre casă, privește petele de lumină care tremură în umbra salcîmilor și se gîndește la același lucru ca-n fiecare seară, pentru că Djapar trece seară de seară pe aici și schimbă cu el o vorbă, două. Djapar ăsta-i sărac,

dar altfel băiat bun ; cu ani în urmă îi ceruse fata de nevastă, dar ea nu l-a vrut. De atunci a trecut multă vreme, lui Djapar îi plăcea să stea de vorbă cu Sali Iaşar, dar moşneagul simţea că această prietenie tăinuia o durere ascunsă şi că vorbele pe care le rostea Djapar aveau alt înţeles. Privindu-l cum se depărta în întuneric, se gîndea că şi lui Djapar trecutul îi lăsase un dor nestins, că în sufletul lui ardea şi-acum o rană vie, aşa cum îi arde ţigara în negura nopţii.

★

Aşa cum îi era obiceiul, Sali Iaşar şedea în fiecare seară pe bancă. Dar vîntul răcoros care sufla dinspre mare s-a dovedit înşelător. Sali Iaşar s-a îmbolnăvit. La început îşi spunea că nu-i decît o răceală uşoară, era încredinţat că se va face bine curînd, calfele lucrau fără încetare şi ciocanele loveau ca mai înainte. Dar iată că boala lui Sali Iaşar se agravă, calfele nu puteau să lucreze multă vreme singure şi ciocanele amuţiră deodată. Tăcerea asta îl înspăimîntă pe Sali Iaşar şi abia atunci înţelese că e greu bolnav şi că s-ar putea să moară. Nu se temea de moarte, pentru că se gîndise la toate în viaţa lui şi se pregătise şi pentru ea. Dar, ca oricare om, era slab şi gîndurile lui se întorceau acum cu o forţă de neînvins către tot ceea ce îi fusese atît de drag. Nu aştepta nimic altceva, nu dorea nimic mai mult decît să-şi revadă o clipă mai devreme unica fiică. O iubea cum îşi iubise toţi copiii, dar ea era frumoasă şi semăna leit cu prima lui nevastă. Asta îi aducea aminte de vremurile cînd era sărac, cînd pîinea se cîştiga cu multă trudă. Dar era tînăr, era fericit...

Un om plecase înadins s-o înştiinţeze şi s-o aducă. Sali Iaşar socotea timpul de care are nevoie ca să vină, dar ea nu venea. Trebuia să fi venit încă de ieri,

dar n-a venit nici astăzi, nici chiar acum, deşi e noapte tîrzie. Sali Iaşar era un om blajin, îi venea greu să facă cuiva o mustrare, dar acum nu se putea stăpîni, se necăjea, ridica glasul, îşi învinuia fiica de ingratitudine, de lipsă de recunoştinţă. De multă agitaţie şi tulburare, peste zi i s-a făcut rău de două ori. L-au stropit cu apă rece ca să-şi revină în fire. Slăbit, cu puterile sleite de multă aşteptare şi speranţă, zăcea în pat cu faţa în sus, cu capul legat cu o cîrpă albă, cu două jumătăţi de lămîie strînse pe tîmple. Jos, pe pămînt, frîntă de osteneală, moţăia femeia lui.

S-au întors nopţile calde. Ferestrele erau larg deschise, afară se zăreau siluetele negre ale salcîmilor. Printre frunze se strecura lumina albă a lunii. În sat era linişte, nici cîinii nu lătrau. Din vreme în vreme zbura o cucuvea şi ţipătul ei tînguitor şi sinistru sfredelea noaptea ca un strigăt de moarte. Apoi iarăşi tăcere, nu se zăreau decît siluetele negre ale crăcilor de salcîm agăţate în plasa de argint a lunii şi Sali Iaşar, oricît îşi încorda auzul, nu auzea decît zgomote confuze şi îşi da seama că nu e decît sîngele ce-i zvîcneşte tare în urechi.

Deodată tresare : se aude o căruţă. Hurducăie greu, surd ; urcă dealul, desigur ! Da, uite, o ia în jos pe povîrniş, urmează o clipă de tăcere şi în cele din urmă o ia la goană şi începe să cînte ! Inima lui Sali Iaşar prinde să bată mai tare, se ridică în pat, îşi încordează auzul : „E Şachire — îşi spune el — e ea !“ Nu-ncape nici o îndoială, pentru că tot aşa vorbesc în noapte şi sunetele de oţel care alunecă sub roţi, zboară ca nişte păsări albe, se furişează în frunzişul de salcîmi, vin odată cu razele de lună, se opresc la fereastră, aduc cu ele strălucirea ochilor ştiuţi, zîmbetul iubit şi spun : „Ea vine !“

Un fior de căldură dulce se urcă-n pieptul lui Sali Iaşar. Încearcă să se ridice şi laviţa trosneşte sub el. Bătrîna se trezeşte.

— Ce este ? — întreabă ea şi se uită la el cu teamă.

— Scoală-te. Vine Şachire.

— Şachire ? Vine ? Unde-i ?

— Ascultă ! Auzi căruţa...

— Ei, şi tu, căruţa... Cîte căruţe n-au trecut p-aci!...

Dar ochii lui Sali Iaşar ard şi cu un semn poruncitor din mînă o face să tacă.

— Auzi ? — repetă el şi face semn spre fereastră.

Frunzele salcîmilor se leagănă uşor, razele lunii joacă printre ele ca o dantelă, iar prin fereastra larg deschisă năvăleşte ca un potop de ploaie caldă clinchetul melodios al roţilor. Căruţa e acum foarte aproape, e limpede că se îndreaptă spre curtea lor, că se opreşte. Cai osteniţi şi asudaţi fornăie, se aud glasuri bărbăteşti, printre ele şi glasul lui Djapar, şi uite, acum... afară... paşi, paşi sub salcîmi şi-n cele din urmă vocea lui Şachire. Bătrîna iese afară în fugă. Două lacrimi se desprind din ochii lui Sali Iaşar, formează mici albii calde pe obrazul lui şi picură pe pămînt...

★

Trecuse o lună, poate chiar mai mult. Sali Iaşar se făcuse bine de mult şi lucra iarăşi la fierărie. N-a murit, pentru că aşa cum spunea chiar el, moartea nu vine cînd o aştepţi, ci cînd o doreşti cel mai puţin. Dar el nu se mai gîndea la asta. Suferinţele şi durerile sînt date repede uitării cînd sănătatea se reîntoarce.

Fata lui plecase de cîteva zile şi acum Sali Iaşar, pe aceeaşi bancă, nu se gîndea decît la ea. Cîtă bucurie îi adusese în casă ! Pînă la venirea ei, casa încăpătoare, ridicată cu gîndul că în ea vor trăi mulţi

oameni pe care, ca să oprească privirile curioase, o împrejmuise cu un gard înalt de mărăcini, era ca un cavou. Totul părea părăsit, peste tot liniște de mormînt. Doar o bătrînă neputincioasă și suferindă se foia de colo-colo ca o vedenie, iar el apărea din vreme în vreme ca un oaspete în propria lui casă. Și iată — acum, o femeie tînără și frumoasă umblă prin odăi, coboară scările alergînd, trece pe sub salcîmi, arsă de soare și mai frumoasă ca oricînd, intră în grădină și se oprește între tufele de trandafiri. De atîtea cîntece și rîsete casa se trezise din adormire. Nu, Dumnezeu poate să-ți dăruiască multe lucruri, dar nici un dar nu-i mai prețios ca frumusețea. Orice spunea Șachire era frumos, orice făcea era bine făcut. Se putea spune chiar că el se lecuise pentru că așa a vrut Șachire. Și dacă ea cerea ceva, totul era cu putință și totul se îndeplinea.

Șachire era ca un copil. Trebuia să se joace, să se distreze. După ce făcuse curățenie în casă și pusese totul în ordine, a început să scotocească prin lăzile vechi de Brașov, acolo unde era ascunsă îmbrăcămintea mamei ei, a primei lui neveste, rochii grele și scumpe din alte vremuri. În fiecare zi se îmbrăca ba cu o rochie, ba cu alta, cochetă, zburdalnică și zvăpăiată, dar, dacă pentru ea totul nu era decît o joacă, Sali Iașar o privea cu inima strînsă, pentru că în mintea lui se trezeau aduceri aminte și imagini din vremuri care nu mai sînt.

Odată, după ce se înzorzonă cu panglici multicolore și cu un snop de fire de aur pe brațe, intră la el și se așează lîngă fereastră să coasă la gherghef. Atlasul roșu al șalvarilor, croiți în falduri largi, lucea în soare, iar pe găitanele de pe ilicul albastru, care îi strîngea sînii, scînteiau puzderie de steluțe mărunte, care se topeau în lumina albă a zilei. Parcă niciodată nu fusese atît de frumoasă, cu sprîncenele

încondeiate, subțiri ca niște lipitori, cu fața rotundă și albă, cu ochii încercuiți de gene ca mustățile spicului de grîu atins de tăciune. Lucra la gherghef, tăcea, dar se vedea bine că se gîndea la ceva, pentru că zîmbea ca pentru sine. Apoi a privit o clipă prin fereastră, a rupt ața cu dinții, s-a aplecat din nou peste lucrul ei, a zîmbit mai deschis și, fără să se uite la Sali Iașar, l-a întrebat :

— Djapar, ce-i cu el, ce face ?

Sali Iașar tresări. Se gîndea că zărise seara, pe lîngă casă, țigara aprinsă a lui Djapar.

— Ce poate să facă Djapar — spuse el după o clipă. E bine, e aici...

Zîmbetul dispăruse de pe fața frumoasă a lui Șachire, degetele ei cu unghiile lăcuite zoreau acum mai tare, începuse să îngîne ceva și Sali Iașar nu știa dacă așa era cîntecul sau i se părea lui că vede un cîmp verde, căruțe noi care merg, merg și cîntă, se duc departe, undeva foarte departe...

Multe lucruri își amintea Sali Iașar în legătură cu Șachire. Devenea sensibil și duios și se gîndea fără voie la acel ceas cînd fusese bolnav, cînd credea că va muri și cînd auzea căruța care hurducăia și o aducea pe Șachire. Căruța care cînta la lună plină și pe care el nu putea s-o uite niciodată ! Și Sali Iașar trăia atît de intens durerea și bucuria acelui ceas, încît simțea ca atunci, prin ceața lacrimilor, cum ochii i se umezesc.

Într-un înserat de toamnă, una din acele seri cînd soarele e călduț, cînd cerul e foarte albastru și în văzduh plutește plasa diafană țesută din fire argintii a funigeilor, Sali Iașar, șezînd pe bancă, zări pe Djapar, care se apropia cu pușca pe umăr. Sali Iașar băgă numaidecît de seamă că Djapar era foarte schimbat. Se bărbierise proaspăt, cu mustăcioara blondă îngrijită și vîrfurile subțiri răsucite în sus,

cu fesul aplecat puţin pe o ureche. Trupeş şi lat în spate, păşea mîndru, cu nasturii de la cracii pantalonilor descheiaţi de la gleznă mult în sus. Lui Sali Iaşar nu-i plăceau oamenii fuduli. Se încruntă, iar cînd Djapar ajunse lîngă el şi-i dădu bineţe, îi răspunse, dar nu se uită la el. „Mi se pare — îşi spunea Sali Iaşar — că într-o seară am zărit ţigara lui coate goale ăsta sub salcîmii de lîngă gard ; am zărit-o şi pe Şachire că intra în curte din partea aceia. O fi stat de vorbă în ascuns cu fata mea !“

— Ce-i, Djapar — întrebă după o scurtă pauză Sali Iaşar, încercînd să pară calm — ceva nou ?

— Nou e asta — spuse Djapar sprijinind puşca de perete şi pregătindu-se să se aşeze — nou e asta, că aseară s-a întors Ceauş Ibriam.

— Ce spui ! se miră Sali Iaşar. Parcă ziceau că l-au atacat pe drum, că a fost omorît ?

— Ziceau, da' omu' s-a întors. L-am văzut cu ochii mei.

Era clar că Djapar se pregătea să povestească toată păţania, dar îşi răsuci mai întîi o ţigară, o aprinse şi apoi începu să istorisească, încet şi cu toate nimicurile cu care omului de la ţară îi place să-şi împestriţeze vorba.

— Mă dusei aseară — începu el — la aria lui Kasap Osman. Lătrau cîinii. Ia să văd, mi-am zis eu, ce se petrece acolo. Nu era nimic şi atunci m-am aşezat pe bolovanul de sub soc să mă hodinesc. Cred că era tîrziu, luceafărul de seară apăruse. Deodată aud : zdronc, zdronc... trecea o căruţă. Ciulesc urechea, ascult — era departe, dincolo de cimitir, dar se auzea aşa de frumos, cînta, cînta...

Djapar tăcu o clipă şi privi înainte îngîndurat.

— Ce să-ţi spun, meştere Sali, asta-i meseria, să stai o noapte întreagă şi-i aşa de lungă, — parcă nu se mai sfîrşeşte. Mă uit, mai casc gura, doar o trece

timpul mai repede. Cîteodată stau şi ascult cum se întorc căruţele. Ştii, meştere Sali — căruţe ca ale tale, aşa cum le faci tu, nu se găsesc nicăieri : fiecare cu glasul ei, fiecare cîntă în felul ei. Şi cum stau şi le ascult, îmi zic : uite, asta e a lui Murad, asta a lui Halioglu Eşref, asta a lui Karani... Da' ce ziceam, aseară, cînd aud căruţa mi-am zis numaidecît : „Asta-i căruţa Ceauşului, nu poate fi alta !" Aşa a fost, după puţin se aud paşi desculţi, mă uit, apare o feregea [1] neagră, o femeie şi după ea nişte copii care scîncesc ca nişte purceluşi, plîng. Am recunoscut-o numaidecît — era nevasta Ceauşului. „Dragii mamii, tata vine", le spunea ea. Şi căruţa zdroncănea, hurducăia, venea... Drept să-ţi zic, meştere Sali —, spuse Djapar cu un oftat, mi s-a făcut de jale şi am cam plîns. Ah, mare bucurie, mare sărbătoare a fost aseară în casa Ceauşului !

Înfiorat, Sali Iaşar sta cu ochii în pămînt, tăcea şi se gîndea. Nu mai scoase o vorbă şi Djapar, după ce mai stătu puţin, îşi luă puşca şi dădu să plece.

— Meştere Sali — spuse el — căruţele pe care le faci tu, sînt un adevărat *sebap* pentru oameni. Oricum, e bine cînd te-ntorci seara acasă să-ţi iasă cineva nainte !

A auzit sau nu aceste cuvinte, cine poate şti, dar Sali Iaşar nu scoase o vorbă şi rămase cu gîndurile lui, învăluit în fumul gros de ţigară.

A doua zi se duse la fierărie şi — rareori i se-ntîmpla să facă aşa — de trei ori la rînd lăsă ciocanul pe nicovală, încrucişă braţele şi, sprijinindu-se de ciocan, rămase multă vreme nemişcat, dus pe gînduri, în timp ce foalele suflau. Prima dată îşi aminti de cele ce-i povestise Djapar despre întoarcerea

---

[1] *Feregea* — vălul cu care femeile musulmane îşi acopereau odinioară faţa.

Ceaușului. A doua oară își aduse aminte cum auzise chiar el căruța cu care venea Șachire și, ca totdeauna, ochii i se umplură de lacrimi. A treia oară, vedea ca în vis mii și mii de căruțe care se întorc acasă, care cîntă pe drumuri, iar din căsuțele joase peste care plutește fumul și praful serii, ies femei cu pruncii în brațe, copii mai mari zburdă în jurul lor și toți ies să întîmpine căruțele...

Niciodată Sali Iașar nu fusese atît de tulburat și de bucuros. „Alah ! — șopti el și duse mîna la frunte — am fost orb, am fost prost ! Să fac cișmea, să fac poduri ! *Sebap !* Este oare un *sebap* mai mare decît cel pe care-l fac eu acum ? Căruțe trebuie să fac, căruțe !“

— Băieți, strigă, hai, dați-i înainte !

Ciocanele cădeau pe nicovale, fierul înroșit împroșca scîntei și cu toate că ciracii și calfele lui Sali Iașar erau deprinși să-l vadă lucrînd cu înfrigurare, acum se minunau chiar ei și îl priveau zîmbind.

În aceeași după-amiază Sali Iașar ieși din casă și, cu pași mari, cu ochii pironiți în pămînt, așa cum îi era obiceiul, porni spre căsuța de la marginea satului în care trăia Djapar. Îl găsi cu mînecile suflecate și mîinile murdare de ulei, cum curăța pușca. Și nu puțin se miră Djapar cînd îl văzu pe Sali Iașar în casa lui. Se zăpăci și începu să-și ocărască mama, o femeie bătrînă, cu sănătatea slabă, care nu știa de ce treabă să se apuce mai întîi.

Băură cafea, vorbiră de una, de alta. În cele din urmă, cînd rămaseră singuri, Sali Iașar, nesigur pe el, alegîndu-și și căutîndu-și cuvintele, spuse cu greutate :

— Djapar, de multe ori m-am gîndit la tine, fiule. Trudești și tu, ai încropit cîte ceva, pe drumuri n-ai rămas... e drept. Dar e meserie și meserie, tot mai bine să ai și tu un petec de pămînt, să-l lucrezi, ca

toată lumea. Uite, eu am destul... vreau să te ajut... pentru mine nu e greu. Ia ! — spuse el cu hotărîre, ca să se scuture de sfiala care îl stăpînea, și-i întinse lui Djapar o pungă cu bani.

Dar Djapar nu se grăbi să întindă mîna. De cum începuse să vorbească Sali Iașar, el îl privea, tăcea, dar în ochii lui albaștri rîdea ceva.

— Ia, repetă Sali Iașar. O să mi-i dai înapoi cînd o să poți. Să-ți cumperi pămînt, să-l lucrezi.

Djapar luă punga, însă nu părea deloc convins, dar făcu asta numai de hatîrul lui Sali Iașar. Numără banii ca să se știe că erau de împrumut.

— Hai, și cînd te-nsori — spuse Sali Iașar cu ușurare — îți fac o căruță. Să fii și tu la casa ta.

— N-o să mă însor — spuse Djapar posomorît. Banii îi iau, dacă vrei. Hm... curioasă treabă... parcă voiai să faci o cișmea, meștere Sali...

— Lasă asta ! îl întrerupse Sali Iașar, ridicîndu-se să plece. Nu fac nici o cișmea. Căruțe o să fac, asta-i de-ajuns.

Sali Iașar se întoarse la atelier mulțumit. Nu putea și nici nu vrea să-și dea seama de ce făcuse asta. Dar așa cum se obișnuise încă de cînd fusese bolnav, să se supună dorințelor fiicei sale, la fel și acum credea că îi îndeplinește o dorință. Vedea privirea ei, zîmbetul ei, care îl aprobau.

Sali Iașar lucra necontenit căruțe. Acum ele cîntau mai frumos decît oricînd și Sali Iașar nu le făcea numai ca să-și mulțumească mușteriii, dar pentru că acum era încredințat că face acel mare *sebap* la care se gîndise atît de mult.

Nenorocirea care îl lovi două-trei luni mai tîrziu nu-l îndureră prea mult. Îi murise ginerele și Șachire rămase văduvă. Ea se întoarse la Sali Iașar și nimeni nu s-a mirat și n-a condamnat graba cu

care s-a măritat cu Djapar, curînd după moartea bărbatului ei.

Sali Iaşar lucra acum la căruţa pe care o făgăduise noului său ginere. Totul era gata, venise rîndul să se încerce sunetele pe care trebuia să le scoată căruţa, cîntecul pe care trebuiau să-l cînte roţile ei. Taina căruţelor cîntătoare pe care le făcea Sali Iaşar era că înăuntru, între roată şi baza osiei punea un disc de oţel şi, în micul joc al roţii, discul se lovea cînd de roată, cînd de osie şi scotea sunete care împreună cu sunetele celorlalte roţi formau o adevărată melodie. Totul era foarte simplu şi, dacă există în adevăr o taină, ea era în aliajul, dimensiunile şi forma discurilor ; şi astea le ştia numai Sali Iaşar.

Sali Iaşar se pregătea acum să încerce discurile pentru căruţa pe care o făcea pentru Djapar. Cu ciocanul în mînă se oprise înaintea lor şi se gîndea la ceva. Sali Iaşar era în adevăr un înţelept, văzuse multe, trecuse prin multe, dar un lucru îi era foarte clar : în lumea asta plină de dureri şi de nefericire, există cu toate astea ceva frumos, ceva deasupra tuturor — iubirea de oameni. Cu căruţa asta o să se întoarcă Djapar seara acasă şi Şachire îi va ieşi înainte. Căruţa trebuie să cînte ! Şi Sali Iaşar lovea discurile cu ciocanul, îşi încorda auzul şi, atent, prindea fiecare sunet, verifica fiecare consonanţă...

JUDECATA

O trîmbă de praf se învolbură brusc pe maidan, între ruinele unei case pîrjolite de un incendiu. Ca un arbore fantastic apărut deodată din pămînt se înalță drept spre cer. După scurt timp praful se împrăștie și în aerul limpede nu rămaseră decît cîteva fire de paie și două-trei hîrtiuțe, care pluteau lin spre pămînt.

Mustafa Eșref, cunoscut mai mult cu porecla de Tocmacciul [1], ședea în acest răstimp în ceardacul casei, la umbra salcîmilor și, neavînd ce face, se lăsase, așa cum îi era obiceiul, în voia unei adînci contemplări. Îi plăcea să observe lucrurile cele mai mărunte, nu-i scăpase nici trîmba de praf și, dacă s-ar fi petrecut altă dată, cine știe unde l-ar fi dus gîndurile și ce judecată înțeleaptă ar fi tras. Dar acum hîrtiuțele care pluteau în aer ca niște bărcuțe pe valuri, îi aminteau de ceva foarte obișnuit, dar cît se poate de neplăcut : de citația pe care o primise ca martor într-un proces. Tresări, privi fix înainte și apoi, încet, în tăcere, începu să socotească pe degete. Repetă socoteala de două ori și după ce se încredință că ziua cînd se va judeca procesul nu era departe, oftă și trase iarăși din țigară.

---

[1] Pisălog, mai (unealtă pentru pisat).

Deprins cu singurătatea și liniștea, se temea de orice schimbare, cu atît mai mult de o călătorie. Îl mai chinuia și gîndul că o dată ajuns la judecată, judecătorii trebuiau să vină la locul crimei, pe ogor, va da peste o năvală de oameni atît de feluriți și care știau cît de bogat fusese el odinioară, iar acum vor face glume pe seama sărăciei lui. Buna-dispoziție făcuse acum loc amărăciunii, dar, ca orice oriental, deprins să se supună soartei, Tocmacciul încearcă să uite această neplăcere și își purtă gîndurile în alte părți.

Undeva deasupra se auzea ciripitul deznădăjduit al unor păsărele mici și neputincioase. Tocmacciul ridică ochii și se uită la cuiburile de rîndunele lipite pe sub streașini. Privi multă vreme necontenita și grăbita forfotă a păsărelelor și, băgînd de seamă cum din cuiburi apăreau cîte cinci-șase ciocuri căscate care țipau toate deodată, se gîndea mișcat cît este de grea truda mamelor și cît de infinită dragostea lor...

Își întoarse apoi ochii spre curte și privirea lui se desfătă de nuanțele surîzătoare ale florilor din grădină, se opri o clipă la stupi — adevărate căciuli uriașe, apoi la albinele care roiau în jurul lor și prin salcîmii înfloriți. Un iz plăcut și dulce de miere îmbiba aerul și din miile de aripioare care fremătau în razele de soare se pritoccau zvonuri melodioase ca dintr-un flaut fermecat. „Măreață și plină de înțelepciune e făptura Domnului“ — își spuse el și, trecînd involuntar mîna peste fața și barba albă, făcu semnul de cuvioasă rugăciune al credincioșilor întru Alah.

Sensibilizat acum și înclinat spre suferință, fu cuprins din nou de-aceeași senzație de amărăciune. Îl obseda citația. Începu să socotească iar pe degete și, dorind să se încredințeze încă o dată cînd va fi

ziua fatală, ceru să vadă citaţia. Puse la o parte ţigaretul de filigran prin al cărui ţumburuş de chihlimbar unduia o coloană subţire de fum şi, după o veche deprindere, bătu de cîteva ori din palme şi strigă :

— Şachire ! Şachire !

Vocea lui groasă şi puţin dogită, încă puternică, răsună departe, în curte, dar nimeni nu apăru. Tocmacciul se uită în dreapta, se uită în stînga, dar nu putu să descopere unde-i era nevasta. De altfel, era destul de greu s-o poată vedea, chiar dacă era acolo, pentru că în fundul grădinii, dincolo de stupii de albine, se grămădeau şi se întretăiau fel de fel de garduri de nuiele, şoproane, hambare şi grajduri, toate aproape ruinate, înăbuşite într-un ocean de soc, de urzici şi de cucută, rămăşiţe jalnice ale frumoaselor conace din alte vremuri, prin care mişunau atunci argaţii, grăjdarii şi vînătorii ; turcoaice în şalvari de mătase se plimbau printre tufele de trandafiri în ungherele mai ascunse din grădină, iar jos, în faţa odăii pentru musafiri, nu trecea zi să nu necheze, legat de un belciug de fier, care şi acum tot acolo era, calul arab al unui oaspete...

Strigă a doua, a treia oară, dar, cum nimeni nu-i răspunse, începu să fumeze iarăşi şi se lăsă furat de gînduri.

Se gîndi cu multă neplăcere că trebuie să apară în faţa judecătorilor, dar nu putea să evite asta. Procesul îi era cu totul străin. Două sate vecine — Zagorţi şi Bistriţa — erau în duşmănie pentru hotarele islazului. Vechea ciorovăială se transformase într-un adevărat război şi în fiecare vară ciobanii, văcarii şi paznicii celor două sate îşi rupeau coastele, îşi spărgeau capetele, îşi închideau vitele, îşi impuneau amenzi grele pe care, se înţelege, nimeni nu vrea să le plătească. În cele din urmă se întîm-

plă ceva care potoli amîndouă părţile şi puse capăt, cel puţin pentru un timp, necontenitelor încăierări: îndată după terminarea războiului, Andrei din Zagorţi, om de felul lui tăcut, dar puternic şi neînfricat — se spunea că în război fusese plutonier —, surprinsese lîngă hotarul islazului pe Atanas Şchiopul din Bistriţa tocmai cînd acesta îi ara ogorul. Şchiopul nu fusese la război şi, profitînd de absenţa lui Andrei şi încredinţat că un om ca el n-o să se mai întoarcă întreg, îi ara în fiecare an ogorul sau, cum spunea el, îşi luase înapoi ceea ce, chipurile, îi luase Andrei mai înainte. Scrisorilor lui nu le dădea nici un răspuns, iar pe femeile care-i apăreau în faţă le alunga cu parul. Dar iată că Andrei s-a întors şi l-a surprins tocmai cînd ara fîşia de pămînt furată. Cu toate astea Andrei îl invită cu vorbă blîndă să plece de pe ogorul lui şi să mute ţăruşii acolo unde fuseseră — pe adevăratul lor hotar. Dar Şchiopul nu-i dădu ascultare şi se pare că, pentru a arăta că are dreptate, îşi ieşi din fire, începu să suduie şi chiar făcu un gest ca să-l lovească pe Andrei. Andrei îi smulse din mîini cazmaua şi cu furia oarbă ce-o acumulase în el, cu uşurinţa crudă cu care oamenii se obişnuiseră în război să ucidă, începu să-l lovească unde-i cădea. Se opri numai cînd îşi dădu seama că sub loviturile lui zace nu un om, ci un cadavru. Cînd l-au ridicat, Şchiopul mai trăia încă, dar după cîteva zile îşi dădu sufletul în pieile de oaie proaspăt înjunghiate în care-l înfăşuraseră ca să-l tămăduiască. Andrei fu dus în oraş şi depus în arest.

Acest proces urma să fie judecat acum. Hotarul dintre ogoarele lui Andrei şi Şchiopul era în acelaşi timp şi hotar între islazurile celor două sate, astfel încît în spatele fiecăreia din părţi se afla tot satul. Dar mai mult, dacă se va dovedi că Andrei l-a lovit pe Şchiopul pe propriul său ogor pe care

acesta îl ara, asta putea să-i ușureze vina. Amîndouă părțile erau îngrijorate. Au propus ca martori pe bătrînii cei mai de vază din satele dimprejur. Alegerea căzuse, printre alții, și pe Tocmacciul : odinioară tatăl lui și mai tîrziu chiar el stăpîniseră aceste pămînturi și de aceea putea să arate cît mai exact pe unde trece adevăratul lor hotar.

Tocmacciul cunoștea toată povestea, pentru că veniseră la el trimișii celor două sate — bătrîni șireți, cu vorba dulce și meșteșugită — care îi cunoșteau caracterul autoritar de odinioară, dar și slăbiciunile și, după ce strecurau cîteva aprecieri lingușitoare și subțiri și povesteau anecdote hazlii din frumoasele vremi de altădată, încercau să-l convingă să le țină partea. Dar pe cît era de generos, pe atît era de trufaș și ușuratec, cădea ușor în cursa bătrînilor vicleni și începea să vorbească cu jar în suflet de trecutul pe care i-l răscoleau. Oricum, era foarte conștient că la judecată nu va putea să spună decît adevărul. Stînd de vorbă cu oaspeții cărora le oferea cafea după cafea, se oprea foarte puțin la subiectul cel mai important pentru ei — islazul și hotarul. Vrajba care împingea pe oameni unii împotriva celorlalți și-i prefăcea în fiare, era pentru el respingătoare. Pentru ce toate astea ? — își spunea acum Tocmacciul. — Pentru avere, pentru pămînt. „Pămînt ! — șopti el și un zîmbet amar se ivi în colțurile gurii, sub barba lui albă. Oamenii sînt lacomi, dar de fapt fiecare avem nevoie doar de un petec de pămînt !“

— Ce vrei, Mustafa ? De ce strigi ?

Tocmacciul ridica ochii : în fața lui, în picioare, la capătul scării, pe care se urcase fără ca el să bage de seamă, sta nevastă-sa cu poalele ridicate, în care strînsese surcele și vreascuri. Era o bătrînă înaltă,

cu fața uscată și osoasă, cu ochii afundați în găvanele negre, și-ntotdeauna umezi.

Ochii ăștia înlăcrimați îl tulburau întotdeauna și el tăcea, parcă că uitase ce voia să spună.

— Vrei ceva ? — repetă bătrîna.

— Să-mi aduci portofelul. E acolo, înăuntru, în cutia cu linguriţe. Adu-l, că-mi trebuie !

Și văzînd că bătrîna se pregătea să aprindă focul, strigă în urma ei :

— Fă-mi și-o cafea !

Bătrîna intrase înăuntru și nu-i răspunse. Dar el o auzea cum umblă prin cameră și boscorodește ceva ; două lucruri îi reproșa ea mereu : că fumează mult și că cere la fiecare ceas să-i facă o cafea. Era aspră și necruțătoare pentru că acoperea aceste cheltuieli din banii ei, cîștigați de la găini, care, în orice casă țărănească, sînt socotite bunuri ale femeilor. Dar bătrîna Șachire devenise foarte ciudată și Tocmacciul nu știa niciodată cînd e generoasă și cînd zgîrcită. Trăiau împreună de mai bine de patruzeci de ani și singurul lucru pe care-l putea spune cu certitudine despre ea era că trăise și continua să trăiască nu pentru sine, ci numai pentru copiii ei. Dar de cînd murise Rustem, pe ceilalți îi uitase. Nu se gîndea decît la el. Aveau încă patru fete, toate în viață, și douăzeci de nepoți, băieți și fete, care de care mai frumoși. Îi iubea oare și pe ei ? Se înțelege. Dar le ieșea în întîmpinare și se despărțea de ei cu oarecare nepăsare, fără bucurie ; nici un zîmbet nu-i lumina fața, pentru că în ochii ei nu se uscau niciodată lacrimile pentru Rustem.

Tocmacciul pufăi rotocoale groase de fum de țigară și oftă.

Rustem — își depăna el gîndurile — merită în adevăr să fie jelit. Era copt, o frumusețe de bărbat, cu umerii lați și puternici ca un luptător, cutezător

și grozav de dîrz. Dar avea o patimă care l-a dus la pierzanie : era slab cu femeile și... (Tocmacciul își frecă, oarecum neliniștit, fruntea cu mîna) bea mult rachiu pe ascuns. Asta l-a dus la pieire... L-au adus acasă cu căruța, zdrobit în bătaie, schilodit ca un cîine. Greu putea fi răpus omul ăsta, dar se pare că au fost mulți. N-a spus nici un nume, nu s-a plîns, n-a gemut. Scrîșnea din dinți, în tăcere, cu ochii injectați, ca o fiară rănită. Așa a murit. Avea un suflet aprig...

Bătrîna apăru surprinzător de îmbunată, îi dădu portofelul și puse în fața lui o ceașcă mare cu cafea. Pe urmă se trase la o parte, se uită cu ochii înlăcrămați și așteaptă să vadă ce-o să facă omul ei. Tocmacciul deschise portofelul jerpelit din piele verde, scoase tot felul de hîrtii împăturite de mai multe ori, le cercetă una cîte una și în cele din urmă găsi ceea ce căuta — citația. Pe dosul ei însemnase cu propria-i mînă ziua cînd se va judeca procesul.

— Azi e miercuri — spuse el, — mai sînt patru zile. Luni trebuie să fiu la Zagorți.

— Zago... Zagor-ți ! La ce spun acum așa, Mustafa ?

— Aidîn bei. Numele de altădată nu mai sînt.

— Alah ! — strigă bătrîna și în ochii ei umezi licări o scînteie de ură. Toate s-au întors pe dos. Ce-o să faci acolo, Mustafa ?

Tocmacciul o lămuri foarte pe scurt și strînse hîrtiile în portofel.

— De data asta trebuie să fac atîta drum pentru procesul altora — adăugă el.

— E, dacă-i pentru asta, să nu te duci ! — spuse ea cu poftă de gîlceavă.

— Nu se poate, trebuie !

— Spune, barem, că vrei să te plimbi. Zici că nu se poate...

— Nu se poate, îți zic. Dacă nu merg, mă ia cu jandarmii.

— N-o să te ia nimeni. Să faci bine să stai acasă.

Tocmacciul făcu exasperat un gest din mînă și luă cafeaua. Cufundat în gînduri nu băgase de seamă nici cînd a intrat bătrîna în casă și nici cît a stat acolo. Dar observă că după ce coborîse cîteva trepte, ea se întoarse, intră numai cît să-l vadă și, înfuriată, îi aruncă, cu răutate scrîșnită, cîteva cuvinte care căzură grele ca bolovanii :

— Vezi bine c-ai să mergi ! Știu eu de ce vrei să mergi, boșorog bătrîn ! Să-ți fie rușine ! Nu vezi ce barbă albă ai...

Întoarse spatele și coborî pe scară. Tocmacciul se uită după ea foarte nedumerit, apoi zîmbi. Deodată totul îi deveni limpede. Gelozia supraviețuiește deseori celei mai puternice iubiri și poate tortura pe oameni pînă la adînci bătrînețe.

Șachire avea multă ținere de minte și voia numai să-i arunce o vorbă, așa cum făcuse de altfel de multe ori, despre femeia pentru care avusese o patimă în anii tinereții. De Maria vrea să-i vorbească ea, de vestita Maria din Aidîn bei. „Ce femeie smintită ! — gîndea Tocmacciul zîmbind. Crede că vreau să merg acolo nu pentru judecată, ci pentru aia !“ De fapt el o uitase de mult, așa cum uitase și multe alte femei. „Șachire n-are minte !“ — își spunea el, da din cap și zîmbea.

Vremea se răcorise. Peste drum, unde era cafeneaua lui Sarî Iani, pomii plini de rod și casele își întindeau umbrele lungi de-a curmezișul uliței. Sarî Iani ieșise afară în mîneci albe și în capul gol, stropea cu o pîlnie locul din fața cafenelei, mătura și deodată prin golurile negre ale ferestrelor se auzi o muzică : gramofonul lui Sarî Iani ca în fiecare seară cînta.

Tocmacciul își încordă auzul, dar ceea ce cînta gramofonul nu-i plăcea, poate pentru că nici nu înțelegea. Voi să-și răsucească o altă țigară, dar deodată, supunîndu-se fără să-și dea seama acelei puteri lăuntrice și irezistibile cu care vechile deprinderi acționează la un anumit ceas, lăsă țigara nerăsucită, se ridică și porni spre casă cu pași repezi, nepotriviți cu vîrsta lui. Înainte de a intra, se opri o clipă și iscodi încet în dreapta și-n stînga : bătrîna nu era acolo. Atunci intră, deschise un dulap vechi, cotrobăi prin boarfe și scoase o sticlă mare și neagră. Mîinile îi tremurau, dopul pocni și aerul se îmbibă de un miros plăcut de rachiu tare și iute ca ardeiul. Tocmacciul mai trase o dată cu ochiul și ridică sticla.

Cînd se întoarse la locul lui, mîinile îi tremurau încă și răsucea cu greu țigara. Se simțea vesel, cu sufletul ușor, o amorțeală dulce urca prin vine și-l moleșea. Dar totodată gîndul lui stăruia la Rustem, se simțea vinovat și atît de jalnic pentru că-l acuzase de aceeași patimă pe care o avusese și el : se învățase să bea : încă de pe vremea chefurilor din tinerețe, cu felurite tîrfe, prin bostănării și potcovării, nu se putuse dezvăța și se osîndea, se disprețuia, se simțea nevolnic și umil. „Ce să mă fac, fiule — își spunea el, vrînd parcă să se justifice față de Rustem, a cărui imagine nu se desprindea din închipuirea lui —, ce să mă fac, am îmbătrînit și m-am prostit !“

În ciuda căințelor sincere el se mai duse de cîteva ori la dulap și bău din sticlă cu aceeași sete, cu aceeași voluptate aprigă și cu aceeași groază de păcatul împotriva căruia se simțea neputincios să lupte.

Cînd se întoarse pentru ultima oară la locul său din cerdac, se așeză foarte liniștit, mîinile nu-i mai tremurau, nu se mai căia, nici prin cap nu-i mai trecea de Rustem. Dimpotrivă, niciodată nu-i fusese

așa de binc ; era vesel, se simțea tînăr și viața era atît de frumoasă ! Și ce gînduri nu-i treceau prin cap ; sufletul lui era frămîntat de o bucurie fără pricină, era gata să cînte, în ciuda anilor. Deodată tresări și începu să asculte : cînta iar gramofonul, dar parcă acum nu mai era mașina caraghioasă a lui Sarî Iani, cu furca în spate și pîlnia de tinichea. Era o muzică nouă, minunat de frumoasă. Melodia și ritmul aduceau ceva ce-i era cunoscut de mult, ceva ce fusese auzit de mii de ori, dar cu toate astea era și acum ciudat de frumos !

O durere dulce îi strînse inima și cum de cîteva ceasuri nu se gîndise la nimic altceva decît la trecut, acest trecut îi apăru drag ca niciodată, cu atîta claritate de parcă toate s-ar fi petrecut ieri. De fapt nu-și aducea aminte în această clipă de nimic precis. Dar melodia pătimașă, trilurile curgătoare ale clarinetului, ritmul viu și plin de viață, curmat de loviturile de tamburine și de geamparale îi treziau frînturi de amintiri limpezi, dulci-arzătoare, de-o clipă. Vedea laolaltă femei tinere în șalvari de atlas care cîntau cîntece vechi și frumoase, din alte vremi și în mijlocul lor, o dansatoare pe jumătate goală își frîngea trupul fraged într-un dans amețitor și pătimaș. Deodată, în imaginația lui apărea altceva și într-o clipă își vedea propria-i imagine, cu atîta limpezime, cum n-o vedea decît în vis : călare pe un cal arab în spume, cu coama fluturînd în vînt, ținînd un șoim dresat în mîna stîngă. În jurul lui treceau în galop prietenii însoțiți de-o haită întreagă de copoi și ogari. Înaintea lor se întindea cîmpia netedă, nemărginită...

Cînd celelalte instrumente tăceau și numai clarinetul unduia cîntecul de jale, în ochii lui se conturau lanuri de grîu în pîrg, cîmpuri întinse de maci și o femeie mîndră ca o regină, stăpînă atotputernică și

autoritară, a cărei sete nestăpînită de viață ascundea în ea castitatea pămîntului virgin, iar dragostea — puritatea unei virtuți. Era Maria. Dar melodia tînguitoare a clarinetului se topea în pași îndrăciți de dans, imaginea contemplată dispărea o dată cu loviturile de tamburină și în fața ochilor îi apăreau iar femeile care cîntau și dansatoarea aproape goală din mijlocul lor...

— Mustafa ! strigă cineva din curte. Mustafa !

Tocmacciul ridică ochii în sus.

— Mustafa ! strigă de jos femeia lui. Ce faci, măi, omule ! Vițelul suge iar la vacă. Vino jos, vino repede și dă-l încolo !

Tocmacciul coborî în curte. Soarele era în amurg Porumbeii și rîndunelele se rînduiseră sub streșini, găinile săltau pe crăcile pomilor în rod în căutarea unui loc tihnit de înnoptat. În boarea serii suflul înmiresmat al salcîmilor devenise mai pătrunzător, cerul la asfințit era roșu ca sîngele.

Cu pașii nu prea siguri Tocmacciul se îndreptă spre poartă, îngîndurat și concentrat ; uitase unde și pentru ce era trimis, învăluit în aceeași ceață dulceagă îmbibată de amintiri duioase.

★

Luni în zori Tocmacciul pleca la locul judecății. Pînă curînd nepăsător față de această vrajbă străină, acum era destul de îngrijorat ; țărani din Bistrița i-au spus că unul din ucigașii lui Rustem, dacă nu chiar cel principal, era, ziceau ei, Andrei — același Andrei pe care urmau să-l judece azi. Era oare adevărat sau o clevetire croită cu tîlc ca să-l întărîte împotriva lui Andrei și să-l cîștige astfel de partea lor ? Se gîndise toată noaptea și se gîndea și acum la asta, pentru că era adevărat că la timpul său — au trecut de-atunci douăzeci de ani — ucigașii lui Rus-

tem au rămas nedescoperiți, nu pentru că ar fi fost cu neputință să fie căutați, ci pentru că omorul trebuia să fie înăbușit în ura de rasă, atît de aprigă în acea etapă și pentru că mai era încă nevoie de țapi ispășitori pentru starea de robie care nu fusese încă dată uitării. Tocmacciul știa prea bine toate astea și de aceea și-a înăbușit durerea din suflet și a tăcut.

Toate astea îi treceau acum prin minte, dar gîndurile lui nu erau în stare să-l convingă și nu făceau decît să-l apropie mai mult de amintirea lui Rustem. Așezat pe capră în fața lui, mîna caii nepotul său, un băiețandru de șaptesprezece ani, voinic, cu umeri lați, care purta și el același nume ca răposatul Rustem și-i semăna în toate. Aceste gînduri îl întristau și mai mult pe moșneag, neliniștit că marea asemănare putea să-i hărăzească aceeași soartă.

Căruța șerpuia printre lanurile înalte de grîu ca pe o uliță îngustă, dar Tocmacciul nu ridică deloc capul să se bucure de cîntecul monoton și tînguitor Rustem arătă cu biciul ; în apropiere, jos, în vale, se zărea o mare mulțime de oameni, un adevărat sobor de țărani, dar nu se vedeau deloc femei, caii erau deshămați și legați de căruțe sau lăsați să pască în voie. Tocmacciul își dădu numaidecît seama că aici se adunaseră aproape toți bărbații din Bistrița și Zagorți, veniți la judecată.

Îi ceru lui Rustem să tragă căruța mai la o parte și, în timp ce flăcăul cobora să deshame caii, el rămase în căruță. Sosirea lui nu rămase însă neobservată și fu înconjurat de mulți țărani, venind din toate părțile, aceiași bătrîni care fuseseră și la el acasă. Cu aceeași atenție fățarnică și cu aceeași vorbă dulce și meșteșugită i-au dat binețe, l-au întrebat de sănătate, de o sumedenie de lucruri mă-

runte, după toată rînduiala solemnă şi plină de nuanţe pe care obicciurile din anii de demult o statorniciseră. Se înţelege, după ce s-au schimbat bineţe de o parte şi de alta, s-a vorbit şi de alte lucruri. În acest răstimp părţile se iscodeau, socotind că e mai bine să vorbească de lucruri lipsite de însemnătate. Profitînd de această situaţie Tocmacciul putea să se ţină la o parte de vrăjbile lor şi să tacă.

Din timp în timp îşi arunca privirea asupra mulţimilor din jur. Pe bătrîni îi cunoştea, celor mai tineri încerca să le afle, după trăsăturile feţei, neamul. Toţi erau voinici şi puternici, arşi de soare, cu cămăşi albe, schimbate pentru duminica de ieri, curate încă. Sub mîneci apăreau braţe vînjoase şi păroase. Era ceva aspru şi dîrz în această forţă fizică sortită să răstoarne brazdele, forţă călită în muncă aspră şi necontenită, cu care erau deprinşi şi în mijlocul căreia trăiau. Trîndăvia dintr-o zi de lucru era pentru ei ceva nefiresc, şi cu toate că nu curiozitatea, ci o treabă de seamă îi mînase aici, nu puteau totuşi să stea liniştiţi. Strînşi în pîlcuri, unii vorbeau tare, se agitau, iar alţii, aşezaţi pe vine, ciopleau beţe cu briceagul şi ascultau cu mare luare-aminte ce vorbeau ceilalţi. Se vorbea, se înţelege, de islaz şi de hotar, despre cine are dreptate şi cine nu. Deseori vacarmul creştea şi pe ici, pe colo, oamenii aveau de furcă să despartă pe cei care se luau la harţă şi se încăierau.

După aceste ciocniri vijelioase urma o linişte paşnică, dovezi de bunăvoinţă curgeau de o parte şi de alta. În aceste răgazuri, deseori răsuna glasul unui ţăran bine zidit şi curăţel îmbrăcat, cu cizme, cu faţa ciupită de vărsat. Era Grozdan, primarul, care îi ocăra pe cei turbulenţi sau îi sfătuia părinteşte să se potolească. Dar se pare că îl preocupa şi altceva, pentru că se urca numaidecît pe movilita din

apropiere, de unde se vedea drumul care venea de la oraș. Se mai aflau acolo cîțiva țărani și percep-torul, care se uita mereu la ceas. Dar drumul rămînea pustiu, judecătorii întîrziau.

Din altă parte, mergînd pe drum agale, se apropia o căruță în care zăcea un om înfofolit în velințe și perne. S-a aflat numaidecît că era Saafet Mola din Sîrneno, și el martor, bolnav pe moarte, dar care, dată fiind importanța procesului, cei interesați făcuseră totul ca să-l aducă. Venirea lui a avut darul să trezească buna dispoziție. Mulțimea — orice mulțime își schimbă ușor starea de spirit — se-nveseli numaidecît, se făceau glume, toți rîdeau. Tocmacciul întoarse capul și întîlni privirea înfrigurată și pierdută a lui Saafet Mola, cu fața suptă și palidă ca de mort. Inima i se frînse de durere și Tocmacciul simți o cruntă umilință pentru bolnav, dar și pentru el însuși. Nu spuse nimic, se uita pe sub sprîncenele încruntate la cei care făceau haz și în clipa aceea simți o neînfricată ură împotriva acestor oameni răi și cruzi care, în lăcomia lor de pămînt, mereu în goană după avere și înstărire, nu se cruță nici pe sine, nici pe ceilalți, nu lasă nici măcar un om bolnav să-și dea sufletul în pace. Nu se temuse el fără rost ca să vină aici. Îi trecea prin cap să refuze depunerea mărturiei, sau să spună judecătorilor, de pildă, că nu știe nimic, că nu-și aduce aminte de nimic.

Atenția tuturor fu atrasă în altă parte și, împreună cu ceilalți, Tocmacciul se uită într-acolo: dinspre oraș se apropia o căruță în care ședea, între doi jandarmi, un țăran. „Îl aduc pe Andrei! Pe Andrei!“ — strigară mai multe voci. Cînd se apropiară, Tocmacciul, care nu înceta să se uite la țăran, văzu că acesta era un om nu prea tînăr, cu umerii atît de lați, că brațele care îi atîrnau puțin mai de-

parte de corp păreau scurte, fruntea îi era îngustă, iar fălcile enorme. Schița din cap, abia vizibil, un salut către cei care îl cunoșteau, dar fața îi rămînea nemișcată și ochii lui vorbeau de un mare necaz. Privirea lui se opri și asupra Tocmacciului, iluminați parcă de o surpriză. Tocmacciul tresări, mîinile începură să-i tremure, avea senzația că se sufocă și că văzuse cîndva pe acest om, că îl cunoștea bine. În acea clipă un glas se ridică în el : „Uite-l ! E ucigașul lui Rustem !"

Tocmacciul se liniști numaidecît și nu se mai miră deloc de aceste lucruri neașteptate care în ultima vreme se grămădeau unul după altul. Veneau din voia Domnului. Își aducea bine aminte de locul pe unde trecea adevăratul hotar. Își dădea tot atît de bine seama — ogorul era sub ochii lui — că mărturia lui nu va fi în folosul lui Andrei. Se va vedea și se va dovedi că nu Șchiopul îi arase ogorul, ci dimpotrivă, că el arase ogorul Șchiopului. Iată cum — își spunea Tocmacciul — adevărul iese la lumină, mai devreme sau mai tîrziu : așa a fost să fie, ca el, cu propria lui gură, să pronunțe condamnarea celui care îi omorîse fiul. Poate tot voia Domnului era că Saafet Mola, aflat pe patul morții, consimțise și găsise forțe să vină pînă aici. Tocmacciul nu se mai gîndea acum la nimic, nu se mai frămînta, aștepta clipa cînd va fi chemat să spună ceea ce știa : adevărul.

Auzea cum oamenii spuneau că au venit judecătorii. Într-adevăr, îi vedea cum se opriseră lîngă movilă și stau de vorbă cu Grozdan. Erau trei, dar atenția lui se concentrase asupra lui Andrei, și cum în acea clipă el se ridicase în picioare și se uita stăruitor într-un anumit punct, ar fi vrut să înțeleagă ce caută sau pe cine așteaptă. În clipa următoare o căruță începu să hurducăie, trasă de o pere-

che de cai negri, care și-au înfipt cu putere copitele în pămînt, și Tocmacciul vedea cum un moșneag încerca să potolească armăsarii asudați și-nfricoșați și o femeie tînără, care se sprijinea cu amîndouă mîinile de ladă, cobora din căruță. În clipa cînd puse piciorul pe pămînt, una din cosițe se agăță de căruță, iar cealaltă, lungă și groasă ca un șarpe, îi căzu peste umăr pînă la mijloc. Smucită înapoi, se încovoiase ca un arc, spre a se feri de roată, și încerca cu amîndouă mîinile să-și desprindă părul. Era întoarsă cu fața spre mulțime și în această poziție întîmplătoare sînii ei împungeau tare înainte, trupul ei luase forme ispititoare. Două brațe albe și puternice apăreau goale sub mînecile care se ridicaseră pînă la umăr. Se îmbujorase toată de sfială. Fața ei părea și mai frumoasă sub părul care-i căzuse peste ochi. Avea ochi negri, un zîmbet plin de gingășie și dinți albi ca laptele.

Totul durase numai cîteva clipe, dar multe priviri șirete și pline de subînțelesuri au schimbat și tineri și bătrîni. Tocmacciul privea aiurit. În prima clipă, cînd văzu femeia, se minună așa de tare, încît pe buzele lui se opri involuntar un nume pe care abia se reținu să nu-l strige în gura mare : Maria ! Desigur, nu putea să fie ea, bătrîna și de multă vreme răposata Maria, dar asemănarea era atît de izbitoare, că el, fără a întreba cine e și de unde vine femeia aceasta, o privea tot mai stăruitor și nu-și putea rupe ochii de la ea.

Sătenii se strînseră în jurul judecătorilor și Tocmacciul rămase singur. Ca din pămînt apăru lîngă el un țăran înalt, cu cămașa descheiată la piept, fără brîu, desculț, cu cracii poturilor [1] lungi de atingeau

[1] *Poturi* — pantaloni largi în partea de sus și strînși pe pulpă, împodobiți cu găetane.

pămîntul. Îl privea pe Tocmacciul drept în ochi și zîmbea.

— Ce zici, agă, halal să-i fie ! spuse el cu voce mică și făcu șiret cu ochiul spre femeia care cobora din căruță.

Tocmacciul nu răspunse și tresări fără voia lui, parcă o muscă plicticoasă i se așezase pe frunte. Danail ăsta era un mare caraghios. Un răzvrătit statornic, trecuse la credința protestantă numai ca să se ridice împotriva pravoslavnicei biserici ; nu lucra nimic și-și risipise bruma de avere ca să arate lumii că fratele său l-a tras pe sfoară la împărțirea moștenirii părintești. Era dușmanul tuturor foști și viitori primari, nega autoritatea statului și lua credința în derîdere. Cum prin trecerea lui la protestantism cunoscuse *Evanghelia* și *Vechiul Testament*, își împestrița vorba cu citate rostite pe un ton profetic. Toți îl socoteau drept un trăsnit și asta-i da dreptul să arunce oamenilor în obraz tot ce-i trecea prin cap.

— Halal să-i fie, hai ? O cunoști ? E fata Mariei, măi, agă, Maria — barem pe ea o cunoști bine. Ha-ha-ha ! Ai cunoscut-o, tu ! „Avram intră în cort și-o cunoscu pe Sara“ — așa stă scris în cărțile sfinte.

Danail devenea de-a dreptul nesuferit. Tocmacciul îl privi în ochi, distrat, încercînd să înțeleagă ce spune. Danail repetă în șoaptă :

— N-ai recunoscut-o, am zis. E fata Mariei.

— Așa ! răspunse Tocmacciul încercînd să fie cît mai calm și nepăsător. Ia te uită... meștere Danail, tinerii cresc repede, greu îi mai recunoști.

— E măritată cu Andrei, continuă Danail, a venit să-l vadă. Și mă-sa era frumoasă, dar fiică-sa nu-i mai prejos...

Şi el şi Tocmacciul se uitau în urma tinerei femei cum îşi potrivea broboada pe cap, cum mergea spre Andrei, care sta în picioare între cei doi jandarmi. Multele priviri străine o tulburau, dar mergea dreaptă, cu pasul uşor şi mersul lin, în stare să scoată din minţi pe oricare bărbat. Întîlnirea a fost simplă, întîlnire reţinută şi sfioasă a oamenilor de la ţară, mai cu seamă atunci cînd nu sînt singuri. Îşi strînseră mîinile şi ea se opri la doi paşi de bărbatul ei, tăcută, cu ochii înlăcrimaţi şi un zîmbet silit.

Danail oftă. Devenise deodată oarecum mai serios şi spuse :

— Frumoasă e, nimic de zis. Dar ascultă-mă, agă, frumuseţea asta-i plină de primejdii. Nu-mi trebuie aşa ceva. Cine s-a încurcat a avut de tras. Să-ţi spun — coborî el vocea — femeia asta a fost pricina morţii lui Rustem. L-au omorît pentru te miri ce, săracu' om...

Tocmacciul tresări străpuns de o durere ascuţită : niciodată taina în jurul uciderii fiului său nu apăruse la lumina zilei mai limpede ca acum. Dar totul n-a durat decît o clipă. Nu se mai gîndea la asta, nu răspunse nimic lui Danail mai cu seamă că se cărase tot atît de neaşteptat cum apăruse şi, uitîndu-şi melancolia de-o clipă, propovăduia pe undeva. Tocmacciul nu mai asculta nimic, nu-l interesa ce se petrece în jurul lui. Se uita la tînăra femeie şi fiecare mişcare a ei, fiecare trăsătură, orice amănunt, oricît de neînsemnat, îi readucea în memorie lucruri bine cunoscute. Picuri de foc îi pîrjoleau sufletul şi-i trezeau senzaţii dulci, dogorîtoare. Cînd tînăra femeie îşi acoperi faţa cu mîna, ca să-şi ascundă lacrimile, pentru că fiori fierbinţi îi zguduiau tot pieptul — abia atunci Tocmacciul oftă adînc şi simţi cum ochii i se umezesc.

Tot ceea ce se petrecu mai tîrziu îi părea să fie un vis. Merse și se plecă înaintea Hogei și jură să spună adevărul ; asculta iar ce spuneau judecătorii, dar nu înțelegea mai nimic. În cele din urmă veni și rîndul lui. Înainte de a fi chemat în față, întoarse capul și se uită înapoi : aproape de căruța cu cai negri lîngă care acum nu mai era nimeni, sta femeia și se uita spre ei. Era prea departe ca să-i vadă bine fața și să înțeleagă la cine se uită. Dar Tocmacciul văzu limpede ochii pe care nu o dată îi privise și pe care-i cunoștea atît de bine. În acea clipă, în sufletul lui începu să jeluiască melodia tînguitoare a clarinetului și revedea lanurile de grîu în pîrg, cîmpurile de maci roșii și o femeie, frumoasă și autoritară — femeia care îl privea cu căutătura ochilor ei negri. Ochi care trădau dorință, ochi care implorau, din care picurau lacrimi amare...

Din această clipă Tocmacciul se liniști. Redevenise stăpîn pe sine. Își auzi numele strigat, răspunse și apăru înaintea judecătorilor. A urmat interogatoriul formal, la care a răspuns clar, stăpîn pe sine. În cele din urmă, uitîndu-se la el pe sub ochelari, unul din judecători îi spuse :

— Să ne arăți acum pe unde trece adevăratul hotar.

Tocmacciul răspunse că înainte de a face asta e bine ca toți să urce sus, acolo unde stă înfipt în pămînt bolovanul cel mare. Judecătorul a consimțit și toți porniră într-acolo.

Deși trecuse de șaptezeci de ani, Tocmacciul o luase cu cîțiva pași înaintea celorlalți, strîngîndu-și brîul mai tare. Umerii largi îl făceau să pară puțin adus din spate, ochii pironiți în pămînt se tupilau sub sprîncenele dese, fața lui slutită de nasul mare și butucănos era acoperită de barba albă, pieptănată

și tunsă după ritualul poruncit de șarif [1]. Nimic nu amintea de bogăția lui de odinioară : dulama de bumbac era cîrpită la coate cu petice mari, șalvarii din satin ieftin, roșu, erau plini de pete verzui, condurii și-i încălțase pe picioarele goale. Cu toate acestea întreaga lui făptură sugera noblețe și demnitate, putere și măreție, a căror strălucire nu se stinsese încă. Țăranii care mergeau în urma lui se uitau la el și simțeau fiori de respect și teamă.

Sus, pe înălțime, Tocmacciul se opri lîngă piatra de care vorbise. Era o piatră apărută parcă din senin, acoperită cu licheni și înfiptă în pămînt. Partea de deasupra era netedă și lată ca o placă. Tocmacciul se oprise lîngă ea și, ostenit de urcuș, gîfîia greu.

— Locurile astea, începu el după ce se odihni nițel — ca să-și tragă duhul și glasul lui gros și calm se revărsa sonor peste cîmpie — locurile astea le cunosc așa cum îmi cunosc ograda de acasă. Odinioară au fost ale lui tată-meu, le-am stăpînit și eu, ani mulți. Le știu bine. Știu și hotarul, numai că atunci pămîntul parcă era mai întins, oamenii nu se certau pentru hotare, nu puneau semne. Se înregistrau în Kiutiuk Ketabu — registrele imperiale, dar astea acu' nu mai sînt aici...

Se opri o clipă, își trase sufletul și continuă :

— Pe vremea ceia oamenii respectau legea. Să vă mai zic ceva : mergeau la vînătoare. Cînd ajungeau la locurile astea, cînd vedeau bolovanul ăsta, opreau caii, nu făceau un pas mai departe. Dacă ogarul înhăța iepurele la numai un pas de aici, dincolo de hotar, nimeni nu cuteza să-l ia. Era prins pe o pășune străină și nu era al nostru. Așa zicea legea.

---

[1] *Șarif* — prinț (la arabi), considerat descendentul lui Alah pe pămînt.

Un țăran dintre cei care se grămădeau acolo tuși, altul rîse destul de tare. Judecătorul întoarse capul, se uită în jur și spuse Tocmacciului :

— Bine. Pornește de aici și mergi drept pe hotar !

Tocmacciul se întoarse într-o parte și se uită cu luare-aminte, apoi în altă parte și pe urmă în alta. Apoi, așezîndu-se cu fața la miază-zi și fixîndu-și privirea într-un punct, puse mîinile la spate și porni drept înainte, cu pași mari și egali, așa cum își măsoară țăranii ogoarele.

Uimirea fu atît de mare, că în prima clipă nimeni nu scoase o vorbă. Țăranii se uitau și nu le venea să creadă ochilor, iar pe cei din Bistrița îi cuprinsese deznădejdea. Tocmacciul nu mergea pe adevăratul hotar, nu pe cel pe care ei se așteptau să-l arate, ci pe cu totul altul. Intrase în ogorul Șchiopului și mergea pe hotarul tras de Andrei. Dacă l-ar fi învățat Andrei, n-ar fi făcut asta mai bine.

Uimirea bistrițenilor se prefăcuse în vacarm.

— E nebun, turcomanul ăsta ! strigă cineva mînios.

— Uitați-vă la el, uitați-vă unde se duce ! strigă altcineva.

Mai la o parte, cineva rîdea tare, aproape zbierînd :

— Așa, Mustafa ! Ha-ha-ha ! Ia-o ceva mai încolo. Ha-ha-ha !

Era Danail. Treburile mergeau după pofta lui și el era mulțumit.

Vacarmul printre țărani crescuse, dar Tocmacciul pășea cu aceeași siguranță, cu aceiași pași mari, iar în urma lui mergeau aproape de el judecătorii și unul din ei însemna ceva pe o hîrtie. Tocmacciul o luă în jos, spre locul unde erau deshămate căruțele. Acolo era fata Mariei, care se uita la el. După ce trecu mai departe, se întoarse și continuă să-l pri-

veacă. Sub privirea ei și a țăranilor care veneau în pîlcuri în urma lui, Tocmacciul mergea mereu înainte, ca un erou smintit, care își expune pieptul miilor de gloanțe. Merse așa pînă îi spuseră să se oprească. Vacarmul încetă pentru o clipă și apoi reîncepu cu mai multă tărie.

Înțelegînd că nu mai au nevoie de el, Tocmacciul porni fără zăbavă spre căruța lui. Trecu prin fața căruței lui Saafet Mola, dar bolnavul nu-l văzu: înfășurat în velințe, zăcea în căruță și ochii lui înfrigurați — doi cărbuni aprinși pe o față de ceară — nu se uitau la Tocmacciu, nici la țărani, ci priveau pironiți și nemișcați în altă parte — spre locul unde se aflau căruțele.

În clipa aceia veniră să-l strige la judecată.

Dar Saafet Mola nu putea să umble și l-au dus cu căruță cu tot. Fie că boala îi întunecase mințile, fie că avea încredere nemărginită în Tocmacciul, sau poate pentru alte cauze, trecu și el cu căruța pe aceeași linie pe care mersese cu puțin înainte Tocmacciul.

*

Așezat în căruță, Tocmacciul era acum departe de locul judecății și vacarmul țăranilor furioși se stingea în urma lui ca bîzîitul unul stup de albine.

Era cuprins ca de friguri, ochii îi scînteiau, era vesel, își simțea sufletul ușor. Dar în același timp simțea undeva adînc în suflet o durere surdă, nedefinită, o greutate îl apăsa pe creier și mintea lui nu se putea opri la nici un gînd precis. Ceva însă se strecura limpede în conștiința lui: setea, o sete infernală și irezistibilă, mîinile și întregul lui corp tremurau, înaintea ochilor lui mijea mereu dulapul de acasă, în care ascunsese sticla cu rachiu. Cu nes-

pusă voluptate Tocmacciul își închipuia cum o să ducă sticla la gură, cum o să bea, să bea...

Rustem întoarse capul și, martor la tot ce se petrecuse cu puțin înainte, se uita la bunicul său, cu un zîmbet șiret. Privirea stăruitoare și zeflemitoare îl cam supără pe Tocmacciul :

— Vezi-ți de cai, haimana ce ești ! Mînă, am zăbovit cam mult.

O clipă mai tîrziu, după o nouă revărsare de bucurie fără pricină, strigă la Rustem :

— Ia cîntă ceva, Rustem ! Să cînți ceva frumos.

Fără să aștepte răspunsul băiatului, care nu întorsese nici măcar capul, Tocmacciul privi spre întinsul nesfîrșit al cîmpiei. Acum ochii lui se opriră la o căruță ; după ce trecuse de culmea dealului, dincolo de care fusese judecata, mergea încet, așa de încet de părea că stă pe loc. Unul din cai era alb, celălalt negru — carevasăzică, era căruța lui Saafet Mola. „Trebuia să stau de vorbă cu el — își spuse Tocmacciul — doar mi-i prieten, pe deasupra e și bolnav.“ Și-i porunci lui Rustem să mîne într-acolo.

Tocmacciul nu întîlnise de multă vreme pe Saafet Mola și involuntar căuta în minte cuvintele ce vroia să-i spună. Binețile și întrebările de sănătate trec ușor, ca o lecție învățată pe de rost. Dar iată că bolnavul îl va întreba numaidecît : „De ce-ai făcut asta ? Oare ăsta-i hotarul, hotarul cel adevărat ?“ Și întrebarea asta pe care o punea chiar el în gura lui Saafet Mola îl tulbura. Căută în gînd explicațiile pe care trebuia să le dea, se simțea foarte încurcat și parcă abia acum și-ar fi dat seama de cele întîmplate. „Alah ! Alah ! gemu el. Ce-am făcut eu !“

Se aplecă și privi înainte : căruța lui Saafet Mola era încă departe. „Sînt un păcătos — își spunea

Tocmacciul, cuprins de ură împotriva propriei sale ființe, — beau rachiu, îmi calc jurămîntul, mint... Mint, mint ca cel din urmă țigan !“ Dar după ce înșiră cele mai grele invinuiri ce-și putea aduce, se necăji deodată, simțea nevoia să se apere, să se justifice. Înainte de toate îl apucă ciuda pe Saafet Mola, pe care îl socotea acum cel mai înverșunat dușman. „Ei, bine — îi răspundea Tocmacciul în gînd — eu sînt rău, nu păcătos... Dar tu ? N-ai arătat și tu același hotar ?“ Tresări, se gîndi o clipă și prin capul lui trecu o cumplită bănuială. „Oare și el ?“ — se întrebă Tocmacciul. Își reaminti cum trecuse pe lîngă căruța lui Saafet Mola, privirea din ochii lui înfrigurați. Acum îi era foarte limpede că ochii aceia stinși, departe de tot ce era în jur, priveau fix într-o direcție — spre locul unde stau deshămate căruțele, acolo unde era ea — fiica Mariei !

Pe femeia asta o vedea clar și Tocmacciul. Înaltă, bine făcută, sta singură lîngă căruță și se uita la el cînd mergea peste hotar. Clarinetul răsună din nou în inima lui și el o văzu pe ea, pe cealaltă Marie. Inima lui se înmuie de duioșie, aceeași bucurie îl stăpînea și acum. Nu simțea nici o remușcare, nu socotea că făcuse un păcat, ba chiar găsea că procedase foarte bine și că așa a trebuit să fie.

Se apropiaseră de căruța lui Saafat Mola și abia acum Tocmacciul putu să vadă că nu mergea, ci sta pe loc. Numai căruțașul coborîse și dregea ceva. Era speriat și îngrijorat.

— Ce face Mola ? — strigă Tocmacciul voios.

Omul nu răspunse. Întinse mîna și ridică velința : Saafet Mola zăcea pe spate, cu fața galbenă ca ceara, cu ochii închiși și mîinile țepene pe piept. Murise.

Dar buzele învineţite şi puţin căscate schiţau un zîmbet ciudat, plin de afecţiune şi supremă fericire. Tocmacciul urmărea aiurit acest zîmbet care îi dezvăluia acum un adevăr cumplit şi crud.

Coborî din căruţă şi, întorcîndu-se cu faţa spre răsărit, acolo unde îşi vor lua zborul umbrele morţilor în ziua învierii lor, îşi suflecă mînecile şi se pregăti de rugăciune.

VISĂTORUL

Ferindu-se de soare, în capul gol și în papuci, Boianov, dirigintele oficiului poștal, făcu mai întîi cîțiva pași de-a lungul prispei, apoi coborî în ogradă și începu să se plimbe sub umbra salcîmilor, agale, cu mîinile la spate. Cei patru pași pe care osînditul îi repetă în celulă de sute de ori pe zi. Micul oficiu poștal de graniță ocupa o aripă în hanul satului, pe care patronul îl botezase cu numele pașnic de „Gazdă internațională". Oricum, clădirea zugrăvită de curînd în alb și verde avea o înfățișare foarte plăcută.

Odată ajuns la capătul hanului Boianov n-avea răbdare să stea prea mult acolo și, expunîndu-și chelia, care licărea scurt în soare, ca o oglindă, se ducea să arunce o privire în cîrciumă. Dar decepția nu întîrzia, pentru că în fața ochilor îi apăreau aceleași lucruri văzute de mii de ori : la tejghea, în dosul unei baricade de sticle pline cu băuturi de culori diferite, sta Alexi, patronul „Gazdei internaționale", care își răsfoia catastifele, treabă pe care acum n-o făcea cu fața surîzătoare și dulceagă cu care își primea oaspeții. Era posomorît, aproape furios, pentru că primele pagini din catastif îi cereau să respingă orice acord internațional, să treacă,

cu alte cuvinte, la starea de război. Poate din cauza acestei proaste dispoziții puținii clienți din han tăceau și ei. Boianov se foi prin cîrciumă fără să scoată o vorbă și fără să-i adreseze nimeni un cuvînt ; încercă să se așeze la o masă, dar peste grămezile de coji de pepene și de semințe se așezaseră roiuri de muște, iar lumina fierbinte, care pătrundea prin fereastră, îl plesni peste obraz. După ce rămase o clipă distrat și obosit, cu ochii la peretele din față, de unde îi zîmbea, ca întotdeauna, chipul unei femei tinere, lipit pe reclama unei fabrici de bere, Boianov ieși afară în culmea dezvoltării. Trecu iar prin umbra salcîmilor, se urcă din nou pe prispă și parcă obosit de calea lungă ce făcuse, se lăsă greu pe pernele moi de pe bancă. Cît cuprindea cu privirea vedea doar cîmpul ars de soare, uscat, întretăiat de drumuri prăfuite, de pe care vîntul ridica din cînd în cînd trîmbe de colb. Arșița insuportabilă îl moleșise de-a binelea, simțea o greutate pe creier și, învins de-o lene cumplită, zăcea cu un gol în cap, absent, apatic, cu sufletul împovărat de o durere surdă, nedeslușită.

Uneori țăcănitul aparatului îl făcea să tresară, sărea brusc de pe scaun, se tîra pînă la oficiu, dar toată energia se topea deodată și, zărind prin fereastră pe factorul Anghel, care se întorcea, îl aștepta ca să-i dea banda desfășurată și apoi începea să se plimbe iarăși, tembel, pe prispă sau la umbra salcîmilor, sau — așa cum făcea de cele mai multe ori — se culca pe bancă. Nu simțea nici o mustrare de cuget pentru că nu avea mai nimic de făcut la oficiu și puțina treabă care se mai găsea, o făcea factorul, prompt, cu o ambiție abia ascunsă. În adevăr, situația asta îi da prilejul să fie încrezut. dar Boianov îl trata cu dispreț pentru că îl socotea

nătîng și cît se poate de nesuferit. Însurat de curînd, era atît de bănuitor și de gelos, încît își încuia nevasta în casă înainte de a veni la lucru. „Un zevzec ! își spunea Boianov cu revoltă. Trebuie să fie slută și sașie de vreme ce-i așa de gelos !“ Dar părerile lui despre factor și soția lui se opreau aici și pleoapele grele se lăsau ușor în jos.

Cam așa trecea ziua. Seara însă totul era altfel : Arșița se potolea, atmosfera devenea transparentă și moale, boarea răcoroasă mîngîia obrajii, biciuia sîngele. Boianov nu-și mai ferea chelia de soare și, fie că ședea pe bancă, fie că se plimba prin ogradă, nu mai era atît de leneș și de molîu. Creierul se înviora, începea să trăiască, să gîndească și mai cu seamă să viseze. Își trăise toată tinerețea făcînd de serviciu zi și noapte lîngă aparat, trecuse prin multe nevoi și neplăceri ; mărturie erau pieptul lui supt și silueta încovoiată înainte de vreme. Simțea acum o sete înfrigurată și nestinsă de a trăi, îi treceau prin minte toate plăcerile pe care nu le cunoscuse, toată voluptatea pe care n-o gustase. Încetul cu încetul în sufletul lui se-nvolburau dorințe neînfrînate, o poftă năprasnică de a iubi, de a avea o femeie, dorințe resimțite de toți bărbații singurateci. Pașii lui Boianov se-nviorau, privirea lui cădea în extaz, ochii îi ardeau cu înfrigurare. Din această clipă închipuirea era captivată și fascinată de imaginea obsedantă a unei femei pe care o cunoștea atît de bine. Era Marusia, fiica lui Ostap Petrenko, un cazac care se stabilise într-un sat la cîțiva kilometri de aici. În fiecare zi de sărbătoare Marusia venea la oficiu singură, pe jos. Umbrela ei roșie se legăna în depărtare și strălucea pe ogoare ca o uriașă floare de mac. Ajungea puțin ostenită și îmbujorată de soarele cald, dar veselă, vioaie, schimba cu Boianov cîteva vorbe, atît cît să se odihnească, apoi

cerea un toc și cerneală, se așeza la o masă sub salcîmi și scria scrisori. Scria multe. Deseori scria două, chiar trei ore fără să se oprească. După ce termina, Marusia arunca scrisorile în cutie și continua conversația cu Boianov, rîdea mult și ochii ei albaștri îl priveau cu încredere. Avea părul blond, era înaltă și bine zidită. Boianov se simțea în voia lui, vorbea mult, ea făcea haz de ruseasca lui, și ochii îi stăruiau tot mai des pe sînii rotunzi și coapsele puternice ale Marusiei. În cele din urmă ea pleca și Boianov vedea cu tristețe cum umbrela roșie se afunda și dispărea undeva printre ogoare. Chipul ei stăruia îndelung în imaginația lui și adormea tîrziu, în miez de noapte. Se învinovățea de nehotărîre și de stîngăcie, imagina mii de șiretlicuri și viclenii care i-ar asigura, fără îndoială, o reușită deplină dacă s-ar servi de ele. Se decidea să fie mai îndrăzneț și mai agresiv și, odată cu intențiile cele mai idilice — să-și ofere mîna Marusiei, să locuiască împreună în sat, să se îmbrace chiar în rubașcă și să-și lase barbă ca un adevărat cazac. Croia în gîndul lui și alte planuri mai primejdioase, mai riscante : uneori lua hotărîrea să iasă într-o zi de sărbătoare pe ogoarele de la marginea satului, să aștepte pînă apare umbrela roșie a Marusiei și să-i iasă în cale. La vremea ceia oamenii nu prea ieșeau la cîmp. Dar chiar a doua zi, odată cu lumina soarelui, toate aceste planuri, se evaporau, n-avea nici îndrăzneala, nici dorința să le pună în aplicare, mai cu seamă că observase că Marusia e o fată voinică și curajoasă și umbrela ei, în ciuda pînzei de mătase, are mînerul foarte tare.

Afară de vizitele Marusiei, nu lipseau și alte mici distracții. Îi plăcea să urmărească și să privească cu luare aminte călătorii care treceau și poposeau pentru un timp mai lung sau mai scurt la han. Vara treceau

destul de mulți. Satul era chiar pe linia de frontieră, exista chiar un punct de trecere. Aici era drumul principal și cel mai frecventat spre Constanța. Treceau căruțe, trăsuri și brișți, uneori chiar automobile. Pe acest drum lucrau mult doi tătari, surugii cunoscuți în tot ținutul. Erau atît de diferiți unul de altul și cu deprinderi atît de ciudate, încît dădeau prilejul unor conversații foarte hazlii. Amîndoi aveau același nume — Iahia, dar unuia toți îi ziceau Kara Iahia, pentru că era foarte negricios și mîna numai cai negri, în timp ce celălalt — Ac Iahia mîna numai albi. Brișca lui Kara Iahia era simplă și neacoperită, dar surugiu care să mîne caii așa de iute și cu atîta cruzime ca el, mai rar. Sosea și pornea ca o vijelie și mîrțoagele lui chinuite, cînd mergeau în galop, cînd în trap forțat, dînd mereu din coadă, nu ca să se apere de muște, ci pentru că biciul crudului lor stăpîn le șfichiuia des pe spinare. Nici ploaia, nici noroiul, nici vremea oricît de rea, nu-l potoleau pe acest diavol negru. Era prețuit cu osebire pentru iuțeala cu care gonea și de aceea călătoreau cu el mai cu seamă negustori și oameni care aveau treburi importante și urgente.

Ac Iahia, dimpotrivă, era un om calm, potolit, căruia nu-i lipsea chiar o oarecare distincție. Brișca, la fel și caii lui, nu păreau să fie făcuți ca să-i aducă neapărat un cîștig, ci mai degrabă pentru mulțumirea lui personală, ca să-i satisfacă pasiunea pentru sport. Înhăma întotdeauna trei cai, tustrei curați și albi ca lebedele, bine hrăniți, liniștiți, răzgîiați chiar de grija delicată cu care erau tratați. Se apropiau de han cu pași măsurați, egali, învăluiți în nori de praf, în sunetele clopoțeilor legați de coame. Cînd apăreau în fața hanului, cei care se aflau din întîmplare acolo se opreau să admire aceste frumoase animale, cu coarnele superbe, înzorzonate cu salbe și pan-

glici multicolore. Brișca lui Ac Iahia era chiar confortabilă și elegantă : era acoperită și căptușită pe dinăuntru cu catifea roșie, iar pe pereții laterali atîrnau mici oglinjoare rotunde, foarte necesare pentru că în brișca lui călătoreau mai mult femei.

Sosirea trăsurii cu cai albi era o adevărată sărbătoare pentru Boianov. Era destul s-o zărească de la distanță și se grăbea să-și pună singurul guler de gumilastic pe care îl avea, să se pieptene cu grijă, să-și potrivească hainele. Și avea de ce s-o facă. Îndată ce brișca se oprea, Ac Iahia se da jos și deschidea perdelușele de piele care acopereau cele două portiere. Apoi coborau una după alta, turcoaice tinere cu feregele de mătase, care le acopereau de la pîntec pînă deasupra frunții, dar descoperite atît cît să se poată vedea fețele albe și rotunde, sprîncenele încondeiate, ochii șireți și buzele roșii ca bujorul. Soseau de obicei spre prînz, intrau drept în grădină, se așezau sub salcîmi și mîncau împovărînd mesele cu tot soiul de merinde. Într-o clipă le năpădeau găinile, unele îndrăznețe din cale afară, altele sperioase. Dar cîinii lui Alexi, Kina și Ursulică, primul mic și negru, celălalt mare și galben, legau numaidecît o mare prietenie cu oaspeții. Chiar și animalele făceau deosebire între călători, pentru că în timp ce negustorii lui Kara Iahia, sub povara grijilor lor, discutau și mîncau fără să dea cea mai mică atenție cîinilor, care îi implorau din ochi și nu încetau să dea din coadă spre pîine, se simțeau acum în largul lor : găinile se fugăreau prin busuioc după o fărîmă de pîine, iar Kina și Ursulică prindeau în bot, cu lăcomie, bucățile aruncate de degetele cu unghii lăcuite ale turcoaicelor. Tinerele femei stîrnite de curiozitatea cu care erau privite, surprinse de farmecul pe care îl căpătau în acest colț sălbatic de țară, deveneau tot mai vioaie, ciripeau ca niște păsărele,

rîdeau, iar cele mai frumoase dintre ele, care erau şi cele mai îndrăzneţe, îl priveau insinuant pe Boianov, care şedea pe prispă şi se uita la ele cu nepăsare prefăcută.

Din păcate totul dura un ceas, cel mult un ceas şi jumătate. Banda veselă se urca în brişcă, mîna aspră a lui Ac Iahia încheia iarăşi perdeluţele de piele, se urca pe capră şi caii albi porneau tot atît de frumoşi şi impunători, parcă mai mîndri de încărcătura scumpă pe care o duceau. Ultimele glasuri şi rîsete vesele se pierdeau în zgomotul roţilor şi al clopoţeilor, dar Boianov nu înceta să privească în urma briştii. Sprîncenele încondeiate şi ochii sclipitori de sub ele îl obsedau multă vreme. Făcea cale întoarsă cu un oftat adînc, scăpat involuntar din piept şi se trîntea pe bancă. Spre seară venea Topuzov, şeful vămii. Amîndoi vorbeau îndelung despre călătorii care abia plecaseră.

Nimeni nu ştia de ce în ultima vreme Marusia nu mai venea şi Boianov, care pierduse ultima speranţă de a vedea umbrela roşie legănîndu-se peste holde, începuse să urmărească numai pe călători. Întîmpina cu nepăsare, dacă nu chiar cu ură, pe Kara Iahia şi clienţii lui. Dar era destul să apară brişca cu caii albi şi inima începea să-i bată de bucurie. Presimţiri calde şi nedesluşite îl înfiorau. Dar nu întotdeauna aştepările îi aduceau o bucurie. Descori, din brişca lui Ac Iahia, în loc de turcoaice tinere cu sprîncenele încondeiate, coborau femei bătrîne, tătăroaice slute, cu feţe gălbejite şi ochii lunguieţi, alteori un bolnav zăcea într-o căruţă acoperit pînă peste cap cu perne şi velinţe. Nu puteai şti dacă-i femeie sau bărbat. Dar Boianov se resemna repede şi aştepta cu răbdare să treacă cele trei sau patru zile pînă cînd brişca lui Ac Iahia se va arăta iarăşi.

Odată, întins pe bancă și pierdut în visare, auzi în spate clinchetul clopoțeilor atît de cunoscut și dorit. Sări ca ars și întoarse capul : în fața hanului oprise brișca cu caii albi. Ciudată treabă : altă dată o descoperea îndată ce se ivea pe deal, privea cum lăsa în urmă unul după altul stîlpii de telegraf pînă cînd o lua la vale, ca să apară apoi numaidecît în fața hanului. Acum însă n-o observase. Mai mult chiar, Ac Iahia, care venea întotdeauna cu multă exactitate, întîrziase acum peste măsură. Boianov ar fi vrut să meargă să-și schimbe haina, dar nu-și putea lua ochii de la birje. Coborîră trei oameni : o femeie mai trecută, plinuță, îmbrăcată în negru, un bărbat înalt, cam de-o vîrstă cu ea, dar uscat, cu fața palidă și suferindă și în cele din urmă o fată tînără, de vreo optsprezece ani, îmbrăcată toată în alb, fără pălărie ; pe cap un voal albastru închis îi acoperea părul, lăsînd să atîrne colțurile lungi. Că domnișoara era nespus de frumoasă și de zveltă, Boianov văzuse de la prima ochire, dar ceea ce îl preocupa mai cu seamă era zburdălnicia ei plină de veselie și de voie-bună. Bărbatul cel înalt și femeia discutau ceva foarte important, așa se părea, pentru că amîndoi erau îngrijorați și gesticulau mult. Fata o lua repede înainte, apoi se întorcea spre ei, scăpa o vorbă-două, dar bătrînii n-o ascultau și, fără a-și întrerupe conversația, îi aruncau cîte o privire cînd dojenitoare, cînd zîmbitoare, așa cum fac părinții cu copiii nebunateci. Se așezară în grădină, sub salcîmi. „Ce frumos e aici !“ — strigă fata, apoi dădu o raită prin toată curtea, rupse cîteva flori, încîlci firele de busuioc într-atîta că mirosul plăcut ajunse pînă la nările lui Boianov. Apoi fugări găinile și în cîteva clipe reuși să lege prietenie cu Ursulica și Kina, care nu se mai despărțeau de ea, erau mereu pe urmele ei. Abia acum îl observă pe Boianov, îl

fixă o clipă, în ochii ei străfulgeră o licărire diavolească, apoi se întoarse cu spatele și începu să se joace cu cîinii. Dar după o clipă se întoarse iar cu fața la el și, văzîndu-l cum o fixa cu înfrigurare, spuse cu multă simplitate: „Bună seara". Boianov tresări, se zăpăci, se lăsă inutil pe un picior, apoi pe celălalt, încercă să spună ceva, dar ea se și întorsese cu spatele la el. Zîmbi stupid, mofluz. Crezu o clipă că umerii rotunzi ai fetei săltau ușor convulsionați. „Ce fată minunată!" — își spuse Boianov cu zîmbetul încremenit pe buze.

Veni și Ac Iahia și, din cele spuse de el, Boianov înțelese că ceasul fiind trecut de șase, el se îndoia că vor putea să mai treacă granița. Oricum, insista el, trebuie încercat și dacă nu vor fi lăsați, atunci se vor întoarce să petreacă noaptea aici. S-au urcat în brișcă și-au plecat. Boianov se năpustise în camera lui și însoțea cu privirea trăsura care se îndepărta. „De nu i-ar lăsa! De nu i-ar lăsa!" — repeta el agitat, cuprins de neliniște și bucurie. Vedea și-acum fața frumoasă a domnișoarei care îl privea. „Bună seara! Bună seara! repeta el ca scos din minți, făcînd temenele caraghioase în fața peretelui. Bună seara, domnișoară! Bună seara!"

S-au întors. Boianov îi întîmpină, își puse gulerul, hainele cele noi, își pieptănase părul cu grijă. I.-au întrebat dacă pot trimite o telegramă. I-a servit cu mare zel. Acum știa cum îi cheamă, de unde sînt și unde merg. După cîteva clipe se așezară, sub salcîmi, în jurul unei mese rotunde și începură să stea de vorbă ca vechi prieteni.

— Care va să zică, — sînteți aici de doi ani, spunea domnul cel înalt al cărui nume era Lozev. De doi ani în pustietatea asta, în acest Diarbekir. Cam mult. Și mi se pare, domnule Boianov, că și dumneata,

ca mine, nu stai prea bine cu sănătatea. Poate ai malarie ?

— A, nu. N-am nimic, sînt sănătos. Dar ştiţi, mîncarea proastă, viaţa sedentară...

— Ei, da, da...

— Dar familia dumitale, domnule Boianov, îl întrebă cu aceeaşi compasiune doamna, — e în oraş, nu-i aşa ? Cîţi copii ai ?

— Nu sînt însurat, doamnă, sînt holtei !

Şi fără a se jena deloc, Boianov se uită la domnişoară şi zîmbi cu indulgenţă, vrînd parcă să-i spună : „Cît sînt uneori de orbi şi de stupizi bătrînii, nu-i aşa ?“

Domnişoara Vera făcu un semn din cap şi zîmbi şi ea.

— Vai, mamă ! strigă ea. Nu vezi că domnul Boianov e un bărbat tînăr ?

Expresia feţei ei era plină de seriozitate, dar ochii ei, care alunecau pe întreaga siluetă a lui Boianov şi vedeau bine prin pălărie că e complet chel, — chicoteau şăgalnic, în ascuns. Doamna Lozeva se scuză, spunînd că oricînd poţi să greşeşti.

— Ei, da, da... — spuse, oarecum încurcat, domnul Lozev.

Au cinat împreună. Boianov reuşi să se scuture de jenă şi, cuprins parcă de febră, vorbea fără încetare. Le povestea unde îşi începuse cariera şi în ce oraşe lucrase, s-a întins cam mult arătîndu-le cum se certase cu un şef mare, care de-atunci îl urmăreşte mereu cu răzbunarea şi din cauza lui se află acum în satul ăsta izolat şi sălbatec. Uitase să mănînce, dar nu înceta o clipă să trăncănească. Uneori întîlnea privirea domnişoarei Vera, care se oprea asupra lui tot atît de iscoditoare şi oarecum plină de uimire ; pe buzele ei juca acelaşi zîmbet abia perceptibil. Înviorat de atenţia ei, Boianov continua cu palavrele lui nesfîrşite. Bătrînii — era evident că încetaseră de mult

să-l mai asculte — îl aprobau dînd din cînd în cînd din cap. „Ei, da, da!“ — repeta deoseori domnul Lozev.

Au terminat cina și abia acum și-au dat seama că în jur era lumină multă. Răsărise luna. Pe hainele lor și pe pămînt salcîmii aruncau umbre negre, împestrițate cu pete mici, ca niște monede de aur, care tremurau ușor. Era o noapte caldă, liniștită care chema cu o forță irezistibilă afară, în natură. Au decis să facă o plimbare și, abia după ce ieșiră din sat, în ochii lor apăru farmecul nespus al nopților cu lună pe întinderea nesfîrșită a cîmpiei. Orizontul era invizibil, contururi grele și masive de munți nu împiedicau privirea, nu se vedeau păduri și nici copaci răzleți. De jur-împrejur singurătate surdă, albicioasă; deasupra lor se întindea cîmpia fără de sfîrșit a cerului, care la acest ceas de seară nu-și arăta decît stelele mari și discul alb și luminos al lunii. Era atîta liniște, încît orice sunet, oricît de mic, răzbătea fragmentar și clar: se auzeau clopoței, dar turmele rămîneau ascunse undeva în întuneric; un pitpalac își vestea prezența, un cal necheza și apoi se auzea tot așa de clar cum fornăie. Undeva în noapte, care încărcate cu snopi grei scîrțîiau strident și neîntrerupt. Deodată glasuri tinerești începură să cînte o melodie tătărască, tînguitoare și pătimașă.

Domnișoara Vera era foarte veselă. Ba o lua înaintea grupului, alerga singură și rochia ei albă lucea ca zăpada; părea că absorbise toate razele lunii; ba se întorcea înapoi, se oprea și admira cerul și atunci Boianov îi putea vedea bine și fața și ochii extaziați în care se revărsau razele lunii, coroana neagră a părului și capetele voalului care fluturau sub umerii ei ca niște aripioare. Dumnezeule! Oare de unde-i venise fericirea asta, era oare treaz sau visa un vis înșelător? Îl înfierbînta o dorință pă-

timașă : să alerge împreună cu ea, să zburde la braț cu ea, și cînd se oprea și privea o stea, să fie aproape de ea, privirea lui să se reverse în privirea ei și odată cu ea să se înalțe spre cer ca o rugă, ca un prinos de recunoștință față de Dumnezeu, ca un cîntec de triumf ! Toate astea îi treceau în acea clipă prin minte ; dar îi lipsea îndrăzneala și, apoi, respectul față de bătrîni... Oricum, niciodată nu fusese într-o stare de spirit așa de bună și, cu privirea încremenită la silueta zveltă a fetei care plutea în lumina lunii ca o viziune albă, vorbea fără șir, neostenit. Dacă undeva se auzea un lătrat de cîine, începea să vorbească despre păstorit, un pitpalac — vorbea de vînătoare, iar dacă domnișoara Vera pronunța un nume de stea — preda o lecție de astronomie. Deși era cu totul străin de aceste teme, era convins că tot ceea ce spune este interesant și mai frumos ca niciodată. Îl încuraja mai cu seamă atitudinea domnișoarei Vera, care îl asculta, uneori îi răspundea chiar. Odată, cînd erau aproape unul de altul, a avut senzația că ea l-a luat de braț, foarte intim, chiar dacă totul nu durase mai mult de-o clipă.

Lui Boianov nici prin cap nu-i trecea că această minunată plimbare va avea totuși un sfîrșit. Dar iată, pe neașteptate, doamna Lozeva se plînse că a obosit și că simte fiori reci. S-au întors numaidecît la han și urîndu-și noapte bună au intrat fiecare în odaia lui — Boianov nu se grăbea să aprindă lumina, nici să se dezbrace sau să se culce. Rămăsese în picioare, în mijlocul odăii, așa cum intrase, buimac, copleșit, ametit parcă după un vis ciudat. Nu-l despărțea decît un perete de odaia în care era Vera. Boianov își încorda auzul, doar-doar o prinde un zgomot oricît de mic. Deodată se auzi strigătul de spaimă al doamnei Lozeva, apoi Vera care rîdea tare, înveselită și, în zgomotul și pașii iuți care nu

puteau să fie decît ai ei, un obiect de sticlă căzu în ţăndări. Bătrîna începu să strige iarăşi, şi mai speriată, mai alarmată. Fără a mai sta pe gînduri, Boianov ţîşni afară din cameră. În faţa lui sta Vera, care rîdea !

— A, domnule Boianov... vă rog, veniţi ! În cameră la noi a intrat ceva... şi zboară...

Boianov pătrunse înăuntru cu mult curaj.

— Vai, Dumnezeule, ce tare m-am speriat — spunea doamna Lozeva palidă. Uitaţi-vă, domnule Boianov ; Vera, ţine lampa mai aproape ! Aici, uitaţi-vă, domnule Boianov... aici, după perdea. Vera, nu te apropia prea mult.

Boianov ridică puţin perdeaua şi se uită spre partea de sus a ferestrei. Nu se vedea nimic. Atunci scutură perdeaua cu putere. Deodată o umbră neagră se lovi de geam, sări în lături şi dispăru fără zgomot.

— Uite-l ! strigă Vera. Un liliac ! Era un liliac !

Într-adevăr, era un liliac. Se roti de cîteva ori sus, aproape de tavan, şi se izbi iarăşi de geam. Boianov se urcă pe masă. Vera ţinea lampa. Se auzi un ţipăt ascuţit ca un chiţăit de şoarece.

— L-am prins ! strigă Boianov coborînd de pe masă.

— Vai, domnule Boianov, nu vă e frică ? strigă doamna Lozeva uitîndu-se la aripile solzoase care se arătau de sub degetele lui Boianov. Dumnezeule, parcă ar fi un şoarece. Vera, dă-te la o parte, ţi-am spus odată ! Vai, domnule Boianov, cum de nu vă e teamă !

— De ce să-mi fie teamă. Cîţi am prins eu...

Deodată Boianov gemu uşor. Liliacul îl muşcase, dar el nu-i dădu drumul şi nici nu lăsă să se vadă că îl doare. Dar Vera băgase de seamă că se cam schimbase la faţă.

— V-a muşcat ?

— Ó, nu, foarte uşor.

Încercă să imobilizeze liliacul în aşa fel ca să nu-l mai poată atinge cu dinţii lui ascuţiţi. O şuviţă de sînge se prelingea pe deget.

— Sînge ! strigă Vera. V-a muşcat rău.

— Rău ? se alarmă doamna Lozeva. Să văd, domnule Boianov.

— Nu-i nimic. Un fleac. Nu vă alarmaţi, vă rog.

Boianov zîmbea cu nepăsare şi-şi ascundea mîna. Femeile insistau să vadă rana.

— Staţi să vă pansez, strigă Vera şi puse lampa pe masă.

— Da, Vera, o îndemnă doamna Lozeva. În valiză avem tot ce trebuie. Nu se poate, domnule Boianov, asta-i rană, nu glumă.

Băgară liliacul într-o cutie goală şi Boianov, vrînd-nevrînd trebui să întindă mîna ca să-l panseze Vera. De fapt nimic nu putea fi mai plăcut pentru el şi cînd fata, cu o mare îndemînare, dobîndită desigur prin spitale, puse vată pe rană şi apoi înfăşură în jurul degetului o faşă, luată Dumnezeu ştie de unde, Boianov se înfioră de voluptate din cap pînă-n picioare ; urmărea fiecare mişcare a degetelor ei fine, cu vîrfurile roz.

Veni şi domnul Lozev. Rămăsese jos, cu Ac Iahia. Povestea cu liliacul spusă de toţi, în acelaşi timp, o ascultă cu un zîmbet blajin şi înţelegător.

— Liliacul nu e un animal rău. Aduce fericire.

Şi domnul Lozev le povesti superstiţia pînă la un punct lipsită de omenie că, dacă tai un liliac, dar nu cu cuţitul, ci cu un ban de aur, şi-i coşi capul în pernă, îţi va aduce fără îndoială fericirea.

— Auziţi, domnule Boianov ? strigă Vera. Să faceţi aşa. Veţi fi fericit.

— Atunci, luaţi-l dumneavoastră, domnişoară...

— Nu, nu vreau. Dumneavoastră să faceţi aşa.

Zîmbetul și vocea ei insistau să spună că el, Boianov, este omul care are cel mai mult nevoie de fericire. Își urară din nou „noapte bună" și se despărțiră. Boianov luă cutia cu liliacul și intră în odaia lui. Dar nu adormi decît în zori.

A doua zi își luă rămas bun de la oaspeți. După ce toți se urcară în brișcă și caii albi care își încordaseră grumazul ca un arc porniră, Vera scoase capul pe ferestruică, se întoarse spre el și în zgomotul roților și al clopoțeilor, o auzi spunînd :

— Păstrați liliacul ! O să vă aducă fericire !

Boianov nu putu să răspundă, pentru că brișca era departe, iar la ferestruică nu mai era nimeni. Rămase pironit locului, zîmbind mereu și privind în urma trăsurii care se îndepărtă tot mai mult și se pierdu la cotitura drumului, printre pomii plini de rod și casele de la punctul de frontieră. Abia acum zîmbetul pieri de pe fața lui ; Boianov lăsă ochii în pămînt și rămase dus pe gînduri. Fericit și vesel numai cu o clipă înainte, se simți deodată zdrobit, mortificat, sub apăsarea unei groaznice dureri, care îi îndolia sufletul și-i destrăma încheieturile. Un lucru îi era foarte limpede : acum era mai singur și mai nefericit ca înainte.

Totul nu fusese decît o clipă trecătoare. În mintea lui renășteau deodată, limpede și viu, toate întîmvăr neîndoielnic și se întîmplase nu altora, ci lui, Boian Boianov, omul care primise de la oameni numai picioare în spate, omul pe care toți îl socoteau că nu-i în stare să atragă atenția nici chiar celei din urmă femei. Și iată — apăruse ea, Vera, cea mai frumoasă și mai fermecătoare dintre toate femeile ! Înviorat, cu capul sus, plin de mîndrie, Boianov porni spre oficiul poștal. Pe prispă întîlni pe Anghel și, spre uimirea factorului, veșnic încruntat, stătu de

vorbă cu el, cu multă prietenie. Dar Boianov n-avea astîmpăr și coborî în ogradă. Îndată ce-l văzură, Ursulică și Kina o luară la fugă, pentru că de cele mai multe ori îi gonea, aruncînd în ei cu pietre, pentru pacostele pe care le făceau în bucătărie. De data asta Boianov îi chemă cu multă duioșie și, spre a le cîștiga încrederea, intră în casă și le aduse pîine. Cei doi cîini dădeau din coadă și după fiecare îmbucătură îl priveau drept în ochi, vrînd parcă să-i spună : „Da, tot așa ne dădea și ea pîine !“ astfel de cuvinte părea că se aud de pretutindeni, din grădina unde ea culesese flori, din salcîmii sub care șezuse, de pe scările și din prispa prin care trecuse. „Ea a fost aici“ —, cînta totul împrejur ; și totul zîmbea așa cum zîmbea și Boianov. Începu să se plimbe, ca întotdeauna, înainte și înapoi, sub umbra salcîmilor. La fiecare doi-trei pași se oprea și ducea la buze degetul legat. Nu că l-ar fi durut — o, nu ! Săruta locul care fusese atins de degetele ei cu vîrfurile roz. Oare n-ar fi fost bine să se oprească și să strige din tot pieptul :

„Eu, Boian Boianov, sînt omul cel mai fericit !“

Din această clipă nu-și mai putea ține degetul legat decît la distanță de celelalte și drept înainte. Să vadă toată lumea, să-l întrebe toți ce i s-a întîmplat, ca să le poată povesti ! Povestea asta nu-i o poveste oarecare, așa cum și-ar putea închipui unii. În adevăr, spre seară, cînd Topuzov a venit în sat și a văzut degetul legat al lui Boianov, primele lui cuvinte au fost : „Ce, te-ai tăiat, Boiancio ?“ — „Cîtuși de puțin !“ Își luă prietenul de braț, îl duse sub umbra salcîmilor și-i povesti, din fir a păr, întîmplarea cu liliacul. Cum Topuzov era un ascultător plin de răbdare și în inima lui milostivă trezeau ecouri durerile străine, Boianov repetă povestea, și i-o spuse și pen-

tru a treia oară, descoperind și adăugînd mereu noi amănunte.

Seara intră în odaia lui tot așa de agitat și de vesel. Liliacul care fusese pus într-un vas de sticlă gol, dintr-un element galvanic Leclancher, ostenit de zadarnicile încercări de a se elibera, își lăsase în jos aripile și, resemnat cu soarta ce-i fusese hărăzită, sta liniștit ; dințișorii descoperți care își arătau albeața sub botul ascuțit, păreau că schițează un zîmbet. Și Boianov zîmbea, așa cum zîmbise în tot cursul zilei, cuprins de o nețărmurită simpatie și recunoștință pentru această mică lighioană. „Amice — îi șopti el — tu ești cauza celor întîmplate. Tu mi-ai adus fericirea. Dar stai : încă multe lucruri se vor mai întîmpla !“ Îi trecu prin cap ca, drept recompensă, să-l lase în libertate, dar numaidecît își aminti cuvintele Verei : „Păstrați liliacul ! O să vă aducă fericire !“ Nu, n-o să-i dea drumul. O să încerce să-l hrănească, ca să-l poată păstra viu — oare puține animale sînt domesticite ? Să doarmă nu putea. Afară era aceeași noapte clară, cu lună, ca cea care trecuse. Ieși să hoinărească puțin pe cîmp.

Zilele care au urmat au fost tot așa de fierbinți, monotone și plicticoase ca celelalte. De pe banca pe care ședea pe prispă, Boianov observa cum pe ogoare snopii se împuținau tot mai mult, mirиștile degajate se contopeau în poienile îngălbenite și întreaga cîmpie, uscată, prăfuită, începuse să semene cu un pustiu. Țăranii lucrau la arii ; la oficiu nu mai venea aproape nimeni. Singura variație în această totală încremenire erau, ca pînă acuma, călătorii. Lui Kara Iahia și negustorilor lui, Boianov nu le da nici o atenție, nu-l mai interesau nici frumoasele turcoaice din brișca lui Ac Iahia. Dar brișca și caii albi îi deveniseră nespus de dragi și nu-și putea stăpîni emoția cînd îi vedea. Era încredințat că au fost

creaţi şi existau numai pentru Vera, de aceea erau aşa de frumoşi, pentru ca cîntau clopoţeii lor. Ac Iahia devenise cel mai apropiat prieten al lui Boianov, îi plăcea să stea de vorbă cu acest om bun şi cumsecade, ori de cîte ori trecea pe la oficiu. Despre ce oare nu vorbeau, dar cel mai mult îşi aminteau de călătorii de odinioară, atît de aproape de inima lui Boianov. Amabil cu toată lumea, Ac Iahia lăsa să se creadă că îşi aduce bine aminte de toţi, deşi de multe lucruri nu-şi mai aducea nimic aminte.

Dar Boianov nu putea să vorbească de altceva. Rana de la deget se vindecase de mult, dar el nu scotea încă pansamentul şi continua să povestească întîmplarea cu liliacul. Deseori, cînd prietenii lui se înfierbîntau în alte conversaţii, îşi arăta deodată degetul şi spunea :

— Ciudat animal e liliacul. Cred că are otravă în dinţi, uite, de atîta vreme, rana nu s-a lecuit încă !

Şi începea să depene povestea care acum era atît de cunoscută de toţi. Mulţi făceau glume şi-l întărîtau să povestească despre liliac, numai ca să aibă un prilej de a se distra. Fără a-şi da seama că se face haz pe seama lui, le spunea povestea — pentru a cîtea oară ? Dar permanenta repetare a aceloraşi lucruri începea să-i irite şi o dată, agentul veterinar, supărat pentru că pierdea la table, îi strigă :

— Termină odată cu liliacul tău ! Am auzit. Nu vezi cum te-ai uscat — ai devenit un adevărat liliac !

— Zi mai bine : o bufniţă — adăugă ofiţerul de grăniceri.

Toţi făcură haz. Boianov se simţi ofensat. Începu să fie mai precaut şi să se izoleze. Şi chiar dacă nu-l lăsau să povestească despre lucrurile care îl preocupau atît de mult, în schimb nimeni nu-l putea împiedica să se gîndească la ele. Aşa şi făcea. Îşi

amintea toate împrejurările, revedea cele mai mici amănunte, în fiecare gest sau cuvînt al Verei descoperea un sens aparte, căuta să se convingă că tot ceea ce se întîmplase nu fusese lipsit de importanță și nici nu va rămîne fără urmări. Dimpotrivă, partea cea mai frumoasă va începe de acum înainte. „Păstrați liliacul ! O să vă aducă fericire !“ Care ar putea să fie sensul acestor cuvinte, dacă nu o adevărată destăinuire, o explicație discretă ? De ce să nu creadă că dacă ea nu-l iubește încă atît de puternic pe cît o iubește el, nu este totuși nepăsătoare și că, în timp... Da, tot ce-i frumos abia acum începe !

Furat de visurile sale Boianov își deforma pe nesimțite aducerile aminte, le altera sensul, exagera și inventa. Treptat, din tot ceea ce se petrecuse în realitate și din cele imaginate, el plămădi un amestec ciudat, o minciună dulceagă, în care credea sau încerca să creadă, cu atît mai mult cu cît Topuzov lua în serios, ca mai-nainte, mărturisirile lui, fără a descoperi în ele vreo contradicție.

Uneori, după ce stătuse la taclale cu Ac Iahia, se întorcea la oficiu înveselit și zîmbitor.

— Ești vesel azi, Boiancio — îi spunea Topuzov.

— Da, răspundea el cu oarecare modestie. Mi-au trimis salutări. Ai noștri sînt cu toții bine. Ac Iahia i-a văzut la Constanța.

Ai noștri — se înțelege, erau Vera și părinții ei. Dar Ac Iahia nici nu-i văzuse și nici de ei nu auzise. Altă dată Boianov părea foarte îngrijorat.

— Nu stăm prea bine, îi spunea el lui Topuzov și ofta. Vera e cam suferindă.

— Nu te mai frămînta atîta, îl consola bunul Topuzov, oameni sîntem, ne mai îmbolnăvim... O să-i treacă.

Boianov se consola în adevăr. Chiar a doua zi, cînd Topuzov îl întreba ca de obicei : „Ce faci Boiancio, cum te simţi ?“ — el îi răspundea :

— Îţi pot răspunde în trei cuvinte : Vera[1] (el sublinia acest cuvînt), speranţă şi dragoste !

Purtarea lui se schimbase. Era plin de încredere, mai demn, ca omul care înţelege situaţia în care se află şi în raport cu aceasta îşi dozează fiecare gest. Marusia începuse să vină iar în fiecare duminică, era mai înfloritoare şi mai frumoasă ca oricînd, dar, oricît l-ar fi ispitit, avea faţă de ea o atitudine rezervată şi rece. O tentaţie, cît de ascunsă, ar fi fost o jignire adusă omului cinstit a cărui inimă aparţine altei femei. Marusia observase schimbarea şi, privindu-l mirată, se plîngea că n-a primit încă scrisorile pe care le aşteaptă de multă vreme. Boianov ştia că era logodită.

— Vă înţeleg, domnişoară. Ştiu, e greu. Şi eu aştept astfel de scrisori.

— Cum, domnule Boianov, sînteţi logodit ?

— Păi... cam aşa ceva.

Nu voia să lungească vorba, cu toate că Marusia devenise foarte curioasă şi-l privea tot mai mirată, cu ochii ei albaştri. Se făcuse, vezi bine, foarte frumoasă.

Zilele treceau. Din vreme în vreme trecea brişca cu caii albi şi Boianov o întîmpina şi o privea plecînd, cu o bucurie tot mai mare. I se părea că merge şi se întoarce nu ca să transporte călători, ci numai ca să treacă prin faţa lui şi-apoi să meargă acolo unde era ea. Socotea asta ca un serviciu obligatoriu şi necesar, pînă cînd, în cele din urmă, va veni şi ziua cînd ea se va întoarce odată cu călătorii, cărora le aparţinea înainte de toate. Stabilise chiar ziua, o aştepta, se înfiora la gîndul că fericirea este aproape,

[1] În limba bulgară înseamnă credinţă.

devenise nerăbdător. Spre seară, cînd vremea era mai răcoroasă, se aşeza pe banca de pe prispă. Printre ramurile salcîmilor licăreau stelele, în aerul călduţ zburau bondarii, se izbeau de pomi şi cădeau la pămînt ca picurii de ploaie. Umbre zburau prin apropiere, băteau din aripi lin, prudent şi fără zgomot. Erau lilieci ! Ba apăreau pentru o clipă în lumină, ba îşi schimbau brusc direcţia şi se pierdeau în întuneric. Boianov zîmbeşte. Nu-i mai urmăreşte, dar prezenţa lor îl bucură, presimte reţeaua nevăzută pe care o ţes în jurul lui, reţea de meditaţii şi visuri dulci. La ce oare nu se gîndea el atunci, oare ce nu-şi reamintea, ce scene nu luau contur în imaginaţia lui înfierbîntată ! O vedea pe Vera, sta de vorbă cu ea, citea scrisorile scrise de ea şi pe aceeaşi cale făcătoare de minuni se ducea apoi la ea şi privea peste umărul ei cînd citea scrisorile primite de la el. În cele din urmă se vedea stînd în picioare în faţa aparatului, desfăşurînd cu mîini tremurătoare, surprins, tulburat, banda şi citind : „*Pornesc. Aşteaptă-mă la frontieră. Vera.*“ La frontieră ! Va fi acolo, se-nţelege, chiar mult mai devreme decît trebuie. Iată, acum se iveşte brişca cu caii albi, clopoţeii cîntă, la ferestruică apare o faţă zîmbitoare, o mînă mică şi albă flutură o batistă. Urmează prima întîlnire — conversaţie mereu întreruptă, tulburătoare, despre chinuitoarea despărţire, despre nesfîrşit de lunga aşteptare. Topuzov, care şi el este aici, nu-şi poate reţine lacrimile. Ac Iahia şade pe capră şi zîmbeşte satisfăcut şi plin de mîndrie că le-a adus fericirea.

Amîndoi se urcă în brişcă şi pornesc spre sat. Boianov vrea să fie văzut de toată lumea, să se mîndrească, să-şi plimbe fericirea pretutindeni. Totul ia o întorsătură nouă : intrarea în sat se preface într-o primire triumfală. Pe amîndouă părţile şoselei se adunase mulţime mare, valuri dese şi pitoreşti, fără

sfîrșit. Toți se uită la el și —se înțelege — și la ea, care este alături, frumoasă, radiind de bucurie și de fericire. Dar cine a spus că sînt în brișcă ? Sînt într-o caleașcă mare și descoperită, așa cum se vede în unele tablouri, iar caii sînt albi, dar mai frumoși, mai mîndri, mai fuduli. Boianov se uită la toți ca la niște frați, le face plecăciuni, zîmbește. Aude bine pe cineva spunînd : „Asta e Boian Boianov, șeful... nu ! directorul poștelor... nu, nu ! E Boian Boianov, ministrul poștelor și telegrafului, care se însoară cu domnișoara Vera Lozeva.“ Toți repetă în cor. Printre ei observă o față încruntată, furioasă, răutăcioasă — e Anghel — factorul poștal ! El nu se bucură, fața lui s-a înnegrit de răutate și invidie. Iată-l și pe agentul veterinar, și pe ofițerul de grăniceri cu fața ciupită de vărsat. „Îl vezi ce uscat e — spunea veterinarul arătînd spre Boianov —, un adevărat liliac !“ „Zi mai bine bufniță !“ răspundea ofițerul și amîndoi se pun pe un rîs sarcastic. „Mînă ! strigă Boianov către surugiu, clocotind de ciudă. Mînă mai repede ! Intră în ei ! Strivește-i, calcă-i, ucide-i !...“

Boianov se-nfuriase atît de tare, încît se ridicase inconștient în picioare, dar își veni numaidecît în fire. Noaptea călduță și lumina lunii care se strecura în fire albe printre frunzele salcîmilor, îl împingea irezistibil afară, în mijlocul naturii. Smulge pălăria din cuier și începe să alerge pe cîmpie. Și așa cum făcuse nu o dată, trece pe același drum pe care trecuse odinioară cu Vera, se oprește acolo unde se opriseră, își reamintește fiecare întîmplare, fiecare cuvînt spus de ea. Captivat tot mai mult de imaginație, nu mai vede nimic decît imaginea albă a unei femei în lumina lunii, zîmbitoare, ispititoare. Cu privirea halucinată, Boianov nu umblă, el aleargă peste cîmpie ca scos din minți.

Tîrziu, după miezul nopții se întoarce în odaie și se trîntește pe pat. Dar este prea agitat și prea ostenit ca să poată adormi. În cameră e întuneric, dar prin cadrul negru al ferestrei se vede reflexul albăstrui al nopții cu lună, un fascicol de lumină străpunge pieziș întunericul și odată cu el năvălește beția amețitoare a nopții de vară. Boianov închide ochii, încearcă să adoarmă, dar simte cum inima îi bate repede, dorințele trezite îi aprind sîngele, îl ard cu vîlvătăi de foc. Imaginea zîmbitoare a Verei dispare brusc și în locul ei apare Marusia, mare, puternică, cu privirea senzuală uitîndu-se ca prin ceață. Îl cuprinde cu brațele puternice, se freacă de el, suflul ei fierbinte îl frige...

Liniștea l-a părăsit pe Boianov pentru totdeauna. Nopțile lui erau nopți de veghe, cu visuri absurde, întrerupte de groaznice coșmaruri, iar zilele treceau într-o continuă visare, ca un delir. Și fără asta el nu era prea sănătos, dar acum slăbise și mai mult, fața lui se gălbejise, se subțiase. Numai ochii lui ardeau, mereu neliniștiți. Începuse să se izoleze, să evite lumea, era distrat și vorbea numai prostii. Cei care îl ascultau schimbau priviri și-și făceau semne că nu-i în toate mințile. Starea lui se înrăutăți odată cu venirea toamnei și a timpului rece. Începuse să tușească tare. Ajunsese o ruină. Topuzov încerca totul ca să-l convingă să ceară un concediu și să meargă la oraș, la un doctor. Să intre chiar într-un spital pînă se face bine. Chiar și încruntatul Anghel îi spuse într-o zi același lucru, pe același ton trufaș și pretențios cu care oamenii mari se adresează copiilor.

Nu se socotea prea bolnav și găsea că neliniștea celorlalți era exagerată. Dar și grija pentru sănătatea lui îl preocupa prea puțin, nu-l mai interesau nici obligațiile de serviciu pe care le trecuse în în-

tregime lui Anghel. Nu trăia decît cu visurile lui, urmărea brișca cu caii albi, aștepta, spera. Liliacul murise de mult, dar el făcuse întocmai cum îi povestise domnul Lozev și cînd, seara, punea capul pe pernă, știa că înăuntru este cusut un talisman făcător de minuni.

Zilele se scurgeau una după alta, vremea se strică pe neașteptate, nori grei se tîrau dinspre nord, începuse să plouă. Boianov tușea tot mai tare, slăbise mult și căzu la pat. Abia dacă avea puteri să se ridice și să iasă afară să iscodească drumurile și să vadă dacă nu apare o brișcă. Dar noroiul și vremea rea opriseră circulația. Uneori mai apărea Kara Iahia, dar nu oprea la han, gonea caii negri prin lapoviță, negru, încruntat, întruchipare sinistră a vremii proaste, a nefericirii, a unui destin rău și necruțător. Zguduit de fiorii reci pe care-i simțea în timp ce se uita la Kara Iahia, Boianov se întoarse în odaie și se culcă. Ploaia lovea în geamuri, vîntul șuiera printre crengile salcîmilor. Ca întotdeauna, Boianov nu se socotea nici acum serios bolnav. Zăcea în pat mulțumit că-i singur, că nimeni nu-l tulbură și nu-l necăjește. Cu ochii înfrigurați, dogorîtori, pironiți într-un punct fix, se gîndea — visa brișca cea minunată, cu caii albi, care îi va aduce fericirea.

ULTIMA BUCURIE

I

Tîrgul creştea şi se înnoia repede. Dar mai erau încă multe străzi cu căsuţe liniştite, rămase din bărîni, pitite în frunzişul des al viţei de vie şi al pomilor în rod, înconjurate de ziduri înalte de cetate, cu porţi grele, monumentale, pe ale căror scînduri înnegrite perechi de îndrăgostiţi îşi săpaseră iniţialele.

Mai erau aici şi tipuri străvechi de oameni prea bine cunoscuţi, încremeniţi sub colbul vremii ; fără ei şi fără vechile case aproape ruinate oraşul şi-ar fi schimbat de mult înfăţişarea. Dacă podgoriile şi grădinile din Gaziboba, dacă barăcile de la iarmaroc, dealurile şi cîmpia, dădeau coloritul şi caracteristica peisajului său, neşters în amintirea celor care s-au născut aici, figurile pitoreşti împrumutau în schimb oraşului patina vieţii lui interioare. Ele formau elementul indispensabil atît de mişcător şi drag al legăturii între generaţii. Amintirile multor generaţii se împleteau cu numele lor şi nimeni nu-şi putea aduce aminte de tinereţe fără a aminti de ei. În adevăr, în clipele de nostalgie răscolitoare, ce-şi puteau spune doi oameni din acest oraş care se întîlneau, din întîmplare, pe alte meleaguri ? Despre ce-ar fi putut ei să-şi vorbească ? Despre vişinii înfloriţi şi pajiştile înverzite din jurul chioşcurilor de la Gaziboba,

de larma și veselia de la iarmaroc, de plimbările pe șoseaua pietruită și de cîte alte lucruri încă... Cu ochii sclipind de tulburare ei se vor întreba numaidecît: „Ți-aduci aminte de moș Slavi? Dar de Racio Samsarul? Dar de Liuțcan, de Liuțcan?“ Aceste nume puține făceau să reînvie cu o limpezime surprinzătoare tot farmecul acelor bune vremuri de odinioară.

Acești favoriți ai mulțimilor, monumente vii ale trecutului, nu erau deloc puțini. Dimpotrivă, ei formau o galerie numeroasă și pestriță. Pe primul loc se afla moș Slavi. Bătrînul nu era în toate mințile, dar nu supăra pe nimeni. Liniștit și nevătămător, avea mania grandoarei. Purta întotdeauna aceeași îmbrăcăminte uzată și de modă veche — poturi cenușii și o aba, — dar era curat și îngrijit, mergea pe stradă țanțoș, dîndu-și aere, cu pieptul împodobit cu tot felul de tinichele colorate, de bucăți de metal și clopoței, care, așa cum îi plăcea să spună, erau ordine și medalii. Fața lui aspră și întunecată nu cunoștea zîmbetul, fruntea lui, veșnic sub povara grijilor și a frămîntărilor, nu se descreța niciodată. Uneori, vara, cînd arșița era mare, moș Slavi intra în cafeneaua lui Acica. Privea drept înainte, nu saluta pe nimeni, se așeza în colțul cel mai retras și, fără a scoate o vorbă, cerea cu un gest scurt și imperativ o cafea. Apoi își scotea pălăria, își lăsa capul pe piept, cădea în extaz cu privirea fixă în podea și ofta, ofta cu atîta putere, încît atrăgea atenția tuturor.

— Ce ai, moș Slave? îl întrebau oamenii.

— Ce am? Ce n-am! Capul îmi arde, oameni buni! Ce vreme e acum? Vremea secerișului. O sută douăzeci de mii de secerători am angajat la moșie. O sută douăzeci de mii! Cer pîine, cer apă, cer bani. Capul îmi arde de griji, așa să știți, îmi arde!

Era întotdeauna foarte ocupat, n-avea timp de pierdut, sorbea zgomotos din ceaşca de cafea, se ridica şi ieşea în zornăitul expresiv al numeroaselor medalii.

— Pst ! Miau ! strigă în urma lui un puşti.

Miorlăiturile astea îl scoteau din fire pe atît de blîndul moş Slavi. Atunci uita de toate, de durerile de cap pe care i le pricinuia moşia, de demnitatea lui imperială şi, clocotind de mînie, neînduplecat, punea pe fugă pe diavolul mic şi desculţ. Dar acum împelitatul nu mai era singur, se adunase o gaşcă întreagă, toţi răi, neînfricaţi şi fără pic de ruşine, pentru că în faţa primejdiei îşi puneau toată speranţa în picioarele goale şi dispăreau ca fumul, ca să apară numaidecît după colţul străzii. Războiul se înteţea, poziţiile cădeau şi gaşca îşi transfera cartierul general la periferia oraşului. „Pst ! Miau !" se auzea dintr-o parte ; ameninţări mînioase de cealaltă. Pietrele azvîrlite se întretăiau în aer în cercuri mari. Lupta dura cu ceasurile. O sută douăzeci de mii de secerători rămîneau fără prînz şi fără cină ; dar puteau să rabde, pentru că erau tot atît de aievea ca medaliile care împodobeau pieptul lui moş Slavi.

O altă figură, nu mai puţin cunoscută în oraş, era Racio Samsarul. Dar dacă moş Slavi era nebun, Racio era în schimb cu totul normal : era un tînăr capabil şi foarte inteligent. Dar cine putea să spună dacă de vină erau cărţile citite, sau cumplita lui sărăcie, sau poate aşa i-a fost ursita, dar nici o meserie nu se lipea de el. O aşchie desprinsă din vesela şi fără griji boemă a marilor oraşe, căzută întîmplător aici. Jerpelit, şi zburlit ca un ţigan, cu o faţă deschisă şi îndrăzneaţă, în care sticleau doi ochi mici şi vii, cu umerii laţi, robust, ştia de toate, citise multe cărţi, vorbea întotdeauna cu însufleţire. Cuvintele lui pline de spirit şi de nuanţe înţepau sarcastic cu paradoxurile lor. scîntei ascunse sub cenuşă. Avea o sensibilitate

rafinată și îndrăznea să spună fără șovăire lucrurilor pe nume. Toți localnicii cunoșteau păcatele care apăsau conștiința bogătașilor din oraș ; le cunoșteau, dar preferau să le treacă sub tăcere și, dacă îi întîlneau, se grăbeau să-i salute cu tot respectul. Racio nu scăpa prilejul să le spună adevăruri amare și, oricît încercau să le ia drept glume, ochii lor se lăsau în jos și pe fețele bine hrănite și mulțumite apărea o umbră de vinovăție, de jenă și de tulburare.

Dar nimeni nu-l ura și nu încerca să se răzbune. Dimpotrivă, toți îl tratau cu stimă și cu simpatie deschisă, ba chiar cu respectul pe care îl impune teama. Oamenii, dîndu-și seama că el poate totuși să muncească, dar că nu are mijloacele necesare, strîngeau bani, i-au deschis odată o librărie, altădată o prăvălie, i-au găsit chiar un loc de funcționar. Racio intra un timp în rîndul oamenilor cumsecade și devenea mai uman. Dar totul nu dura decît puțină vreme. Înainte de a-și roade coatele noului costum, părăsea lucrul și o lua de la început, cu vechile deprinderi, lipsit de orice griji și liber ca pasărea cerului. Cafenelele răsunau de elocvența sa zgomotoasă și nu se sfia să arunce în obrazul binefăcătorilor de ieri cuvinte care usturau ca loviturile de bici. Uneori lucrurile nu se terminau prea bine. Dar Racio accepta lupta cu mult curaj, oricît era de mare disproporția de forțe, și reușea s-o scoată la capăt destul de onorabil ; dar zgîrieturile și rănile de pe fața lui deveneau tot mai numeroase și hainele se jerpeliseră în așa hal, că începeau să semene cu un steag vechi expus într-un muzeu.

Binefăcătorii îl lăsau pentru un timp în plata Domnului și-i tolerau smintelile așa cum este tolerat copilul rău și incorijibil. Cu isprăvile lui, Racio devenise cu timpul teroarea orașului. Să ne închipuim că se dădea un spectacol. Piesa era la actul doi sau trei

și în clipele de mare patetism, cînd profesorii și profesoarele din oraș își desfășurau tot talentul vrînd să-i egaleze pe Coquelin [1] sau pe Sarah Bernard [2], ușa salonului se deschidea cu un trosnet asurzitor, cineva intra și începea să facă cu glas tare observații asupra jocului actorilor sau își plasa replicile printre replicile lor. Era Racio, care venea la teatru cel din urmă, beat criță.

Nimeni nu încerca să-l gonească, pentru că vacarmul ar fi cuprins întreaga sală. Îl lăsau în pace și spectacolul se desfășura așa: cîteva personaje pe scenă și un personaj la parter — Racio, îndeplinind rolul corului din tragedia antică greacă.

Un om cu faimă în oraș era și Krîstan măcelarul, dar gloria lui era de natură mai dubioasă. Mătăhălos și puternic, cu ochii bulbucați și mustățile răsucite haiducește, era atît de puternic, încît singur, fără cel mai mic ajutor, fără scule, frînghie sau ciomag, prindea bivolul de coarne, îl dobora la pămînt, îi sucea gîtul și-l înjunghia ca pe un ied. Cel puțin o dată, uneori chiar de două ori pe săptămînă, Krîstan se îmbăta turtă și provoca pe stradă tot felul de scene pitorești. S-ar fi putut crede că omul acesta atît de puternic și înrăit de meseria lui crudă și nemiloasă e capabil să comită la beție acte de violență groaznice. Nimic din toate astea. Krîstan făcea, e adevărat, mare tărăboi, umbla din cîrciumă în cîrciumă cu lăutarii după el și le lipea pe frunte bani de argint, zbiera cît îl ținea gura, purta amenințător paltonul aruncat pe umăr, dar tot tărăboiul se termina doar cu nenumărate sticle și pahare sparte. Ca să-și arate forța, ridica scaunele cu dinții. Cine avea de îndurat multe în urma acestor orgii, era propria lui nevastă. După ce se întorcea acasă, îi trăgea, cu sau fără pri-

---

[1] Actor francez (1841—1909).

[2] Tragediană franceză (1844—1923).

cină, o sfîntă de bătaie, mai cu seamă pentru că nu putea să-i facă copii ; o gonea din casă, apoi se încuia singur și dormea buștean o noapte și toată ziua următoare. În acest timp, Krîstanița, cu fața zgîriată, ciufulită și plină de vînătăi, se ducea să se plîngă ba la primărie, ba la mama ei, sau se trîntea în buruienile din grădină, unde își smulgea părul și se văita ca o lupoaică rănită.

Destule nume de soiul lui moș Slavi, Racio Samsarul sau Krîstan Măcelarul pot fi amintite. Dar dacă ei, în pofida înfățișării lor hilare, erau unii compătimiți, alții judecați cu asprime sau dezaprobați, orașul avea în schimb un om unic în felul lui. Era destul să se pronunțe numele lui și fețele cele mai întunecate sau pornite pe sfadă se înseninau și se înveseleau. Era Liuțcan — unicul vînzător de flori al orașului.

II

Era ceva foarte ciudat și original, un amestec de comic și de serios, în caracterul și chiar în înfățișarea lui Liuțcan, figura cea mai populară a orașului. Omul acesta blînd și simplu trăia în necontenita euforie a unui triumf imaginar, într-o continuă desfătare, pe care nici o cauză aparentă nu le putea justifica. Avea un suflet de pasăre, înaripat, inofensiv și lipsit de orice griji, fericit că respiră aerul proaspăt, că se încălzește la razele blînde ale soarelui. Starea de spirit în care trăia neîncetat îi determinase și ocupația lui de toate zilele. Vindea flori, dar numai primăvara și vara. Orașul nu avea o seră încălzită și iarna trebuia să-și schimbe meseria, cu multă neplăcere și în silă, cu alta mai puțin frumoasă și onorabilă : vindea semințe, alune și arahide. În treaba asta

punea prea puţină osîrdie şi de fiecare dată ieşea în pagubă. Inima lui delicată şi moale nu rezista farmecului fetelor şi întotdeauna le da mai mult decît trebuia. Şi aşa se ruina. Dar pagubele materiale nu erau în stare să tulbure liniştea şi fericirea supremă din sufletul lui, pentru că Liuţcan era şi poet. Toţi cunoşteau celebra lui poezie „Liuţcan arde în vîlvătăi de foc“ — un adevărat poem. De fapt nu erau cunoscute decît puţine strofe, pentru că Liuţcan amîna editarea întregii creaţii pînă ce va primi sprijinul, care, spunea el, i-a fost promis dintr-un loc foarte înalt.

Sufletul lui luminos şi entuziast era creat să fie un refugiu pentru dragoste. Într-adevăr, ca orice poet, era îndrăgostit la nebunie de Tzvetana, fata cea mai frumoasă din oraş. Era odrasla unuia din moşierii de frunte din regiune. După o străveche tradiţie, respectată şi acum de familiile bogate, Tzvetana urma şcoala la „Robert College“ de la Constantinopol, dar îşi petrecea vacanţele aici. Era frumoasă, brună, cu ochi negri, visători, de căprioară, cu o aluniţă mare pe obraz. Poate că în oraş erau fete mai frumoase ca ea. Dar ceea ce le lipsea lor, şi toţi vedeau că Tzvetanei nu-i lipseşte, era graţia firească, demnitatea şi noblеţea rafinată pe care o sugera întreaga ei făptură. Nu avea prietene, toţi o socoteau înfumurată şi mîndră, o bîrfeau. Dar, prieten sau duşman, tînăr sau bătrîn, toţi îşi opreau privirile la fata care părea că nu vede pe nimeni, mergea agale, închisă în sine, absentă la tot ceea ce se petrecea în jur — izolarea mîndră şi inaccesibilă a prinţesei adusă de peste ţări şi mări.

Liuţcan nu-şi ascundea sentimentele şi, uşuratec şi gură spartă cum era vorbea de dragostea sa pretutindeni şi tuturor. Se înţelege, oamenii glumeau şi rîdeau. De fapt dragostea lui Liuţcan era partea

cealaltă a medaliei unei alte dragoste, reală și serioasă. Pentru că nu era taină pentru nimeni că de Tzvetana era îndrăgostit tînărul inginer al orașului, dar, de ce oare ? nu reușea măcar atîta cît aștepta, nici el, nici ceilalți. S-a păstrat pînă astăzi un document al acestei povești cunoscută de toată lumea. Inginerul întocmea atunci planul general de sistematizare a orașului. Și cînd totul era gata și trebuiau fixate denumirile străzilor, el aduse cu bună știință o modificare la proiectul oficial : strada pe care locuia Tzvetana primi numele ei. Și mult după această întîmplare, după ce și romanul inginerului avu un sfîrșit fericit, planul întocmit de el trebuia executat în continuare. Vina fusese descoperită, dar povestea asta preocupase odinioară așa de mult întregul oraș, încît sentimentele inginerului au fost înțelese și nimeni n-a înlăturat noul nume al străzii. Și astăzi ea poartă numele care are pentru străini un răsunet atît de ciudat : „Tzvetana".

Inginerul era cel mai bun prieten și protector al lui Liuțcan. El îi oferea și micul capital care îi era necesar pentru comerțul lui, îi dăruia unele haine din garderoba sa, pălării tari și redingote puțin cam roase, e adevărat, dar care se potriveau minunat de bine pe silueta slabă și delicată a lui Liuțcan. Dar tocmai această îmbrăcăminte îl făcuse foarte popular. Pe de altă parte, cu toate că își petrecea timpul aplecat asupra unor desene și calcule matematice seci, tînărul inginer nu era străin de literatură și de artă. Este adevărat că nimeni n-ar putea să spună de ce — pentru el, — cel mai mare poet al tuturor timpurilor era Leopardi. Inginerul avea o mare slăbiciune pentru poezia lui sumbră și melancolică. Numele poetului îi era permanent pe buze, deseori recita din versurile lui. De fapt era un tînăr plin de viață, spiritual și vesel și un bărbat frumos. Se înțelege, influența pe

care o exercita asupra lui Liuţcan cuprindea şi acest domeniu. Se vorbea în oraş că inginerul nu este tocmai străin de celebra creaţie, poemul vîlvătăilor de foc.

Într-un alt domeniu însă, influenţa şi prietenia lui pentru Liuţcan au avut urmări pozitive şi mai folositoare. L-a introdus în ştiinţa complicată şi rafinată a florilor, cu semnificaţia simbolică a culorilor lor. Îl învăţase o sumedenie de expresii alegorice care trebuiau spuse, chiar dacă nimeni nu le auzea, ori de cîte ori oferea flori spre vînzare. Era un joc plăcut, sentimental, creat de imaginaţia unor vremuri trecute, romantice, ridicat pe culmile perfecţiunii în zilele cînd cavalerii nobili şi viteji abandonau pentru scurtă vreme aventurile eroice şi bătăliile, aruncau armura şi zalele, îmbrăcau haine de mătase, se împodobeau cu pene de struţ şi făceau curte cu galanterie şi strălucire în vastele săli ale castelelor. Reţetele gata ticluite ale ştiinţei cu care se pot deschide inimile inginerul le găsise poate într-un roman de mult uitat, poate în tomurile prăfuite ale unei enciclopedii. Dar de această ştiinţă avea nevoie Liuţcan. Şi, graţie dragostei entuziaste şi înnăscute pe care o avea pentru meseria lui şi pentru flori, el învăţă atît de bine lecţiile inginerului, le aplică şi le dezvoltă cu atîta măiestrie, încît comerţul lui începu să prospere, iar popularitatea lui atinse culmea.

Nici Liuţcan şi nimeni din oraş n-ar fi putut să descifreze planul şiret şi tainic pe care inginerul îl imaginase. Naivul, simplul şi prostănacul florar putea să spună orice fără ca să i se dea o atenţie oricît de mică, pentru că toţi erau deprinşi să se distreze şi să glumească cu el. Dar iată că, deodată, vorba lui devenise, cel puţin cînd îşi vindea florile, inteligentă, interesantă şi plăcută. Cuvintele lui dobîndeau sens. Prin alegoria poetică, elegantă, care mergea la inimă, Liuţcan începuse să aplice ştiinţa graiului florilor.

Succesul a fost enorm. Chiar Tzvetana, care pînă acum nu asculta pălăvrăgeala smintitului poet, începuse să mediteze asupra cuvintelor lui. Dar uimirea ei n-a durat prea mult. Foarte curînd ea a înțeles că altcineva făcea, prin gura naivului vînzător, mărturisiri îndrăznețe și pătimașe. Dar jocul era prea nevinovat și ea n-ar fi vrut să jignească pe nici unul din ei. Era chiar foarte amuzant : acești doi oameni, atît de diferiți, se contopeau într-o singură imagine, într-un singur om, care trebuia să fie pentru ea misteriosul erou al romanului, ca în Cyrano de Bergerac.

În fiecare seară, cînd soarele apunea și umbra plopilor tăia strada de-a curmezișul, Tzvetana sta la fereastră și citea. De după colțul cel mai apropiat al străzii apărea Liuțcan. Acum umbla cu capul gol, își lăsase pălăria tare pentru că era prea cald, pentru că își pieptănase lins părul strălucitor ca pana corbului. Fața lui negricioasă iradia fericire, pleoapele de obicei lăsate ușor în jos, împrumutau feței lui un aer meditativ și absent. Era fericit, ca-ntotdeauna, tablaua atîrnată de gît era plină de flori, lalelele, zambilele și garoafele abia culese străluceau parcă mai viu pe fondul negru al redingotei. În fiecare seară, fie că vindea sau nu flori în altă parte, trebuia fără doar și poate să treacă pe aici.

Tzvetana îl zărește și zîmbește. Deasupra dinților ei albi ca zăpada tresare o aluniță neagră. Ce-i va spune acum Liuțcan sau — mai exact — ce-i va spune celălalt prin gura lui ? Liuțcan se oprește sub fereastră, salută, ia un buchet de zambile roz, și cu o galanterie care trădează nu atît abilitate, ci mai degrabă un antrenament îndelungat, face o plecăciune adîncă și-l oferă Tzvetanei.

— Zambile, spune el declamatoriu. Bucuros din toată inima !

Asta nu era decît semnificaţia simbolică şi adăugă numaidecît ceea ce era mai important, în graiul florilor :

— Sînt fericit şi dragostea îmi dă speranţe !

Se înţelege, lui Liuţcan nici prin cap nu-i trece să dea acestor cuvinte ceva mai mult decît sensul comun pe care-l au în propriul lui dicţionar despre semnificaţia simbolică a florilor. Dar Tzvetana înţelege totul. Pentru că abia ieri îi oferise un alt bucheţel cu cuvintele :

— Margarete de cîmp. Inimă deschisă. Dragostea mea e curată !

Tzvetana rîde şi acum, ia cu mîna albă zambilele roz şi le apropie de obraz, ochii ei scot scîntei, buzele prind culoare. E aşa de frumoasă cu aluniţa neagră pe obraz ! Liuţcan o priveşte insistent şi soarbe totul din ochi, dar nu numai pentru el : orice amănunt asupra stării ei de spirit, a privirii ei, rochia ei, cuvintele pe care le va spune, el va trebui să le ţină minte. Pentru că inginerul se şi plimba acum pe şosea, unde trebuiau să se întîlnească şi, ca întotdeauna, să stea de vorbă pînă seara tîrziu.

Aşa se întîmpla în fiecare zi de lucru. Oraşul fremăta de activitate. Străzile erau blocate de căruţe, toate prăvăliile erau deschise, în jurul mărfurilor expuse în stradă se înghesuiau mulţimile de ţărani. Oamenii se grăbeau în toate sensurile, atît de preocupaţi de grijile lor, încît nu aveau nici măcar timp să se salute, să se oprească, uneori schimbau de la distanţă cîte o vorbă, aproape strigînd din mers. În toiul acestei forfote în care zornăiau banii, se făceau tocmeli zgomotoase, mărfurile treceau dintr-o mînă în alta — apariţia neaşteptată a lui Liuţcan era o adevărată ciudăţenie. Mergea agale şi solemn în mijlocul străzii, tablaua de la piept era plină de flori, zîmbea satisfăcut. Nimeni

n-avea de gîrd să cumpere, dar nici Liuțcan nu-i îndemna. Părea că treaba lui nu este să vîndă flori, ci numai să le plimbe peste tot locul — litanie inspirată pentru frumoasa și însorita zi, pentru dragoste și tinerețe.

III

Cu totul altfel era orașul în zilele de sărbătoare. Intervenea acea schimbare care putea fi văzută numai într-un oraș de provincie. Totul dobîndea o înfățișare nouă — și oamenii, și orașul. Potcovari și fierari care, ieri încă, negri de funingine, loveau nicovala cu baroasele ; harabagii și lemnari care foiau ca niște fantome în halate albe prin atelierele prăfuite, în zgomotul asurzitor al fierăstraielor și strungurilor ; cizmari, croitori și șelari care nu-și ridicau ochii de pe ac ; vînzători și geambași care alergau agitați prin piețe și maidane : toți acești oameni preocupați de grijile și muncile lor grele apăreau acum în veșminte noi, calmi și mulțumiți, cu o licărire deosebită în ochi, cu fața zîmbitoare și veselă. Și orașul părea mai altfel. Pe caldarîmul de piatră nu mai zdrăngăneau căruțele țăranilor, marfa fusese ridicată, străzile erau pustii și nenumăratele prăvălii și ateliere, cu obloanele lăsate și porțile încuiate, erau mute și grave ca stăpînii lor care se încorsetau în haine noi, încheindu-și astăzi toți nasturii. Totul era în sărbătoare. Și soarele părea mai luminos, cerul mai albastru, iar dangătul solemn al clopotelor împrăștia o nespus de diafană bucurie.

După obicei, hainele noi erau scoase din scrinuri, prînzurile erau mai îmbelșugate și durau pînă tîrziu, în mare veselie, cu vinuri minunate și oaspeți

care deveneau parcă mai dragi. Din zori pînă spre seară orașul părea aproape pustiu. Dar cînd amurgul se lăsa, toți, ca la un semn, ieșeau din case.

Obișnuiau să se plimbe pe șosea, în afara tîrgului. Plecau de acasă toți, cu mic cu mare, însoțiți de oaspeții care prînziseră la ei. Era o forfotă continuă, mergeau în grupuri mai mari sau mai mici, se mișcau încet și greoi, unul după altul. Moșierii și negustorii bogați, deprinși cu tabieturile din zilele de lucru, se sufocau cu gîtul strîns în gulere tari și în haine noi, nu se simțeau în largul lor și călcau pe caldarîm cu stîngăcie. Nevestele lor arborau în schimb, o ținută mai gravă și solemnă și călcau mai sigur. Trufașe și înțepate, aceste doamne erau înzorzonate din cap pînă-n picioare cu podoabe și haine scumpe, dar pălăriile, penele și costumele erau o adevărată trecere în revistă a modei din diferite epoci trecute.

Dar asta nu le tulbura cîtuși de puțin și, cum oglinzile de acasă, slugi credincioase și supuse, reușeau să ascundă o mare parte de adevăr, ele nu vedeau decît ridicolul și defectele vecinelor. Nici una din ele nu-și pierdea cumpătul și, de la înălțimea superiorității sale, arunca din cînd în cînd, la dreapta și la stînga, priviri disprețuitoare și ironice. Fete la vîrsta adolescenței mergeau, modeste și cuminți, ca puii în jurul cloștii supărate. Nimeni nu putea spune că rochiile lor aveau defecte pentru că tinerețea și frumusețea primăvăratecă le estompau.

Dar locul de frunte revenea tineretului prin strălucirea și fastul arborat, prin galanteria curtenitoare și lipsa oricărui conformism rigid. Calfe, negustori tineri, copiști, funcționari mai mari sau mai mici, formau grupuri compacte, veseli, exuberanți și sprinteni ca armăsarii nerăbdători să intre în cursă. Ce colorit și ce croială extravagantă și bizară aveau

hainele și podoabele pe care le etalau cu ostentație: pantofi galbeni cu șireturi legate în ciucuri mari, pantaloni suflecați, ca să se vadă ciorapii de mătase, lanțuri de aur cu capetele vîrîte în cele două buzunare ale vestei, care de cele mai multe ori era „*fantaisie*", iar pantalonii neapărat pepit. Îndemînarea cu care își învîrteau între degete bastoanele putea să provoace invidia celui mai talentat floretist.

Sărbătoarea era pentru Liuțcan ziua cea mai aducătoare de cîștig. Apărea foarte devreme la locul lui obișnuit, lîngă podul cel mare de la marginea orașului, botezat de poeții locului „Puntea suspinelor", peste care trebuiau să treacă neapărat cei ce mergeau să se plimbe pe șoseaua pietruită. Liuțcan era aici, întotdeauna cu tablaua arhiplină de flori. Tineretul nu-și începea plimbarea înainte de a-și cumpăra măcar o floare. Cum era floarea, care era semnificația ei simbolică și care era graiul ei — de asta depindeau multe. Aceste dificultăți nu le putea rezolva decît Liuțcan. Cînd, după multe ezitări alegeau floarea care spunea cel mai mult, o puneau la butonieră — era un semn convențional, o declarație deschisă, o provocare îndrăzneață, și treceau podul cu o hotărîre fermă.

Aproape tot orașul e aici. Soarele coboară acum pe vîrfurile pomilor grei de rod din vii și în curînd va apune. Poienele capătă ca prin farmec o culoare mai verzuie. Numeroasele pîlcuri sînt într-un continuu du-te-vino pe șosea, într-un amestec de haine de culoare închisă și deschisă, iar umbrelele doamnelor strălucesc ca niște buchete de flori albe, albastre și roșii. Tzvetana apărea întotdeauna ultima. Îmbrăcămintea pe care o purta acum nu era cu nimic deosebită de cea din oricare altă zi. Cu toate acestea, prezența ei fu numaidecît remarcată. Mer-

gea singură în contra mulţimilor care fac mereu cale întoarsă şi, deşi mii de ochi o fixau, ea părea că nu vede pe nimeni. Dacă cineva o saluta, răspundea, faţa i se lumina dintr-o dată şi aluniţa neagră de pe obraz da zîmbetului ei un farmec cuceritor. Se înţelege, în urmă-i femeile începeau s-o bîrfească pentru mîndria şi izolarea ei, dar tinerii, care fiecare din ei purta la butonieră o floare, ca un stindard, uitau cel puţin în clipa asta semnificaţia ei simbolică, uitau chiar şi îndrăzneala lor deşuchcată. Priveau cu insistenţă fata frumoasă, focul indecent din ochii lor se stingea, iar sufletele lor cădeau sub povara unei ciudate nostalgii după ceva inaccesibil şi atît de îndepărtat.

— De ce nu se decid ? spuneau unii văzîndu-l pe inginer, care saluta pe Tzvetana cu o plecăciune adîncă şi-şi scotea pălăria cu un gest larg. De ce nu se iau ? Sînt aşa de potriviţi !

Discipolul lui Leopardi este şi el tot singur, dichisit, cu pardesiul pe braţ, în cealaltă mînă ţine un baston. Pare îngîndurat şi trist, dar se pare că nu-i prea sincer pentru că, de fapt, se bucură de o bună dispoziţie şi de o sănătate excelentă.

Un nou val de curiozitate pune mulţimea în mişcare, se schimbă zîmbete şi priviri semnificative cînd, după cîteva clipe, inginerul porneşte în direcţie opusă. Şi parcă din întîmplare, la douăzeci de paşi de el, merge Liuţcan, care nu prea se pricepe să se prefacă. E vizibil că se pregăteşte cu oarecare solemnitate să facă o ispravă, îşi poartă tablaua ca pentru chetă. Mulţi nu se pot abţine şi întorc capul. Inginerul întîlneşte iarăşi pe Tzvetana şi o salută pentru a doua oară, tot aşa de curtenitor. Nimic mai mult nu se întîmplă, dar puţin în urmă se întîmplă totuşi ceva : cu o plecăciune exagerată,

în capul gol și numai zîmbet, Liuțcan oprește pe domnișoara și caută printre flori. Toți văd cum îi oferă o floare și îi spune ceva cu atîta veselie, că Izvetana zîmbește încă multă vreme după ce Liuțcan a ajuns departe.

— Liuțcane, Liuțcane ! încep să-l tachineze cei de lîngă el. E ceva aici, Liuțcane !

— Asta ne privește pe noi ! răspunde Liuțcan și din coada ochiului își caută prietenul, care a trecut înainte, lovind cu bastonul și privind fix în pămînt.

Soarele a apus de mult și în amurgul incendiar apar ca un zid crenelat contururile negre ale pomilor din vii. Peste cîmpie se lasă întunericul, turmele de oi, care acum se întorc acasă, se pierd în poienele întunecate. Numai tălăngile sună melodios în noapte, cu sunetele lor felurite. Șoseaua rămîne pustie, furnicarul de oameni se întoarce în oraș, iar cei întîrziați trebuie să facă loc turmelor de vite care apar deodată învăluite în nori de praf. Trăsurile sosesc una după alta și vizitii credincioși vanității lor profesionale mînă, cu chiote și sudălmi, caii osteniți și încărcați cu gherdane grele, de care atîrnă clopoțeii. La acest ceas curioșii pot să se oprească o clipă și să privească serviciul de seară al lui Stavri, lampagiul : cu o îndemînare uimitoare, în cîteva clipe, își sprijină scara de stîlp, urcă două-trei trepte, aprinde lampa, schimbă sticla cu alta curată, pregătită dinainte, potrivește flacăra și, aruncîndu-și scara pe umăr, aleargă la alt felinar. O dată cu flăcările palide ale felinarelor care mijeau rînd pe rînd, ici-colo, pe străzile întunecate ale tîrgului, în infinitul cosmic începea să clipească tremurător, unul după altul, argintul viu al stelelor. Cădea întunericul.

IV

Dar şoseaua nu rămînea chiar pustie. Tinerii continuau să se plimbe pînă seara tîrziu. În capul gol, cu feţele alintate de boarea înserării, cu părul vîlvoi căzut pe frunte, cu ochii înflăcăraţi în care se frîngeau razele roşietice ale lunii, tinerii coborau în jos pe şosea şi cîntau romanţe de dragoste ruseşti. După întîlnirile şi privirile schimbate în cursul zilei, după graiul simbolic al florilor prinse la reverul hainei, muzica asta sfîşietoare era şansa unică şi fără de speranţă pentru o declaraţie de dragoste într-o seară de sărbătoare.

Bătrînii respectabili umpleau, între timp, împreună cu familiile lor sala „Union". Era singura berărie şi totodată sala de teatru cea mai spaţioasă din oraş. Numeroasele mese erau toate ocupate. Dar cei din sală nu s-au putut vedea multă vreme, pentru că cele două lămpi cu acetilenă, foarte la modă atunci, fuseseră coborîte jos şi nu se lăsau deloc aprinse, cu toate încercările disperate ale personalului. În cele din urmă, cu ajutorul tuturor mecanicilor şi fierarilor din oraş, lămpile s-au aprins, o lumină orbitoare s-a împrăştiat în sală, chelnerii trăgeau triumfători de frînghii şi lampadarele capricioase se ridicau încet şi solemn peste capetele mulţimii care jubila. Veselia reţinută pînă acum se dezlănţuia subit, comenzile curgeau din toate părţile. Femeilor li se servea limonadă colorată, iar bărbaţilor bere. Dar după al doilea pahar băutura le părea fără gust şi după o scurtă tocmeală cu nevestele care se răzgîiau şi-i ameninţau cu degetul, venerabilii soţi lăsau gluma la o parte şi comandau rachiu şi o gustare variată şi foarte iute, ca la provincie. Femeile protestează necontenit, dar foarte curînd renunţă şi ele la limonadă pentru bere. Veselia

creşte, conversaţia devine mai liberă, o larmă surdă şi confuză umple sala. Cei mai în vîrstă discută cu aprindere, se contrazic, iar fetele se simt mai în largul lor. Nu mai privesc cu sfială şi numai înainte ca pînă acum, ci îşi aşază scaunele ca să poată vedea în toate părţile. Aşa se întîmplă aproape la toate mesele. Se schimbă priviri şi zîmbete, însufleţirea creşte şi toţi simt nevoia de ceva care întîrzie, de ce oare ? Unii, mai nerăbdători, se uită tot mai des spre uşa de intrare.

— O, Liuţcane ! Aici ! Aici ! — strigă deodată cineva şi un glas puternic de bas străpunge sala ca o trompeta.

Toţi întorc capul : intră Liuţcan. Se grăbeşte ridicînd cu amîndouă mîinile tablaua plină acum cu alte flori. Lumina împrăştiată de lămpi se revarsă generos peste florile albe şi roşii. Daliile, liliacul şi garoafele strălucesc viu şi zîmbesc proaspete, frumoase, învăluite încă în rouă şi în răcoarea nopţii.

În sală strigăte şi larmă mare. Toţi îl vor pe Liuţcan, bat în mese, dau din mîini.

— Aici, Liuţcane, aici ! tună iar glasul de bas.

Liuţcan stă în loc şi nu ştie încotro să meargă mai întîi. Unii se ridică de la locurile lor, îl asaltează şi îl trag spre mesele lor, alţii încearcă să-l readucă la masa lor şi uneori, fără menajamente, îl trag de cozile redingotei.

Liuţcan nu se supără. Dimpotrivă, atenţia deosebită îl măguleşte mult. N-a pus în gură o picătură de vin, dar larma, veselia şi rîsetele îl ameţesc. E poet şi inspiraţia creatoare îl cuprinde numaidecît : Niciodată nu era atît de plin de fantezie, de amuzant, niciodată nu-şi aplica cu atîta succes vestita sa ştiinţă despre flori ca în acele clipe.

Se cumpără flori la toate mesele. Se cumpără nu atît pentru ele, cît mai cu seamă ca să se rîdă din

toată inima de expresiile neașteptate, care stîrneau rîsul, cu care Liuțcan oferea fiecare fir, orații rostite pe un ton profetic :

— Un trandafir ! Alb ! Dragoste cu suspine.

Sau :

— O panseluță, galbenă ! Despărțire. De ce sînt atît de departe de tine ?

Și toți acești soți și soții atît de virtuoși, dar ale căror inimi s-au răcit de mult, mai în glumă, mai în serios, devin sentimentali, își oferă flori unul altuia și repetă, nu fără emoție, cuvintele lui Liuțcan. Chiar și inima lui Krîstan Măcelarul s-a înmuiat. Se ridică în picioare, ține în mină o floare mare, roșie, și o oferă credincioasei sale neveste.

— Bujor ? Înseamnă flacără — repetă el cuvintele spuse de Liuțcan. Și înfigîndu-l în părul nevestei lui, care s-a zăpăcit de tot, adaugă cu duioșie : Mor după tine !

Dar această spovedanie înflăcărată este atît de puțin sinceră, încît toți dimprejur izbucnesc într-un rîs homeric.

Cu cei tineri, Liuțcan este mai atent și mai sincer. E la curent cu toate istorioarele de dragoste din tîrg și, dintr-o privire, își dă seama de situație, prinde ochiadele și zîmbetele care se încrucișează. Acum e la masa lui Keranov, șeful oficiului poștal. Alături de el stă Ivanca, fiica lui, fată frumoasă, cu ochi negri. Liuțcan știe că biata fată este sub teroarea cumplită a mamei ei. Dar acum Ivanca se așezase așa ca să se poată uita, pe furate, la adoratorul ei, fercheșul secretar al judecătoriei. În timp ce comesenii schimbă între ei flori și rîd de glumele galante pe care Liuțcan le împrăștie cu dărnicie, el oferă Ivancăi un buchețel de violete și-i șoptește în contul secretarului :

— Violete ! Dragoste tăinuită. Fii înțeleaptă !

O garoafă albă, care simbolizează puritatea, Liuţcan o oferă Irinei, fiica bogatului negustor Dragnev. Dar nu întîmplător. Cu toată împotrivirea părinţilor, orgolioşi şi îndărătnici, Pantev, un flăcău sărac, dar frumos, virtuos al vioarei, avusese îndrăzneala să-şi ridice ochii la ea. Liuţcan oferind Irinei garoafa albă, îi şopteşte cît se poate de potrivit :

— Simţămintele mele sînt curate !

Dar, dirijor cu experienţă, nu apleacă urechea numai la tonurile agreabile şi duioase pe care le emană strunele acestor inimi îndrăgostite. Nu se mulţumeşte să încurajeze, să calmeze şi să dezmierde. E capabil să facă şi un reproş aspru cînd acesta se impune. Uite-o pe zurlia şi vorbăreaţa Sica Ştefanova, care se lasă înadins curtată de Vîlcio, croitorul, numai ca să-l irite pe Damianov, iubitul ei. Mai departe, la altă masă, iubitul înşelat îşi freacă degetele în păr, goleşte pahar după pahar, priveşte întunecat în jur şi cîntă : „Îţi aminteşti !“ Toţi ştiau că va urma un plîns isteric. De aceea Liuţcan îi oferă Sicăi o narcisă albă şi îi şopteşte aspru, aproape supărat :

— Narcisă. Rece ca gheaţa. N-ai inimă !

Tablaua lui Liuţcan se goleşte repede. Mulţi se supără şi-i fac reproşuri că i-a uitat.

— Liuţcane ! tună cu dispreţ glasul de bas. Liuţcan arde în vîlvătăi de foc. Po-e-m !

Ăsta e Vartolomei Vardev, secretarul Arhiepiscopiei şi prim bas în corul bisericii. Nici el n-a primit flori şi acum vrea să se răzbune.

Florile şi mai cu seamă alegoriile lui Liuţcan au provocat în cea mai mare măsură buna dispoziţie a sălii. Multe sticle cu rachiu şi multă bere s-a băut în timp ce se comentau semnificaţiile simbolice ale florilor. Dar localnicii nu întreceau niciodată măsura. Era aproape ora zece, aşadar timpul de mers

acasă. Unul după altul se ridicau să plece, cu atît mai mult că măcelarul Krîstan, beat turtă, se pregătea să ridice masa cu dinţii, iar nevasta lui, cu bujorul în păr, încerca să-l potolească şi-l ocăra supărată. La altă masă, Racio Samsarul pornise o filipică zdrobitoare împotriva întregii omeniri.

Liuţcan nu plecă numaidecît şi asta a fost o mare greşeală. Pentru că tocmai în aceste clipe trubadurii îndrăgostiţi se întorceau de la plimbările lor sentimentale de pe şosea şi năvăleau în sală ca hunii. Cu Liuţcan nu se purtau prea atent. Cum tablaua lui era goală şi nu mai putea să le dea flori, îl rugau sau îl forţau să-şi declame poemul, îl sîcîiau şi făceau glume din cele mai răutăcioase.

Răzgîiat de marea atenţie cu care fusese înconjurat pînă atunci, Liuţcan dorea să fie mîndru şi îngăduitor cu tinerii ăştia, dar rezerva lui nu-i potolea, ci îi întărîta mai rău. Cuprinşi de frenezie, îl trăgeau de poalele redingotei, loveau cu pumnii în pălăria lui tare şi i-o afundau pînă la urechi sau o trînteau la pămînt ca pe o căciulă, ca să afle, chipurile, dacă mîine e zi de lucru sau sărbătoare. Treaba mergea pînă la ceartă, din care, se înţelege, păgubaşul ieşea tot Liuţcan : umilit, cu lacrimi în ochi, reuşea să se zmulgă din mîinile celor care îl torturau, cu pălăria tare boţită şi cu redingota despicată la spate ca o coadă de rîndunică, ferfeniţită.

Liuţcan era singur pe lume şi locuia la patronul unui restaurant, moş Rusi, care avea grijă de el în zilele grele de iarnă, cînd comerţul cu arahide nu-i aducea decît pagubă. În schimb Liuţcan îi făcea moşneagului unele mici servicii şi, cu florile rămase nevîndute în zilele de lucru împodobea mesele din restaurant. Moş Rusi îşi examina ca de obicei catastiful la ora cînd Liuţcan se întorcea acasă

și, dintr-o privire a înțeles toată nenorocirea cu pălăria tare și redingota.

— De cîte ori ți-am zis, — îi spuse el cu blîndețe — să nu te pui cu haimanalele alea.

În restaurant era și Mitiu Karacolev, un cunoscut vînător, care îi aducea lui moș Rusi vînatul împușcat. Mitiu e un om cumsecade, mic de statură, îndesat și păros ca un urs. Natura îl înzestrase cu o voce puternică, vorbea tare, părea că se ceartă mereu cu cineva, și cînd își striga cîinele în pădure, oamenii jurau că se auzea la zece kilometri.

În timp ce Liuțcan își povestea pățaniile, Mitiu asculta distrat și era limpede că nu înțelegea mai nimic. Tocmai se întorsese de la vînătoare, în sufletul lui adiau încă prospețimea cîmpiei și în ochii lui stăruia și acum întinderea nesfîrșită și verde a lanurilor de grîu. Adusese cu el trei iepuri care atîrnau alături și povestea cum i-a împușcat.

— Lasă-i pe derbedeii ăștia, îl întrerupse el pe Liuțcan. Ascultă mai departe... Și... se întoarce iepurele. Ceacalul după el, l-a mirosit și a luat-o pe urmele lui. Mi-am zis eu : „Ești tu bătrîn, dar pe Ceacal al meu n-o să-l înșeli“...

Mitiu își depăna poveștile vînătorești cu multă pasiune. Nu se mulțumea să descrie în amănunt toate peripețiile, dar imita chiar unele scene : cum sta, cum se pregătea și cum se pitula. În același timp imita uimitor lătratul cîinelui, cu toate nuanțele, cînd iepurele era departe sau cînd se apropia. Uita de sine și ridica glasul atît de tare, că sergentul de la postul din apropiere se uita prin fereastră să vadă ce se petrece acolo. Dar și Liuțcan își uitase amărăciunea. Și el, și moș Rusi ascultau cu gura căscată caraghioasele povești vînătorești și zîmbeau șiret.

V

S-a decretat mobilizarea. Cel puţin pentru Liuţcan, care habar n-avea ce este politica, vestea venise ca ceva cu totul neaşteptat. În prima zi nu s-a întîmplat nimic neobişnuit. Clopotele bisericilor băteau prelung, ca alarma care vesteşte un incendiu, oamenii se grămădeau în cafenele, prin pieţe, gesticulînd agitaţi şi comentînd ştirile. Din vreme în vreme îşi făcea apariţia Pencio, toboşarul primăriei, şi loviturile seci ale tobei strîngeau mulţimile în pîlcuri dese, care apoi se împrăştiau repede. Atelierele îşi închideau porţile, funcţionarii îşi părăseau birourile. Toţi se grăbeau să se aprovizioneze şi agitaţia nu înceta pînă seara tîrziu. Era o forfotă necontenită. Mulţimea îşi păstra calmul, dar firește, oamenii erau îngrijoraţi.

A doua zi se întîmplă însă ceva neobişnuit. De prin sate veneau rezerviştii. Străzile oraşului erau tixite de căruţe încărcate cu bărbaţi tineri şi voinici. Păreau că merg la nuntă. Erau împodobiţi cu flori şi floricele de porumb, fluturau steaguri, cimpoaiele înţepau auzul. Strigăte nebune sfredeleau văzduhul, unii cîntau şi vacarmul deslănţuit scotea din minţi caii asudaţi şi înspumaţi, împodobiţi şi ei cu năframe albe. Întrecerile dintre căruţe, pline de riscuri, au continuat multă vreme pe străzile tîrgului şi în jurul cîrciumilor unde butoaiele cu vin se goleau repede. Ciocneau şi goleau paharele după obiceiul din străbuni, trecîndu-le peste coamele cailor.

În cele din urmă căruţele fură lăsate în curţile hanurilor ; rezerviştii se strîngeau în pieţe şi porneau spre gară. Părea o procesiune dezordonată, dar sugestivă şi plină de forţă. Tobele mari ropoteau, cimpoaiele ţipau strident, drapele multicolore se le-

gănau cînd într-o parte, cînd în alta, mulțimile mergeau tot înainte. Strigătele și vacarmul nu încetau o clipă. Mergeau în rînd oameni de toate categoriile sociale, în porturi din cele mai pestrițe. Treceau țărani din Glavaneț cu ilicuri roșii și mînеci albe, scunzi, dar îndesați și cu fese late ca trunchiurile grele retezate din pădure ; treceau și coloniști de la Babadag, înalți cu fața aspră, întunecată, cu căciuli pătrate, mari cît o baniță, cu poturi negri ca norii de ploaie ; treceau la urmă și ciobani din Kotel și Jeravna, strînși în pantaloni de abà, în ochii cărora licărea întinderea nesfîrșită a cîmpiei, cu brîie late de piele, în care stau înfipte fluierele de care nu se despărțeau niciodată. Ce putere nevăzută scosese din minți pe acești oameni pașnici și harnici ? Pe toate fețele se citea o voință dîrză, ochii ardeau ca flăcările, gîtlejul lor nu răgușea strigînd.

Locuitorii tîrgului se alăturau și îngroșau astfel mulțimile. Liuțcan era și el aici. Pleca și el, încălțat cu opinci și jambiere albe, dar cu nelipsita și oficiala lui redingotă, care îi dădea un aer nespus de caraghios.

— Uitați-vă la Liuțcan ! se striga la tot pasul. Și tu, măi, Liuțcane ?

— Și eu, vezi bine, răspundea Liuțcan cu îngîmfare. Ce, eu nu sînt bărbat ?

Chiar și tinerele haimanale care se distrau jucîndu-se cu gambeta lui, nu îndrăzneau să facă glume, mai cu seamă pentru că alături de Liuțcan mergea, ca turbat, Mitiu Karacolev. De multă vreme jurase el să-i pedepsească pe dușmanii lui.

— Să mi-i arăți — îi spunea el lui Liuțcan, — să vezi cum jupoi eu pielea de pe ei.

Dar altceva preocupa inima sensibilă a lui Liuțcan. De la negustorie își luase rămas bun pentru totdeauna. Predase lui moș Rusi și tablaua și dato-

riile. În vederea despărţirii de cei dragi la gară, bărbaţii se împodobiseră cu flori, flori multe, cîte nu văzuse niciodată nici chiar Liuţcan. Credincios deprinderilor şi pasiunii sale fireşti, el nu vedea şi nu urmărea decît florile. Cei care le-au cules n-au investit nimic mai mult decît gestul simplu de a culege. Dar el, el, Liuţcan, vedea mult mai departe. Pentru el tîlcul era în semnificaţia lor simbolică, descoperea sensul ascuns al fiecărei flori, al fiecărei culori. Cunoştea pe oameni, ştia care sînt raporturile dintre ei. Logodnic sau soţ, amant fericit sau respins, fiu unic la părinţi, tînăr abia însurat sau singuratic — în florile care le împodobeau piepturile, Liuţcan citea destinul lor. Culorile vii şi pestriţe vorbeau, plîngeau cu deznădejde, implorau sau binecuvîntau pentru el — simfonie complicată şi duioasă pe care numai el putea s-o înţeleagă. Pentru el aici se afla tot sensul acestei zile şi al acestor întîmplări. Totul îl umplea de o nespusă bucurie, îl înduioşa, îl ameţea ca vinul tare.

Mulţimea ajunsese la gară. Trenul era gata de plecare şi locomotiva, un monstru, împodobită cu verdeaţă, pufăia împroşcînd aburii albi. Rezerviştii de la ţară, pe care puţine rude şi prieteni veniseră să-i conducă, umpluseră trenul, atît înăuntru, cît şi afară, pe platforme şi pe acoperişurile vagoanelor. O adevărată mare de oameni inundase peronul şi împrejurimile gării. Conversaţii scurte, strigăte, plînsete, mii de sfaturi se auzeau la tot pasul.

Liuţcan şi Mitiu Karacolev făceau ultimii paşi pe peron.

— Liuţcan ! strigă o voce gingaşe de femeie.

Amîndoi întoarseră capul. Era Tzvetana.

— Şi tu pleci la război ? continuă ea.

Liuţcan n-a fost puţin mirat cînd alături de Tzvetana şi de părinţii ei văzu pe inginerul cel tînăr încorsetat în uniforma de ofiţer.

— Amice — spuse inginerul, — ne ducem de-a dreptul în vîlvătăile de foc !

Liuţcan nu răspunse la această glumă, dar citea semnificaţia simbolică a florilor pe care inginerul le ţinea în mînă, se minuna tot mai tare şi îşi spunea : „Ia te uită, şi eu care n-am ştiut nimic. S-a logodit !“

— Liuţcane, continuă Tzvetana cu veselie, mi-ai dat de atîtea ori flori, acum să-ţi dau şi eu. Te rog, ia ! Şi-i întinse un buchеţel de micşunele galbene.

— „Despărţire !“ îşi spuse Liuţcan.

— Ia, repetă Tzvetana, zîmbi şi aluniţa neagră îi juca şiret pe obraz. Înţelegi ce înseamnă asta. Drum bun şi noroc !

Clopotul gării începuse să sune şi Liuţcan mai mult împins de Mitiu Karacolev, începu să alerge, împreună cu mulţi alţii, spre tren. Coatele puternice ale vînătorului îi făcură loc lîngă fereastră, de unde puteau vedea peronul. Trenul nu pleca încă, se sta de vorbă de pe peron şi din vagoane. La o fereastră atîrnau mustăţile gălbui ale lui Krîstan Măcelarul, iar sub fereastră, nevasta lui, cu ochii plînşi, chircită, îşi ştergea ochii cu batista. Pe neaşteptate pe peron apăru şi moş Slavi, semeţ, cu aerul lui imperial, împodobit cu nenumăratele medalii.

— A ! Capul îmi arde ! spunea el şi arăta cu degetul miile de bărbaţi. Uitaţi-vă la ei ! Sînt o sută douăzeci de mii. Pe toţi îi angajez la moşie ! Ce vreme e ?... Vine secerişul, vine !

Nimeni nu-i da atenţie. Dar de pe acoperişul unui vagon Racio Samsarul îl auzi şi rămase pe gînduri. Poate era singurul care a înţeles sensul de tragică proorocire pe care le dobîndeau cuvintele în gura acelui nebun.

Clopotul sună pentru ultima oară. Într-un vifor de urale, trenul porni încet, greoi.

VI

Pe şoseaua care duce de la Lozengrad la Bunarhisar o coloană de soldaţi înaintează. E un sfîrşit de octombrie rece. Plouă. Vîntul împroaşcă peste cîmpie o burniţă mărunţă, care se lasă de sus ca un păienjeniş umed şi lipicios. De jur-împrejur pîclă deasă, în mijlocul căreia abia se zăreşte cîmpul ca un mic spaţiu circular. Furnicarul negru de oameni şi de căruţe înaintează în mijlocul acestui spaţiu care se deplasează o dată cu coloana şi se tîrăşte încet, ca un şarpe. Ici-colo se formează pîlcuri compacte, care apoi se împrăştie, lăsînd între ele goluri mari. Nimeni nu strigă, peste tot s-a lăsat tăcerea. Carul greu care trage coloana nu mai scîrţîie, nici caii nu nechează. Dinspre răsărit se aud rare bubuituri de tun, seci şi surde. Pare că cerul se despică în două şi se năruie. Coloana îşi continuă drumul agale, în linişte, cu cele două extremităţi pierdute în haosul negru al pîclei. Pare o procesiune începută la facerea lumii, care se va sfîrşi o dată cu ea. Sub cerul mohorît şi trist, umbrele sinistre se înşiră una după alta, desprinse parcă dintr-o lume de fantasme.

Dar totul se schimbă deodată. Coloana se opreşte. Siluetele negre se răspîndesc de o parte şi de alta a şoselei. Unii soldaţi se trîntesc la pămînt frînţi de osteneală, cu capul pe raniţe, iar alţii dau o fugă prin desişuri şi într-o clipă numeroase focuri încep să pîlpîie de la un capăt la altul al coloanei. Suflul de gheaţă al pîclei parcă încremeneşte. Fumul alb ca laptele se ridică în sus, în coloane subţiri, flăcări arămii strălucesc îmbietor şi împrăştie o căldură plăcută. Nesfîrşita coloană, atît de liniştită şi tăcută, prinde glas şi cîmpul răsună de larmă zgomotoasă.

Ca întotdeauna, începe cursa inevitabilă a focurilor. În cele din urmă toți trebuiră să acorde locul întîi unui foc imens ca un incendiu, care lumina puternic undeva, la capătul coloanei. Fum nu ieșea, dar vîlvătăile uriașe își înfigeau limbile în cerul întunecat. Cîțiva oameni făcuseră cerc în jurul focului și își încălzeau mîinile de la distanță. Un glas de tunet scotea strigăte de bucurie și triumf.

Din partea opusă a șoselei apare un biciclist, poate un curier de la comandament, tîrîndu-și cu greutate bicicleta afundată în noroi. Curg glume răutăcioase pentru pasărea cu aripile frînte. Dar soldatul înfruntă situația cu răbdare și-și continuă drumul admirînd focul cel mare. S-a apropiat și flăcările îl îmbrățișează cu o căldură moale. Glasul cel puternic și plăcut răsună iarăși printre soldați. Biciclistul tresare și se uită insistent.

— Varto ! strigă el cu fața iluminată, Vartolomei Vardev !

Basul tace brusc. Soldații care fac cerc în jurul focului lasă brațele în jos și iscodesc pe necunoscut.

— A ! strigă basul, Vîlcio ! Bine-ai venit, mă ! Ce-ai pățit ! Săracu' de tine ! Bietul căluț, a pus-o de mămăligă...

— Mă, da' toți ăștia-s de pe la noi ! spuse Vîlcio.

E acolo și Vartolomei, și Krîstan Măcelarul și Mitiu Karacolev care tocmai ieșea din tufiș ca un strigoi al pădurilor, păros și fioros, cărînd pe umeri un snop uriaș de crăci uscate. Aruncă totul în foc, își ridică cu mîna mustățile pleoștite și zguduie bucuros mîna oaspetului.

— Ce faci, mă ? îl întrebă Vîlcio. O să distrugi pădurea.

— Ei, și ! n-am semănat-o eu ! îi răspunde Mitiu.

Dar timpul e scurt. L-au copleşit pe Vîlcio cu tot felul de întrebări, pentru că făcea serviciul la comandamentul diviziei şi putea să le spună ceva nou.

— Nou e, începe Vîlcio autoritar, nou e că turcii fug şi se concentrează la Ceataldja. Azi-mîine, cade Odrinul.

— Parcă a şi căzut ! se aude vocea lui Krîstan. Ieri ne-au felicitat pentru asta şi am strigat chiar „ura".

— Nu-i adevărat. S-a auzit şi la noi, dar n-a fost adevărat.

— Atunci ce-i adevărat ? se înfurie Mitiu Karaco'ev. Adevărat e, na, că o să crăpăm de foame. O pîine la două zile. Şi ce pîine, doi dumicaţi şi gata !

— Pîine puţină, spune Vartolomei şi suspină. Şi tutun deloc !

— Tutun o să avem, încearcă Vîlcio să-l potolească. La divizie au sosit pachete. Şi pentru regimentul vostru. Şi scrisori.

— Da' tutun e ?

— Unde-i Racio ? întrebă Vîlcio uitîndu-se în jur. Nu-l văd.

— Cine ? Samsaru' ? Uite-l. Le ţine o cuvîntare.

Puţin la o parte, mulţi soldaţi se adunaseră grămadă. Printre ei abia se putea zări faţa neagră şi inspirată, ca întotdeauna, a lui Racio. Înfierbîntat, cu gesturi vii, povestea ceva.

— Tot într-o vorbă o ţine, adăugă Krîstan. E om cu carte. Vîlcio, nu ne-ai spus de la cine sînt pachetele. Cine le-a trimis ?

— De la cetăţeni, vezi bine. O să le împartă, azi-mîine.

— Tutun e ? insistă Vartolomei.

Cineva loveşte uşor pe Vîlcio în cot. El se întoarce şi rămîne cu gura căscată : un necunoscut se apropiase de el, îmbrăcat parcă în batjocură în uni-

formă de soldat. Mantaua era nemăsurat de mare, mînecile îi cădeau peste mîini, cartuşierele atîrnau, gamela se bălăbănea la picioarele lui ca traista unui cerşetor. Dar lucrul care apărea ca o ciudăţenie la această stranie arătare era crucea destul de mare, din lemn, cusută pe chipiu, deasupra frunţii. Sub cruce şi sub chipiu se ghemuia o faţă supţă şi palidă. Ochii seci şi afundaţi în găvanele negre, căpătau la reflexele focului, o slabă licărire de viaţă. Pleoapele căzute în jos dădeau ochilor un aer blînd şi visător. Dintr-odată Vîlcio recunoscu această fiinţă atît de ciudată.

— Liuţcane ! strigă el cu uimire. Tu ! Nu te-am recunoscut. Care va să zică şi tu eşti aici. Atunci e sigur că ocupăm Ţarigradul !

Vartolomei arătă din ochi, lui Vîlcio, crucea de pe chipiul lui Liuţcan, îi făcu un semn viclean cu ochiul şi spuse :

— Liuţcane, spune-i ! Cucerim Ţarigradul, da sau ba !

Chipul lui Liuţcan deveni deodată solemn şi plin de încredere.

— Ţarigradul e al nostru, începu el. Crucea o să învingă semiluna. O să învingă. Prea sfînta cruce şi pravoslavnica credinţă e cu noi. Dumnezeu nu-i ajută pe cei care n-au primit botezul. Vedeţi ? I-am făcut praf şi pulbere. Cu ce credeţi ? Cu crucea. Şi Ţarul Constantin mergea la război, dar nu ştia — o să învingă sau nu. Deodată îi apăru pe cer o cruce şi nişte cuvinte de foc : „Cu semnul ăsta vom învinge". În cruce e puterea. Să ţii crucea sus şi să nu te temi !...

Liuţcan spuse totul repede şi cu înflăcărare, ca o lecţie învăţată pe de rost. Vartolomei zîmbea sub mustaţă şi făcea semne viclene din coada ochiului lui Vîlcio, care nu ştia ce să creadă şi se uita ba la

Liuțcan, ba la crucea de lemn de pe chipiu. Cuvintele războinice nu se potriveau deloc cu înfățișarea lui slăbănoagă. Sub această mască străină apărea același chip naiv și blînd, al aceluiași Liuțcan care în vremurile bune vindea flori, tălmăcea semnificația lor simbolică și vorbea despre dragostea sa și a altora. Dar acuma chipul ăsta se schimbase groaznic și pe el se citea o oboseală extremă și o suferință cumplită. Gata să glumească pe socoteala lui Liuțcan, așa cum glumeau toți cu el, Vîlcio se căi, i se făcu milă și începu, imitînd cu seriozitate tonul vocii lui Liuțcan :

— E drept, Liuțcane. Crucea o să învingă. Tu ce faci ? Rana e cam grea, ai ?

— Nu-i grea, se auzi Mitiu Karacolev. Îi merge bine lui Liuțcan, e sănătos. Duce el și două ranițe, de n-ar fi noroiul ăsta. Și pîine... mai multă.

— Și tutun, adăugă amărît Vartolomei. Tutun ne-au trimis ?

— Mai cu seamă tutun. Pachete pentru soldați, țigări pentru ofițeri.

— Ei, Dumnezeule, asta vreau ! tună glasul de bas al lui Vartolomei. Tutun să-mi dai și p-ormă ce-o fi să fie !

— Mai sînt și alte lucruri.

— Și alte lucruri ? Ce ?

— Cadouri. Ciorapi, cămăși, flanele, mănuși. Lucrate de domnișoarele din oraș. Pentru eroii de pe front.

— Liuțcane, auzi ? strigă Vartolomei. Cred că Tzvetana ți-a trimis ceva. Ții în taină, drace ! Vîlcio, așa-i că Tzvetana i-a trimis ceva ? Da, știu eu. Cu toate că s-a logodit cu inginerul. Dragoste veche. Nu-i așa, Vîlcio ?

— Sigur, așa e, rîse Vîlcio.

— E... Știam ! Asta-i dragoste, Liuțcan arde în vîlvătăi de foc ! Po-em !

— Varto ! strigă Karacolev și arătă cu pumnul atît de sugestiv și fără echivoc, încît cîntărețul tăcu brusc, uitîndu-se vinovat ba la dreapta, ba la stînga.

Spre capul coloanei soldații începuseră să se ridice, își așezau ranițele pe umeri și se adunau pe șosea. „Drepți !" se auzi, în apropiere, comanda. Vîlcio și prietenii întrerupseră conversația și cum nu mai aveau ce să-și spună, și-au strîns în grabă mîinile și s-au despărțit cu afecțiunea sentimentală și sinceră cu care se despart toți pe cîmpul de luptă, pentru că ei nu știu dacă se vor mai revedea vreodată. Coloana își reluă mersul pe șosea. Numeroasele focuri rămîneau în urmă, se stingeau unul cîte unul, și ultimele coloane de fum dispăreau și se topeau în ceață. Furnicarul de oameni și căruțe începe să se scurgă iarăși prin cercul neprietenos și lipsit de viață al cîmpului. Siluetele încovoiate pășeau încet, în liniște, bălăbănindu-se de oboseală, cu pași nesiguri, prin noroiul lunecos. Deasupra cerul era tot așa de mohorît și dezolant, prin zidul de ceață apăsător ploua mereu, o ploaie rece, mărunță și deasă ca o plasă de păianjen.

Curînd începe să se întunece. Cercul de pe cele două părți ale șoselei devine tot mai îngust, ploaia se întețește, întunericul cade parcă deodată din toate părțile. În cîteva clipe numai, totul a fost înghițit de beznă. Înaintea coloanei se zăresc luminile unui imens incendiu — arde un sat. E un foc cu totul neobișnuit. Nu se văd flăcări, nici vîrtejuri de scîntei. Casele ard pe dinăuntru, contururile lor se pierd și în beznă nu apar decît ferestrele puternic luminate. Soldații privesc fără vrere priveliștea feerică. Oboseala se așază ca o negură peste cu-

noașterea lor, ochii sînt gata să vadă lucruri ciudate : au senzația că aceste case nu ard, ci sînt luminate de mii de candelabre, că orchestrele cîntă, că oamenii dansează într-un dezmăț satanic și smintit.

Lumina puternică le ia vederea și noaptea pare și mai neagră. Glodul e gros și lunecos și ostașii cad la tot pasul. Pretutindeni oamenii strigă, se văicăresc și blestemă. Companiile se amestecaseră între ele. Soldații înaintează în pîlcuri izolate. Liuțcan și Mitiu Karacolev merg unul lîngă altul. Drumul greu, ploaia și noroiul îl scot din minți pe Karacolev, care se înfurie și ocărește într-una, dar — vechi vînător — vede totul ca ziua și-l previne pe Liuțcan ori de cîte ori apare un pericol : „Atenție ! strigă el din cînd în cînd. Mocirlă !“ Sau : „Stai ! Hîrtoape ! Dă mîna !“ Liuțcan e frînt de oboseală, tace și strîngîndu-și ultimele forțe umblă ca un somnambul. Departe, în fața lor licărește același incendiu. Deși pare aproape, încă n-au ajuns la el ; de jur-împrejur aceeași beznă, iar ploaia clipocește surd și monoton. „Compania a cincea ! strigă un glas desnădăjduit. Compania a cincea !“ „Aici, compania a cincea !“, răspunde cineva. Pe toată întinderea drumului răsună și se repetă ca un ecou numele companiilor. Coloana, mare și ordonată pînă mai adineauri, se destrămase și orbecăia prin noapte ca o pasăre rătăcită.

VII

Se luminează de ziuă. Vremea se îndreaptă, ploaia se oprește. Dar pădurea prin care se deplasează coloana e încă udă și rece, arborii lăcrimează picături de ploaie. Ici-colo, printre spărturile din nori, se ivește

cerul, soarele pîlpîie pe crestele aurii ale pădurii, dar jos, unde pămîntul e veşnic umed, acoperit cu vreascuri şi frunze uscate, nu pătrunde nici o rază de soare. Drumul e nesuferit de greu. Oştaşii, cu feţele supte, cu ochii încercănaţi, cu buzele pungă şi privirile mohorîte, îşi reţin cu greu mînia în nesfîrşitele labirinturi care îi sufocă, îi strîng în chingi de fier. Pădurea rămîne acum în urmă. Dincolo de desişurile scunde şi zdrenţuite privirea cuprinde întinderile nesfîrşite, soarele, spaţiul... Ies la loc deschis. Încă un pas şi altă surpriză : în apropiere se conturează oraşul, alb şi frumos.

E Strandja — un orăşel de munte. Oraşul n-are nimic neobişnuit sau demn de remarcat, dar marşul nesfîrşit prin păduri şi munţi, în ploaie şi nori, suferinţele necontenite le împietriseră inimile. Peste tot aceiaşi oameni, cu feţe supte, arşi de soare şi de vînt, urîţi, care îşi pierduseră aproape înfăţişarea omenească. Măsura timpului fusese uitată, trecutul la fel, suferinţele şi durerile păreau eterne. Înaintea acestor oameni, rupţi de lume şi de viaţă, apărea mirajul : un oraş, case de locuit. Căsuţe frumoase, albe, cu ferestrele sclipind în soare, cu grădini şi biserici. Totul făgăduia confortul nesperat, curăţenia, belşugul, căminuri calde. S-a sunat repausul, care niciodată n-a venit la un moment mai bun. Oştaşii se aşază pe pămînt sleiţi, cu ochii ţintă la oraş.

Într-acolo se uită şi Liuţcan. Dar boala lui se agravează. Culcat pe o rînă, cu mîinile înfipte în buzunare, se ghemuie în gulerul ridicat al mantalei şi nu se poate încălzi. Hainele lui sînt ude şi pline de noroi ; chipiul boţit, cu crucea de lemn în frunte i se-nfundase pînă la urechi şi sub el faţa galbenă ca ceara e acum parcă mai mică. Ochii îi ard, din

cînd în cînd se chircește și începe să tremure din tot corpul.

— Scoate-ți mantaua ! îi spune Karacolev. E udă. Ține frig. N-ai teamă ! O să-ți treacă. Ai răcit. Să intrăm în oraș, să vezi cum te vindec eu ! Mănînci ceva ?

Liuțcan refuză și începe să tremure mai tare. Asta nu-i place vînătorului. Să fii cît de bolnav, spunea el, dacă mănînci nu-i nici o primejdie. Dar Liuțcan nu vrea să pună nimic în gură.

— De m-ar fi apucat pe mine boala ! se mînie Karacolev. Sau pe ăla, zăpăcitul de Vartolomei. Taman bun de friguri ! Da' vezi unde-a picat !

De jur-împrejur larmă veselă. Scurtul popas, soarele călduț, cîțiva dumicați de pîine înfulecați în grabă, apropierea de oraș — totul făcuse o adevărată minune. Soldații capătă curaj și, dezbrăcîndu-și mantalele ude își arată trupurile zdravene și puternice. Toți s-áu înviorat, sînt veseli. Suferințele, marșurile necontenite de zi și noapte, cumplita oboseală cînd ultimele puteri te-au părăsit și simți cum bîntuie în juru-ți suflul de gheață al morții — totul se uită, parcă nici n-ar fi fost cîndva. Printre acești oameni puternici și călîți Liuțcan se simte mai slab și mai neputincios. E încredințat că nu poate face un pas mai mult.

Se răsucește în loc și-și caută din ochi camarazii. Racio Samsaru reușise să adune în jurul lui mulți ascultători. Răscrăcărat, cu țigara în gură, vînjos și zvelt, convins de superioritatea minții lui față de toți cei care îl asculta, comentează cu voce tare ultimele știri :

— Să nu credeți, băieți ! Pace n-o să avem. Au trimis turcii un emisar, să ceară pace, da' nu sînt sinceri. Osman-pașa vrea să ne înșele, să cîștige timp ca să sape tranșee la Cataldja și să-și așeze

tunurile. Ascultați ce vă zic, n-o să fie pace. Ba mai degrabă o să fie bătălie cum n-a mai fost.

Vartolomei nu-și poate lua ochii de la oraș.

— Fir-ar a dracului ! tună el cu glasul lui de bas. Că e un munte Strandja — știam. Da' că e și un oraș Strandja — nici prin cap nu-mi trecea. Ia te uită — asta-i Strandja. Și cîte biserici : una, două, trei. Un-te uiți, cruce. Oameni cu frica lui Dumnezeu. Liuțcane, cînd ți-or vedea crucea de pe chipiu o să-nceapă să se închine la tine cu plecăciuni adînci ca în biserică.

Pentru Liuțcan răspunde Karacolev, dar în așa chip că Vartolomei amuțește de îndată și se duce să asculte discursul lui Racio.

În apropiere apare un pîlc mare de călăreți veniți se pare pe alt drum. Era comandantul diviziei. Clopotele tuturor bisericilor din oraș încep să bată. Soldații se ridică. Coloana intră pe șosea și pornește spre oraș. În ritmul cadențat și înviorător al marșului totul reintră în ordine, fiecare se află la locul lui, ia pasul și în curînd mulțimea fără număr intră pe străzi, în ordine, puternică și înviorată, legănînd amenințător peste capete pădurea de baionete care sclipesc în soare.

La început orașul părea părăsit. Străzile sînt pustii, ici-colo oameni privesc de la ferestre cu teamă și curiozitate. Dar în apropiere, acolo unde gardurile se îndepărtează și formează o piață vastă, se aude o larmă zgomotoasă și confuză. Capul coloanei și ascuțișul baionetelor se pierd în masa neagră a mulțimii de bărbați, femei și copii. Se aud urale, strigăte izolate, conversații scurte și grăbite. Zgomotul îi atrage puternic, irezistibil, tulburător și soldații pășesc, în tactul muzicii care răzbate de departe, demni și mîndri, provocînd chiar propria lor uimire. Transfigurat, cu aceeași față suptă,

dar inspirată, brăzdată de şuviţe subţiri de sudoare, merge Liuţcan şi bate pasul pe caldarăm atît de voinicește, că Mitiu Karacolev, înveselit de propriul său mers şi-nfăţişare nu se poate abţine să nu-l privească din coada ochiului şi să nu zîmbească.

Sînt acum în chiar mijlocul mulţimii. Mii de chipuri, zîmbitoare şi vesele, mii de ochi care îi fixează, urale, flori cad din toate părţile descriind arcuri multicolore. Flori ! Numai Liuţcan se uită la ele, nu vede decît flori. Culorile vii rîd sclipind în soare, vorbesc triumfătoare în graiul lor tainic şi duios, pe care numai el îl poate înţelege. O emoţie puternică îl sugrumă, lacrimi îi umezesc ochii. Nu vrea flori pentru el. Şi nu reuşeşte să prindă niciuna. Dar cît de mult dorea să le alinte cu privirea, să audă murmurul duios în şoapta lor. Flori ! Flori ! Mii şi mii de flori, albe, roşii, felurite !

Puhoiul de oameni e aşa de năvalnic, că nu se mai poate merge. Un torent de oameni care se înghesuie unii în alţii, pretutindeni ochi înfierbîntaţi de bucuria clipei, guri căscate care strigă. Pe deasupra acestor siluete atît de felurite se înalţă statura uriaşă a unui bărbat în capul gol, cu o barbă mare, neagră. Toţi strigă, apoi se potolesc ca să recapete puteri. Omul înalt, cu barbă neagră, se uită înainte, halucinant ca într-un coşmar şi zbiară cît îl ţine gura „ura". Cineva îl trage de cot şi încearcă să-i spună ceva, dar el n-aude nimic şi continuă să zbiere :

— Văzutu-l-ai, fîrtate ? Văzutu-l-ai ? — spuse cineva arătînd cu degetul un soldat.

— Măi, flăcăi ! spune altul, încremenit de bucurie. Măi, flăcăi, el îi ţaru, mă ? El ?

Mulţimile încep să se rărească, dar în faţa caselor mai stau încă mulţi oameni şi iată, dintr-o

poartă apare o fată grațioasă și zveltă. Poartă încă rochița scurtă de la vîrsta fermecătoare a adolescenței. Chipul ei e slăbuț și rumen, părul negru ca smoala, iar sub sprîncenele arcuite ard doi ochi mari, negri. Ține în mînă o floare mare, albă, zîmbește, se uită o clipă împrejur, apoi începe să alerge după coloană.

— *Mon capitaine ! Mon capitaine !* — strigă ea spre un ofițer călare. *Mon capitaine !*

Vocea ei cristalină este o melodie suavă.

— *Mon capitaine !* strigă ea încă o dată și, înciudată că n-a fost auzită, se oprește în loc cu obrajii mai roșii, cu ochii umezi.

Liuțcan și Karacolev mărșăluiesc în rînd cu ea. Își dau seama că fata e o străină, dar înțeleg ce vrea să spună.

— Domnule sublocotenent ! strigă Liuțcan, ca să fie amabil. Domnule sublocotenent !

Ochii frumoși ai fetei se opresc o clipă la Liuțcan. La început surprindere, apoi teamă și în cele din urmă o compătimire neascunsă îi învăluie fața. Gîndindu-se desigur că toți acești oameni sînt la fel de meritoși, că printre ei trebuie să fie unii care suferă mai mult, ea aleargă drept spre Liuțcan și-i oferă floarea.

— Nu ! Pentru tine, pentru tine ! spune cu accentul ei străin. Pentru tine, soldat !

Liuțcan se oprește încurcat și surprins. Dar el nu uită vechea galanterie și face o plecăciune adîncă și grațioasă care surprinde pe domnișoară, în timp ce chipul lui ciudat îi provoacă un amestec de uimire și de spaimă. Îl privește încă o dată, zîmbește iarăși și, ușoară ca o căprioară se pierde undeva în urmă.

Privirea lui Liuțcan nu se dezlipește de floare. Este o superbă crizantemă albă, cu petale delicate

și curate ca neaua. Un fior de duioșie, de afecțiune caldă și tulburătoare învăluie sufletul nevinovat al lui Liuțcan. Întreaga lume de odinioară îi apare în ochii minții. Se uită la floarea minunată care după sărbătoarea plină de bucurie a verii aducea cu sine melancolia dulce a toamnei. Cît de cunoscute îi sînt toate astea ! Îl năpădește puzderia de fraze alese, scoase din știința florilor. Își prinde crizantema la piept, zîmbește, spune plin de bucurie și de durere :

— Crizantemă albă. Un semn de adio ! Cea din urmă dragoste !

VIII

Pînă spre seară Liuțcan putu să meargă laolaltă cu ceilalți fără să rămînă în urmă. Părea că se-mbătase : vorbea toate prostiile, rîdea de te miri ce, făcea tot felul de trăznăi. O dată chiar, profitînd de atenția pe care toată compania i-o arăta în timpul repausului, se urcă pe o căruță și de acolo, de sus, propovădui inspirat și înflăcărat ca întotdeauna victoria crucii asupra semilunii. Soldații făcură mare haz. Nu se mai îndoiau că nu-i în toate minții și nu-i dau nici o ascultare. Îi distra înfățișarea acestui om mărunt la trup și grozav de slăbănog, care astăzi era de o vioiciune în contrast total cu puterile lui și își purta cu aceeași neîndurplecată credință crucea de lemn de pe chipiu. Iar acum se împodobise și cu o floare albă.

Toate astea nu durară decît o zi sau mai exact numai cîteva ceasuri. În dimineața următoare, cînd se trezi pe pămîntul gol unde dormise puțin, Liuțcan simți o nesfîrșită slăbiciune, ca niciodată. Capul îi cădea greu, picioarele îi tremurau, febra revenise.

Dar schimbarea cea mai ciudată, chiar pentru el, era tristeţea neînţeleasă, mocnită şi dulce ca o durere fizică, ce-i învăluia sufletul. Se potolise, nu mai vorbea, evita chiar şi privirile camarazilor săi. Suferinţele lui erau acum mai mari, dar le suporta cu resemnare, nu se plîngea nimănui, nu ofta. Se părea chiar că nu mai suferă : pacea se aşternuse pe faţa lui, sub pleoapele roşii şi umflate ochii priveau halucinant, uneori zîmbea, iar cei care mergeau alături de el îl auzeau şoptind ceva, încet, nedesluşit.

Marşul continua şi niciodată suferinţele şi durerile n-au fost atît de mari, de cumplite. Trupele se afundau tot mai mult în pădurile Strandjei. Sălbatice, pustii şi neprimitoare erau aceste păduri ! Drumuri nu erau, poduri nu făcuse nimeni. Numai poteci care se întrerupeau şi se pierdeau în desişuri, tot atît de neaşteptat precum apăruseră. Tunurile şi căruţele cu muniţii se afundau pe neaşteptate în desimea de nepătruns a codrului. Securile lucrau din plin să deschidă drumuri. Se pomeneau deseori în faţa unor viroage sau rîpe abrupte şi caii osteniţi de moarte se opreau. În jurul fiecărui tun se strîngeau soldaţi, călăreţii plesneau din bice şi zbierau, caii se încordau din răsputeri, se lăsau în genunchi pe picioarele din faţă, se ridicau şi reuşeau cu mare greutate să urnească cu cîţiva paşi încărcătura grea. Apoi goneau năprasnic pe povîrniş în jos, nici frînghiile şi nici frînele nu-i mai puteau opri şi nu o dată capetele lor strivite rămîneau sub roţile grele.

Situaţia infanteriştilor nu era mai bună. Ploua mereu, pădurea era muiată, şuvoaiele de apă deveniseră adevărate torente tulburi şi învolburate peste care trebuiau să treacă. Puterile îi părăseau chiar pe cei mai rezistenţi. Repaus nu primeau şi

sfîrșitul acestui marș chinuitor nu se vedea. De jur-împrejur aceleași păduri mute, blestemate, parcă vrăiite. Zilele erau neguroase și reci, nopțile negre, fără lună și stele, luminate din vreme în vreme de licăririle înșîngerate ale unor focuri îndepărtate.

Căruțele intendentei n-au putut să învingă torentele și drumurile distruse, au rămas în urmă, iar soldații nu mai primeau rațiile. În jur nici urmă de așezare omenească. Îi ajunse ce era mai rău — foamea. Nu mai aveau nici o fărîmă de pîine și de cîteva zile doar un știulete de porumb crud sau copt la repezeală era singura hrană devorată cu lăcomie, de care nu toți făceau rost. Fețele lor se alungiseră, privirile erau întunecate și crude. În sufletul lor se strîngea un ropot surd de mînie. Ordinea, camaraderia, omenia cea mai elementară, totul fusese înăbușit de instinctul brutal și feroce. În fiecare din ei, oricît de blînd era, apăruse fiara.

Nesfîrșita coloană se strecura prin codru ca un șarpe uriaș, cu puterile sleite, cu mișcări lenese, arătîndu-și ici-colo vertebrele. Toți se mișcau în dezordine, împrăștiați, în luminișuri nu apăreau decît pîlcuri răzlețe. Crucea de lemn de pe chipiu și crizantema albă, stranie apariție în acel imens dezastru, era un semn că în grupa aceea se afla Liuțcan. În fruntea ei era Racio Samsaru. Merge lălîu, cu pași mari, înjurînd și hulind întreaga omenire. În urma lui se bălăbăne Vartolomei, care acum pare mai înalt, pentru că în fiecare zi se subțiază tot mai mult. Știe să îndure mai mult decît ceilalți și de aceea în glasul lui răgușit mai răzbate uneori o vorbă veselă, hlăjână. Aici e și Krîstan, și Mitiu Karacolev Amîndoi își păstrează încă forțele, dar tac, privind înainte cu ochi de fiară. Între ei, uneori puțin în urmă, merge Liuțcan. Este mai prăpădit decît oricînd, dar fericirea supremă pe care o tăinuia în el

crescuse, și-acum e mai vie : ochii lui ard cu mai multă înfrigurare, zîmbește uneori și șoptește ceva, încet, doar pentru sine.

Crizantema albă, ofilită, stă și acum la pieptul lui, dar nu mai trece neobservată. Deseori glume din cele mai triviale, o vorbă aruncată și înjurături murdare îl trezesc pe Liuțcan din visarea lui fascinantă. Se înțelege, intervenția lui Karacolev pune lucrurile la punct. Dar odată se întîmplă ca Liuțcan să rămînă singur. Doi ostași se bătuseră pentru un știulete de porumb, amîndoi cuprinși de furie animalică. Erau ca lupii flămînzi. Liuțcan se apropie involuntar și se uită la ei. Unul din soldați o luase la fugă. Deodată Liuțcan se pomeni față în față cu cel care fusese învins și jefuit de știuletele său. Ce fioros și desfigurat de ciudă era chipul lui ! Privirea tulbure și sălbatică se oprise pe zîmbetul inconștient de pe fața lui Liuțcan, și se lăsă apoi în jos, înrăită, pe crizantema albă.

— Ce rînjești așa, mă ! Și floarea asta...

Înainte ca Liuțcan să-și dea seama ce va urma, soldatul îi smulge din piept crizantema, o aruncă la pămînt și începe s-o strivească cu bocancii.

— Stai ! Te rog... nu. Stai, ce faci... De ce...

Fața crispată de ciudă a soldatului se întoarce iar spre el. Urmă o înjurătură din cele mai murdare.

— Oamenii mor de foame și el s-a înzorzonat cu flori.

Liuțcan se uită jos. Din crizantemă n-a mai rămas nimic. Se uită apoi în urma soldatului. Ochii i se umplu de lacrimi.

— Ce se petrece aici ? întrebă Karacolev care tocmai se întoarce.

— Floarea... mi-a călcat-o în picioare. Nu i-am făcut nimic... el... a călcat-o ! Și Liuțcan începe să plîngă așa cum plîngea odinioară cînd oameni răi

îi trînteau pălăria tare de pămînt şi-l trăgeau de poalele redingotei. Oricine în locul lui Karacolev s-ar fi topit de rîs. Dar vînătorul îl cunoştea prea bine pe Liuţcan şi pe deasupra îi era tare foame şi de aceea se înrăise şi el.

— Arată-mi-l ! Spune-mi cine-i ăla ! zbiera el.

Dar soldatul e departe şi Liuţcan nu era omul care să-l poată descoperi printre miile de siluete, toate la fel.

Această purtare grosolană îl jigni pe Liuţcan pînă în adîncul sufletului. Nu era în stare să urască pe cineva şi de aceea începuse să se teamă de oameni şi să-i evite. Plin de amărăciune, neputincios şi lipsit de apărare, simţea cum se stinge de durere, el, omul cel mai nefericit şi năpăstuit din lumea asta. Nu înţelegea cum ajunsese aici şi unde se ducea. Pînă de curînd, războiul îl pasiona, îşi amintea şi înţelegea cum începuse sărbătoarea zgomotoasă, de neuitat, cînd din toate părţile curgeau torente de flori, sclipeau în soare, vorbeau în graiul lor tainic şi minunat. Totul era aşa de vesel şi de frumos ! Dar războiul pe care abia acum îl vedea, era nemilostiv şi cumplit şi ceea ce era mai important, era ceva confuz şi fără nici o justificare. Avea senzaţia că un duh rău şi duşmănos îl răpise şi-l tîra împotriva voinţei lui. Nu se putea împotrivi şi mergea acolo unde mergeau toţi. Un lucru îi era foarte limpede : trecutul. Viaţa paşnică şi inofensivă, munca de toate zilele, pentru care nu-i trebuia decît o vreme frumoasă, însorită şi o tabla cu flori. Viaţa asta reînvia acum cu amintirile ei, îi stăpînea toate gîndurile, iar imaginile care se conturau înaintea ochilor îi provocau acea supremă şi stranie fericire, pe care suferinţele şi durerile n-o puteau întuneca. Părea un somnambul care umbla netulburat pe marginea unui abis.

Oare ce nu-şi amintea, cîte lucruri nu căpătau viaţă în fantezia lui... Se vedea din nou în tîrguşorul lor, plin de sănătate, dichisit, în redingota neagră, cu parul lins şi pomădat, fericit cu dragostea lui, inspirat de cuvintele profetice pe care i le şopteau florile proaspete şi înmiresmate de pe tablaua lui. Deseori îşi amintea şi de crizantema albă strivită cu atîta cruzime în noroi de un soldat rău. Îşi aducea aminte şi de fata frumoasă care i-o oferise, dar trăsăturile feţei ei se estompau şi dispăreau şi în locul lor apărea mai limpede şi mai strălucitor chipul Tzvetanei. Îi oferea aceeaşi crizantemă şi se simţea cuprins de o nostalgie şi de o resemnare pe care i-o provoca albul imaculat al florii.

— Domnişoară, spuse el cu tristeţe, luaţi, vă rog. O crizantemă albă. Un semn de adio. Cea din urmă dragoste !

Faţa frumoasă a Tzvetanei, cu aluniţa neagră pe obraz, nu zîmbeşte nici acum. Sub genele lungi ochii ei negri îl privesc îndelung şi trist. Îl cuprinde o jale nespusă, plină de durere, pentru propria-i fiinţă, el care a uitat de mult căldura unei mîngîieri materne sau duioşia de soră, avea senzaţia că îi cade capul pe genunchi şi cu glasul înecat în lacrimi spune :

— Sînt bolnav. O să mor... foarte curînd.

Marşul continua, pădurile din Strandja erau fără de sfîrşit. În cele din urmă ajunseră la un loc despre care se spunea că este punctul final al acestui marş chinuitor. Prin apropiere se afla un sat părăsit, al cărui nume ar fi rămas altădată necunoscut, dar acum era pe toate buzele : Sofas ! Sofas ! nume de morgă sinistră şi atotcuprinzătoare, pe care nimeni n-o presimţea încă. Ca din pămînt răsare o tabără întinsă. Vremea e călduţă, pe cerul limpede apare cornul palid al lunii. Dar stelele de pe cer

sînt mai puține decît punctele luminoase ale focurilor de lîngă corturi. Uriașa masă de oameni, care se strecurase cu ultimele forțe din văile Strandjei, se odihnea, oamenii erau veseli, mulțumiți, aproape fericiți. A doua zi veni năpasta cea mare. Holera.

Liuțcan zăcea toată ziua în cort. Nu mai era în stare să facă un pas. Vremea frumoasă, soarele și vîntul călduț îi învăluiau sufletul în aceeași nespusă și supremă fericire. Se pierdea în amintiri, visa, zîmbea. Pe aceste meleaguri domnea, pare-se, primăvara eternă. Și dacă oboseala nu l-ar fi răpus și ar fi putut să meargă pe undeva pe aproape, în pădure, lîngă fiecare tufă ar fi găsit, fără îndoială, micșunele.

De jur-împrejur bîntuia moartea, năprasnică și nemiloasă. Nu era moartea pe care ochii o întîmpină în luptă fără să clipească. Nu era moartea care vine într-o clipă o dată cu șuieratul șoptit al glontelui sau cu sclipirea orbitoare a șrapnelei. Moartea asta părea mai puțin cumplită, pentru că era știută și așteptată în clipe de exaltare și de uitare. Aici bîntuia acum o altă moarte — invizibilă, perfidă și neînduplecată. Pe cine va răpune, pe cine va cruța? Își îndrepta degetul amenințător spre toți, pe toți îi învăluia în suflul ei de gheață, apăsătoare, crudă, triumfătoare și nesătulă.

La fiecare pas apăreau morminte noi. Bolnavii erau izolați în pădure în tabere sinistre, unde în fiecare dimineață cei care mai rezistau încă, se tîrau cîțiva pași ca să se îndepărteze de cadavre. Alții, cuprinși de o totală și neagră resemnare, rămîneau la locul lor așteptînd să-și dea sufletul alături de cadavrele neîngropate. Războiul părea uitat cu totul, nimeni nu ura pe dușman, de altfel nimeni nu se mai gîndea la el. Înghesuită în unghiul îngust dintre cele două mări, redusă la tăcere în corturi și tranșee, în sate și păduri, marea armată se chircea

în dureri, gemea, se împuţina, se topea. Dar vremea era mereu frumoasă, sufla acelaşi vînt călduţ, îmbietor, soarele sudului iradia strălucitor şi tandru. Şi peste această imagine plutea o duhoare respingătoare şi otrăvită, suflul sinistru al morţii.

Cei mai curajoşi şi mai nepăsători îşi pierduseră şi ei cumpătul. Racio Samsaru', al cărui năravspre răzvrătire nu se pleca nici chiar înaintea celor mai grele năpaste, acum nu mai înjura, nu mai ocăra şi nu mai protesta, vorbea încet. Nu de teamă. O neclumerire şi o smerenie plină de amărăciune se citea pe faţa lui suptă şi ofilită. Ţinea în mînă o cărţulie mică, legată în piele, pe care o citea necontenit şi, arătînd cu degetul spre valea mută a groazei, plină de muribunzi şi de cei care şi ei îşi aşteptau moartea, spunea :

— Război ! Război n-a fost la Eski Polos, n-a fost la Kolibi şi nici la Ciongora. Uite-l aici, cumplit, necruţător ! Nu există pe tot pămîntul o năpastă mai mare. Ce am crezut noi cînd am pornit ? Credeam că mergem la nuntă. Dar Dumnezeu pune deseori proorocirile în gura unor oameni simpli şi săraci cu duhul şi-i face clarvăzători. Vă aduceţi aminte ce ne spunea moş Slavi la gară ? „Îi vedeţi — spunea el de noi — sînt o sută de mii. Îi iau pe toţi la moşie. Ce vreme e, a ? E timpul secerişului, vine secerişul !“ Uite, secerişul a venit. În faţa atîtor snopi, aşa de mulţi, s-ar înfiora şi secerătorul cel mai nesătul !

Nu toţi înţelegeau ce spune. Dar Racio vorbea într-una, ca pentru sine. Apoi deschidea cărţulia legată şi începea să citească tare :

— Şi m-am uitat, şi am văzut un cal mîrşav, şi pe el un călăreţ şi numele lui era moartea ; şi iadul venea în urma lor, şi i-a fost dat putere peste a patra parte a lumii, să treacă prin foc şi sabie, prin

foamete și molimă, și pradă fiarelor pămîntului...

În apropiere ședeau Vartolomei, Krîstan și Karacolev. Cu ochii holbați de spaimă, îl ascultau pe Samsar cu multă băgare de seamă. Liuțcan, întins sub cort, asculta și el, dar se vedea bine că nu înțelege nimic. Imediat după solemna proorocire a lui Racio, strigă cu multă naivitate și din toată inima :

— Ce vreme frumoasă ! Dacă și la noi era așa, aveam flori și iarna !...

Racio Samsaru' se uită la el, zîmbi, dar nu spuse nimic.

Pînă tîrziu în noapte Vartolomei a psalmodiat cîntece bisericești. Dimineața l-au scos din tabără pe targă. Ținea ochii închiși, capul căzut se bălăbănea cînd într-o parte, cînd în cealaltă. După două zile și Racio Samsaru' a fost scos din tabără în același fel. Fiecare companie pierduse jumătate din efectiv. Moartea făcea ravagii, jertfele erau fără număr.

Liuțcan zăcea în cort. Cu puterile sleite, îndobitocit de dureri și suferințe, fața lui exprima aceeași ciudată și supremă fericire ; privea visător, zîmbea. Iar noaptea dormea somnul sfinților prea fericiți. Visa cîmpii întinse acoperite cu flori uriașe, fantastice, în mii de culori și de nuanțe, exalînd miresme amețitoare, încălzite de un soare dulce, legănate ușor de adierea zefirului...

IX

De două zile dura asaltul asupra fortificațiilor de la Ceataldja. Compania lui Liuțcan se adăpostise în șanțul unei șosele. Avea o misiune de sprijin. Unitățile de șoc erau în apropiere și dinspre partea aceea răzbătea un vacarm nemaipomenit : împușcături, rafale de mitraliere, explozii surde de bombe. Lîngă șosea se înălța un stejar uriaș. Viforul de

gloanțe care trecea peste capetele lor lovea în crăcile dure ca fierul, le jupuia coaja, dobora ramuri și frunze. Comandantul companiei se pitise după trunchiul gros și se uita prudent înainte. Soldații nu vorbeau, nici nu înaintau. Cu fețele palide și încordate stau culcați pe burtă, lipiți de pămînt, chipiurile lor se înșirau într-o linie dreaptă. Printre ele se zărea unul cu o cruce de lemn în frunte. Era Liuțcan. Părea calm și privea absent înainte.

Nimeni n-ar fi crezut că o să scape cu viață din tabăra sinistră de la Sofas. Se simțea foarte rău și, după ce l-au scos pe Racio Samsarul pe targă, credea că acum îi vine rîndul lui. Era așa de slab că, dacă încerca să se ridice, picioarele începeau să-i tremure, genunchii i se îndoiau și neavînd încotro, trebuia să se așeze iar. Dar atacul începu brusc și puternica agitație care îi cuprinse pe toți trezi în Liuțcan forțe nebănuite. La plecare plutonierul separă pe bolnavi de cei sănătoși. Mereu necăjit, gata să vadă pretutindeni numai fățărnicie și minciună, tresări involuntar văzînd chipul jalnic și bolnăvicios al lui Liuțcan. „Ești sănătos?“ îl întrebă el. „Sînt, să trăiți, domnule plutonier!“ răspunse Liuțcan, numai pentru că acest răspuns îi venise pe buze, iar nu cel adevărat, „deloc“, unicele răspunsuri pe care le da la toate întrebările acestor șefi aspri și încruntați.

De altfel îi era totuna dacă va rămîne în tabără sau va merge mai departe. Era bolnav — asta simțea bine, dar și altceva îi apăsa sufletul și-i întuneca mintea. La tot ceea ce se întîmpla în jurul lui privea cu o nepăsare tîmpă, încremenită. Singura rază de lumină care îi încălzea conștiința și-l trezea la realitate erau aducerile aminte. Numai aceste gînduri puteau să fie reținute de memoria lui, numai ele puteau să aprindă o flacără în privirea lui

stinsă, să aducă un zîmbet pe buzele lui palide şi învineţite. Mergea mecanic odată cu ceilalţi, făcea mecanic tot ceea ce făceau ei. Uneori îşi venea oarecum în fire, grenadele care explodau în apropiere îl trezeau din amorţeală, acum îşi da seama de cele ce se întîmplă împrejur. „Uite, turcu', îşi spunea el înveselit, nu vrea să-şi dea împărăţia cu una cu două. Ţin-te bine!"... Dar cădea din nou în visare, se reîntorcea la amintirile lui statornice şi, uitîndu-se la şrapnele cum se înşirau în aer albe ca laptele, ghemuri cu miez de foc, avea senzaţia că vede nişte flori ciudate care ba dispăreau, ba înfloreau în aer.

Zăcea în şanţul şoselei şi se uita drept înainte. Ceaţa se ridicase brusc. Apăruseră contururile sinistre ale forturilor de la Ceataldja. Pe poienele pustii şi mohorîte nu se vedea nici ţipenie de om. Dar, după fiecare movilă şi după fiecare deal, străfulgerau scurte sclipiri roşiatice — trăgeau bateriile camuflate. Bubuiturile tunurilor nu se auzeau pentru că totul se contopea într-un vacarm infernal, neîntrerupt. Vacarmul creştea cu fiecare clipă. Din uriaşul stejar se scuturau tot mai des frunze şi aşchii... Bubuiturile, trosniturile, şuieratul grenadelor, ţăcănitul sinistru al mitralierelor nu-l mai speriau pe Liuţcan, ci îi provocau o veselie ciudată. Urmărea străfulgerările roşiatice care sclipeau pe toată linia orizontului, se bucura cînd erau multe, ar fi vrut chiar să facă glume pe propria sa socoteală. „E-e! — strigă el încet. Liuţcan arde în vîlvătăi de foc. Po-em!"

Şi începea să urmărească cu mai multă atenţie sclipirile roşiatice. Apăreau cînd izolate, cînd puzderie, se încrucişau, se luau la întrecere. Totul era minunat de frumos! Părea că o mînă nevăzută risipea nebuneşte cu dărnicie în toate părţile flori

roșii ca focul. „Lalele ! își spunea Liuțcan. Lalele roșii. Dragoste, numai dragoste !“

Sări brusc pentru că observase cam tîrziu că ceilalți soldați porniseră și trebuia să-i ajungă din urmă. Comandantul companiei nu mai sta pitit după trunchiul stejarului, ci mergea departe, înaintea companiei, și învîrtea viguros sabia. Soldații înaintează printre tufișuri, frunzișul uscat foșnește sub bocancii lor, șuierături subțiri săgetează aerul, din cînd în cînd plesnete puternice se sparg pe pămînt sau printre crăcile pomilor. Erau la marginea pădurii și începeau acum să iasă în cîmp deschis. În zare apăreau din nou contururile întunecate ale forturilor și în spatele lor sclipeau necontenit fulgere roșii.

Liuțcan se uită într-acolo. Gîndul la lalelele roșii i se furișă din nou în minte. „Dragoste !“ șoptește el, dar simte deodată o izbitură puternică în piept, vede negru înaintea ochilor, se clatină, scapă puşca din mînă și, cu brațele întinse înainte, cade la pămînt. Unii soldați l-au văzut, alții nu. Toți alergau înainte, treceau repede mai departe.

Trecuse vreme multă. Către seară, cei care porniseră la atac s-au retras. Liuțcan zăcea în aceeași poziție în care căzuse. Fața lui era palidă, dar senină, pămîntul sub el era roșu de sînge. Soldații care treceau pe lîngă el îl credeau mort. Încet și ostenit, deschide ochii. Nu-l doare nimic, dar mîinile și picioarele sînt țepene, ceva îl apasă și n-are forțe să facă nici o mișcare. „Sînt rănit“ își dă el seama și sîngele care îi udase hainele și pămîntul de sub el îl înspăimîntă. Oare nimeni nu-l vede, nimeni nu-l ia de aici ? De ce nu vin sanitarii să-l panseze ? Ar vrea să strige, dar de pe buzele lui nu iese decît un sunet slab și înecat.

Obosit de sforțarea ce făcuse, lasă pleoapele în jos și nu mai face nici o mișcare. Nu-l doare nimic. E așa de bine să stea culcat aici, e cald și somnul îl cuprinde. Simte chiar un fel de bucurie. Cineva se uită la el, îi spune ceva foarte frumos, îi zîmbește. A ! E Tzvetana. Stă la fereastră cu o carte pe genunchi, plopii își întind umbra lungă de-a curmezișul străzii. Se oprește în fața ferestrei, tablaua e plină de flori. Alege o crizantemă albă, mare și o oferă Tzvetanei. Suferă, suferă nespus de mult în această clipă. Lacrimi îi năpădesc ochii. „Domnișoară — abia poate el să șoptească — luați. Crizantemă albă. Un semn de adio. E cea din urmă dragoste !“

Ar vrea să spună multe, dar gîtul i se usucă, buzele ard, corpul e greu și se-nfioară de dureri cumplite. Deschide iarăși ochii încet și greu. Lîngă el — o tufă scundă, dar lui îi pare nemăsurat de mare și de înaltă. Acum totul s-a liniștit. Bubuiturile au încetat. O ceață transparentă, alb-lăptoasă, ascunde cerul. Unde se află ? De ce-i aici, ce se întîmplă cu el ? O sete sălbatică îi arde buzele — de-ar avea o picătură, doar o picătură de apă ! Face iarăși o încercare să se ridice, dar mii de cuțite îi străpung pieptul, geme surd și se lasă iar la pămînt. Durerile îl înțeapă acum prin tot corpul. Nimeni nu-l ajută... și o să moară. Spaima îl cuprinde. Năpăstuit și nefericit o viață întreagă, îl răpune o jale aprigă pentru propriul său destin. Dar în ochii minții lui, peste care durerile așternacum o beznă neagră, apare deodată, ca o lumină sclipitoare, o imagine nespus de dragă. În cea din urmă scînteiere a conștiinței, strîngîndu-și ultimele forțe, el strigă : „Mamă ! Măicuța mea !“ Dar geamătul surd și amar se stinge în noapte fără ecou.

Tăcerea plină de încordare se frînge într-o scurtă pauză, apoi, dinspre măgura din față, unde se contura fondul întunecat al pădurii, străbătură glasuri de groază. Mai întîi țipete jalnice și stridente, ca scîncetele sugarilor, apoi glasurile se întăriră și se contopiră ; unele plîngeau, altele rîdeau.

O haită de șacali urla.

[. . . . .]

Se făcuse zi. Vremea era nespus de frumoasă. Curat de neguri, cerul zîmbea încîntător și albastru. Soarele răsărise, un vînt călduț și delicat ca o alintare sufla dinspre miazăzi. Împrejur pustiu și liniște. Liuțcan zăcea în același loc și în aceași poziție. Nimic nu arăta că în trupul acesta nemișcat și țeapăn pîlpîia încă o scînteiere de viață. Dar iată că pleoapele grele tremură ușor, se deschid apoi se închid încet și greu. În cele din urmă se ridică încet și lasă să se vadă ochii — privirea tulbure și rătăcită, goală. Se uită așa multă vreme și nu poate să înțeleagă nici unde se află, nici ce se întîmplă cu el. Nu-l doare nimic, n-are nici o dorință, nimic nu-i trebuie. Din timp în timp un cerc de fier îi strînge tîmplele, privirea se încețoșează și nu mai vede nimic. Are senzația că timpul trece nespus de încet, că secundele sînt nesfîrșit de lungi. Deschide iar ochii. Tufa cea scundă e tot acolo, în fața lui ; se uită la ea, dar nu poate să-nțeleagă deloc de ce-i pomul ăsta așa de mare și fantastic. I-au trebuit multe sforțări ca să înțeleagă pînă la urmă că pomul nu-i un pom, ci o tufă obișnuită.

Dar altceva îi atrage atenția. Lîngă tufă e ceva alb, ceva care ba apare, ba dispare. Ce-ar putea să fie asta ? Două cercuri uriașe, unul mare, alb, iar înăuntru, în mijlocul lui altul mai mic și galben. Cercurile stau în aer, se leagănă, din ele se

desprinde ceva, ca un zîmbet. Treptat se micşorează şi devin tot mai micuţe, se conturează mai precis, mai clar. Ce-o mai fi şi asta !

Era un fir de muşeţel alb, o micuţă floare care se legăna în bătaia vîntului, se ridica în sus, apoi îşi arăta coroana privirilor lui Liuţcan. În cele din urmă a înţeles şi privirea lui a rămas nemişcată. Şi iată, ca prin minune faţa lui se înviorează, o bucurie dulce şi inspirată îi netezeşte cutele de pe obraji, alungă umbrele. În privirea stinsă sclipeşte o scînteie slabă, buzele încearcă să schiţeze un zîmbet. O mînă încearcă să arate ceva. Degetele se mişcă uşor. Cu sforţări chinuitoare şi desnădăjduite caută spre floarea care rîde, legănată uşor de vînt...

X

Cîteva zile mai tîziu la Cataldja stăruia liniştea şi pacea. Armistiţiul fusese încheiat şi numeroase steguleţe indicau linia de demarcaţie dintre cele două ţări. Pe întinsele poiene cuprinse între aceste steguleţe şi locul unde se desfăşurase năprasnica dramă a războiului, zăceau cadavre fără număr. Acum erau strînse şi înmormîntate. Agenţii sanitari se agitau în toate părţile ca nişte furnici harnice şi grijulii. Doi călăreţi se duceau cînd la o groapă, cînd la alta. Era colonelul medic, însoţit de un ofiţer tînăr. Colonelul dăduse ordinele şi acum se întorcea în cazemată. Vremea frumoasă, gîndul la o masă bună, armistiţiul care punea capăt cumplitului măcel şi înlătura orice primejdie, îi provocau bună dispoziţie. Rangul înalt îi da dreptul să judece totul cu autoritate şi raţiune.

— Observă, tinere — îngîna el, trăgînd de cuvinte —, observă bine poziţia acestor cadavre. Pe faţa lor e scris clar ce se petrecea în sufletul lor în ultima clipă. Da, este interesant că...

Trecură întîmplător pe lîngă cadavrul lui Liuţcan.

— Îl vezi pe ăsta, continuă coloneolul. Uită-te la faţa lui, la braţele întinse înainte. Dacă s-ar putea scula ar porni vijelios împotriva duşmanului...

Tînărul asculta, atît cît îl obliga gradul. Îşi fixase privirea pe faţa stinsă, lipsită de viaţă, pe privirea ţeapănă, pe surprinzătoarea duioşie care îngheţase pe faţa lui. Urmări direcţia privirii, urmări braţul întins şi ochii lui se opriră pe floricica albă legănată uşor de vînt. Opri calul şi se uită încă o dată la cadavru.

„Sărmanul ! îşi spuse el. În clipa lui cea de pe urmă vroia să rupă floarea !“

MOȘ DAVID

Singurul lucru din odaia celor trei grăniceri de la punctul de graniță de la Ali Anife, o încăpere sărăcăcioasă și goală, așa cum sînt toate cazărmile, asupra căruia privirea se oprea cu oarecare curiozitate, erau cele cinci sau șase săbii vechi, așezate în colțul de lîngă cămin. Aceste săbii nu erau ale grănicerilor. „Spadele" lor, cum le ziceau ei, de altă construcție și mai mici — jucării de copii în comparație cu cele mari, atîrnau de perete alături de mantale și carabine. Săbiile cele mari de lîngă cămin zăceau acolo de mult timp, încă de pe vremea ocupației rusești, și avuseseră cîndva o folosință. Într-adevăr, privind aceste teci ruginite, grele, drepte, nemăsurat de lungi, destinate unor uriași, aceste mînere de culoarea pielei de șarpe, apărate de plăcuțe de aramă lucioasă, pe care nu le puteau ține decît mîini mari și puternice, nu era greu de imaginat că cei care purtaseră aceste săbii erau oameni din alte vremuri.

Așa erau grănicerii de altădată de la Ali Anife. Bătrînii își aminteau de statura lor puternică, năluci călărind pe cai iuți ca viforul. Le făcea mare plăcere să stea la taclale despre acești călăreți viteji, cu mustața răsucită și chipiul pe sprînceană,

fuduli în uniformele cenuşii, aidoma celor de acum, care dădeau multă bătaie de cap unora. Lor le veneau însă mai bine galoanele verzi, pentru că atunci pădurile Deliormanului şi cîmpiile dobrogene erau mai verzi. Dar vremile se schimbaseră şi, odată cu ele, oamenii şi slujba lor. Grănicerii de azi de la Ali Anife, cei mai mulţi din ei, erau oameni domoli şi cumsecade. Nu mai patrulau pe graniţă, ca înaintaşii lor, nu aveau ciocniri sîngeroase cu cărăuşii, cu contrabandiştii şi cu fugarii politici. Acum treaba lor era să se ocupe de călători, să le controleze bagajele, să cîntărească şi să asigure tranzitul mărfurilor peste graniţă, să facă, într-un cuvînt, mereu şi mereu aceleaşi formalităţi de trecere a frontierei. În restul timpului erau liberi, trebuiau să se ocupe numai de ei înşişi, de hrana lor şi fiecare îşi trecea vremea cu tabieturile şi preferinţele personale. Umblau de cele mai multe ori fără centuri, în capul gol, cu creionul la ureche, ca nişte copişti. Mai deseori luau lingura ca să guste mîncarea de pe foc, decît puneau mîna pe sabie sau pe puşcă.

Unul din ei era Milan. Înalt şi slab, cu sprîncene şi mustăţi roşietice, cu cearcăne mari şi vinete în jurul ochilor. Era blînd şi tăcut, faţa lui palidă, aproape străvezie, inspira o melancolie ciudată ori de cîte ori privirea lui îmbrăţişa întinderile nemărginite ale cîmpiei. Întreţinea la oraş o familie numeroasă, era cel mai nevoiaş dintre toţi, avea multe griji pe cap, dar nu se plîngea niciodată.

Celălalt grănicer pedestru, Teohari, era o fire cu totul opusă lui Milan. Dacă o treabă avea nevoie de un imbold, de un mecanism care s-o stimuleze, s-o susţină, acest arc nu era nici bătrînul şef al vămii, nici secretarul — leneş şi distrat, ci Teohari. Vioi şi sprinten, cu părul negru şi des care se ridica

drept deasupra frunții, ca o peric, cu ochii negri și strălucitori, cu fața oacheșă și ciupită de vărsat, era prezent peste tot, îndemna pe ceilalți, făcea ordine, era mereu vesel și nu-i tăcea gura. Călătorii care treceau pentru prima oară prin acest punct, dacă mai păstrau o amintire despre această vamă, era mai cu seamă fața și glumele lui Teohari. Cei care din întîmplare treceau a doua oară, găseau aici un vechi și bun prieten.

Al treilea grănicer era moș David, unicul grănicer călare al vămii. Săbiile mari ale cavaleriștilor, care zăceau lîngă căminul din odaia lor, nu erau un simplu obiect de muzeu. Ele făceau legătura vie cu trecutul vămii, tăinuiau amintiri din viața și tinerețea lui moș David. Pentru că el își începuse slujba în vremurile tulburi și războinice cînd carabinele se descărcau deseori pe potecile care duceau spre graniță: și era singurul supraviețuitor dintre toți acei oameni, cutezători și vajnici, la picioarele cărora au zăngănit aceste săbii lungi. Totodată înfățișarea lui amintea figura de epopee a unui opîlcenet[1]: față aspră, ochi ageri sub sprîncene dese, mustăți mari și răsucite, argintate de trecerea anilor. Avea o statură puțin peste măsura de mijloc, era zdravăn, îndesat, se cam îngrășase. Dar chiar la vîrsta lui își păstrase vigoarea și numai o infirmitate fizică dobîndită în timpul serviciului îl pironise la o muncă mai ușoară și mai puțin primejdioasă. Treaba lui la vamă era să meargă de două ori pe săptămînă în oraș ca să ducă și aducă poșta. De aici îi ieșise și porecla — moș David Poșta.

În multe privințe trecutul apărea viu o dată cu moș David. Înainte de orice, calul lui: era un animal

---

[1] *Opîlcenet* — voluntar bulgar în războiul ruso-româno-turc din 1877.

superb, cum astăzi rareori se poate vedea. În forța și în proporțiile lui era ceva din alte vremi, cu totul neobișnuit și de vastă întindere, care invoca alte dimensiuni, ca săbiile mari de cavalerie de la vamă. Părea un cal din basme, calul viteazului din *O mie și una de nopți* sau calul lui *Făt-Frumos din lacrimă*. Chiar și culoarea părului lui era cu totul neobișnuită : albastru-cenușiu precum culoarea miezului de fier, presărat cu picuri negre, mici și dese ; negre erau și coama, coada și picioarele de la genunchi în jos. Animalul nu avea membrele subțiri și nervozitatea senzitivă a cailor arabi. Dimpotrivă, era masiv, cu mușchi vînjoși și picioare ca niște stîlpi, cu fese late și rotunde ca un butoi. Asta nu-l împiedica să fie ușor și sprinten și, dacă-i lipsea eleganța, în schimb fiecare mișcare a lui trăda o forță neîmblînzită și un elan turbat. Cal de stepă, sălbatic, el nu avea grumazul arcuit ca gîtul lebedei cum au caii de circ, ci un grumaz scurt și gros ca un trunchi, acoperit de o coamă răvășită, căzută peste frunte și ochi. Avea mai degrabă înfățișarea unui leu. Ochii negri ca bezna, în care mistuia un foc nestins, priveau mereu spre zări necunoscute ; urechile erau necontenit de veghe, nările se contractau și se dilatau într-o pulsație continuă.

Nu era taină pentru nimeni cît de mult își iubea moș David calul. Spunea că nu are pe nimeni pe acest pămînt și singurul lucru care i-a rămas pe lumea asta e calul. Cheltuia totul pentru el. Ovăz îi dădea mai mult decît trebuia și, ca să nu i se acrească, ovăzul îl schimba cu orz, iar orzul cu grîu curat. Cînd calul sta în grajd, îi împletea coada și coama în cosițe subțiri, iar cînd se pregăteau de drum îl țesăla și-l curăța de-i lucea părul ca mătasea, apoi îi despletea coama și coada. Atunci ele curgeau în valuri crețe ca niște cosițe de fată. Ici-

colo pe coamă și la rădăcina cozii lăsa nedesfăcute cîteva cosițe mici, pe care numai moș David știe să le împletească măiestru, strecurînd printre ele panglicuțe roșii, ca să ferească animalul de deochi.

Fiecare plecare a lui moș David la oraș era un mare eveniment, o priveliște în adevăr rară. Era un ritual complicat, lung și foarte solemn, pe care nu-l lăsa să-i scape nici Teohari, nici melancolicul Milan, nici călătorii aflați întîmplător acolo. Deseori chiar șeful vămii scotea capul pe fereastră ca să privească. Fire din barba albă îi acopereau buzele, ochelarii negri îi ascundeau ochii, iar cele două cute verticale dintre sprîncenele încruntate, capul aplecat într-un fel caracteristic, toată ținuta lui, arătau că urmărește și observă totul, fiind în același timp absorbit de alte preocupări, cu totul personale.

În acest timp calul lui moș David, înșeuat și strîns în chingi, e scos afară, în fața vămii și legat de stîlpul înalt ca un catarg, în vîrful căruia flutură drapelul tricolor. De la răsăritul soarelui n-a trecut prea multă vreme. O ceață transparentă plutește încă peste cîmpie, roua licărește și acum prin poienile înverzite. Calul este nerăbdător și agitat, se răsucește în toate părțile, își ia avînt de plecare și bate-n loc smucind căpăstrul. Apoi se oprește, se opintește pe picioarele puternice, pe care vinele se umflă gata să plesnească, ridică brusc capul, ciulește urechile scrutînd cîmpia. Rămîne o clipă cu respirația oprită și privirea i se întunecă de năprasnica durere pe care o acumulase și care-i pîrjolește sufletul. Vede alți cai păscînd în libertate prin poiene, dă ușor din cap, se pare că aude ceva și începe să necheze zguduindu-și întreg trupul uriaș. Încearcă iar să scape de căpăstru, se învîrte pe loc, adulmecă pămîntul și fornăie ridicînd praful sub

picioare, bate pămîntul sub copitele grele și-și vîntură coama de leu, zburlită.

Iar moș David, nepăsător în aparență, dar cu inima plină de mîndrie văzînd mulțimea de oameni care se opriseră și-i privea calul, intră și iese din clădirea vămii, se întoarce iarăși la cal, îi strînge curelele, încearcă scările, potrivește șaua. Calul își dă urechile pe spate și încearcă să-l muște, dar moș David nu-i dă nici o atenție, pentru că știe că nu-i decît o glumă, pentru că animalul îl prinde de tunică numai cu vîrful buzelor. Moș David trece fără teamă pe la spatele calului, dar întotdeauna îl lasă să înțeleagă că-i acolo, strigîndu-i ceva, cu glas tare.

Cu cît se apropia timpul de plecare, cu atît calul se agita mai mult. În cele din urmă, după ce agăța desaga cu poștă, moș David dezlega calul, strîngea căpăstrul și punea un picior pe scară fără a uita să-și facă repede și cu gesturi scurte semnul crucii. Teohari sta înaintea calului și-l ținea. Moș David încăleca și sălta pe scări, o dată, de două ori, apoi se așeza bine în șa, făcea un semn din ochi și Teohari dădea drumul calului. Atunci avea loc cea mai interesantă priveliște, care se repeta de fiecare dată: simțindu-se liber, calul, uriaș și puternic, se avînta brusc înainte de parcă ar fi vrut să zboare. Chingile gemeau, copitele împroșcau în toate părțile țărîna. Dar mîna puternică a lui moș David strîngea dîrlogii și calul oprit brusc, dar încă neîmblînzit, se lăsa ușor pe cele patru picioare ca pe arcuri, coada atingea pămîntul, grumazul se zbîrcea în cute, cu gura întredeschisă și ochii gata să-i sară din găvane. Neputînd să învingă dîrlogii, să se avînte înainte, începea să se azvîrle, turbat, în părți, pe cele patru picioare, de două ori într-o parte, apoi se întorcea și făcea două salturi în cea-

laltă parte. Aceste salturi nebune păreau un joc ciudat de carusel, dar privitorii uluiți și înfiorați făceau involuntar un pas înapoi. Moș David ședea în șa cu sprîncenele puțin încruntate, dar calm, nici un mușchi nu tresărea pe fața lui. După alți cîțiva pași dezordonați, calul, tot așa de vijelios și-nfierbîntat, intra în șosea și pornea în galop, ușor și lin.

O greutate se lua de pe inimile celor prezenți, iar cei mai curioși, cuprinși de mare admirație, priveau acum spatele lat al lui moș David. Chipiul lui descria o linie unduioasă, în lături se zărea coama răsfirată de vînt a calului și, în rotocoalele albe de praf potcoavele scoteau sclipiri neașteptate.

— Toarce, toarce ! striga Teohari admirînd mersul elegant al calului. Să stai cu el patru ore în oraș ? Și ce buiestraș — să dormi pe spinarea lui, nu alta !

— Pe un cal ca ăsta se doarme cam greu, spune un călător.

— Adormi și te trezești sub copitele lui, adaugă altul.

Teohari și călătorii rîd și intră în vamă. Milan se mai uită cîtăva vreme în urma lui moș David, apoi peste privirea lui se lasă ceața și, cu ochii pierduți în gol, cade pe gînduri. Pe urmă ochii lui se opresc îndelung peste cîmpie și, ca-n fiecare zi, aceeași melancolie stăruitoare se așterne ca o umbră peste fața lui gălbejită și suferindă.

Moș David se întorcea din oraș chiar a doua zi. De obicei nu i se întîmpla nimic rău pe drum, nu se-ntorcea prea obosit. Dar întotdeauna venea cam indispus, acru, cu aerul îngîmfat și fudul al omului care a făcut o treabă importantă. Nu prea avea chef de taclale, împărțea, zgîrcit la vorbă, lucrurile pe care le cumpărase la oraș pentru grăniceri sau le adusese de la rude. Apoi se ocupa de cal. Dar nici

grănicerii nu se grăbeau să-l descoasă, întîi pentru că îi cunoșteau năravurile și apoi pentru că la acea vreme erau prea ocupați. Într-adevăr, prin Ali Anife treceau puțini călători, dar chiar dacă nu treceau, grănicerii tot trebuiau să-i aștepte; și-apoi în vamă locuia șeful și secretarul, care îi aveau necontenit sub ochi. Grănicerii erau foarte atenți cu șeful lor, nu pentru că s-ar fi temut de el, ci pentru că le inspira involuntar, lor și celor care îl cunoșteau, multă stimă. Șeful vămii, Moșneagul, cum îi spuneau toți, era un bărbat mult mai trecut chiar decît moș David, cu o barbă mare, împrăștiată din abundență pe piept, unul din acei funcționari cinstiți și foarte statornici, pentru care slujba, legea și omul formau un tot inseparabil. Blîndețea, vîrsta înaintată și reumatismul de care suferea, îl constrîngeau să-și petreacă cea mai mare parte din timp la masa de lucru sau în odaia lui. Dar zilnic, pe înserate, un om cu totul nou, pentru că acum pentru prima dată în zi își scotea ochelarii de pe nas și-și acoperea capul cu o pălărie, cu aceeași înfățișare măreață și solemnă pe care i-o da barba albă, ieșea din casă și sprijinindu-se greoi în baston și tușind ușor, se ducea să se plimbe în sat. O dată cu el, sau poate mai tîrziu, ieșea și secretarul.

Atunci, drapelul care fluturase toată ziua pe prăjina înaltă cît un catarg, era coborît în semn că birourile sînt închise și călătorii nu pot să mai treacă frontiera. Grănicerii rămîneau singuri. Nu oboseala, ci mai degrabă ușurarea pe care o resimțeau că nu mai sînt sub ochii șefilor îi predispunea subit la trîndăveală și-i înveselea. Ieșeau afară și se așezau la umbră, în fața vămii. Soarele se lăsa spre asfințit. Înaintea lor se întindea cîmpia scăldată în lumină, verde și nemărginită. În acele vremuri

se mai găsceau acolo pămînturi peste care plugul nu trecuse încă. De o parte și de alta o frontierei se întindeau poiene cu iarbă deasă și buruieni înalte, în care vitele dispăreau cu totul, cu o puzderie de flori înalte și mlădioase de coada mielului, cu vîrfurile galbene sclipind în soare ca niște suliță.

Grănicerii deveneau foarte guralivi, făceau cafele, închinau păhărele cu rachiu. Sprîncenele încruntate ale lui moș David se destindeau și, sub vîrfurile mustăților lui răsucite se zărea, abia — abia, un zîmbet ca un colț de soare strecurat printr-o spărtură de nori. Începea apoi să flecărească și le povestea cu multe amănunte despre ultimul lui drum la oraș ; îi înșira pe toți cei pe care-i văzuse, noutățile pe care le auzise, descria pe îndelete toate întîmpările mărunte, lipsite de orice importanță, care se întîmplă zi de zi și se uită repede, fără să lase urmă, dar care satisfăceau curiozitatea grănicerilor pentru că trăiau într-o completă izolare. Cînd inima i se-nmuia peste măsură, le spunea o sumedenie de nimicuri despre cei dragi de la oraș. Le povestea, de pildă, cum cei doi copii ai lui Milan, cei mai mici, ținînd pe mămica lor, unul de o mînă celălalt de alta, tocmai veniseră la han să-l vadă. Moș David povestea, cu multă duioșie, care-i încălzea inima aspră și dură, despre fiul cel mic, de patru ani, al lui Milan, îi imita vocea și întrebările pe care i le pusese, repeta întocmai cuvintele lui, cu cîtă insistență i-a cerut să-l urce pe spinarea calului cel mare. Sensibil de felul lui, un fior de căldură i se urca în suflet și Milan zîmbea, simțind cum ceața i se lasă peste ochi....

Soarele apusese pe nesimțite. Cîmpia se întunecase, dar coloritul galben al tufelor de coada mie-

lului tăia cu linii aurii, subțiri, întunericul ce învăluia verdeața. Părea că în seara liniștită, înainte ca stelele să-și strunească pîlpîirile, cîmpia fusese împînzită de mii de lumînări cu flăcăruile privind spre cer în prag de rugăciune...

Liniștea care se lăsa pe întinderile nesfîrșite coborîse și în sufletele celor trei grăniceri. Clipele nu mai alergau, viața nu mai era așa de trepidantă, un crîmpei din veșnicie se deschidea în ochii lor și-i cotropea. Se simțeau mai aproape unul de altul, mai buni, legați de o veche prietenie, dar și de altceva ce nu poate fi spus în vorbe. Această senzație îi stăpînea un minut sau două. Taina se desăvîrșea în cîmpie: întunericul care căzuse deodată stinsese puzderia luminițelor de aur. Grănicerii au revenit la buna lor dispoziție și, puțin mai tîrziu, la lumina argintie a lunii, dacă Teohari nu cînta un cîntec turcesc tărăgănat și pătimaș, atunci moș David își povestea una din nemaipomenitele lui aventuri din codrii Deliormanului. Cel mai atent îl asculta Milan; și după ce auzea întîmplările primejdioase prin care trecuse moș David, în închipuirea lui apăreau săbiile cele lungi care zăceau lîngă cămin și se părea că abia acum găsea un răspuns la toate gîndurile care îi treceau prin cap cînd se uita la ele.

Așa se scurgea, așa se scursese multă vreme traiul celor trei grăniceri de vamă de la Ali Anife. Dar iată că s-a întîmplat ceva nou și neașteptat, care a tulburat mersul neschimbător și uniform al vieții lor.

II

La frontieră nu erau singuri. Lîngă vamă erau și alte birouri care își aveau sediul în vreo zece case mai mici sau mai mari, cu grădini în jurul lor, cu

o pădurice de salcîmi rotundă și verde în coasta lor. O potecă ducea, prin ierburile înalte, de la vamă la căsuța cea mai apropiată, în care locuia agentul veterinar. Era singur, creștea cîrduri mari de găini și porumbei, avea și cîțiva stupi cu albine, printre care se foia mereu în soare, în capul gol, cu mîneci albe. Ceva mai încolo, printre ierburi, mijea căsuța cu ziduri albe a sublocotenentului și lîngă ea postul de frontieră pe lîngă care se aflau încă vreo cîteva clădiri, în care trăiau vreo zece ostași și plutonierul major Rafailov, o namilă de om cu mustăți negre și stufoase și cu glas de tunet. Foarte aproape, la cel mult zece pași de postul bulgăresc, de partea cealaltă, era pichetul românesc și ceva mai la o parte vama românească.

Peste toate aceste căsuțe fluturau toată ziua steaguri, zidurile lor albe scînteiau îmbietor în soare, în grădini florile rîdeau cu culorile lor vii, cineva cînta pe undeva, iar printr-o fereastră deschisă se auzea un gramofon. Dacă n-ar fi apărut din cînd în cînd patrule înarmate pe poteca albă de-a lungul granitei, dacă n-ar fi fost cele două sentinele stînd față în față cu baionetele sclipind în soare, s-ar fi putut crede că o zi de sărbătoare veșnică domnește peste aceste locuri minunate.

Fie că erau străini, fie că erau rude, toți se cunoșteau foarte bine. Iată de ce, foarte curioși, vorbeau între ei că zilele astea trebuie să vină nevasta lui Rafailov ca să petreacă aici vacanța de vară împreună cu copiii. Într-adevăr, într-o bună dimineață, puțin după răsăritul soarelui, pe lîngă căsuța subofițerului apăru pentru o clipă, apoi intră iarăși în casă, o femeie legată la cap cu o basma albă. Pe urmă ieși din casă un băiețel de vreo nouă-zece ani, tuns scurt de-i lucea capul în soare. Zburdă prin buruieni, apoi apăru deodată chiar pe linia de frontieră, între

cele două sentinele care se uitau la el zîmbind. Glasul puternic al lui Rafailov tună din căsuță și băiatul se întoarse înapoi. Se pierdu iarăși pe undeva și după cîteva clipe răsări ca din pămînt în fața vămii, rontăind dintr-un codru de pîine și căscînd gura la o trăsură care se oprise acolo. Teohari, care în momentul acela cotrobăia în bagajele călătorilor, se opri din treabă și se uită la el : în fața brună cu pomeții proeminenți, în ochii negri, lunguieți, care priveau zîmbind șiret, recunoscu numaidecît pe Rafailov. Teohari începu să rîdă și spuse :

— Așa ! Ați și sosit ? A venit și mama ta ? Cum te cheamă ?

Copilul se rușină, se aplecă și începu să facă cu piciorul desculț cercuri pe nisip. Mușcă iar din pîine, zîmbi cu ochii lunguieți, dar nu spuse nimic.

— Spune, mă, cum te cheamă ? repetă Teohari.

— Kosta, răspunse băiatul cu o voce răgușită și groasă și Teohari începu iar să rîdă, pentru că și în voce îl auzi tot pe tată-său. Avea impresia că în fața lui sta un Rafailov în miniatură.

— Ei, coțcarule, rîdea Teohari, ești leit tat-tu !

Trebuia ca și Milan și moș David să se încredințeze cît de bine seamănă fiul cu tatăl. Dar Kosta nu putu să suporte ochii care îl cercetau cu atîta luare-aminte, întoarse spatele și o șterse spre post cu codrul de pîine în mînă.

Curiozitatea grănicerilor de a vedea de aproape pe cei nou veniți fu curînd satisfăcută. O văzură și pe nevasta lui Rafailov. Spre surprinderea tuturor, era o femeie tînără, plinuță și frumușică foc. Părea cumva obosită, șleampătă și cam neîngrijită. Avea trei copii și se vedea că grijile pentru ei și treburile casei le ducea cu greu. Dar cea mai mare bătaie de cap i-o dădea Kosta. Cînd majorul era acasă, Kosta, pedepsit și comandat milităreste se astîmpăra, neavînd

încotro și înghițîndu-și lacrimile o dată cu mîncarea, se apuca să se joace cu surioara lui, de trei ani. Dar majorul pleca deseori să-și facă tura pe linia de graniță. Porumbeii agentului sanitar zburătăceau în stolui mari peste acoperișul casei, speriați de Kosta. Era primul semn că tata nu-i acasă și că poate să-și facă de cap. Hoinărea prin poienele din jur acoperite de buruieni înalte, trecea nestingherit dintr-o țară în alta, rătăcea cu ceasurile. Apoi, cu picioarele zgîriate, cu buzele învinețite de afine, apărea deodată în fața vămii, se oprea în prag și se hlizea la Teohari. Pe urmă se ducea iar în cîmpie, se ascundea în iarba înaltă și, neștiut de nimeni, urmărea de la distanță, îndelung și cu multă admirație, ficcare mișcare pe care o făcea calul lui moș David.

În apropierea posturilor, dincolo de păduricea de salcîmi, era un puț adînc, secat, care fusese părăsit pentru că nu dădea apă. Nevasta lui Rafailov se temea mult de acest puț, cu toate că știa că este acoperit cu scînduri și grinzi. Pe deasupra, trebuile casei și copiii o scoteau din minți și nu știa cum să iasă la liman singură. Ieșea deseori din casă, își făcea mîinile streașină la ochi și se uita în toate părțile ca să descopere printre buruienile înalte capul gol al lui Kosta. Dacă-l descoperea, făcea cîțiva pași înainte și începea să strige cît o ținea gura : „Kosta !“ Dar Kosta nu răspundea nici la prima, nici la a doua, nici la a treia chemare. În cele din urmă se oprea în loc, dar, dîndu-și seama că nu se întîmplase nimic, îl strigau numai, întorcea spatele și capul lui gol se legăna iar printre vîrfurile buruienilor.

— Kosta ! striga ea atunci și mai tare și începea să plîngă. Kosta !

Dar Kosta nu răspundea nici acum.

— Kosta ! izbucnea nevasta lui Rafailov și, deznădăjduită și plină de ciudă, începea să blesteme :

Kosta ! Să nu rămînă os din tine ! Să crăpi, auzi ? Înghiţi-te-ar mormîntul să te înghită ! Dumnezeule, mai bine făceam un bolovan, decît un copil ca tine, vîrcolac împeliţat ! zbiera ea cu glasul înecat în lacrimi şi intra în casă.

Uneori încerca să-l prindă pe fugar chiar de la început. Grănicerii priveau deseori din vamă cum Kosta alerga cît îl ţineau picioarele, iar în urma lui — mama. Dar goana nu ţinea mult pentru că Rafailiţa, găfîind ostenită, se oprea.

— Lua-te-ar ciuma să te ia ! Să crăpi, să scap odată de tine.

Kosta îi făcea cu pumnii în ciudă şi o necăjea şi mai tare :

— Nu poţi, nu poţi, nu poţi... — şi rîdea.

— Rîde-ai în cosciug să rîzi — striga Rafailiţa. Uite aici să te îngrop ! arăta ea pămîntul.

Aşa îl blestema mereu. Îl blestema cu mult necaz, cu ură, parcă ar fi vrut în adevăr să se întîmple aşa cum cereau blestemele ei. Funcţionarii de la vamă o ascultau, se uitau la micul drac împeliţat şi făceau haz. Dar devenise limpede pentru toţi că aceste blesteme, nevinovate în felul lor, pentru că în cel mai rău caz nu erau decît reflexul unor deprinderi, îl supărau grozav pe moş David. Cînd o auzea pe Rafailiţa blestemînd îşi ieşea din fire, intra în casă, să se ascundă undeva, să nu mai audă, dar ieşea numaidecît afară şi începea să se plimbe supărat şi agitat.

— Ce zgripţuroaică, spunea el printre dinţi, cum îl mai blestemă ! De ce-l blestemi, mai bine trage-i o sfîntă de bătaie, că de bătaie nu moare nimeni !

După ce Rafailiţa intra în casă, moş David se aşeza pe bancă, îşi scotea tabachera şi-şi răsucea o ţigară cu mîinile tremurînd de tulburare.

Lucrurile astea se repetau aproape în fiecare zi, moș David se irita tot mai mult, se purta brutal cu grănicerii și cu călătorii. Odată, cînd Rafailița se întîmplă să fie mai aproape, o luă la rost.

— Ce tot zbieri așa, bre ? strigă el. Ce-s blestemele astea ? Ce vrei de la el, e un copil ! Trage-i o bătaie dacă poți, dar nu-l mai blestema !

Rafailița se roși ca un bujor, lăsă ochii în jos și plecă, fără să scoată o vorbă. Cîteva zile mai tîrziu Rafailov se întoarse din misiunea pe care o îndeplinise pe linia de frontieră, intră în camera grănicerilor, mormăi un „bună ziua" pe care nimeni nu-l auzi și, după ce-și supse mustățile groase, începu :

— I'u, moș David, asta... ce-ai zis familiei mele...

Deodată ridică tonul și cu glas de tunet începu să strige :

— Cu ce drept, te întreb, cu ce drept ? Să mă jignești ! Să-mi terfelești onoarea ! I'u... cine ești tu, ce ești tu ? I'u o să dai ordine în casa mea, tu o să mă înveți cum să-mi cresc copilul ? Să știi, dom-nul meu — că eu...

Înfuriat, încruntat, dădea din mîini și se apropia tot mai mult de moș David. Într-o clipă Milan și I'eohari au sărit de la locurile lor și s-au așezat în fața lui gata să-i despartă, pentru că știau bine ce fel de om e moș David și știau tot atît de bine ce se poate întîmpla cînd două pietre ascuțite se ciocnesc. Mare minunăție, de data asta moș David rămase foarte calm. În timp ce majorul striga și da din mîini amenințător, el nu făcu decît să se miște puțin pe patul pe care ședea, își scoase papucii, își ridică picioarele și se așeză în pat turcește, apoi începu să-l asculte pe major, dînd din cap și zîmbind cu multă amărăciune și părere de rău. Îl aștepta să se potolească. În cele din urmă, cînd îi veni și lui rîndul

să spună ceva, explică împăciuitor, cu blîndeţe, cum se întîmplaseră lucrurile. Acest fel de a proceda nu sta în obicciurile lui moş David, dar aşa se întîmplă. Chiar Rafailov, deşi avea încă poftă de ceartă, neîntîmpinînd rezistenţă, îndulci tonul şi începu să vorbească şi el mai moale.

De la această întîmplarc, Teohari îl tachina deseori pe moş David spunîndu-i că se temuse de major. Moş David îl privea în tăcere, îşi fixa asupra lui privirea, care în ultima vreme era mereu distrată şi tristă şi fără să zîmbească cu accl zîmbet subţire, carc mai înainte apărea sub mustăţile lui albe, clătina din cap şi consimţea, chipurile, că aşa e. De fapt moş David nu se speriase deloc, pentru că puţini erau cei care ar fi putut să-l sperie. Adevărul e că înainte încă de această întîmplare, de cearta cu Rafailov, căzusc într-o stare de spirit nouă. Blestemele Rafailiţei nu-l mai supărau, nu-l mai iritau. Părea că nu le mai aude, nu le mai dădea nici o atenţie. Se resemnase şi, ca orice întîmplare măruntă şi lipsită de importanţă, trecuse şi asta şi fusese dată uitării. Cel puţin aşa credea Teohari, aşa crezuse în primul moment şi Milan.

Dar moş David nu se liniştise. El nu făcuse decît să-şi tăinuiască în suflet durerea, durere molcomă, fără izbucnirile furioase care îi erau atît de caracteristice, dar tocmai de aceea ea era mai intensă, deşi abia perceptibilă. Cel puţin Teohari nu observa nimic. Dar Milan, cu inima lui blajină şi deprins, ca toţi oamenii suferinzi, să se autocontroleze şi să se compare cu ceilalţi spre a-şi verifica nenumăratele boli care de cele mai multe ori existau doar în închipuirea lui, observase că ceva anormal se întîmplă cu moş David. Moş David se schimbase, nu mai era cel dinainte. Un vierme pătrunsese în omul acesta vîrtos şi tare ca un stejar şi-l rodea în tăcere.

Milan începuse să-l urmărească, să-şi verifice prevederile şi presupunerile. Într-adevăr, deseori vedea cum moş David, şezînd turceşte pe pat, se uita prin fereastră sau privea înainte, tăcea cu ceasurile, dus pe gînduri şi fuma. Asta i se întîmpla uneori şi mai înainte. Dar acum aceste tăceri nesfîrşite moş David le întrerupea cu cîte un oftat greu, fără măcar să se ferească de ceilalţi, apoi scotea tabachera, îşi făcea altă ţigară şi se lăsa iarăşi pradă gîndurilor. Uneori Milan îl întreba cîte ceva. Moş David întorcea capul, se uita la el cu o privire rătăcită, goală şi Milan trebuia să repete întrebarea ca să fie înţeles şi astfel să primească un răspuns. Era limpede că gîndurile lui, ferecate undeva în adîncimea sufletului, reuşeau cu greu să fie date la iveală.

Că se întîmpla ceva rău cu moş David se vedea şi din aceea că începuse să nu mai doarmă nopţile sau, dacă dormea, se trezea deseori în delir. Şi Milan avea insomnii şi nu o dată îl auzise pe moş David cum se întorcea cînd pe o parte, cînd pe alta ; sau dacă aţipea, mormăia ceva nedesluşit. O dată auzi în întuneric un scrîşnet de dinţi prelung, sălbatic. Moş David îşi păstrase încă toţi dinţii şi, ascultîndu-l cum scrîşneşte, cu sunete înecate, ieşite cu multă trudă în somn, Milan credea că bătrînul visează desigur cum se luptă cu Atiş Pehlivanul, faimosul bandit cu care el, aşa le povestise odată, se bătuse cîndva pe viaţă şi pe moarte. Dar cu cît era mai atent la delirul lui moş David, cu atît Milan se încredinţa mai mult că aceste sunete înecate, aceste cuvinte nedesluşite însoţite de gemete şi suspine, nu corespund întotdeauna viselor războinice pe care presupunea că bătrînul le are în somn. Erau mai degrabă pătrunse de durere, de suferinţă şi de tristeţe, decît de mînie şi furie crudă.

Într-o noapte Milan se trezi și deschise deodată ochii. Avea senzația că nu dormise. Își dădu seama că se întîmplase ceva care l-a trezit. Își încordă auzul. Teohari dormea sforăind ca întotdeauna. În cameră era aproape lumină. Prin cadrul ferestrelor fără perdele apărea lumina lunii, intensă, alb-lăptoasă și tăcută. Lumina argintie pătrundea înăuntru, curma pieziș întunecimea cu dîre albăstrui și cădea pe podea conturînd pătrate vii în umbra neagră. Era atîta liniște, încît Milan își auzea bătăile inimii. „Auzi cum îți bate inima, nu prea stai bine cu sănătatea" — își aminti el cum îi spusese odată cineva, neputîndu-se izbăvi nici măcar în aceste clipe de necontenita lui manie de a se autoanaliza. Dar în aceeași clipă patul lui moș David începuse să scîrțîie și Milan își încordă auzul : moș David se întoarse greoi pe partea cealaltă, oftă și începu iarăși să vorbească ceva. Nu, nu erau amintiri din bătăliile și aventurile moșneagului. Șoptea ceva, încet, aproape duios, se ruga, implora pe cineva, se plîngea poate, dar în vorbele nedeslușite, în glasul atît de schimbat și de străin, era o suferință adîncă. Deodată, bătrînul începu să se agite iar, se întoarse, se trînti în pat pe spate și oftă foarte tare. Milan îl auzea cum spunea foarte clar și tare : „Mămico ! ajunge ! ajunge !" Milan se înfioră : cîtă jale, cîtă durere erau în aceste cuvinte ! Ce puteau ele să însemne ? Milan se ridică în coate și se uită spre patul lui moș David : în amurgul clarului de lună i se zărea părul alb și fața ; dormea, dar era gălbejit, cu fața cadaverică și chinuită.

Fără îndoială, ceva se frînge și se năruie în sufletul lui moș David. Milan nu-și dădea seama de unde vin aceste suferințe și ar fi vrut să-i aline într-un fel durerea, dar cum nu îndrăznea să-l întrebe nimic, se simțea tot mai legat de el. Devenise mai atent. Teohari, ca întotdeauna, nu observa nimic. Odată

auzise însă întîmplător pe moș David cum delira și-i spuse chiar în dimineața următoare :

— Moșulică, te-am auzit azi-noapte cum vorbeai în somn. Cine vorbește în somn stă de vorbă cu morții. Nu stai bine, moșule !

Milan și moș David făcură haz. Milan știa mai multe, dar nu se hotăra să-i spună lui Teohari. Încerca chiar să-și ascundă compasiunea pentru moș David ca să nu-l facă bănuitor.

În cele din urmă se întîmplă ceva ce nici Milan, nici altcineva, nu putea prevedea : inima lui moș David se răcise și față de calul lui. Înainte bucuria și mîndria de a avea acest cal frumos îi licărea în ochi și-i ilumina fața. Atunci moș David trăia numai pentru calul lui. Dar acum nu mai era așa.

Într-o seară Milan, așa cum făcea deseori, însoți pe moș David, care ieșea să-și aducă de la păscut calul. Milan se oprise lîngă grajd și se uita la moș David, care venea înecat pînă la brîu în iarbă, iar alături de el, cu capul ridicat și coama răsfirată în jos, mergea calul cel mare. Dar și calul și omul păreau mici, pentru că în jur se întindea la nesfîrșit cîmpia luminoasă, cu mirișt ile aurite în bătaia soarelui, netedă și curată, presărată cu piramide dese de snopi de grîu și clăi de fîn. La apus, printre norii transparenți, amurgul se topea într-un ocean de vîlvătăi și de jăratec.

Moș David legă calul în fața grajdului, așeză în fața lui copaia cu uruială și făcu cîțiva pași înapoi. Milan sta lîngă el și privea calul. Nu-l vedea pentru prima oară. Cu toate astea se uita la el aiurit, înmărmurit. De luni de zile calul rămînea în timpul nopții afară, în iarba luxuriantă a cîmpiei, unde îl uda roua dimineții și-l încălzeau primele raze de soare. Se rotunjise încă, dar nu era gras ; părul lui cenușiu stropit cu puncte negre și dese, era neted și

lucios ca granitul lustruit. Picioarele erau de la genunchi în jos negre ca smoala ; neagră și întunecată era și masa grea și densă a coamei și cozii lui. Toate mișcările lui sugerau o forță năprasnică și neîmblînzită, o frumusețe sălbatică și plină de mîndrie. Fricos din fire, Milan se uita la cal ca la o nălucă frumoasă, dar înspăimîntătoare, ivită din cîmpiile nemărginite. Era plin de admirație, dar și de teamă nedeslușită. Și moș David se uita la cal, dar în tăcere, netezindu-și cu mîna mustățile albe și lungi. Apoi își lăsă ochii în pămînt, rămase cîteva clipe îngîndurat și spuse :

— Mă gîndesc... să m-apuc să-l vînd...

— Să-l vinzi ! De ce ? întrebă Milan surprins.

— M-am săturat de el. E greu să îngrijești un cal ca ăsta. Am îmbătrînit și nu pot să mă mai țin de el.

În această mărturisire făcută de moș David, că a îmbătrînit și că nu mai are puteri, Milan recunoscu durerea ascunsă și tăcută pe care moșneagul o purta de cîtăva vreme în suflet. Tăcu. Calul încetă pentru o clipă să rumege, ridicase capul și, așa cum făcea deseori, privea în depărtări și adulmeca ; razele roșietice ale apusului pîlpîiau în ochii lui, pe spinarea lui de granit șerpuiau sclipiri arămii. Părea că din nesfîrșitele depărtări asculta nostalgic o chemare necunoscută oamenilor și străină voinței lor.

— O să faci bine — spuse în cele din urmă Milan, privind mereu calul cu aceeași teamă nedeslușită. Să-ți ici alt cal, mai blînd, mai astîmpărat. Pe ăsta vinde-l. Așa cum e acum, o să iei un preț bun.

— Nici vorbă, consimți moș David. Peste vreo zece zile, îl scot la tîrg. Îl vînd.

Moș David nu spuse nimic mai mult, nici în seara aceea, nici mai tîrziu. Ședea pe pat ca mai înainte, se uita pe fereastră și tăcea. Milan își da seama că la alte lucruri, străine de viața de toate zilele, se gîn-

dea moș David, dar nu putea să priceapă la ce anume și să facă o legătură clară și bine definită între diferitele lui presupuneri. Odată, după ce tăcuse îndelung, așa cum îi era obiceiul, moș David îi spuse :

— Ce viață ducem noi aici ! zi-i, mai bine, pușcărie, zi-i pustietate. Vine o sărbătoare, o zi sfîntă, n-avem o biserică să intri și ca tot omu' să-ți faci cruce și să aprinzi o lumînare. Avem și noi rude, avem morții noștri, dar cum să le faci pomenirea, unde să le dai o liturghie...

III

Nenorocirile vin întotdeauna cînd nu le aștepți. Într-o bună zi la Ali Anife se răspîndise zvonul că în sat se va deschide un oficiu de poștă și telegraf. O mare bucurie cuprinse pe toți funcționarii de la graniță. Chipurile sîrma care trebuia să vină din lumea frumoasă și îndepărtată la care ei nu puteau decît să viseze, trebuia să le schimbe viața și să-i scutească de plictiseala de moarte și de monotonia traiului lor de toate zilele. Singurul care nu se bucură fu moș David. Pentru el știrea venea ca o lovitură nouă și crudă. El știa, ceilalți o spuseseră și ei, că odată deschis noul oficiu, un curier de stat o să transporte poșta. Așadar, de bătrînul, de moș David și de calul lui nu vor mai avea nevoie.

Moș David nu se lăsă în prada disperării. Dacă suferința care venea dinlăuntru, din sufletul lui, și pe care numai el o știa, putea să-l înfrîngă și să-l zdruncine, primejdia care venea din afară și o vedea și el, dar și ceilalți, nu-l tulbura, nu-l înfricoșa. Mai degrabă se supăra, dar se abținea și nu-și arăta necazul. Fu cuprins de liniștea, de curajul și de asprimea de spirit care îl stăpîniseră în zilele cînd a tre-

buit să țină piept gloanțelor și curselor viclene pe care i le întindeau tîlharii în codrii Deliormanului. Cînd i se vorbea de noul oficiu poștal, își ridica cu amîndouă mîinile mustățile răsucite și rîdea. Făcea glume pe socoteala nefericitului care va fi curier și va duce poșta cu o brișcă trasă de o mîrțoagă albă, ca cele cu care tătarii merg la tîrg să-și vîndă harbujii. Altădată spunea, cu resemnare prefăcută, că venise de altfel timpul să-și părăsească slujba și să-și vadă de bătrînețe.

Reveni la calul său. Să-l vîndă, ferească Dumnezeu, nici vorbă nu putea să fie. Dimpotrivă, fie pentru că animalul devenise iarăși totul pentru el, fie pentru că era plin de necaz și voia să arate că este mai bun decît toți curierii poștali din lume, începu să se ocupe de cal cu mai multă grijă și-i dădea mai mult ovăz. Dar acum, în grijile lui pentru cal nu mai era duioșia de altă dată, nu-i mai arăta aceași atenție blîndă ; în adevăr, îl îngrijea bine, dar cu oarecare asprime, izbucnea deseori pentru te miri ce, lovea calul cu pumnii sau îi dădea picioare în burtă. Dar caii sînt animalele cele mai sensibile și, afară de tratamentul său, nervozitatea și izbucnirile lui moș David treceau asupra calului. Și înainte calul era nărăvaș, agitat și năvalnic, dar acum ieșea din grajd ca un zmeu, turbat, înfierbîntat și greu de stăpînit. Aspru și prea preocupat de gîndurile lui, și asta-i asigura o cutezanță firească, moș David nu dădea mare atenție pornirilor nărăvașe ale calului și mîna lui puternică reușea să-l domolească. Dar schimbările suferite de cal, nervozitatea și răutatea sălbatică tot mai mare pe care el părea că nu le bagă în seamă, săreau în ochii celorlalți. Milan observase primul aceasta și spaima pe care i-o insufla întotdeauna calul lui moș David crescuse încă.

Ca mai înainte, fiecare plecare la oraș a lui moș David strîngea lume multă. Bătrînul își recăpătase mîndria și înfățișarea voinicească de altădată. Se foia în jurul calului, potrivea pe ici pe colo cîte ceva și deseori, cînd se întîmpla să treacă pe la spatele calului, nu mai spunea nimic, ca altădată. Uneori calul, auzind pașii lui grei, tresărea, se închircea așteptînd parcă o lovitură neașteptată și deodată ridica piciorul din spate, potcoava licărea scurt în aer și urma o lovitură atît de puternică, încît un om atins n-ar fi scăpat cu viață. Moș David nu-i rămînea dator și numaidecît vîrful ascuțit al cizmei se înfigea în coastele calului. Animalul fornăia, se învîrtea în loc și devenea, din minut în minut, mai agitat. Nu o dată se întîmpla ca animalul, liniștit pentru o clipă, să-și întoarcă mult capul înapoi, apoi își ațintea ochii injectați, acoperiți de coama răvășită care-i cădea peste frunte, și se uita la moș David foarte atent, hoțește, cu o căutătură rea, din care nu lipsea premeditarea, firească în ochii unui om, dar nu și ai unui animal.

Cînd Teohari dădea drumul căpăstrului și moș David pornea, se repetau aceleași salturi nebunești, dar acum ele nu mai aminteau, ca altădată, de dansul grațios pe care îl admirau cu atîta plăcere grănicerii și călătorii ; acum calul se arunca turbat înainte și-ntr-o rînă, încerca să plece capul și să-l zvîrle pe călăreț din șa, își împleticea picioarele unul în altul, își încorda toată puterea ca să rupă dîrlogii, să muște zăbalele și să se avînte în voie. Orice alt călăreț s-ar fi speriat. Dar moș David ședea dîrz în șa, căci nu venise timpul ca ochiul lui să tresară și să se sperie. Pintenii se înfigeau în coastele calului, șipul ascuțit al zăbalelor îi sfîșia gura întredeschisă și animalul se domolea vrînd-nevrînd, intra în drum și pornea în galop întins și lin. Moș David își punea

atunci mîna în șold și chipiul strîmb pe cap începea să salte în aer.

— Călărește ca un cazac, spunea Teohari privind în urma lui moș David.

Dar alte gînduri îl preocupau și adăuga cu îngrijorare :

— Frumos cal, nimic de zis, foarte frumos ; dar cum întoarce capul și cum se uită... asta nu-mi place. Cînd calul întoarce capul și se uită înapoi, să fugi de el...

La aceste cuvinte Milan, care și el se uita în urma lui moș David și se gîndea la copiii săi, răsuflă ușurat. La fiecare plecare a lui moș David era cuprins de o alarmă nedeslușită, care lua proporții.

Noul oficiu telegrafic era în construcție, într-un ritm nebănuit de rapid. Stîlpii de telegraf se înșirau unul după altul prin cîmpie, sîrmele se întindeau, lucrătorii își mutau locul de muncă tot mai aproape și în Ali Anife nu trecuse încă febra curiozității, cînd primii stîlpi de telegraf au apărut la orizont, dinspre apus. Coborau, ca niște călători, unul după altul, spre vale, de-a lungul drumului. O nouă schimbare subită se întîmplă atunci în moș David. Și mai înainte, cînd venea de la oraș, toți se întrebau dacă n-a băut : acum semnele beției apăreau foarte clar. Mai mult chiar, începuse să bea fără a se feri, chiar și în zilele de odihnă. Îl cuprindeau atunci accese de mare sinceritate și făcea mărturisiri pe care mai tîrziu le tăgăduia. Așa, o dată, ajuns la cișmeaua din Karalez, descălecase ca orice călător care trece prin această cîmpie lipsită de apă, unde nu există decît această cișmea, și-și adăpa calul ; dar pe cînd încerca să încalece, calul l-a tîrît după el, nu s-a putut menține și a căzut.

— Noroc că nu mi-a rămas piciorul în scara şăii, povestea el. Dar lasă asta, se întorsese înapoi, spre mine, şi vrea să mă calce în picioare...

Era mai lesne de crezut că, aşa cum fac toţi caii speriaţi, şi calul lui moş David şi-a schimbat brusc direcţia, dar că s-ar fi întors înapoi, ca să-l strivească cu copitele... Milan ştia însă lupta ascunsă care se ducea între moş David şi calul său şi de aceea era dispus să creadă orice. A putut să prindă calul numai pentru că dîrlogii se încurcaseră în picioarele lui.

— Dîrlogii au fost tari — făcea haz, nepăsător, moş David, care se înveselise, — au fost aşa de tari că l-a strîns bine şi i-a încremenit capul în pămînt. Ochii îi săriseră din cap ca la o şopîrlă strivită sub talpă. Îl învăţ eu minte, să mai încerce o dată să mă zvîrle...

Pentru moş David întîmplarea era măruntă ; nu trăda nici cea mai mică urmă de tulburare, de teamă. Din zi în zi devenea mai neînfricat şi mai încrezător. Era vizibil că bea mult ; cu toate astea întinerise, se mai rotunjise puţin, faţa lui prinsese culoare, mustăţile răsucite priveau ţepene în sus. Pasul lui devenise mai ferm, mai greu. Găsise printre lucrurile vechi o pereche de pinteni, rămasă din bătrîni, pe care îi fixase la cizme şi zăngănitul lor tremurător unduia prelung în jurul vămii.

Devenise lăudăros, vorbea tot mai des de trecut şi de lupta lui cu Atiş Pehlivanul. Uneori se ducea la cămin, lua una din săbiile cele mari, se uita la ea zîmbind, apoi o scotea din teacă şi lama ei ruginită zăngănea în aer. Răscrăcărat, încălţat cu cizme înalte cu pinteni de modă veche, învîrtea peste cap sabia lungă, cu faţa iluminată de o mare însufleţire ; mustăţile lui albe împungeau în sus şi ridurile dese din

coltul ochilor descriau un zîmbet viclean, răutăcios și vesel.

Mulți începeau să se plîngă, spuneau că Moș David devenise bădăran. Se certa cu călătorii, contrazicea pe secretar, mîrîia chiar împotriva Moșneagului. Cu Rafailov se certă iar, se-ncăierară chiar. Iar într-o seară, abia se întunecase, prin apropiere se auzi un strigăt, tălăngile oilor sunau, două glasuri se încăierau și se topcau în beznă ; în tăcerea care urmă se auziră lovituri surde, una, două, trei... Tălăngile începură să clinchene mai repede și turma se îndepărtă. O dată cu ea, un glas bătrînesc, înecat în lacrimi, se stinse în întuneric.

— I-am zis de atîtea ori — spunea moș David, care se întorcea gîfîind și ostenit, — i-am zis : nu te mai băga aici, du-te în altă parte, cîmpul e mare... Nu ! Nu i-a intrat în cap ! N-ați acu iarbă, s-o ții minte cît o să trăiești...

Moș David îl bătuse în seara ceia pe moș Petre Gorcștnicul, bătrînul cioban, care n-avea decît vina că, vrînd să găsească, pentru turma lui, o iarbă mai bună, dădea uneori tîrcoale pe lîngă vamă.

Nici chiar acum Milan nu îndrăznea să-i spună nimic lui moș David, dar nu-i plăcea cum se schimbase, cum devenise în ultimul timp. Nepăsarea și mulțumirea de sine pe care le trăda ceafa lui zdravănă și roșie, asprimea și grosolănia lui plină de îngîmfare erau respingătoare, îl întristau. Își amintea de blîndețea subită, de bunătatea și smerenia bătrînească care îl năpădise pe moș David cînd asculta blestemele Rafailiței ; revedea contemplările lui nesfîrșite, durerile pe care le tăinuia în suflet, visele agitate, delirul și strigătul acela cumplit și jalnic, plin de durere, a cărui semnificație nu putea încă s-o deslușească : „Măicuță ! ajunge ! ajunge !“ Acest moș David nu mai exista. În fața lui se afla un om

cu inima aspră, irascibil, îndărătnic și neînduplecat. Dar cel mai mare rău era că se îmbăta mereu, răspîndind pe unde trecea un miros neplăcut de rachiu.

Dar Milan era slab de înger și, cînd erau împreună, sta de vorbă și rîdea cu moș David. Gîndurile triste și amare îl năpădeau numai cînd moș David pleca la oraș. O dată, uitîndu-se în urma lui și privind calul mare, cenușiu, care, învăluit în praf și în lumina soarelui dispărea undeva pe ulițele satului, Milan zări în apropiere pe Petre Goreștnicul. Înconjurat de dulăii lui, cu pieptul desfăcut și o cață lungă în mînă, bătrînul se apropiase pe nesimțite de vamă. Turma păștea prin apropiere și boarea care sufla în dimineața asta timpurie purta miresme de iarbă și țărînă umedă.

— 'neața ! Șefu-i aici ? întrebă Goreștnicul, trăgînd în același timp cu ochiul prin ușa deschisă a biroului ; și, zărindu-l pe șef, îl lăsă baltă pe Milan, își sprijini cața de perete, își scoase căciula și intră.

— Bună 'neața ! Am venit, domnu șef, ce mai turavura, am venit să mă plîng...

— Milane, se auzi glasul blînd al Moșneagului, închide ușa și poți să-ți vezi de treabă.

Milan închise ușa, ar fi vrut să tragă cu urechea, dar nu putea să audă nimic, pentru că Goreștnicul, împotriva obiceiului, vorbea acum încet. Rămase înăuntru destul de multă vreme și, așa cum se părea, Moșneagul îl învitase să se așeze mai aproape, pentru că și vocea lui era neclară, părea că se aude de departe.

Goreștnicul ieși în cele din urmă și, după ce-și luă cața și-și puse căciula pe cap se uită la Milan : ochii albaștri ai bătrînului erau acum mai liniștiți. Milan porni împreună cu el.

— I-am zis tot... spuse Goreștnicul, trăgîndu-se puțin la o parte și scoțîndu-și punga de piele ca să-și

răsucească o țigară ; tot ; domnu șef, zic eu, așa și pe dincolo... Cum așa, dacă-i grănicer, ce, n-o fi Dumnezeu ? Să mă bată pe mine, om bătrîn !

— Care va să zică, i-ai spus tot ?

— Tot. Da'ascultă-mă, Milancio, eu nu sînt om rău, nu-mi place să mă iau la harță, dar cu moș David nu merge altfel. Om rău, bețiv. Așa îl știu de cînd era flăcău... Cum să nu-l știu, îl cunosc eu bine, de asta nu mă iubește și nu mă lasă să viu pe-acilea. Știi ceva ? Goreștnicul coborîse tonul. N-a fugit de bine din satul lui. Și acolo tot așa, dă-i cu băutura, dă-i cu certurile, dă-i cu caii ; a intrat o dată în cîrciumă cu cal cu tot. Avea o nevestică — tînără, frumoasă — a băgat-o în mormînt. Mamă-sa, bătrîna, n-a avut o soartă mai bună, s-a stins după ea. Soacră cu noră nu prea trăiesc bine, dar ele se aveau bine. Cumsecade femeiușcă era nevasta lui.

Goreștnicul tăcu, scăpără din cremene. Un miros plăcut de iască se împrăștie împrejur.

— Hm... — continuă el și zîmbi — cînd aud cum Rafailița îl blestemă pe Kosta, parcă aud pe mama lui David. Și ea îl blestema tot așa, la fel...

— Îl blestema ! spuse în șoaptă Milan, oarecum uimit.

— Îl blestema... și încă cum. Și acasă, și în biserică, și la cimitir, pe mormîntul nevestii.

Goreștnicul tăcu îngîndurat, apoi adăugă :

— Nu știu, oameni sîntem, nimeni nu știe ce-l așteaptă, numai Dumnezeu știe ce ne e scris ; dar, să-ți spun, Milane, blestemul de mamă e ceva rău, blestemul mamei te ajunge !

Porni, cu pași mari, sprijinindu-se în cața lui cea înaltă. Dulăii se luară după el.

Milan rămase singur și, îngîndurat, se duse în fața vămii. Își vedea de treabă, sta de vorbă cu Teohari, dar ori de cîte ori era liber și rămînea singur, se

plimba prin fața vămii mereu îngîndurat, cu ochii în pămînt. Seara tîrziu se ducea iarăși acolo, trecea ba prin fața ferestrelor luminate, ba se ascundea în întuneric. După ce se culcă, adormi foarte tîrziu. Abia adormise și tresări în somn ; visa că aude copite grele, care alergă repede, se părea că umbra uriașă a calului lui moș David cădea peste ferestrele odăii. Milan își ascultă bătăile inimii, se ridică în coate și văzu patul lui moș David gol. Abia acum își dădu seama că el e în oraș. Afară vîntul legăna ramurile întunecate ale pomilor plini de roade și umbrele lor se strecurau prin ferestrele luminate de lună.

IV

În cele din urmă, oficiul telegrafic din Ali Anife fu gata. În una din odăile hanului, denumit și „Gazda internațională", a fost instalat aparatul, mese, teighele, sîrma care cobora din deal trecea printre case și intra pe fereastră chiar în odaia asta. Totul era gata : deasupra ușii o inscripție împodobită cu emblema cunoscută — două trompete încrucișate — iar afară agățată în perete o cutie verde pe care scria „Poșta". Prin ușa deschisă putea fi văzut șeful oficiului, care ședea în fața aparatului. Se auzeau țăcănituri cînd mai repezi, cînd mai rare ; pe coridor se foia un aprod în uniformă.

Toate acestea le povestise Teohari în cele mai mici amănunte. Fusese în sat și, cum se părea, trăsese nițeluș la măsea. Spunea chiar că noul curier a și fost numit, că va începe să ducă poșta și că dacă mîine moș David va mai pleca la oraș, va fi pentru ultima oară. Moș David ascultase știrea stînd pe iarbă în fața vămii, cu o sticlă de rachiu lîngă el.

Zîmbetul nu-i dispăru de pe buze, dar simţea că ceva se rupe în el, un fior fierbinte îi străbătu tot corpul. Îşi coborî pentru o clipă ochii în pămînt şi se lăsă copleşit de gînduri ; apoi ridică puţin capul, îşi supse mustăţile de haiduc şi rîse sec, forţat, nefiresc. Teohari ar fi vrut să mai spună cîte ceva despre oficiu, dar moş David întinse mîna spre el, într-o încercare de a-i astupa gura, şi zise :

— Lasă astea ; hai să bem, cîine ! Şi rîse iar sec, mecanic.

Îl cuprinse apoi o veselie frenetică şi stranie ; nu vorbea mult, dar orice ar fi spus Teohari, el rîdea ; bea rachiul ca apa, cu sete năprasnică şi nestăvilită. Milan se plimba prin apropiere, tăcea şi se gîndea. Nimeni n-ar fi putut spune cu certitudine dacă noaptea asta moş David a dormit sau nu. Mai tîrziu, cînd Milan şi Teohari scormoneau prin amintiri, amîndoi spuneau că l-au auzit cum îşi făcea de lucru prin grajd, intra şi ieşea mereu din odaie. Chiar Teohari recunoaşte că nu s-ar fi trezit dacă moş David nu s-ar fi împiedicat de una din săbiile cele mari, făcînd astfel mult zgomot. Dimineaţa, cînd se treziră, el era în picioare, gata de drum ; ochii îi erau roşii şi mersul cam nesigur.

La ora plecării scoase calul afară. Călătorii care se sculaseră cu noaptea-n cap şi se opriseră în faţa vămii, Teohari şi Milan, secretarul, Moşneagul, şi cîţiva ostaşi din post, toţi priveau un spectacol uluitor. Calul mare şi cenuşiu, cu picioarele negre şi coama neagră ieşise pe poarta întunecată a grajdului nechezînd şi dînd nervos din coadă. Moş David se opintea din tot corpul ca să-l poată stăpîni. Calul nu putea să stea locului liniştit nici o clipă ; fiecare vînă şi fiecare muşchi din corpul lui enorm era încordat şi tremura. Privea aprig spre întinsul nemărginit al cîmpiei, acum cenuşie şi umbrită sub cerul

înnourat, nările lui palpitau și trăgeau adînc aerul proaspăt, necheza, sforăia și izbea pămîntul cu copita grea ca un baros. Moș David se necăjea și, ca să îmblînzească animalul, trăgea de căpăstru cu amîndouă mîinile, cu atîta forță, încît calul dădea înapoi, gata să cadă, sau îl lovea cu piciorul în burtă ; calul se înfiora, începea să tremure, ochii îi ardeau, sub pleoape îi apăruseră firișoare de sînge.

Teohari se așezase și acum înaintea calului în timp ce moș David se pregătea să-l încalece. Calul era agitat și, așa cum se întîmpla și altădată, întoarse capul și-și fixă privirea în moș David, apoi readuse capul la loc, își aplecă urechile spre spate, așteptînd o nouă lovitură. Pentru prima oară moș David nu reușea să încalece deodată ; puse din nou piciorul în scară, își luă avînt și căzu pe șa, cu toată greutatea și după multă sforțare. Teohari lăsă căpăstrul. Calul se avîntă înainte, dar nici moș David nu încerca să-l oprească, ci-l lăsase s-o ia într-un galop turbat încă de la pornire. Toți se uitau înfiorați și așteptau să se întîmple nenorocirea, cu atît mai mult cu cît moș David se legăna cînd într-o parte, cînd în cealaltă ; dar moș David nu căzu ; se auzeau izbiturile grele ale copitelor și calul se îndepărta tot mai mult.

Moș David intră în sat în acest iureș turbat, trecu pe lîngă noul oficiu poștal fără a întoarce capul într-acolo, dispăru undeva în vale și după cîteva clipe apăru pe drumul de pe deal. Calul galopa mereu, trecea ca o săgeată prin spațiile dintre stîlpii de telegraf, și cei care priveau credeau că moș David se ducea la oraș, dar stîlpii de telegraf alergau în sens opus spre sat. În cele din urmă calul a trecut peste deal și a dispărut ; la întorsura drumului nu se mai vedeau decît stîlpii de telegraf.

Abia acum Milan și Teohari încetară să se mai uite, cu senzația că stau acolo de multă vreme și că plecarea lui moș David durase de data asta mai mult decît oricînd. Se priviră drept în ochi și în clipa aceea același gînd le-a trecut prin cap. Teohari era chiar gata să spună ceva, dar Milan pornise și privea în pămînt cu atîta încordare, iar fața lui se întristase așa de mult, încît Teohari nu mai spuse nimic.

În tot timpul cît lucrase acolo, moș David sosea din oraș cu o precizie nedezmințită, la care ținea mult și cu care se mîndrea : exact la ora unsprezece înaintea prînzului ; nu întîrzia și nu se grăbea să plece nici măcar cu un minut mai devreme. Oamenii puteau să-și potrivească ceasurile după sosirea lui. A doua zi Milan începu să se uite mult mai devreme spre dealul de la asfințit și, cînd se apropia ora unsprezece, se opri locului în așteptare. Venise lîngă el și Teohari. Se uitau și așteptau să apară în zare, în orice clipă, cunoscuta siluetă a călărețului. Aveau senzația că timpul trece prea încet. Nimeni nu apărea pe drum.

Teohari scoase ceasul.

— Unsprezece fără un sfert, spuse el, de pe deal pînă aici face zece minute. Mai sînt cinci minute.

Se pregătea să-și pună ceasul în buzunar și strigă, în cor cu Milan :

— A ! Uite-l !

Pe coama dealului se ivi deodată, în cîteva salturi line și crescînd repede, silueta uriașă a calului. Îi cuprinse îndoiala : nu era calul lui moș David ! Dar ce se întîmpla acolo ? Calul nu venea în galopul lui uniform, obișnuit, ci zbura din toate puterile. De sub copite se ridicau nori de praf, se înclina în dreapta sau în stînga după curbele făcute de drum, lăsînd în urmă un stîlp de telegraf, al doilea, al treilea, și zbura în jos turbat.

Alarmați și îngroziți, cei doi grăniceri coborîră de pe prispă și făcură cîțiva pași înainte, ca să vadă mai bine. Drumul care trecea prin sat se pierdea printre casele și gardurile înalte ; dar acolo, în sat, se vedea un nor de praf, se auzeau strigăte și larmă mare. Milan și Teohari priveau cu ochii ațintiți la drumul care ieșea din sat venind spre vamă. Deodată se auzi un tropot greu de copite, o coamă fîlfîia în vînt și calul apăru deodată gonind năpraznic către vamă. Dar fără călăreț ! Pe o rînă a calului atîrna și se tîra pe pămînt o matahală grea și neagră...

Grănicerii au înțeles numaidecît totul și s-au înfiorat, aveau senzația că nesfîrșita cîmpie se despicase în două și se legăna sub picioarele lor. În aceeași clipă ajunse și calul, trecu pe lîngă ei și, făcînd o curbă scurtă, se opri ca țintuit la locul unde se oprea întotdeauna. Șaua era răsturnată, pe una din părți atîrna un picior înfipt în scară iar jos la pămînt atîrna trupul desfigurat și însîngerat al lui moș David. Calul era tot o sudoare ; slăbise și se subțiase într-o singură zi. Respira greu, coada îi căzuse și lăsa să se vadă picioarele roșii de sînge ; fornăia din adîncul plămînilor.

Sublocotenentul, agentul sanitar, Rafailov și cîțiva ostași veneau în goană spre vamă, speriați și îngroziți. La una din ferestrele deschise apăru capul alb al Moșneagului. Fața lui părea liniștită, barba albă i se răsfira pe piept. Se uita pe deasupra ochelarilor, cuta piezișă îi apăruse iar între sprîncene, dar în privirea lui nu era nici uimire, nici surprindere : se părea că vede acum ceea ce aștepta de mult să se întîmple.

PE VALEA MEȘTEI

La gurile fluviului Mesta mai sînt şi astăzi cîteva sate locuite de negri. O veche legendă spune că un oarecare Husein Paşa stăpînea pe aceste locuri moşii întinse. Muncitorii şi slugile lui erau pomaci[1] din munţii Rodopi, dar aceşti munteni nu puteau suporta arşiţa şi malaria din ţinuturile Kara Su. Unii mureau, alţii îşi luau lumea în cap şi fugeau. Atunci paşa a adus aici negri. Moşiile nu mai există astăzi, dar urmaşii negrilor au rămas. Locuiesc în căsuţe scunde şi cenuşii, pitite printre smochini şi tufe de tuia[2]. Peste zidurile de chirpici cresc cactuşi cu flori galbene şi roşii. În timpul verii arşiţa este insuportabilă, înăbuşitoare şi nici un vînt, oricît de slab, nu leagănă trestiile din bălţi. Dar cîmpia e plină de rod. Bivoli uriaşi trag plugurile, în urma lor merg plugarii la fel de negri ca şi ei. Cei tineri sînt uneori chiar frumoşi: trupurile lor zdravene şi bine zidite, cu braţe şi picioare vînjoase, par turnate în bronz negru. Sînt oameni cumsecade, naivi şi blînzi. Vorba lor e plină de voie bună, un zîmbet nevinovat, ca de copil, le luminează faţa, lăsînd să se vadă un şirag de dinţi albi ca neaua.

---

[1] *Pomac* — bulgar de religie musulmană.
[2] *Tuia* — arborele vieţii.

Pichetul de grăniceri își avea sediul într-un conac părăsit. Clădirea mare și veche păstrase amintirile și toate tainele Orientului : streașini late, ferestre și cerdacuri închise cu zăbrele de fier, ziduri cotropite de hamei, de iederă și de glicină. De jur-împrejur ziduri de piatră înalte, ca de cetate.

Moșia era destul de departe de sate, dar cu toate acestea, vecinii noștri negri veneau uneori la noi. De cele mai multe ori veneau doi, Eschi Arap și Tata-Tita.

Eschi Arap era negrul cel mai bătrîn, singurul care nu se născuse aici, ci în Sudan. „La noi — îmi povestea el la prima noastră întîlnire — avem și vînători călare. Dar ei nu merg să vîneze fiare, ci copii. Dau tîrcoale satelor și dacă un copil iese din sat îl răpesc și-l vînd.“ Așa fusese răpit și Eschi Arap. Avea pe vremea aceea 14 ani și de aceea i-au rămas în amintire destule lucruri despre țara lui.

Tata-Tita n-avea nimic comun cu personajele lui Bernard Shaw. Era un mulatru tînăr și frumos. Numele lui adevărat era Șevchet. Servise în armata turcă ca gornist. Ostașii se distrau cerîndu-i să le zică din gornă semnalele militare turcești. Tata-Tita nu-i refuza niciodată. Dar el fluiera semnalele din buze, mereu același ta-ta-ti-ta. De aici îi venise și porecla. Nu avea nici o îndeletnicire precisă și nu lucra nimic. Ani de-a rîndul condusese un bac care, în schimbul unei taxe mici, transporta căruțele și călătorii peste apă. Astfel Tata-Tita ajunsese să cunoască Kara Su și pădurile dinprejur tot așa de bine ca lighioanele din ele. Era sprinten, viclean, bea mult și făcea, în taină, contrabandă.

Eschi Arap venea la post întotdeauna cu o mică cerere — să-și scutească vitele de corvoadă sau să obțină o autorizație ca să-și taie lemne în pădurea

de lîngă graniță. Dar niciodată nu cerea de-a dreptul. Întotdeauna începea cu aceeași conversație :

— *Comendar efendi* [1], îmi spunea el, mereu citești și fumezi, fumezi și citești ! Ți-e tare dor de țară, de locul unde te-ai născut !

— Se înțelege, Aptula, mi-e dor. Ție nu ți-e dor de Sudan ?

— Mi-e dor, cum să nu-mi fie.

— Nu vrei să mergi acolo ?

— Eh, vreau eu. E *Vatan* [2], te trage la ea. Da' e foarte departe, *comendar efendi*. Șase luni de drum. Trebuie să am șapte pasavanturi [3], trec prin șapte împărății : Stambul, Izmir, Masăr...

Numără pe degete și înșiră cîteva nume care nu erau nicidecum împărății și cine știe dacă reprezentau ceva. Încredințat că toate astea mă vor ului și mă vor da gata, zîmbea în cele din urmă satisfăcut, blajin. Eschi Arap era foarte bărîn, avea o față respingătoare și groaznică : pielea neagră ca smoala, buzele negre, negru era chiar și albul din ochii lui. Doar dinții erau albi și numai zîmbetul îi împrumuta ceva omenesc.

— E și mări, continua el. Trebuie să trec și peste mări.

După o pauză scurtă, mă întrebă cu totul neașteptat și cu multă naivitate :

— *Comendar efendi,* ești om învățat, e adevărat că în mare sînt șerpi uriași care opresc chiar și corăbiile ?

De aici înainte schimbăm repede temele conversației noastre.

În cele din urmă pleacă satisfăcut și vesel, pentru că în mîna lui neagră ține un bilet alb prin care îl

---

[1] *Efendi* --- domnule (turc.).
[2] *Vatan* -- patrie (arab.).
[3] *Pasavant* — pașaport.

autorizam să taie, cîte vrea, lemne de-a lungul graniței. Dar odată ieșit afară soldații nu-l lasă să plece așa ușor, fac glume și rîd cu el.

Venea astfel deseori la post. Venea și Tata-Tita. Dar el venea, ca vulpea care dă tîrcoale la cotețul cu găini, prudent și pe tăcute. Îl zăream cum apărea deodată printre soldați, fără a fi băgat de seamă cînd a venit și cînd pleacă. De la o vreme am observat că se legase o strînsă prietenie între subofițerul meu, Eschi Arap și Tata-Tita. Cred că observasem asta cam tîrziu. Tata-Tita evita să dea ochii cu mine, dar dacă mă întîlnea, mă privea cu viclenie și neîncredere. Am înțeles că puncau la calc ceva care trebuia ascuns de mine.

Odaia subofițerului era mai retrasă, undeva la catul de jos. Într-o seară, trecînd prin fața ei, mi-am aruncat privirea pe fereastră. Înăuntru erau cei trei prieteni : subofițerul, Eschi Arap și Tata-Tita. Focul ardea în cămin, pe masă, în fața lor, pahare și o sticlă cu rachiu. Subofițerul, un flăcău tînăr, destul de inteligent, era din Banderma. Vorbea turcește mai bine decît un turc. Acum vorbea de Africa. Se pare că citise și pe Livingstone [1], și pe Brehm [2] și pe Main Reid [3]. De multe lucruri vorbeau : de pădurile tropicale înecate în liane, în care mișunau șerpi și fiare sălbatice, de pustiuri și de miraje care duc la pierzanie caravanele rătăcite, de palmierii din oaze, de răcnetul cumplit al leilor într-un apus de soare. Le descria apoi pe îndelete micile colibe făcute din bețe de bambus. Oamenii de acolo sînt toți negri, dar trăiesc liberi și fără griji, înflăcărați și pătimași în dragoste, cruzi și neînduplecați la răzbunare și în luptă. Știu să se veselească : beau vinul

[1] Explorator englez al Africii (1813—1873).
[2] Ornitolog german (1787—1864).
[3] Scriitor englez (1818—1883).

în coji de nucă de cocos, muzica lor adoarme șerpii și face să clocotească sîngele femeilor care dansează aproape goale, cu șiraguri de mărgele și monede vechi, care le zăngăne pe brațe și pe sîni.

La aceste din urmă cuvinte Tata-Tita scoase un răcnet, ridică paharul și fluieră semnalul de atac. Era semnalul convențional că venise timpul de băut. Semnalele astea Tata-Tita le da foarte des. Bea cu voluptate, ridica sticla să vadă ce-a mai rămas la fund, conversația nu-l prea interesa. Dar bătrînul Eschi Arap asculta uluit și înfiorat de emoție. Repeta mereu :

— Așa e, așa... *ceauș*[1] *efendi*. Mi-aduc aminte. E-he !

Și începea să cînte ceva, cu glasul surd și gutural.

Le-am interzis să se mai întîlnească. Boala bătrînului negru făcuse progrese. Din cauza bătrîneții mintea îi cam slăbise și acum nu mai vorbea decît de Sudan și de tinerețea lui. Vorbea fără șir, cuvintele lui erau lipsite de sens. Mîinile și fălcile începuseră să-i tremure, în ochii lui ardea o privire rătăcită, halucinantă. Nevasta lui venise la mine să se plîngă. Era o bătrînă rea și arțăgoasă. Mă ruga să-i interzic subofițerului și lui Șevchet să se mai întîlnească cu moșul ei. Ei l-au scos din minți. Înainte era om bun, cumpănit și blînd. Acum o ocărăște mereu, o amenință că o să vîndă toate lucrurile și o să plece în Sudan. Nu mai mănîncă nimic și nu poate să doarmă, iar dacă adoarme începe să ocărască în somn într-o limbă sălbatică și de neînțeles. Bătrîna plîngea.

L-am chemat pe Eschi Arap la post. Se întîmplă ca de data asta să fie în toate mințile. Am încercat să-l conving.

---

[1] Ceauș — comandant (arab.).

— *Comendar efendi* — mi-a răspuns el cu o resemnare tristă, — copiii mei au murit toți, sînt bătrîn, acasă mă ocărăște baba mereu. Nu mai pot, vreau să plec. Omul unde s-a născut, acolo-i e locul.

Îmi spuse apoi următoarea poveste :

— Sultanul Suleiman — e mult de-atunci — a văzut o păsărică. Cînta atît de frumos ! A poruncit să fie prinsă și pusă într-o colivie de aur. Ei, era sultan — și s-a făcut așa cum poruncise. Dar păsărica nu mai cînta. Amuțise. Clătina din cap și spunea : numai : „*Vatan ! Vatan !*“ S-a miluit sultanul și a poruncit să-i dea drumul. A zburat păsărica din colivia de aur și s-a așezat pe un mărăcine care nu făcea două parale. Și a început să cînte iar. Da' acolo — în cuibul ei.

În aceeași seară, tîrziu, mă întorceam din inspecția pe care o făcusem de-a lungul graniței. În sat era liniște, casele dispăreau sub cupolele negre ale smochinilor. O singură ferestruică rotundă lumina în întuneric, ca un ochi galben. Se auzeau dintr-acolo sunete surde și rare ca picurile de ploaie care lovesc în burlan. Acolo era casa lui Eschi Arap. M-am apropiat și am oprit calul. Înăuntru cineva lovea în tarabucă [1] și cînta : vocea era răgușită și neputincioasă, se auzeau sunete surde și guturale. Cînta Eschi Arap. Am ascultat mai întîi o melodie liniștită și tărăgănată, care revenea mereu, plină de afecțiune caldă, de lacrimi și de amintiri. Apoi loviturile de tarabucă se accelerară și melodia trecu în ritm de dans vesel și săltăreț. După tarabucă se auzeau lovituri sonore de geamparale.

Apoi o voce rea și ascuțită, de femeie :

— Taci o dată ! Taci, boșorog blestemat ! Ai, Alah, Alah !

---

[1] *Tarabuca* — vechi instrument oriental, asemănător cu tamburina, de forma unei tobe cu pielea întinsă numai pe o parte.

Cîntecul se întrerupse. Eschi Arap răspunse ceva, dar ce, n-am auzit.

— *Vatan ! Vatan !* strigă femeia cu disperare. Toată ziua *Vatan* şi iar *Vatan !* Ţi-ai pierdut minţile, omule, să-ţi fie ruşine !

Trecu puţin timp şi loviturile de tarabucă se auziră iarăşi. Aceeaşi melodie tărăgănată la început, apoi sunete surde şi guturale, pătrunse de duioşie, de dragoste şi de durere fără speranţă...

Eschi Arap trăia cu viziunea nostalgică a Sudanului.

PE VALEA MESTEI

Am petrecut cîteva luni în satul Z, unde era un post de graniță. Ca pretutindeni pe valea fluviului Mesta, și aici locuitorii cultivau numai tutun. Odinioară se ocupau mult și cu creșterea vitelor. Nenumărate turme de boi, capre, vite și herghelii de cai cutreierau vastele pășuni de pe cîmpiile de la Sarî-Șaban și pădurile din delta Mestei.

Noile vremuri făceau viața din zi în zi mai grea și de aceea simplitatea idilică din trecut și bunăstarea de odinioară apăreau mai frumoase și mai nostalgice. Pe tema aceasta stam deseori de vorbă cu Hagi Ibrahim, omul cel mai bogat din sat și gazda noastră. Numai în aceste conversații moșneagul, altminteri flegmatic și calm, devenea mai vorbăreț, mai emotiv. Urme și monumente ale bunelor vremi de altădată puteau fi văzute pretutindeni, chiar la moșia gazdei noastre. Clădirea era înaltă și spațioasă, dar multe încăperi fuseseră lăsate neterminate și fără tavan, ca să servească drept uscătorii. Aici, în una din aceste încăperi, printre salbele de tutun și prăjinile pe care atîrnau frunzele de tutun puse la uscat, era muzeul domestic al lui Hagi Ibrahim.

Toate lucrurile strînse acolo nu mai serveau la nimic, dar fiecare din ele păstra o amintire dragă. Se aflau acolo căldări, vase de aramă, caţe, toiage de păstori şi genţi, chimire de piele, şăi cu scări de fier late, hamuri împodobite cu ciucuri mulţi de ibrişin roşu, pieptare cu dinţi mari de porci mistreţi, încovoiaţi în formă de semilună. Apoi cuţite, cartuşe de alamă, bice de herghelii, lungi de cîţiva metri. În inventarul acesta de vechituri săreau în ochi cîteva salbe complete de clopoţei.

Slăbiciunea păstorilor pentru acest soi de podoabe mi-era cunoscută, dar ceea ce vedeam aici era ceva cu totul nou şi deosebit. Clopoţeii erau de două feluri : din tuci şi din fier. Începînd cu cei mai mici, urmau apoi alţii de aceeaşi formă, dar din ce în ce mai mari. O salbă avea douăsprezece mărimi. Cele de fier erau mai mari, semănau cu potcapurile preoţeşti, iar celelalte aveau mărimi de necrezut — cît un ceaun. Se pare că în trecut forţa fizică avea alte dimensiuni. Cînd vizităm muzeele ne întrebăm întotdeauna ce fel de oameni au trăit în trecut încît să poată învîrti săbiile uriaşe de altădată şi să îndure teribila greutate a armurilor de fier. Fără îndoială că şi animalele care purtaseră aceşti clopoţei erau mai altfel.

Dar originalitatea clopoţeilor nu era numai în mărimea lor. Dacă Hagi Ibrahim, furat de povestirile lui, atingea unul, în tăcerea din încăpere începeau să zvonească sunete vrăjite, trezite ca dintr-un somn adînc. Era graiul care vorbea despre trecut. Fără îndoială că numai marea dragoste pentru felul de viaţă de odinioară, primitivă, dar plină de farmec, putea să transforme uneltele domestice şi meşteşugul simplu al fierarilor din Sarî-Saban şi Cavala într-o adevărată artă. Pentru că şi măiestria lucrului, şi aliajul metalelor ascundeau o taină a lor şi sunetele

diferite ale clopoţeilor dintr-o salbă erau în perfectă armonie cu legile gamei muzicale. Numai o mînă pricepută putea să armonizeze aceste sunete într-o melodie complicată şi frumoasă.

Tocmai asta îi povesteam lui Hagi Ibrahim. Îi spuneam că sînt oameni care merg din oraş în oraş şi cu astfel de sunete, ca ale lui, cîntă diferite cîntece şi cîştigă bani. Dar moşneagul nu m-a înţeles sau poate nu voia să mă înţeleagă. Într-adevăr, această muzică excentrică ar putea să fie foarte distractivă pe scena unui cabaret, dar ce este ea pe lîngă clopoţeii turmelor care hălăduiesc în libertate, această minunată simfonie a nopţilor de vară pe care n-o cunosc decît locuitorii nemărginitelor cîmpii! De muzica aceasta îşi aducea aminte Hagi Ibrahim şi nu-i venea să creadă că şi astăzi ar putea să existe, pe undeva, ceva aidoma.

Creşterea vitelor, îndeletnicirea de altădată, dispăruse. Dar natura nu se schimbase, nimic nu împiedica reluarea acestei îndeletniciri. După ce trece prin porţile formate de piscurile Inje Kîz şi Karpuz Tepe, Mesta iese în cîmpie. Fluviul larg şi liniştit este inima care dă viaţă cîmpiei de la Sarî Şaban. Iarna aici e blîndă, zăpadă nu cade deloc şi, odată cu căldura primăverii, pămîntul umed începe să mustească o vegetaţie luxuriantă. O iarbă deasă şi grasă acoperă livezile, trestii înalte se leagănă peste apele bălţilor, codrul din deltă — întinsul şi tainicul Kodgea-Orman — se colorează în verde închis şi se înalţă în faţa cîmpiei ca un zid.

Este o adevărată pădure tropicală. Arborii bătrîni şi uriaşi nu apar aşa cum sînt. Din pămînt se ridică în sus desişuri de lăstare, mii de plante agăţătoare se încolăcesc în jurul lor: hamei, butaşi, licheni, viţă sălbatică şi cîte încă. Aceste corzi vii merg puzderie în toate direcţiile, se încrucişează şi

se împletesc unele în altele, acoperă tot spațiul sub bolțile formate de ramuri, se ridică pînă în vîrful arborilor, de unde lasă în jos șuvoaie dese de frunziș, povară străină pe trunchiul lor. Codrul întreg înfășurat în această țesătură haotică dobîndește contururi noi, fantastice, se contopește într-o masă de verdeață deasă, de nepătruns, peste care se poate trece numai prin coridoarele înguste croite cu securea de pădurari. Pe ici, pe colo, apare o poiană formată în urma unor vechi incendii. Numai acolo pătrund razele soarelui și numai acolo se poate zări un colț de cer albastru. De jur-împrejur se înalță pereții grei ai hățișurilor, iar jos, aproape de pămînt, se văd borți negre și ovale, prin care se strecoară șacalii și mistreții.

În timpul zilei tăcerea codrului este adîncă și stranie. Picior de om nu calcă pe aici, dihăniile se ascund la umbră. Cu toate acestea, o viață invizibilă pulsează și închipuirea încearcă involuntar să populeze această pustietate surdă. Iată aici o poieniță izolată, rotundă. Undeva, de pe crestele arborilor, două vrejuri de viță sălbatică se lasă în jos. Atîrnă liber în aer, își împletesc capetele formînd un leagăn. De jur împrejur, în iarba deasă, flori multe, fragede și frumoase, cum nu se pot găsi decît în ungherele cele mai ascunse. Leagănul pădurii se clatină ușor. Oare nu cumva o nimfă s-a legănat aici și iarba înaltă se înfioară ș-acum sub pașii ei ușori ?

Cu totul altfel e cînd suflă vîntul puternic. Codrul se trezește și prinde viață. Pustietatea surdă și tainică, în care stăruise pînă acum liniștea și tăcerea, se cutremură deodată, începe să vuiască cuprinsă de o furie cumplită și dementă. Pare că uraganul nu vine din alte părți, ci se naște chiar aici, în pîntecele codrului.

Dar aici crestele copacilor nu se încovoaie şi nu se leagănă. Codrul e încins binc cu liane şi se clatină întreg, aşa cum se leagănă marile corăbii pe bordul cărora se-ntretaie odgoane şi ghirlande de steguleţe. Se aude un zgomot surd, confuz : ramuri răsucite şi încrucişate trosnesc, mai departe o scorbură părăsită hăuie prelung, o puzderie de lujere uscate, agăţate între ramuri, vibrează ca nişte strune, crăcile uscate se frîng în două, trîmbe de frunze uscate se înalţă în sus. Totul se contopeşte într-un vacarm îngrozitor : pare un geamăt de durere, un rîs satanic, răcnete, paşi grei, grăbiţi. Să fie oare cerbul pe care călăreşte nimfa, ţinînd în mînă un şarpe în loc de bici ? Sau poate alunecînd pe craca uscată pe care şi-a încolăcit inelele de argint un şarpe ameţit de furtună, suieră ?

Vechi superstiţii şi legende, atît de posibile şi de reale cînd te afli în codrul de la Kodgea-Orman ! E o lume de fantasme, cu o viaţă felurită şi anarhică, fără constrîngeri, triumfătoare şi îndestulată de belşugul de umezeală şi de hrană. Pîntecele roditor al pămîntului îndestulează cu dărnicie viaţa, vegetaţia luxuriantă zburdă, creşte năvalnic şi îneacă totul în verdeaţa ei. Dar ea nu ia sfîrşit la marginea pădurii : de cele două părţi ale codrului de la Kodgea-Orman se întinde cîmpia virgină şi tot atît de verde a Sarî-Şabanului.

Truda şi eforturile omului devin neputincioase în faţa acestor desfătări ale naturii. Primăvara, unicele petice de pămînt arat care apar ici-colo în cîmpie nu sînt decît zgîrieturi uşoare pe trupul vînjos al pămîntului. Apare limpede că unicul fel de viaţă care nu contrariază natura neîmblînzită şi atotputernică rămîne creşterea vitelor. Dar turmele mari au

dispărut de mult și în nopțile fierbinți ale sudului nu se mai aude de multă vreme cîntecul clopoțeilor. Sînt aruncați undeva prin unghere de poduri, ca la moșia lui Hagi Ibrahim. În aceste sunete, mute acum, a fost înmormîntată pe vecie, sub praful anilor, fermecătoarea poezie a acelor vremi mai bune, apuse pentru totdeauna.

OASPEŢI ÎNTÎMPLĂTORI

Unul din pichetele noastre de grăniceri se numea „Marea Albă". Se afla chiar pe ţărm, într-o casă mică, alături de care era ghereta de scînduri a sentinelei şi cîţiva salcîmi strîmbaţi de vîntul care sufla dinspre mare. În apropiere nu erau nici sate, nici moşii ; în spatele postului se întindea cîmpia pustie şi nelocuită ; spre sud, marea din care ţîşnea la suprafaţă conul uriaş al insulei Tasos.

Postul se afla în imediata apropiere a unui golf mic, care în interior se transforma într-o baltă acoperită de o pădure deasă de trestii. Înainte vreme grănicerii care mergeau să patruleze la gurile lui Kara Su erau nevoiţi să facă un ocol ca să ajungă la ţărmul mării, ceea ce impunea sforţări şi timp pierdut. Acum traversau golful cu o barcă, proprietatea postului, permanent legată de un ţăruş înfipt pe mal. Ostaşii o botezaseră „Logodnica", sau o răzgîiau mai ales cu numele de „Fata promisă". Şi barca şi numele ciudat aveau povestea lor.

Postul de graniţă de la ţărmul mării îşi are părţile lui bune. Hărţuieli cu contrabandişti şi dezertori nu prea erau. Din această cauză soldaţii care patrulau pe ţărmul mării nu aveau mersul uşor şi vigilenţa grănicerilor din sectoarele de munte. Acolo pri-

mejdia poate să apară pe neașteptate, la orice pas — aici o singură privire spre mare era destul spre a se ști dacă este ceva suspect. Ostașii mergeau întotdeauna încet și calmi, chiar pe marginea mării, pentru că acolo pămîntul era mai îndesat și se călca mai bine. Valuri mărunte fremătau ritmic și spuma mării se risipea pe nisip, pînă la picioarele ostașilor, ca o dantelă albă. Marea era întotdeauna încîntătoare, aerul îmbibat de un miros sărat de pește. Cîinii care însoțeau patrula, după ce ieșeau din delta Kara Su, mergeau pe urmele soldaților fără a se depărta de ei, alene și apatic, cu nostalgia codrilor și a dihăniilor sălbatice din ei. Dar și ei erau deprinși cu marea și gata să primească o baie rece pentru o coajă de pîine azvîrlită departe, pe valuri.

Ostașii erau cu mai multă băgare de seamă pe timp de furtună. Se întîmpla deseori ca atunci marea să arunce la țărm o barcă sau chiar o corabie cu pînze. Uneori valurile aruncau la țărm relicvele unui vas naufragiat în larg sau o pradă prețioasă : un butoi cu ulei de cocos sau măsline, o ladă cu lămîi sau portocale. Dar asta se întîmpla rareori. Mai deseori marea înfuriată aducea la mal grinzi, scînduri, frînturi de catarge sau numai o beretă de marinar. Nu toate obiectele puteau fi de folos, dar oricum, erau examinate pe față și pe dos, fiind deseori prilejul unor discuții filozofice. Oricum, măslinele și portocalele nu erau uitate și credința în dărnicia mării era puternică.

Într-o zi suflau vînturile de la miazăzi și marea era foarte agitată. Nori negri acoperiseră cerul și învăluiau insula Tasos pînă la poalele muntelui. Codrul din delta Kara Su se încovoia în furtună și gemea, slab și neputincios, iar norii se călătoreau încet spre nord, fără fulgere. Dar haosul năpraznic și vuietul năvalnic al furtunii se dezlănțuiseră în lar-

gul mării. Întinderea nesfîrșită a apei se înfiorase, întunecată, aproape neagră, brăzdată de valuri uriașe care se legănau și se striveau într-o cumplită agonie, se fugăreau c-un hăulit nebun, triumfător, rostogolindu-și coama albă. Lîngă țărm marea era galbenă, mîloasă, valurile se rostogoleau unul după altul, se spărgeau de mal cu o furie surdă și se împrăștiau pe plajă cu spume albe, clocotitoare. Stoluri întregi de pescărușI se roteau pe malul mării. Aceste păsări care de obicei scot țipete stridente erau acum tăcute, luptau din greu să se mențină în văzduh, dar vîntul le smulgea și le împrăștia ca pe niște cîrpe sau hîrtiuțe suflate de trîmbele de aer.

Marea fusese înfricoșătoare în ziua aceea. Cu toate acestea, la orizontul ascuns în negură apăruse o corabie cu pînze, singuratică, coajă de nucă neputincioasă în voia valurilor. Pînzele erau coborîte, catargele se aplecau puternic și, din vreme în vreme, deasupra valurilor apărea cînd pupa, cînd prova corăbiei. Destinul acestor oameni ai mării nu era fără primejdii. Se părea că marea se pregătește să ne trimită darul ei cumplit. Soldații de la toate posturile urmăreau corabia, o pîndeau ca vînătorii care au întins capcana și așteaptă. Ieșisem să inspectez posturile și eram încredințat că nenorocirea vine. Dar orele treceau și corabia nu se apropia de țărm, ci dimpotrivă, reușea să se îndepărteze tot mai mult în largul mării. Pe vreme furtunoasă salvarea marinarilor nu vine de la țărm, ci este în largul mării.

Mi-am continuat inspecția, dar nu mă resemnam cu gîndul că năprasnica furtună se va potoli, așa deodată, fără urmări. Opream deseori calul și priveam corabia : sta pe loc și se lupta cu înverșunare cu furtuna deslănțuită. Ordonanța care mă însoțea începuse să facă glume nelalocul lor.

— Domnule sublocotenent, spunea el hlizindu-se șiret, mai că azi n-o să mîncăm măsline. Dracu' ăsta împeliţat o să ne scape !

Aproape de „Marea Albă“ am întîlnit o patrulă care se întorcea la postul ei din faţă. Unul din soldaţi se numea Pantelei. Era un flăcău vesel, cu mintea trează, dar printr-un joc ciudat al mușchilor feţei părea întotdeauna supărat și mahmur, vorbea răstit și tare, părea tot timpul că se ceartă. Acum Pantelei sta în faţa mea, mai posomorît, mai ostenit și ameţit de vînt.

— Ce-i pe la „Marea Albă“, Pantelei ?

— Toate bune, domnule sublocotenent... Numai că afacerea aia...

Cunoșteam slăbiciunea lui pentru acest cuvînt, nu l-am întrerupt și nici n-am zîmbit.

— Acolo, domnule sublocotenent... ăia, de la „Marea Albă“ au prins de dimineaţă doi oameni, un logodnic și o logodnică...

Vîntul răpise vorbele lui Pantelei, le auzeam undeva alături, în văzduh. Totul îmi părea minunat, dar de necrezut.

— Chiar așa, domnule sublocotenent, repetă Pantelei, logodnic și logodnică.

Se apropie și-mi povesti toată întîmplarea. Ea era grecoaică din Tasos, iar logodnicul vorbea bine bulgărește și dădea asigurări că e bulgar de la Cavala. Tatăl fetei nu-și dăduse consimţămîntul la logodnă și atunci au fugit cu o barcă socotind să iasă la debarcaderul de la Keremetli, iar de acolo să plece la Sarî-Șaban. Dar furtuna le aruncase barca dincoace de graniţă. Au scos-o la ţărm, nevătămată.

M-am grăbit să merg la „Marea Albă“ și, cînd am ajuns, am găsit soldaţii orînduiţi să mă întîmpine. N-am ascultat pînă la capăt raportul sergentului major și am intrat înăuntru, în post. În faţa mea erau

logodnicul și logodnica. Ceea ce-mi vedeau ochii era cu totul neașteptat. Ea era tînără și frumoasă, chiar foarte frumoasă. Îmbrăcată într-o rochie simplă, albastru-închis, legată cu o broboadă roșu-aprins, care îi acoperea părul negru-albăstrui. Poate de aceea fața ei rotundă părea mai albă ; ochii ei negri și luminoși zîmbeau. Era ceva copilăresc în privirea ei blîndă și plină de bunătate. Logodnicul era mai trecut, de vreo patruzeci de ani. Se numea Teodosi și era pescar. Întreaga lui făptură îi trăda meseria: era înalt, bine zidit, cu pieptul lat, puternic, cu trăsăturile tipice rasei — un nas de uliu, bărbia mult ieșită înainte, mustăți subțiri. Purta o scurtă și o șapcă de piele lăsată puțin pe ceafă, iar pe frunte îi cădeau smocuri de păr negru și creț.

Nu era un Făt-Frumos. Era unul din acei oameni pe care natura i-a înzestrat cu o mare forță fizică, care își cunosc bine meseria, muncesc mult, beau mult, deseori își ies din fire, devin brutali, dar sînt plăcuți, originali și plini de cutezanță. Femeile își pierd ușor capul după acest gen de bărbați.

N-am aflat nimic nou de la ei afară de cele ce știam de la Pantelei. Mi-au arătat o boccea pe care o salvaseră din naufragiu. În ea aveau îmbrăcăminte, zestrea fetei, toate erau boțite și ude. În timp ce logodnica se roșise și-și lăsa sfioasă ochii în pămînt, pescarul era calm, se uita șiret, zeflemitor, puțin obraznic. Era deprins să întîmpine cu tărie loviturile destinului, oricît de grele.

Nu aveam motive să-i bănuim de intenții necinstite. Veniseră pe teritoriul nostru în urma unei întîmplări nefericite. I-am lăsat liberi și am dat ordin să fie tratați ca oaspeți, nu ca oameni aflați în stare de arest. Atît ei cît și ostașii nu-și puteau ascunde bucuria și ușurarea că totul avea un sfîrșit bun, la care de altfel se și așteptau.

Toți ofițerii de grăniceri trebuiau să petreacă o noapte pe săptămînă la unul din posturile din sectorul său. Îmi venise rîndul să înoptez la „Marea Albă" și îmi trimisesem acolo din timp ordonanța. Îmi dusese lucrurile și odaia era pregătită ; mă obișnuisem cu viața asta nestatornică. Ordonanța intră în odaie zîmbind încă de la ușă. Știam ce vrea să-mi spună, dar nu aveam chef să stau de vorbă cu el pe o temă atît de intimă.

— Ei, Caline, ce mîncăm diseară ?

Calin se fîstîci deodată, mormăi ceva și nu răspunse.

— Ce-ai gătit ? l-am întrebat.

— Eu nu mai gătesc, domnule sublocotenent... adică... ea gătește acum, domnișoara. De dimineață a gătit pentru soldați, acum gătește pentru ei și pentru noi.

Mi-am aruncat ochii prin cameră. Fusese măturată și era curată, geamurile șterse, toate lucrurile orînduite cu grijă și gust. Îmi venea acum în minte că și dormitorul ostașilor era mai curat ca de obicei. Aruncasem o privire și în bucătărie — și acolo toate erau în ordine, era curat, iar pe sobă — cîteva cratițe. Calin a înțeles numaidecît la ce mă gîndeam.

— Și aici tot ea a făcut ordine, spuse el, și dincolo. Bună fată. Îndemînatică. Și Calin adăugă pe un alt ton, mai serios, de pedagog : E altfel, domnule sublocotenent, cînd o femeie intră în casă. Cu totul altfel.

Se lăsa cînd pe un picior, cînd pe celălalt, zîmbea timid și în privirea lui citeam o întrebare : „O să-mi îngăduiți să vorbim mai mult pe tema asta ?"

Ușa din antreu se deschise, vîntul pătrunse violent și vuietul mării se auzi deodată mai tare, mai limpede. Cineva ieșise afară, dar se întoarse numaidecît și nu reușea să închidă ușa. M-am uitat prin fereastră : era pescarul fugărit de cîini. Hangear se

oprise în prag și lătra cu îndîrjire, vîntul îi da urechile peste cap, își ținea coada lungă drept în sus și asta îi dădea un aer mai furios, mai îndîrjit.

Din post ieși logodnica. Mergea înainte neînfricată. Voiam să chem soldații, dar am văzut cum cîinele se potolise și da din coadă. Fata era acum afară, aruncă ceva și cînd se întoarse cuteză chiar să mîngîie fiara cea cumplită. Era de necrezut : Hangear era un cîine rău și crud, se ataşa greu de cineva. Și Calin urmărise scena.

— Nici cîinii nu se ating de ea, spuse el.

Mai tîrziu i-am povestit această întîmplare opîlcenețului Adamov. Era un om în vîrstă, avea o mare experiență de viață și-mi plăcea să-i ascult aforismele. Bătrînul marinar îmi răspunse după o pauză destul de lungă și numai după ce pufăi mult din lulea.

— Zici... că nu-i nimic, spuse el. Un fleac, dar asta-i mult. Numai copiii și cîinii recunosc cu ușurință pe omul bun și se împrietenesc ușor cu el. Așa-i întotdeauna !

Spre seară m-am dus la gurile fluviului Kara Su. O deosebită curiozitate mă împingea spre locul pe unde veniseră oaspeții noștri întîmplători. Barca fusese trasă departe de țărm și se păstrase bine, mi-am luat cîteva note care-mi erau necesare pentru raport. M-am întors tîrziu. Era greu de închipuit o noapte mai neagră, mai întunecată. Furtuna bîntuia cumplit, marea hăulea în beznă și mai înfricoșător, vremea era umedă și răcoroasă, vîntul zvîrlea picuri mărunți de apă, care biciuiau și înțepau obrajii ca alicele. Bezna era adîncă. M-am lăsat supus în seama calului. Multă vreme inteligentul animal mergea șerpuind în voie în toate direcțiile, se avînta înainte ciulind urechile, deseori lăsa capul în jos și

adulmeca, încercînd atent pămîntul sub copite. Deodată calul se opri. Credeam că ne-a ieşit în cale un mistreţ sau un şacal, dar brusc, din întuneric, înaintea noastră apăruse o matahală neagră, în spate se zăreau clar contururile unor ziduri şi acoperişul unei case. Am recunoscut şoporonul de la „Marea Albă". Am lăsat calul acolo, am strigat de departe către sentinelă şi am pornit spre post.

Abia acum se zăreau ferestrele iluminate ale postului. Dîre lungi de lumină strălucitoare cădeau în curte, dar dincolo de pătratele luminoase de pe pămînt bezna era şi mai neagră. În noaptea rece şi bătută de vînt nimic nu îmbie şi nu atrage mai mult ca fereastra luminată a unei case. M-am apropiat şi m-am uitat înăuntru. Am văzut o scenă vrednică de interes. Nu ştiu cît de mare ar fi fost uimirea celui care, fără a fi prevenit, s-ar fi uitat aici. Cinci-şase ostaşi, cu vestoanele strînse, încinşi cu cartuşiere şi baionete, cu gambiere albe şi înalte — podoabă haiducească şi fală a oricărui grănicer — iar în mijlocul lor — fata ceia micuţă cu părul negru şi broboada roşie, mai frumoasă decît luminile strălucitoare ale focului. Alături — puştile aşezate în piramidă şi peste ele — raniţele. La primul semn fiecare ostaş smulgea o puşcă, gata să facă faţă oricărei primejdii. Asta-i ceva obişnuit la graniţă, dar cu atît mai ciudată apărea aici prezenţa fetei. Cît despre pescar, bătrînul lup de mare cunoştea din experienţă gustul fiecărei misiuni, care ascunde o primejdie şi un risc etern. Era, în acest mediu, ca la el acasă. Fusese cîndva bosman [1] pe un vas comercial. Pescarul se simţea acum printre soldaţi ca în mijlocul cetei de marinari tineri pe bordul vasului, zîmbea blînd şi îngăduitor, se înfierbîntase povestind ceva. Toţi erau cu ochii la el şi-l ascultau cu mare luare

[1] *Bosman* — grad inferior în marină.

aminte. Singurul care nu părea atent era Calin. Sta în picioare — ca un om cu multă greutate — cu jambierele cele mai albe, cu șireturile legate în rînduri dese, cu părul pe care îl udase și în care își făcuse o cărare. La astfel de taclale Calin al meu nu-și ceda niciodată locul său de frunte ; dar acum avea să facă față unui adversar puternic și primejdios.

N-am vrut să le stric cheful și am intrat în odaia mea, mergînd în vîrful picioarelor. Vuietul furtunii rămăsese afară și conversația se auzea acum mai clar :

— Al șaptelea val e cel mai grozav ! spunea pescarul. Cînd apare, feri în lături ! Al șaptelea val nu știe ce-i îndurarea...

— Care-i al șaptelea val ? întrebă cineva. Există al șaptelea val ?

— Există. Să ieșim mîine pe mal și să-l vezi. Valurile vin întotdeauna cîte șapte, se înșiră unul după altul și acolo marea se potolește încetul cu încetul. Pe urmă vin alte șapte. Mereu așa. De la primul pînă la al patrulea sînt mici, al cincilea — mai mare, al șaselea și mai mare. Dar al șaptelea vine ca un balaur. Atenție, să intri drept în el ! Altfel dă barca peste cap și — hop — cazi la fund ca bolovanul.

— Ia te uită, se auzi iar prima voce. Ia te uită, ce chestii. Dacă-i vorba de apă îmi place s-o văd numai în pahar.

— Da, copii ! continuă pescarul. Grea e meseria noastră. Da' destul — să vorbim acu de lucruri mai vesele. Un fluier, dați-mi repede, un caval ! N-aveți? Cine-i cîntăreț aici ? Nimeni ? Ia, stați ! strigă el după o scurtă pauză. Am uitat. Da, ea o să ne cînte ! Știe...

Începuse să-i spună ceva nedesluşit, vorbea cînd duios, cînd aspru ca o poruncă, îi spunea ceva şi în glasul logodnicei nu era un refuz hotărît, ci mai degrabă sfială şi rezervă.

— O să ne cînte — se auzi iar pescarul, — trebuie să mă asculte. Doar sînt bărbat! Acuma ascultaţi aici, băieţi!

Se făcuse linişte. Se auzeau izbiturile surde ale valurilor, vîntul şuiera în horn, sufla prin crăpăturile din uşă, dar înăuntru liniştea era deplină. Ea începu să cînte cu voce cristalină şi plăcută, puţin tremurătoare, nehotărîtă. Era o muzică ciudată, în grai străin şi neînţeles. După prima strofă urmă o pauză. Satisfăcut, pescarul traducea plin de mîndrie:

— Un cîntec de la noi: pescarul îşi cîrpeşte plasa, îşi pregăteşte barca, pleacă pe mare.

După strofa a doua, el traduse:

— Ea spune, femeia spune: mă rog lui Dumnezeu să gonească negura în munte, vîntul în pădure, marea să fie liniştită...

Pe urmă încetă să mai traducă. Începuse să cînte chiar el. Vocea lui groasă, puţin răguşită, dar plăcută şi puternică, se alăturase glasului cristalin al fetei, rămînea în urmă cu cîteva măsuri, dar apoi o ajungea din urmă repede şi lin, o urmărea şi se împletea cu ea. Nu era nevoie să fie tradus acest cîntec simplu, pescăresc. Afară marea hăulea necontenit şi-i dezvăluia tot sensul. Cîntecul era despre ea — despre marea minunată şi cumplită, mare iubită şi atît de blestemată.

Deasupra postului trecea în zbor vuietul turbat al furtunii, geamurile se zguduiau, uşile trosneau, toată casa se legăna şi se cutremura. Valuri puternice se spărgeau unul după altul de stînci. Se auzeau aproape, parcă undeva sub ferestrele casei. Deodată vocea fetei se înfioră de durere şi amuţi. Pescarul

continuă încă dar, dîndu-şi seama că rămăsese singur, tăcu şi el.

— Asta-i ! Zi-i femeie, acu'plînge. Nu-i decît un cîntec, orice s-ar zice. Adevărat, satele de pescari n-au cimitire, spune o zicală din popor dar, cine ştie. Fiecare cu soarta lui.

Ca adineauri, începu să-i spună iar ceva, cînd alinător, cînd supărat şi aspru.

— Aşa nu merge ! strigă el. Altu' ! altu' ! Uitaţi-vă la mine, băieţi. Să vedeţi şi voi ce-i un chef arăbesc.

Începu să cînte, dar nu era o melodie, se auzeau numai sunete surde, guturale, se auzeau şi paşi de joc. Deodată toţi soldaţii începură să rîdă tare, înveseliţi. Se auzi şi rîsul cristalin al fetei.

L-am strigat pe Calin. Dincolo, în odaie, se făcuse linişte deplină.

— Cum e ? l-am întrebat după ce aşezase mîncarea pe masă. A cîntat logodnica ?

— De cîntat, a cîntat ea, dar a şi plîns. Cine ştie, poate că în cîntec are ceva de jale. A izbucnit deodată în plîns. Dar el făcea nişte giumbuşlucuri că ne-am tăvălit de rîs... toţi...

— Şi ea ?

— Rîdea şi ea. Cine nu rîde... E aşa de caraghios.

Vedeam că ordonaţa era nerăbdătoare, trăgea mereu cu urechea să audă ce se petrece dincolo. Îndată după cină l-am lăsat liber. Am fost trezit de cîteva ori în timpul nopţii de cîinii care lătrau. Venea patrula de la postul vechi, paturile puştilor loveau greu în pămînt, zăngăneau baionetele pe care soldaţii le scoteau. „Tot aici sînt ? spunea Pantelei tare şi răstit. Ce afacere şi asta, ai !“ „Şst — se auzea altul, Pantelei, mai încet !“ Intrau apoi înăuntru şi vorbeau mai tare. Nu trecea mult timp şi cîinii începeau să latre iar — patrula pleca — dar zgomotul

nu înceta. Afară se spărgeau lemne, zdrăngăneau bidoane, plescăia apa.

Dimineaţa primul lucru pe care l-am văzut erau o puzderie de rufe de toate felurile şi culorile spălate şi acum întinse pe frînghie la uscat. Am înţeles de unde venea zgomotul din timpul nopţii. Logodnica scotea afară ultimele rufe. Apăruse şi Calin, ud de sus şi pînă jos, dar cu părul lins cu îngrijire. Pescarul se plimba în faţa postului.

— Domnule căpitan, mi se adresă el — ca oricărui marinar îi venea mai uşor să-mi spună aşa — am lucrat noaptea asta. E timp şi pentru dormit şi pentru lucrat. Aşa. Să fie spălate rufele băieţilor. Am fost şi eu soldat, ştiu ce înseamnă să-ţi speli singur rufele. Da' spalatu' de femeie-i altceva.

Furtuna se mai potolise. Marea nu se liniştea, dar valurile nu mai erau prea mari. Printre norii zdrenţuiţi razele soarelui cădeau departe în largul mării şi sclipeau pe spuma valurilor. Se zărea conul întreg al insulei Tasos, încins la mijloc ca un inel de un brîu îngust de ceaţă albă. In spatele postului cîmpia era verde, proaspătă şi spălată de ploaie. Rufele întinse fluturau peste casa albă — steaguri multicolore — şi pichetul căpătase înfăţişarea idilică a unei case de locuit, liniştită şi tăcută.

După cîteva ore raportul era gata şi pescarul şi logodnica lui trebuiau să plece la sediul companiei însoţiţi de două sentinele. Calin aducea bagajul şi porni împreună cu ei ; îşi găsise de lucru la companie şi vroia să meargă şi el acolo. Toţi ştiau că oaspeţii vor pleca, dar cu toate astea ştirea venise parcă pe neaşteptate. Pe potecuţa care şerpuia prin cîmpie micul grup de oameni se îndepărta tot mai mult. Prin apropiere, prin talazurile verzi de iarbă, se juca şi se zbenguia Hangear, aşa cum făcea uneori cînd se avînta în mare. Pescarul şi fata au întors

capul de cîteva ori și soldații le făceau de la post semne cu chipiurile. Încă puțin și broboada roșie dispăru după tufișurile dese de smochini. Se părea că o mînă nevăzută răpise postului de graniță dintr-odată bucuria unei zile de sărbătoare. Totul devenise ca mai înainte, prea cunoscut, pustiu, surd și plicticos.

*

Trecuseră cîteva săptămîni. Nu se mai știa nimic de pescar și de logodnica lui, așa cum rămînea pentru noi neștiută soarta multor oameni prinși la graniță și trimiși spre interiorul țării. Cu toate acestea s-au întîmplat unele lucruri legate de acest eveniment. Hangear, care plecase o dată cu oaspeții la companie, s-a pierdut și nu s-a mai întors niciodată. Calin slăbea și ceru insistent să fie transferat la „Marea Albă". Acolo, printre camarazi, la aer curat, cum spunea el, o să se facă bine. Am consimțit.

Barca fusese adusă în golf, lîngă post. Într-o zi i-am găsit pe soldați strînși în jurul ei. Nu știu de unde or fi găsit vopsea albă, dar scriseseră ceva pe ea. Priceputul scriitor de firme era Calin. Pe una din părțile corpului smolit al bărcii se putea citi „Zoe", iar pe cealaltă — „Logodnica". Toți se trăseseră la o parte spre a se obține unghiul și distanța necesară și cu capetele ușor aplecate admirau, ca pe un tablou, frumoasele litere, bucuroși și visători. Își reaminteau și povesteau multe amănunte în legătură cu această întîmplare. Calin nu-i asculta, se apropiase de barcă și dregea unele litere. Mă întrebă pe neașteptate :

— Domnule sublocotenent, cîți kilometri sînt de la țărm pînă la Tasos ?

I-am indicat distanța exactă.

— Tare departe ! spuse el. Cînd te uiți, zici că-i aproape. Apa minte.

— Așa s-a pierdut Hangear, continuau să discute ostașii. A plecat, poate, cu ei. Tare mult se împrietenise cu logodnica.

— Nici o pagubă, spuse răstit Pantelei. Ce dacă s-a pierdut Hangear. M-am temut că-l pierdem și pe Calin.

Ostașii începură să rîdă, dar Calin nu le dădu nici o atenție, parcă toate astea nu-l priveau pe el. Marea se liniștise. Rece și netedă ca o placă de sticlă, sclipea orbitor în soare. Numai la poalele insulei Tasos marea era întunecată, învăluită într-o beznă verde, ca luciul uleios de apă stătută, pentru că acolo se oglindeau adînc munții înalți ai insulei. Calin privea într-acolo și repeta încet, ca pentru sine :

— Tare departe !

EI AU ÎNVINS

TRANDAFIRII ALBI

Pe înserate, Spas, unul din opîlcenții care păzeau podul, se așează afară pe bancă și primul lucru la care i se opriră ochii fu, ca întotdeauna, grădina din față, a lui Gherghilan și zidul de piatră acoperit cu trandafiri albi. Ploaia abia încetase și totul părea acum mai altfel. Trandafirii se cățărau pe zidul care împrejmuia grădina, la cinci-șase metri mai sus de uliță. Sus, acolo unde se termina zidul, începea grădina propriu-zisă. Un nuc mare cu o coroană uriașă, își răsfira cu dărnicie ramurile și arunca o umbră grea. Sub el, zidul de piatră povîrnit ca o cetate întărită, din vechime, acoperit pînă spre mijloc cu un covor de trandafiri albi, toți în floare. Ocean de flori ! Ici strînse în buchete, colo atîrnînd în grei ciorchini. Trandafiri albi, imaculați, scăldați de ploaie, de pe care lăcrimau încă stropii de apă, iar jos pămîntul părea nins de puzderia de petale scuturate.

Totul era atît de minunat ! Cu toate grijile care-l împovărau, Spas se tulbură și fața i se lumină de duioșie. Se auzi un tunet. Își ridică ochii spre răsărit : dincolo de acoperișurile roșii ale caselor, în zarea îndepărtată, se mistuia un nor întunecat. Spas se înfioră. Nu acest nor trecător, acum departe, era prevestitor de rele, ci tunetele surde venite de din-

colo de zare, care aduceau așa de bine cu bubuitul tunului, atît de apropiate cînd vuietul se potolea sau cînd vîntul le purta încoace. Acolo era frontul, acolo bătălia nu contenea.

Uliţele satului erau pustii ; dar iată că apare Anghelina, învăţătoarea, într-o rochie roşie, un mac într-o poiană, cu faţa arsă de soare ca o secerătoare. Ajungînd lîngă Spas, îl privi cu ochii ei ca migdala, zîmbi şi îi dădu bineţe. Faţa lui Spas deveni aspră. O urmări cu privirea. Mergea cu paşi uşori şi pantofiorii ei lăsau urme albe în praful înmuiat de ploaie.

Învăţătoarea trecu podul şi, ajungînd sub zidul de piatră, îşi aruncă privirile în sus. Poate că a strigat ceva, dar Spas n-a auzit nimic şi un timp nu zări acolo decît trandafirii albi şi fata cu rochie roşie care aştepta privind în sus. Dar iată, lîngă nuc a apărut Gherghilan, a rîs şi a început să vorbească cu glasul lui de tunet. A rupt cîţiva trandafiri, i-a făcut buchet şi i-a lăsat să cadă în braţele învăţătoarei. Ea a prins buchetul, şi-a ascuns faţa în florile albe, s-a mai uitat o dată la Gherghilan şi a pornit în sus, pe uliţă. Gherghilan privea mereu în urma ei, zîmbind.

Spas mormăia ceva, supărat. Nu-l iubea pe Gherghilan, un moşneag de peste optzeci de ani, care se uita şi acuma după fete. Spas o judeca cu asprime şi pe învăţătoare. De altfel, rareori era în toane bune, pentru că suferea de o boală foarte ciudată : nu-l durea nimic, dar îl cuprindea pe dinăuntru o cumplită suferinţă şi nu se liniştea decît dacă umbla. Simţea şi acum că această boală de necrezut îl îndemna la mers, sări de la locul lui, intră în casă, smulse puşca şi anunţă pe major că pleacă să dea o raită prin sat.

Mergea pe lîngă zidul de piatră, dar nu se uita în sus, cînd, deodată, auzi deasupra lui o voce răguşită :

— Mă, Spas, hei, Spase !

Spas ridică în sus capul : după tufa de trandafiri albi, ca după o avalanşă albă, sta Gherghilan cu mînecile de la haină şi pantalonii suflecaţi, ud, bărbos ca un popă, hlizindu-se cu gura pînă la urechi. În mînă ţinea o sapă.

— Unde alergi aşa ? Stai să-ţi dau şi ţie un buchet de trandafiri.

— N-am nevoie de buchetul tău — se răsti Spas. — Buchete... Am văzut cui dai tu buchete...

Gherghilan îşi boţi cu degetele barba albă şi începu să rîdă :

— Halal să-i fie, Spase ! Tînără, n-ai ce-i face ! Lumea e a tinerilor, Spase. Noi, tu şi eu, nu mai sîntem buni de nimic.

— Nu-i chiar aşa...

— Ba-i chiar aşa, Spase, chiar aşa. Crezi că dacă ţi-ai pus puşca pe umăr o să sperii pe cineva... Păzeşti podul de şoareci. Treaba o fac cei tineri. Azi-noapte s-a auzit iar tunul : bum, bum !... Inima mi se rupea ! Pier băieţii, Spase, mor, sărmanii de ei !...

Spas făcu un gest din mînă şi, mînat de suferinţa lui, îşi zicea să plece, dar se întoarse cîţiva paşi şi spuse :

— Nu-i chiar aşa, moş Ivane, nu-i aşa. Tinereţe, zici... Nu merge aşa — rochiile astea scurte, ciorapii de mătase, albeaţă şi roşaţă — nu merge aşa, nu. Să pună un ban de o parte — asta-i. N-au avut încotro, d-aia au făcut-o părinţii învăţătoare.

— Vorbeai de învăţătoare...

Cum Spas o luase la picior în sus, Gherghilan se uită în urma lui, îl apucă necazul şi spuse :

— Uite, la el... Ce gogoman !...

Supărat, cufundat în gînduri, chinuit de suferința lui, Spas se grăbea și nu-și dădu seama cînd trecu pe lîngă primărie și mai tîrziu prin fața bisericii. Se gîndea mereu la învățătoare. Din satul de munte de unde războiul îl aruncase aici, ajunsese acum membru în comitetul școlar și, din obișnuință, dar și din dorința de a năpăstui pe cineva — avea beteșugul ăsta — urmărea necontenit fiecare mișcare a învățătoarei. Băgase de seamă că întîrzia la ore și că elevii nesupravegheați își făceau de cap în curtea școlii. Învățătoarea citea multe cărți, cînta la ghitară, se îmbrăca în costume țărănești și se plimba cu fetele din sat. Scria și primea multe scrisori. Se ducea des la primărie și sta de vorbă cu slujbașii. Odată veniseră niște orășeni și el o văzuse cum fuma cu ei. Toate astea Spas le înșirase cuvînt cu cuvînt pe trei pagini și intenționa să trimită scrisoarea inspectorului. Dar cum a patra pagină era încă goală și era păcat de hîrtie, hotărî să completeze scrisoarea și pe urmă s-o trimită.

Dinspre marginea satului se auzea un cîntec și Spas își încordă auzul să-l asculte. Părea să fie un cîntec osășesc, cai și chipiuri albe se zăreau în capul uliței. Trecea o unitate militară ; ceva foarte obișnuit, pentru că șoseaua care tăia satul ducea spre front. De aceea era podul păzit de voluntari. Spas se decise să afle totul, dar totul, și porni, fără zăbavă, într-acolo.

La marginea satului, pe o poiană întinsă, văzu vreo sută de soldați, ba chiar mai mulți, care descălecaseră și plimbau caii ținîndu-i de căpăstru.

Unii soldați înfigeau în pămînt țăruși pe care întindeau frînghii, iar alții săpau gropi în care să facă focul pentru bucătării. O pereche de pinteni zăngănea cu țîrîit de greier. Spas întoarse capul : un ofițer venea drept spre el. Era fără sabie, mer-

gea răscrăcărat ca toţi cavaleriştii, într-o mînă ţinea cravaşa cu care lovea în carîmbul cizmei. Era tînăr, lat în spate, ba chiar frumos.

— Ostaş, de unde eşti ? îl întrebă el pe Spas.

Spas se uită la flăcăul căruia nu-i răsăriseră bine tuleiele, de două ori mai tînăr decît el, şi-i răspunse soldăţeşte :

— De aici, domnule sublocotenent. Păzim podul.

— Hm... bine. Pe învăţătoare o cunoşti ? O cheamă Lina, nu-i aşa ?

— N-o cheamă Lina, domnule sublocotenent. O cheamă Anghelina.

Sublocotenentul rîse.

— Bine, bine. Poţi să mă duci pînă la şcoală ?

— Să vă duc, domnule sublocotenent.

Fără a zăbovi, Spas îşi aruncă puşca pe umăr şi o luă înainte. A înţeles numaidecît cum stă treaba şi clocotea de ciudă, dar n-avea încotro, mergea fără să întoarcă deloc capul, auzea numai pintenii cum zăngăneau şi la fiecare doi paşi — o lovitură de cravaşe pe carîmbi. Se apropiaseră de şcoală. La fereastra deschisă apăru mai întîi rochia roşie a învăţătoarei, apoi faţa ei cu ochii negri şi pleoape negre. Se uita spre ei zîmbind, nu-i recunoscuse încă, dar nu-i lipsea niciodată zîmbetul pe buze. Deodată scoase un ţipăt, o zbughi afară şi, alergînd cît o ţineau picioarele, strigă :

— Mitio ! Mitio !

— Lina ! strigă ofiţerul cu braţele întinse şi o luă înaintea lui Spas.

Se ţineau de mînă, se priveau plini de bucurie, vorbeau amîndoi odată. Pe urmă, tot aşa, mînă-n mînă, au intrat în şcoală.

Spas freca amnarul ca să-şi aprindă o ţigară. Nu se-ntîmplase, chipurile, mai nimic, dar mîinile lui tremurau. „Frumos, frumos — îşi spunea el. Vedem

noi.“ Toate astea le va adăuga în scrisoarea către inspector, aşa că pagina goală o să fie poate prea puţin. Dar la toate astea o să se mai gîndească. Acum trebuie să culeagă ceva informaţii despre soldaţi, ca să aibă ce raporta majorului. Îşi aruncă puşca pe umăr şi se întoarse în sat.

Noaptea tîrziu Spas patrula pe uliţele satului. Cantonamentul soldaţilor, care pînă mai adineauri zumzăise ca un roi de albine, se potolise de mult ; acum satul dormea. La o singură casă se vedea o fereastră luminată ; era învăţătoarea şi, alături de ea, ofiţerul. Spas mai dădea cîte o raită primprejur, dar se întorcea numaidecît şi nu-şi lua ochii de la fereastra luminată. Cum ofiţerul nu ieşea, Spas se necăjea tot mai mult şi credea că va avea totuşi îndrăzneala să facă ceea ce-i trecuse prin cap. De ce să nu-i spun ? îşi zicea el. Domnule sublocotenent, o să-i zic, să mă iertaţi, nu trebuie să vă simţiţi jignit... dar fata e tînără şi oamenii vorbesc... Nu merge aşa, păi cum !“

Deodată o uşă se trînti, doi oameni stau de vorbă, apoi pintenii zornăiră pe scări. Spas se ascunse în umbra gardului. Era lună plină şi se vedea ca ziua. Ofiţerul şi învăţătoarea veneau ţinîndu-se de mînă. Ofiţerul purta la piept un buchet mare de trandafiri albi — acelaşi pe care moş Gherghilan îl oferise astăzi învăţătoarei. Zîmbea el, zîmbea şi ea. Pe urmă se opriră şi, lipiţi unul de altul, priveau spre cer. Şi Spas se uită în sus şi se lovi de zîmbetul blajin al lunii.

Învăţătoarea şi ofiţerul ieşiseră pe poartă şi se opriseră. Vorbeau încet. Spas auzi apoi un plînset. Ea plîngea. Cum putuse numai cu cîteva clipe în urmă să rîdă şi acum să plîngă încet şi atît de jalnic. Ce plînset, să-ţi rupă inima, nu alta. Ea ţinea o mînă

pe umărul ofițerului, cu capul aplecat pe pieptul lui. Tremura din tot corpul, ca o păsărică.

— Ah, Mitio, Mitio...

— Nu plînge, Lina. Crezi că toți cei care pleacă la război trebuie să moară ? O să ne vedem iarăși...

— Ah, Doamne, Doamne...

Spas asculta înfiorat. Mii de ace îi sfredeleau corpul, simțea că se sufocă. Asculta, dar nu mai auzea, nu mai vedea nimic. Băgase doar de seamă că ceva alb alunecase între învățătoare și ofițer și căzuse moale la pămînt. În aceeași clipă pintenii ofițerului zornăiră pe uliță, iar învățătoarea trecu pe lîngă Spas. Se clătina ca bolnavă și copleșită de durere intră în casă. Spas ieși din umbră, veni la locul pe care stătuseră cei doi îndrăgostiți, se aplecă și se uită : pe pămînt zăceau împrăștiați trandafirii cei albi. Buchetul ofițerului căzuse, dar nici unul din ei nu băgase de seamă. Spas ridică un trandafir, dar, deodată, parcă săvîrșise un mare păcat, îl puse ușor jos, acolo de unde îl luase. Apoi se ridică și începu să bată drumurile satului.

Dimineața în zori, încă înainte de răsăritul soarelui, Spas ședea iarăși afară pe bancă. Posomorît și îngîndurat, nu se mai uita la grădina lui Gherghilan, ci privea undeva înainte. În acest timp Radoi, voluntarul cel mai blînd și mai cumsecade, mătura în fața casei cu mătura cea mare. Mătura se apropia acum de locul în care erau risipiți în praf și paie vreo zece trandafiri albi, aproape ofiliți. Era gata să-i mături cînd Spas ridică mîna și strigă :

— Stai ! Acolo să nu mături ! Lasă florile așa cum sînt !

Radoi se opri mirat.

— Ți-am spus, acolo să nu mături.

— De ce ?

— Așa. Spas adăugă mai moale : Ascară doi tineri s-au sărutat acolo. Și-au luat rămas bun. Lasă floarea așa cum e.

Radoi se supuse, mătură mai departe, lăsă apoi mătura și uitîndu-se mereu acolo unde se uita și Spas — micul spațiu rotund în care zăceau trandafirii — se așeză alături de Spas și spuse :

— Zi acu, camarade, ce-a fost aci...

Cu o voce pe care Radoi n-o auzise niciodată pînă acum, stinsă și blajină, Spas povesti tot ceea ce se întîmplase ascară, vorbă cu vorbă. Cu cît povestea mai mult, cu atît mai des Radoi dădea din cap și ofta.

Trecuseră două-trei săptămîni, trecură chiar mai multe. Învățătoarea primea multe scrisori și scria multe. Odată — așa i-a spus lui Spas mai tîrziu — primise o scrisoare și după ce a citit-o a început să plîngă, să-și smulgă părul, a leșinat. A doua zi s-a urcat într-o căruță și a plecat.

Fugărit de boala și de suferința lui, Spas umbla prin sat. Într-o zi trecu pe lîngă zidul de piatră și, de sus, îl strigă Gherghilan. Sta în picioare după tufele de trandafiri care își scuturaseră de mult florile și acum, verzi și încolăcite ca murele, atîrnau de-a lungul zidului. Aplecîndu-se peste ele, îngrozit, cu fața încordată, Gherghilan îi spuse :

— Spase, ce s-ntîmplat, Spase ! L-au ucis, l-au ucis pe ofițerașul ăla, logodnicul învățătoarei. Ah, ne pier băieții, Spase, pier, sărmanii de ei !...

Ce-ar fi putut să spună Spas ? Acum era și mai grăbit, ar fi vrut nu să meargă, ci să alerge. O rană îi rodea sufletul. De ce a trebuit să cadă pe capul acestui băiat bun o nenorocire atît de cumplită ? De ce, se întreba Spas, de ce ? Scrisoarea către inspector o rupsese de mult și o aruncase de pe pod. Nu se așteptau la nimic bun. Scrisorile pe care le primea

de-acasă îl aruncau în desnădejde, războiul nu se mai sfîrşea. Boala i se agravase într-atîta, încît trebuia să umble, să umble ca scos din minţi.

Învăţătoarea s-a întors. S-a întors toamna, la începutul anului şcolar. Era îmbrăcată în negru, faţa ei era palidă, ochii priveau pironiţi în pămînt. Cînd trecea prin faţa băncii pe care şedeau Spas şi Radoi, le da bineţe, dar acum nu le mai zîmbea. Spas sărea ca ars şi începea iarăşi să umble, iar Radoi, care avea doi fii pe cîmpul de luptă, ofta şi ochii i se umpleau de lacrimi.

Învăţătoarea trecea podul şi apoi mergea pe lîngă zidul de piatră. Mergea cu capul plecat şi nu mai privea în sus. Dar şi tufele de trandafiri, acum prăfuite şi negre ca spinii, erau de mult uscate.

PRIETENUL

Ca toţi caii din companie, nici el n-avea nume. Toţi îi ziceau „calul comandantului companiei“ sau simplu, „calul cenuşiu“. Încă din prima zi de mobilizare se vedea că e foarte blînd, dar chinuit şi agitat, poate pentru că îşi schimbase locul. În timp ce caii ceilalţi, animale de ţară aproape sălbatice, se obişnuiseră cu viaţa cea nouă şi rumegau cu lăcomie, unii se grăbeau să-şi arate năravurile rele — dădeau din picioare sau mişcau — calul cenuşiu se oprea descori din rumegat, picotea cu capul peste fîn, uneori tresărea şi se uita, ciulind urechile, parcă ar fi aşteptat pe cineva. Cînd era dus pe undeva, pornea bucuros, crezînd poate că pleacă acasă ; se întorcea supus, dar fără tragere de inimă. O dată scăpase din căpăstru, dar nu fugise, ci se oprise lîngă un grup de copii care se jucau prin apropiere. Copiii îşi schimbară locul de joacă, dar el se duse după ei. Văzînd ce fel de cal este, copiii l-au prins şi l-au adus înapoi soldaţilor. De bună seamă era deprins să aibă de-a face cu copii, cu acei copii care îl mîngîiau în casa neştiută de unde l-au adus aici.

Comandantul companiei era un tînăr, devotat cu trup şi suflet treburilor sale, permanent ocupat. Ţinea cuvîntări ostaşilor, îi controla, le dădea ordine

și dispoziții, întotdeauna de pe cal. Dar, ca orice infanterist, avea nevoie de cal numai ca să nu facă marșurile pe jos. Îndată ce descăleca, uita numaidecît de cal. N-avea ochi și urechi decît pentru companie. Oricum, era mulțumit de cal, animalul era frumos, avea o ținută distinsă, așa că nimeni nu putea să-l ia în rîs. Calul făcea tot ce i se poruncea ; dacă trebuia să alerge în galop, alerga pe orice teren, dacă trebuia să stea pe loc, rămînea ca pironit. „Dacă-l împingi într-o rîpă — spunea comandantul cu mîndrie — nu trebuie să te tocmești prea mult cu el, că sare."

Poate că animalul arăta atîta rîvnă nu numai pentru că era, de felul lui, blînd și ascultător — dar, cine știe ? — în speranța că acești oameni străini, în mîinile cărora căzuse, vor pune poate o dată capăt glumelor făcute pe socoteala lui și-l vor lăsa să plece acasă. Dar marșurile nu mai conteneau, zilele treceau, treceau lunile și fiindcă era vreme de război, păreau ani nesfîrșiți. Calul uitase tot ce fusese mai înainte, își pierduse speranța că se va mai întoarce vreodată acasă și, cum ostașii îl îngrijeau bine, se simțea legat de ei, se deprinse cu viața cea nouă și se potolise. În timpul marșurilor, cînd coloane nesfîrșite și ostenite străbăteau cîmpiile de la un orizont la altul, cînd fiecare om credea că a intrat în veșnicia fără-nceput și fără de sfîrșit, calul se simțea totuna cu această mare mulțime, îndura osteneala odată cu ea, se odihnea cînd se odihnea și ea. Cînd soldații porneau iar, el știa că va trebui să meargă, urma cu înțelepciune pașii soldatului din fața lui, se abătea din drum cînd se abătea și el, sărea peste un șanț acolo unde sărea și ostașul. Cînd se făcea liniște și răsunau comenzile, ciulea urechile, presimțea parcă ceva și privirea lui se îndrepta spre partea de unde cădea cu zvon sinistru primul obuz.

Totul a mers bine pînă cînd calul a început să se împiedice foarte des. O dată chiar a căzut pe picioarele din față și a rămas așa nemișcat, pînă cînd comandantul și-a scos picioarele din scara șăii. Altă dată, cînd trecea pe un podeț îngust — și comandantul făcuse bine că descălecase și o luase înainte — unul din picioarele din spate călcă pe de lături, calul se răsturnă și căzu în pietrișul de dedesubt, de la o înălțime de cel puțin doi-trei metri. Totul era așa de groaznic, încît comandantul nici nu se uita, credea că animalul s-a prăpădit și că de acum înainte va trebui să meargă pe jos. Dar soldații au scos repede calul — unul îl încălecase chiar. Tremura din tot corpul, zgîriat pe picioare, dar viu și nevătămat.

I-au cercetat cu băgare de seamă ochii și au constatat că unul din ei, bolnav de mai multă vreme, nu mai vede deloc. Iată de ce calul se împiedica atît de des. „Nu mai vede bine — spuse comandantul. E mai bine așa. Nu se mai sperie." Ostașii au început să-l îngrijească și mai bine. Iar noaptea, cînd comandantul n-avea motive să se depărteze de coloană, se putea moțăi și în șa. Ostașii țineau căpăstrul și conduceau calul, să nu se împiedice.

Dar boala trecu repede de la un ochi la celălalt și calul orbi. Îi făceau semne cu mîna, înaintea ochilor, dar nici nu tresărea și nici nu clipea. Pupilele lui erau stinse, întunecate, pline de durere. Comandantul nu-l mai putea călări. I-am scos frumoasa lui șa englezească, cioltarul moale din fetru galben, zăbalele și fruntarul în formă de inimă cu o minge de metal deasupra. I-au aruncat pe spinare un căpăstru și un samar vechi, zdrențuit, l-au încărcat cu două butoiașe, și calul cenușiu, „calul pe care mai înainte îl călărea comandantul", deveni „sacagaiul". Adică de-acum

înainte purta apa. N-avea grai să spună ce are pe suflet, dar, judecînd după înfățișarea lui, își începuse noua slujbă tot așa de supus și ascultător. Căpătase un alt năravș și ostașii puteau astfel să-l recunoască de departe: în mers ridica foarte sus capul, pentru că îi era tot una unde calcă, dar vrea să simtă bine întins căpăstrul cu care era condus. Era mulțumit că se află printre soldați. Și ei erau mulțumiți că-l vedeau. Uneori se aflau pe poziții. Ca să aducă apă trebuiau să meargă departe, calul lipsea cîteva ceasuri, se lovea de copaci, se împiedica, dar asta nu era mare lucru. Groaznic era că nu știa unde se află, credea că fusese despărțit pentru totdeauna de soldații alături de care dorea așa de mult să rămînă. Cînd ostașul care îl conducea venea înapoi pe poziție cu butoiașele pline, el nu știa încă unde se află, dar îndată ce auzea larma soldaților care începeau să zdrăngăne bidoanele, ridica puțin capul, își încorda auzul spre acea parte, privea într-acolo cu pupilele stinse și, zguduindu-și tot corpul, nechezea scurt și înecat. Apoi urma destinderea, nu mai mișca, se liniștea cu totul.

În timpul armistițiului, compania a stat în cantonament. În apropiere au fost săpate tranșee adînci, în care soldații trebuiau să coboare la nevoie. Era în aprilie și caii erau lăsați să pască în voie. Atunci se întîmplă că bietul cal orb, pe cînd păștea, căzu într-o tranșee. Primul îl văzu comandantul, care întîmplător se plimba de-a lungul tranșeelor unde soldații nu prea mergeau. Animalul era îngrozit. Nu știa de cîtă vreme se afla acolo, nu știa unde este, ce prăpastie era asta din care nu putea să iasă și nici să se răsucească, se lovea cînd de un perete, cînd de altul, acoperit complet de praf. De chinuri și teamă calul asudase. Comandantul strigă soldații — au venit cel puțin douăzeci de oameni. Îndată ce-i auzi,

calul se potoli, nu se mai mişca şi-i lăsă, cu toată încrederea, să facă cu el ce vor. Îl apucară, care de un picior, care de cap sau de coadă şi-l scoaseră afară. Apoi îl legară de un pripon şi calul începu să pască numaidecît, de parcă nimic nu se întîmplase, dar sta întors şi ciulea urechile ca să poată auzi vocile soldaţilor.

Armistiţiul se termină şi războiul începu iar. În companie se făcea numărătoarea, ca să se ştie cîţi sînt, să plece toţi cei sănătoşi şi apţi, iar cei inapţi, care nu sînt decît o povară, să fie lăsaţi aici. Veni vorba şi de calul orb.

— Să-i scoatem căpăstrul şi să-l lăsăm să pască. Să-l părăsim şi cum o vrea Dumnezeu, spuse unul din ofiţeri.

— Mai bine să-l dăm unui ţăran, spuse altcineva. O treabă tot o să-i facă. O să aibă grijă de el.

Comandantul batalionului, care se afla întîmplător aici, avea altă părere, nu pentru că n-avea inimă, ci pentru că arşiţa îl făcuse apatic. Îşi amintea numai ceea ce recomandau medicii veterinari în astfel de cazuri.

— Domnilor, spuse el, să-l împuşcăm. Să nu se chinuie.

Soldaţii care şedeau în apropiere începură să se agite.

— Domnule maior, zise unul care se roşise ca para focului, pentru că îşi da seama că nu va putea spune totul. De ce să-l împuşcăm ? Daţi-ni-l nouă, avem noi grijă de el.

— Daţi-ni-l, domnule maior, strigă altul. Am plecat cu el, să ne întoarcem cu el.

S-a decis să-l ia cu ei, pentru că de fapt asta era dorinţa tuturor, ofiţeri şi soldaţi. N-au făcut decît o schimbare : au aruncat butoiaşele, de care nu mai

aveau nevoie, și au încărcat pe calul alb gloanțe. Putea să facă și treaba asta.

Cîteva zile mai tîrziu, pe o arșiță necruțătoare, la Smol, pe valea Vardarului, o bătălie aprigă era în toi. Pe livezile de dud șrapnelele cădeau ca grindina, poienile și ogoarele erau în flăcări. Prin fum și în arșiță, pîlcuri compacte de soldați se tupilau sau înaintau în șiruri lungi, secerători negri, arși de foc. În jurul lor lanurile erau în flăcări. Rănit greu, comandantul companiei fusese dus de doi soldați în spatele frontului. Amîndoi dispărură apoi ; unul fusese rănit, iar celălalt ucis. Comandantul rămăsese singur. Nu putea să umble. Spera să-și găsească aici ordonanța și calul, dar nu era nimeni. Cine să-l audă ? Cine o să-l salveze ? În orice clipă putea să fie atins și ucis de un glonte sau de o grenadă. Deodată, în fumul împrăștiat de iarba care ardea, apăruse un cal încărcat cu gloanțe, după el încă unul și în urma lor un soldat. Cel rănit recunoscu numaidecît calul de dinainte — îl văzu mergînd cu capul sus, cu un calm straniu în această grozăvie. Era el, calul cenușiu, calul cel bun și orb !...

— Marine ! Marine ! strigă comandantul care recunoscuse și pe soldat. Vino aici, mai repede ! Adu și caii, și caii !

Soldatul se apropie, se înfioră văzînd sîngele care curgea din rana comandantului și nu știa ce să facă.

— Adu calul aici ! — porunci comandantul. Dă jos gloanțele și samarul !

Într-o clipă calul a fost despovărat.

— Așa, spuse comandantul. Gloanțele le încărcați pe calul meu, cînd o să-l aducă. Ajută-mă să încalec.

Ostașul — un bărbat trupeș și zdravăn —, nu-l ajută, ci-l luă pe brațe și-l așeză pe cal.

Recunoscuse oare glasul comandantului sau pentru că era ascultător de felul lui, dar calul orb pornise înviorat și mergea în direcția indicată de comandant.

„În sfîrșit ! își spuse comandantul. Mai sînt primejdii, dar o să ajungem..." Printre miile de gînduri care îi treceau prin mintea chinuită, unul singur îl făcea să se înfioare de bucurie : ce întîmplare, să fie scos din încurcătură de calul ăsta, vechiul său prieten. Nefericitul orb !...

Avea senzația că iese dintr-un cuptor, iar nu de pe pămîntul solid și tare, Șrapnelele cădeau mereu. „Șrapnele ! gîndea ofițerul. I se întunecase înaintea ochilor. Lebede ! Lebede albe, groaznice !" Calul fornăia de mult fum. Atunci ofițerul tresărea și se înviora. Un trosnet puternic se auzi deasupra lor, genunchii calului se îndoiră, gata să cadă, dar făcu o sforțare și porni înainte. Bătălia, care vuia ca un uragan, rămăsese departe în urmă.

— Unde sînteți rănit ? întrebă un medic care apăruse ca din pămînt, însoțit de cîțiva sanitari. Căpitane, oprește !

Căpitanul opri. Simțea că e sleit.

— Unde sînteți rănit ? întrebă medicul din nou.

— Nu știu, doctore. Mi se pare că am piedut mult sînge.

Doctorul se uită la ofițer, apoi la cal și spuse :

— Dar și calul e rănit ! Dați-l jos cu atenție, spuse el sanitarilor.

În aceeași clipă ofițerul se îngălbeni, se clătină pe picioare, gata să se prăbușească dar soldații îl prinseră de brațe. Căzuse în nesimțire. L-au dus în cort și l-au întins pe o masă lată.

După o săptămînă-două, comandantul era într-un spital. Totul mergea spre bine. După buna dispoziție a ordonanței lui, se vedea că este în afară de orice pericol, că se va înzdrăveni. Din clipa cînd căzuse

în nesimțire, nu-și mai aducea aminte de nimic. Despre cele întîmplate mai tîrziu îi povestea acum ordonanța. Îi povestea cum îl dăduseră jos de pe cal, cum îl așezaseră sub cort.

— Și calul ? întrebă comandantul. Ce s-a întîmplat cu el ? Era rănit.

— A murit, domnule căpitan.

— A murit ? Cînd ? Unde a murit ?

— Chiar acolo, la punctul de urgență. Eu am venit numaidecît după dumneavoastră. După ce v-au dat jos de pe cal, un soldat a încercat să-l ducă, dar a căzut și a murit acolo. Fusese foarte rău rănit.

Comandantul tăcu. Fiori îi străbăteau prin răni. Își puse mîinile sub cap și rămase pe gînduri, cu ochii pierduți înainte.

INIMĂ DE FEMEIE

(1935)

TATĂ ŞI FIU

Matache din Preseļi, unul din ţăranii cei mai bogaţi de prin aceste locuri, se întorcea de la Balcic, unde mersese în port. După ce intră în cîmp părăsind oraşul cu dealurile din jurul lui, albe ca varul, îşi scoase căciula, ca să-l bată boarea răcoroasă a serii şi oftă din greu, parcă şi-ar fi scos funia de la gît. Nu-i plăceau uliţele înguste ale oraşului cu caldarîmul încins de soare, îngrămădeala şi zăpăceala din jurul magaziilor de pe ţărmul mării, unde oamenii se sufocau de arşiţă ca într-un cuptor. Toate astea erau acum departe şi Matache lăsă caii să meargă în voie, să se hodinească şi să-şi adune gîndurile.

Dar a înţeles curînd că şi aici trebuie să fie cu băgare de seamă şi să ţină zdravăn hăţurile în mîini, pentru că toate căruţele care zdrăngăneau în urma lui şi voiau să-l întreacă îi speriau caii, care smulgeau brusc căruţa şi încercau s-o ia la goană. „Uite la el, nepricopsitul, se gîndi Matache, trăgînd tare de hăţuri ca să oprească cei doi cai puternici, de ce se mai ţinea ; se lua, omu', la întrecere. De asta caii se sperie aşa de tare !“

Nebuniile fiului său îl făcuseră să lase tabieturile şi să meargă chiar el la oraş. Cu cîteva zile în urmă fiul lui venise de la oraş şi, cînd îi ceru banii pentru

grîul pe care-l vînduse, el îi spuse că i-au ieşit înainte tîlharii şi l-au jefuit. Frumoasă treabă ! Că pe vreme de toamnă, cînd mergeau oamenii în port, le ieşeau în cale tîlharii şi făceau jafuri, aşa era. Dar Matache nu prea credea pentru că vedea cum fiul lui nu îndrăznea să-l privească în ochi, tăcea, se uita în pămînt şi se gîndea la ceva. Altceva era aici. Nu o dată Matache băgase de seamă că, ori de cîte ori fiul lui vărsa baniţele în căruţă, ca să meargă în port, le vărsa pline cu vîrf şi îndesat, cu o palmă peste buze, cu grîu ca aurul. Dar negustorului îi dădea baniţele fără vîrf, ci netezite cu răzuitoarea. Unde mergeau banii din grîul care prisosea ? Şi nu erau bani puţini. Lui Matache nu-i era atîta de bani — avea destui, dar se temea ca flăcăul să n-o fi luat pe un drum greşit. Mlădiţa trebuie îndreptată cînd încă e mlădiţă.

Matache voia să descopere adevărul cu dibăcie şi fără grabă. Dar odată, cînd văzu cum fiul său toarnă iarăşi în căruţă baniţe foarte pline, mai pline ca niciodată, se supără, începu să strige şi, cu toate că nu era pregătit de drum, ceru şuba şi plecă chiar el.

În oraş nu întrebă la ce preţ se vinde grîul. Dădu o mostră lui Mihai, mijlocitorul său, şi după ce goli căruţa şi trase la han, primul lucru ce făcu a fost să-l descoase pe Temelco, hangiul. Dar Temelco nu-i spuse nimic. Atunci Matache porni prin oraş, prin băcănii, prin cafenele şi după negustori — i-a luat la rînd, pe toţi cei care-l cunoşteau şi pe el şi pe fiul lui. Îi descoase de departe, precaut, aduce vorba de jafurile la drumul mare, se uită, ascultă : nimeni nu-i spune nimic. Nu se aştepta să audă laude pentru fiul lui, dar numai laude a auzit. „Pentru că-s om bogat şi am un nume bun — îşi zicea el, — toţi şi-au înghiţit limba şi mă mint !“

De asta, după ce se-ntoarse la han, aproape leşinat de prea multă arşiţă, se năpusti iarăşi asupra lui Temelco.

— Bai Matache, se apăra hangiul. Cel de sus vede. Crezi că am vreun interes să te mint? Ţi-am zis o dată: fiul tău, Matei, îşi vede de treabă. N-am văzut şi nici n-am auzit nimic rău. Unde să meargă? Oraşul nu-l încape, vinde marfa şi p'aici ţi-e drumu. I-am zis o dată: „Stai şi tu oleacă, măi Matei, să mai răsufle caii, ai timp destul". Da' el, nimic... se cară...

Matache nu-i dă crezare, dar n-avea ce să spună. „Vulpea pică ea la capcană", îşi zicea el încredinţat că aici se ascunde ceva. Dus pe gînduri, băgă de seamă că e aproape de pădurea de la Ilanlîc care, cu toate că era tînără, cu arborii subţiri şi rari, era plină de primejdii şi jafurile se făceau tocmai aici. Matache îşi roti ochii în jur, văzu că nu e nimeni şi dădu bici cailor. Încetul cu încetul îl cuprinse o teamă cumplită, încît crezu din toată inima că fiul său fusese jefuit aici, în pădurea de la Ilanlîc. Nu-şi veni în fire decît după ce ieşi din pădure, ar fi vrut să-şi scotocească prin minte, dar era prea ostenit şi, cum era singur pe drum, lăsă caii în voie şi începu să moţăie. În cîteva clipe, fără să-şi dea seama, adormi.

Iar caii mergeau încet şi liniştiţi. La un loc se abătură din drumul lor şi o luară pe altul, care ducea mai la o parte, dar Matache dormea mereu. Caii merseră încă destulă cale. Căruţa se opri apoi brusc, Matache tresări şi se trezi. Ca orice om care se trezeşte din somn, nu-şi dădea seama unde se află. Vedea în faţă o clădire mare, cu ziduri nalte, pe care n-o văzuse niciodată. Caii rămăseseră ca pironiţi. O femeie tînără se uita la el şi rîdea.

— Ce sat e ăsta ? întrebă Matache şi începu şi el să rîdă. M-am rătăcit.

— Satu-i în faţă, spuse femeia. Aïci e hanul, hanul de la Antimovo. Dar dă-te jos, avem de toate, poftim la noi !

„Caii cunosc drumul !“ — se gîndi Matache, care se grăbea să intre în han şi rămase la aceste gînduri. Deshămă caii şi intră în cîrciumă, călcînd cu greutate şi bună-cuviinţă, aşa cum se cădea unui om cu numele şi bogăţia lui. Matache nu vrea să admită că la anii lui îl mai putea ademeni o femeie, oricît de frumoasă ar fi ea.

În cîrciumă nu erau decît doi-trei oameni, care, aşa cum şedeau, au întors capul să-l vadă. În spatele tejghelei sta femeia, roşie ca focul, zîmbind şi acum. Un alt ţăran, o namilă de om, bărbos, şedea pe banca de lîngă tejghea şi, sprijinit de perete, picotea.

Deodată, unul din ţărani, unul mărunt de stat, alb ca un morar, se ridică, se apropie de Matache clipind mărunţel din ochi cu pleoapele-nroşite.

— Mă, Matache, măi camarade, tu eşti, mă ? Bine-ai venit ! Păi cum !... Nu mă cunoşti ? Sînt Kiro, Kiro Kotoman, zic eu pînă nu zici tu. Am făcut armata amîndoi, ţii minte ? primul contingent, compania a opta de infanterie din Varna. Fir-ar să fie ! Vino, de şezi, Vasilca, vină şi curăţă aici.

Matache se aşează lîngă ţărani.

— Ştiţi voi cine-i ăsta, îşi întrebă Kiro prietenii, mîndru şi foarte solemn, e Matache din Preselţi. Uitaţi-vă bine la el. Poate să ne cumpere pe toţi. cu Antimovo cu tot. Are omu' destul, i-a dat Cel de sus. Iorghiş, ce-i Iorghiş pe lîngă el ! Un ţigan. Da', măi Matache, cum ai picat aici ?

Matache aproape nu-l asculta. Se uita la hangiţa care, cu mînecile suflecate, curăţa masa. Era o femeie

zdravănă și frumoasă, cu ochii negri, sprîncenele arcuite. Și zîmbea mereu.

„Femeia asta, se gîndea Matache, sau rîde încă pentru că m-a văzut cum dormeam în căruță, sau poate nu sînt chiar atît de bătrîn, de se uită așa la mine !“

Kiro Kotoman nu-l lăsă prea mult la gîndurile lui :

— E, amice, zi, cum de-ai picat aici ?

— Cum, caii m-au adus, spuse Matache și se-nveseli deodată. Am fost în port. După ce-am trecut pădurea de la Ilanlîc, am ațipit. Cînd s-au abătut caii din drum, cînd au ajuns aici — nu știu. Mă trezesc, și ce-mi văd ochii : ia, femeiușca aia din față !

Țăranii au rîs cu gura mare, ca să facă cinste oaspetelui nou venit. A rîs și hangița.

— Caii cunosc mai bine drumul decît oamenii, zise ea.

Rîsetele puternice au trezit pe țăranul bărbos care picotea în ungher, el căscă și-și netezi barba cea albă.

— 'neața, Kalmuk ! îl salută Kotoman, cu toate că era pe înserate.

Kalmuk nu se uită la el, ci la Matache și spuse :

— Bine-ai venit, ca oaspete ! Și-și netezi iar barba.

Matache a cerut vin. Kiro devenise acum mai vorbăreț.

— Să-ți zic, Matache, să nu te miri deloc că te-au adus caii aici. Anu' trecut, Dimo Rainov, Dragan și Pavli, antimoviceni de-ai noștri, tu nu-i știi, fac multă politică... Cum zic, vin aici și de aici trebuiau să meargă la oraș. Era o iarnă... Zăpada pînă la genunchi. Se întunecase, da' ei, să plece și nimic mai mult. Pornesc, luptă cu viscolul, nici tu drum, nimic. La o vreme apare o fereastră luminată, cred că se află în vreun sat, cînd colo tot hanul de la Antimovo. I-am tras atunci un chef, pînă în zori. Nu-i așa,

Vasilco, ţii minte ? se adresă el hangiţei. Cum să nu ţii minte, doar tu le faci farmece !

— Ia mai taci, moş Kiro, ce farmece, spuse hangiţa. Barem tu eşti bătrîn, de capul tău alb nu se prind farmecele.

Kiro făcu din ochi către Matache, se aplecă la urechea lui şi-i şopti :

— O vezi ? Aşchie din trupu maică-si, bătrîna Sarandoviţa ; şi ea era la fel. Era ca asta, plină, frumoasă. Paşa dacă trecea pe drum, se oprea şi bea cafea ca s-o privească. Şi asta-i ca ea. S-a măritat, dar i-a murit bărbatu. Acu-i văduvă.

În faţa hanului nişte căruţe au hurducăit şi s-au oprit. Vreo cincisprezece-douăzeci de ţărani au coborît şi au intrat în cîrciumă. Văzîndu-i, puteai să-ţi dai seama care de unde vine. Uite-i pe ăştia, cu calpace mari şi dulămi roşii, bărbaţi mătăhăloşi, păroşi. Sînt socotiţi a fi cam sălbatici şi oamenii le zic „vîiaci“, pentru că vorbesc cu „va“ : „Ivane va !“ „Vino va !“ ăia cu poturi negri, cu ilicuri negre şi jambiere scurte sînt din Babadag. Sînt cruzi şi puşi mereu pe ceartă. Iar cei cu poturii albi şi abale albe sînt toţi de prin satele cele mari, oameni aşezaţi şi foarte şireţi. Toţi sînt veseli, anul a fost bun, buzunarele lor sînt pline. Acu' s-o vezi pe Vasilca alergînd şi foindu-se. Îi scînteiază ochii, i-au înflorit obrajii şi e mai frumoasă ca un bujor !

Matache se-nveselise peste măsură. Nici prin cap nu-i trecea şi nici poftă n-avea să plece. Iar cînd din grămada de „vîiaci“ cineva începu să cînte din caval, Matache se muie de-a binelea, parcă cineva îl legăna. „Bani, pămînt, bogăţie — îşi zicea el — totu-i zadarnic ! Ce frumoasă e hangiţa asta !“

Deodată Matache se sculă cît era de mare. Toţi amuţiră şi se uitau la el pentru că de la bun început

au înțeles că omul ăsta, prin înfățișarea lui și prin toate, era mai altfel decît alții.

— Bravo, măi băiete ! strigă Matache către fluieraș. Ascultă, lelișoară, dă fiecăruia ce-i place, de la mine. Eu cinstec pe toți !

Se așează la loc și nu se uita la nimeni, cu toate că toți se uitau la el. „E Matache, Matache din Preselți !“ își șopteau țăranii între ei. „Ăsta-i Matache va ? Cică-i foarte bogat, va ?“ „Lasă baniincolo, îi răspunse altul tot în șoaptă, uite ce om e... Ce frumos ! Bătrîn, da' ce bine se ține !“

Matache îi mai cinsti o dată și cîrciuma clocotea de voie bună. S-a-ncins o horă. Primul începuse Kotoman, apoi se prinse Matache, pe urmă ceilalți țărani de la masa lor. Matache juca greu, cu demnitate, așa cum joacă gospodarii la nunta fiilor lor. Iar Kiro cel pirpiriu, care se pierdea lîngă Matache, cînta plin de veselie :

Ce-o să-i fiu, ce-o să-i fiu
Lui Hristu Bîrduc ?
Tra-la-la, tra-la-la.
Tra-la-la, tra-la-la.

La fiecare cuplet al cîntecului, țăranii, mai cu seamă vîiacii, scoteau răcnete grozave. Matache juca, o privea pe fata Sarandoviței în ochi și zîmbea. Și ea îl privea, și ea îi zîmbea. Toți zîmbeau și se uitau la Matache : nu pentru că îi cinstise — toți aveau bani să plătească, oricît ar fi băut —, dar le plăcea omul. Era un om cu inima largă, ăsta era lucrul de seamă !

Umbrele lungi de afară și boarea care năvăli prin ferestre și ușă arătau că se lăsase întunericul. Țăranii se ridicară să plece și la plecare fiecare din ei îi zguduia tare mîna lui Matache, ca unui vechi prieten. Și Matache se ridică de două ori, scoase banii și plăti. Dar nu pleca și cinstea iarăși,

— Noroc și bucuroși de oaspeți ! — ridica paharul Kalmuc, bea, apoi își netezea iar barba.

Afară ieșise luna. În cele din urmă Matache își zise că trebuie acum să plece, dar cînd scoase punga să plătească — nu mai avea bani. Și ținînd punga deschisă se uita la Sarandoviță.

— Și acu ? zise el.

— Ei, și... să am de luat de la un om ca tine.

— Te trece ! Te trece la catastif ! strigă Kotoman.

Matache se uită la Vasilca :

— Oare mă cunoști ?

— Păi te cunosc. Îl cunosc și pe Matei, nu-i așa că ți-e fiu ?...

— Caii cunosc drumul, se auzi glasul lui Kiro.

Matache era gata să spună ceva, dar își înghiți vorba. I se părea că fața rotundă a Vasilcăi se cam roșise. Deodată, călcînd sau nu în strachini, tună în mijlocul cîrciumii vocea ascuțită a Kalmucului :

— Noroc și bucuroși de oaspeți !

Matache plecă. Se urcă în căruță, zîmbea. Își luă rămas bun zîmbind mereu.

Ajunse acasă tîrziu în noapte. Îl întîmpină Matei și nu se miră cîtuși de puțin cînd la lumina lunii văzu pe fața bătrînului că acesta era foarte vesel. Matache coborî din căruță, aruncă hățurile în mîinile fiului său și zise :

— Matei, știi că m-au jefuit și pe mine ?

— Te-au jefuit ! Unde ? În pădurea de la Ilanlîc ?

— Nu, la hanul de la Antimovo.

Amîndoi, tată și fiu, se uită unul la altul. Flăcăul își lasă ochii în pămînt, iar Matache pornește spre casă zîmbind mereu.

ALBENA

Pe drumul care şerpuia între cîrciumă şi moara lui Horozov se oprise o căruţă. Părea gata de drum. Cu această căruţă doi jandarmi trebuiau s-o ducă pe Albena în oraş. Pe uliţe şi prin ogrăzi alergau femeile, curioase s-o vadă, după ce-şi lăsaseră baltă treburile de acasă, îşi legau în fugă broboada sau îşi trăgeau în jos, mînecile suflecate. Cei din moară se grăbeau şi ei s-ajungă la căruţă. Niciodată nu se grămădise acolo atîta lume ca acum, în preajma Paştelui. Sus pe deal se zărea casa Albenei de unde trebuiau s-o scoată jandarmii. Groaznicul omor făptuit acolo îi lăsase parcă semne pe dinafară. Dacă toate casele din jur erau văruite şi sclipeau de curăţenie, cu pereţii albi şi pervazurile albastre, casa Albenei era în deplină delăsare, murdară, cu zidurile crăpate, parcă lovită de trăsnet. Cei doi jandarmi stau afară, unul lîngă uşă, celălalt lîngă fereastră. Albena nu ieşise încă afară.

Despre multe lucruri, despre multe întîmplări, care altminteri ar fi trecut nebăgate în seamă, sau ar fi fost de mult uitate, oamenii îşi aduceau aminte şi le povesteau acum — pentru a cîta oară ? Fiecare era dornic să arate că a prevăzut şi presimţit ceva. Ţăranii care îşi aşteptau rîndul la moară de mai

multe zile socoteau că sînt îndreptăţiţi să susţină, numai din această pricină, că au fost martori oculari la cele întîmplate. Alţii povesteau cu multe amănunte unde şi în ce fel au stat în cutare sau cutare zi ; cum au început întîi să vorbească de berze, că anul ăsta au venit mai devreme ; cum pe urmă au fost să dea o raită prin ogoare care, spuneau ei, nicicînd n-au fost atît de verzi, că semănăturile erau prea dese şi grîul a răsărit atît de îndesat că au trebuit să dea drumul vitelor să mai bătătorească puţin pămîntul. Numai pe urmă — spuneau ei — Albena a apărut în ogradă, tocmai cînd ei se uitau la femeile care văruiau şi făceau curăţenia de Paşte. Cît era de frumoasă Albena, se vedea de departe, după mersul şi după ţinuta ei semeaţă. Dar nici în ziua aceea, nici în cea următoare, Albena n-a coborît la cişmeaua de lîngă cîrciumă şi n-a venit nici la moară, unde lucra Kuţar, bărbatul ei.

Dacă cel omorît n-ar fi fost chiar acest Kuţar, poate că nimeni n-ar fi pomenit acum numele lui. Kuţar era un om neîngrijit, greoi şi bădăran ; mînjit mereu din cap pînă-n picioare cu făină, căra în spate sacii grei şi, cu toate că era nelipsit de la moară, toţi treceau prin faţa lui ca pe lîngă ceva neînsufleţit. La început oamenii vorbeau mult despre el şi se întrebau cum a putut hîdul ăsta să ia o nevastă frumoasă ca Albena. „Mărul frumos cade-n gura porcului“ — spuneau ei, dar mai tîrziu nu mai spuneau nici asta şi nimeni nu-l mai lua în seamă. Şi satul îl dăduse uitării. Unii îşi aminteau acum că în ultimele zile omul ăsta, tăcut şi răbdător, devenise deodată foarte arţăgos şi ciudat. Pentru el nu exista decît un singur stăpîn : Neagu, meşterul morar. Asculta de el, şi i se supunea ca un orb. Dar, două sau trei zile înainte de omor, ori de cîte ori Neagu îi arunca o vorbă de sus, Kuţar începea să tremure, mîrîia, îl

privea chiorîș, ca un taur furios. Îl scoteau din fire și fața și glasul lui.

De moartea lui oamenii au aflat în miercurea din săptămîna patimilor. Toți se întrebau cum și în ce fel s-au petrecut faptele. Se răspîndise zvonul că cineva l-a omorît. Copilul lui, care abia împlinise doi ani — și toți vedeau aici mîna lui Dumnezeu — ar fi spus că la miezul nopții mama a aruncat șorțul peste capul lui tata, că a intrat un om și că a început să se lupte cu el. Omul era îmbrăcat într-un palton cu blană. Asta spusese copilul. Mai mult nici că trebuia. Albena a mărturisit totul. Dar cine era bărbatul ea n-a vrut să spună, în ciuda insistențelor și amenințărilor de tot felul.

De aci înainte primul martor în treaba asta era să fie moș Vlasiu. Om fără căpătîi, chefliu și gură spartă, toată ziua dădea tîrcoale cîrciumii de lîngă moară, așa cum cîinii dau tîrcoale măcelăriilor. Unde se bea, acolo apărea și moș Vlasiu. Se așeza la masă, rîdea și cînta împreună cu ceilalți și pe masă mai apărea încă un pahar. Aici la cîrciuma de lîngă moară, el cunoscuse un om îmbrăcat într-un palton scurt de șiac, cu gulerul de blană. Era blond, frumușel, cu căciula dată puțin pe ceafă și moțul de pe frunte ciufulit. Nu era greu să se bage de seamă ce vrajă îi sucise capul : toți strigau, cîntau, dar el era surd și mut, nu se uita decît la Albena, care umbla prin curte, și întreba mereu de ea. A rămas acolo două zile și pe urmă a dispărut, așa cum a venit. A doua zi de dimineață pornise zvonul că a fost omorît Kuțar.

Era băiat cumsecade, moș Vlasiu mîncase și băuse cu el ; oricum însă, el nu putea să ascundă adevărul. Din spusele lui au înțeles cine era și de unde venise omul cu paltonul de piele. L-au arestat. Acum judecătorul de instrucție îl interoga la primărie. Susținea că nu știe nimic. Se prea poate. Dar curînd și el va

reveni asupra declarațiilor și, la fel ca Albena, va spune adevărul.

— Vin ! strigă cineva. O aduc pe Albena !

Un fior trecu prin mulțimea adunată în jurul căruței ; de sus, de pe deal, cobora Albena ; în urma ei cei doi jandarmi. Toți știau că Albena ceruse, ca ultimă dorință, să fie lăsată să se îmbrace după pofta ei. De aceea întîrziase. Acum venea îmbrăcată cum rareori fusese văzută în sat.

— De ce s-o fi dichisit așa, spunea o femeie, ce, se duce la nuntă sau la spînzurătoare.

— Și pe streang tot frumoasă vrea să fie.

— Vai și-amar de frumusețea ei ! Asta a mîncat-o...

Iar moș Vlasiu, care și el era aici, își învîrtea toiagul, apoi mai sta ce mai sta și iar îl învîrtea.

— Ei, moș Vlase, rîse o femeie tînără, te bați cu dracii ? Ce tot învîrți toiagul ?

— Uite-așa. Vreau să văd dacă pot s-o ating la moacă. S-o trăsnesc, să țină minte. Asta-i judecata ei, putoarea...

Albena era acum aproape. Mergea înainte, iar în urma ei cei doi jandarmi. Nu era om în sat să n-o cunoască pe Albena, dar oricum, văzînd-o iarăși de aproape, tuturor li se oprise răsuflarea. Era aceeași, dar acum nu mai rîdea, ochii nu-i jucau în cap ca mai-nainte, ci, lăsați în jos, sub sprîncenele subțiri, priveau în pămînt. Îmbrăcase un suman albastru închis și o scurteică cu blană de vulpe. Ținea mîinile înainte, cu smerenie, parcă se ducea la biserică. Dar cînd pătrunse între cele două ziduri de oameni și ridică ochii în sus, privirea pe care o cunoșteau toți bărbații și care acum era mai fermecătoare ca oricînd, pentru că era sub povara unei dureri, și sprîncenele subțiri, și fața albă, i-a îmblînzit și prins ca sub o vrajă. Păcătuise, e adevărat, femeia asta, dar ce frumoasă era ! Femeile, care erau gata s-o

hulcască, au amuțit, iar bîta lui moș Vlasc nici n-a mișcat. În tăcerea care se lăsase, în cîteva clipe numai, minunea se desăvîrșise ; cele mai aspre inimi s-au înmuiat, părerea de rău și indulgența se citeau în ochii bărbaților și ai femilor.

— Albena, fata mea, se auzi jeluind un glas de femeie. ce-ai făcut, Albena !

— Of, Albena, Albena !

Albena se opri.

— Lele Dimche, strigă ea iartă-mă ! Pe urmă, întorcîndu-se în partea cealaltă : Liuțca, Tudorca, Savca, vă cer iertare ! Rămas bun, rămas bun, tuturor !

Mulți plîngeau. Dar Albena mergea înainte cu aceeași tristețe, calmă și tot atît de frumoasă.

— Iertați-mă ! strigă ea către mulțime. Sînt tînără, am greșit ! Iertați-mă !

Mulți începuseră să plîngă, încercau să se apropie mai mult de ea. Mai cu seamă femeile se înghesuiau, dar jandarmii le împingeau înapoi. Atunci, undeva din spate, se auzi vocea tremurînd de mînie a lui moș Vlasiu :

— Băieți, țineți-o, n-o lăsați. Ce se face satul nostru fără Albena !

Albena ajunse la căruță, se urcă în ea și, stînd încă în picioare, strigă încă o dată :

— Am greșit. Iertați-mă !

Apoi se așeză și tăcu. I-au adus copilul — acela care o trădase. Văzînd-o cum îl îmbrățișează și-l sărută, nu era în mulțime om care să nu-și simtă ochii umezi.

Deodată moara se opri din mers. Motorul, care zi și noapte bătuse necontenit, ca inima, sus, în căminul de fier al morii, se oprise brusc. Toți credeau că s-a stricat ceva. Dar, pe poarta largă deschisă a

morii apăruse Neagu, meșterul morar, care se strecura printre căruțe și cai și venea încoace. „A oprit moara ca să vadă și el“ credeau unii.

Dar Neagu își croise drum, ajunsese la căruță și îmbrăcîndu-și paltonul — un palton scurt de șiac cu gulerul de blană — sări în căruță și se așeză lîngă Albena. Peste tot strigăte de uimire : dacă făcea o glumă, Neagu ar fi rîs, dar el era alb ca varul.

— Jos ! îi strigă jandarmul și-l prinse de umăr. Coboară !

— Nu cobor ! spuse Neagu. Eu l-am omorît pe Kuțar.

— Ce, ce-a spus... strigă Marin Ciocoiul, ajutorul de primar. Asta-i bună, se poate una ca asta ?

Majorul făcu un gest cu mîna.

— E drept ce spune ? întrebă el pe Albena.

Albena făcu un semn din cap și începu să plîngă. Mulțimea compactă de oameni se înghesuia tot mai mult în jurul căruței. Abia acum s-au deschis ochii celor de față și ei vedeau că Neagu e blond și frumușel, că are căciula lăsată puțin pe ceafă și moțul din față ciufulit. Și el purta un palton scurt de șiac cu gulerul de blană. Totul era acum limpede ca lumina zilei.

Toți strigau, larma era mare. După ce uimirea se mai potoli, mila pentru Albena dispăru într-o clipă. Femeile o fulgerau din ochi, cu ură ; undeva în spate bîta lui moș Vlasiu se ridicase din nou în sus. „Cățeaua, strigă el, a mai stricat o casă !“ Pe fețele bărbaților se lăsase o umbră și cu toate că de Albena nu spuneau încă nimic, nu puteau lăsa ca Neagu să stea alături de ea. Dar totul se întîmplase așa de repede și de neașteptat, că nimeni nu știa încă ce să creadă și ce să spună.

Se zăpăcise și Marin Ciocoiul, ajutorul de primar.

— Nu se poate, striga el și se uita ca trăsnit. Cum așa, Neagu... îl știm cu toții, e om de treabă, nu se poate. Dă-te jos, jos, Neagule !

— Dă-i drumu ! strigă majorul, care se urcase în căruță.

Dar Ciocoiul prinsese caii de căpăstru.

— Domnule major, vă rog, așteptați puțin. Nu se poate așa, omu' are nevastă, copii. Demir, strigă el către ciobanul satului, dă fuga și cheam-o pe Neagulița. Mai repede !

— Dă-i drumu' ! repetă majorul.

— Unde, la oraș ?

— Nu, la primărie, la judecătorul de instrucție.

Căruța porni repede. O femeie venea în fugă dinspre moară, era slabă, îmbătrînită înainte de vreme, ofilită. Era nevasta lui Neagu. La început asculta, dar nu putea să înțeleagă ce-i spuneau. Apoi se repezi după căruță, dar se opri, se trînti la pămînt și, acoperindu-și ochii cu palmele, începu să plîngă.

Un om ciudat, nici țăran, nici orășean, zdrențuit și rupt, venea spre cafeneaua lui Eniu și singuraticul Eniu, care ședea la umbră în fața cafenelei, nu putea deloc să-și dea seama cine era. În toiul verii, pe o arșiță dogoritoare, omul era îmbrăcat cu un palton gros, lung ca un anteriu. Pe cap își îndesase o pălărie tare, boțită, iar în picioare avea opinci. Dar privirile lui Eniu erau atrase mai mult de paltonul necunoscutului : cîndva trebuie să fi fost albastru închis, din stofă ; dar acum nu se mai cunoștea nimic, era foarte ros, purtat și răspurtat, pe ici pe colo găurit sau cîrpit. Printre nenumăratele petice de toate culorile, săreau în ochi două-trei, cele mai mari, din pînză de sac sau de aba, prinse la întîmplare, apoi cusute cu pungălitură mare și ață decolorată.

Omul se apropiase la cîțiva pași și se oprise. Înțelegea că Eniu nu-l recunoaște și, oarecum jignit, cu sprîncenele ridicate, zîmbea ușor, se lăsa privit de Eniu și aștepta. Era slăbănog, mărunt de statură, înfășurat în paltonul cîrpit ca într-o gogoașă de mătase. Avea fața uscată, barba neagră și rară, ochii, ochi de bețiv sau de om buimac trezit brusc din somn, erau umezi și tulburi. Eniu continua să-l privească cu teamă, iar necunoscutul zîmbea și mai tare.

— Mă Serafime, tu eşti, mă ! strigă în cele din urmă Eniu. Uf, bată-te norocul să te bată ! Nu te-am recunoscut, mă...

— Eu sînt, bai Eniu. Viu şi natural... cum s-ar zice...

— Şi eu care credeam că eşti un strigoi... Credeam că vine popîndăul din grădina dascălului Tudor. Afurisitule ! Îmi ziceam : ce-i cu neamţul ăsta ajuns în mizerie !

Serafim rîse molcom, fără glas, dînd din cap şi ochii umezi îi sclipeau mai tare. Fără grabă, îşi sprijini bîta de bancă şi puse jos săculeţul care-l purta pe umeri. În fiecare an, alteori peste un an sau peste doi, apărea prin aceste locuri, pe la Sfîntul Gheorghe sau Sfîntul Dumitru, atunci cînd slugile îşi schimbă stăpînii. Era de la oraş, dar căuta de lucru prin sate. Nu putea să facă decît treburi uşoare, simple : se tocmea la vreo moară să brănească porcii, să cureţe grajdul unui han sau păştea cîteva vite, puţine.

— Unde-ai fost vara asta ? îl întrebă Eniu. Ne-ai părăsit cam devreme, cocostîrcii nu plecaseră încă. Unde-ai fost ?

— Vara asta am fost la Beliţa, la o cărămidărie. E acolo unu', Panaiot, cărămidar, la el am fost. I-am păzit cărămizile.

Vorbea în şoaptă, parcă se temea să nu-l audă cineva, cu ochii mari, plini de mirare. Apoi începea dintr-odată să zîmbească lăsînd să se vadă dinţii printre buzele vinete.

— Vara asta a fost uscată, continuă el, marfă bună au scos oamenii. Dar şi pe la sate belşugul a fost mare. Oamenii noştri, bai Eniu, cînd au bani fac case. După treieriş veniseră o droaie cu telegile, de n-a rămas o cărămidă...

— Hm... Au luat tot ?

— N-a rămas una. Erau trei grămezi mari. S-au terminat. Și ciorbagiul, Panaiot : n-am, zice, nevoie de paznic, bai Serafime, ești liber. Mi-a dat simbria și... cum s-ar zice, mi-a tăiat chitanța...

Spunînd astea, Serafim zîmbea și, așa cum se dezbrăcase de palton, părea mai mic, mai pirpiriu. După ce-și puse paltonul pe bancă se pipăi repede la șale, sub cămașe. Eniu își dădu imediat seama că acolo își ascunsese banii.

— Cumpără-ți un palton ! îl judecă Eniu cu asprime. Cred că ai scos ceva bani. Să-ți cumperi palton !

— Cumpăr, cumpăr, bai Eniu. Îmi cumpăr cu palton. Asta nu mai face două parale. Își examină paltonul și zîmbi : Asta e bun, cum s-ar zice, de muzeu...

— Șezi, șezi să te odihnești olecacă, spuse Eniu, care se ridică apoi și intră în cafenea.

Atît cît se putea simți prin ușă, în cafenea era răcoare. Era o clădire simplă, ca un șopron, fără pod, cele două acoperișuri se împreunau foarte sus, și printre grinzile dese apărea, sub olane, fînul. Rîndunelele își lipiseră cuibul de grinda groasă de la mijloc.

Serafim, în capul gol și cu părul încărunțit și îndesat ca pîsla, ședea pe bancă, tăia cu o custură bucăți mici de pîine și mesteca cu multă poftă dumicații uscați. Rîndunica, cea care își avea cuibul în cafenea, trecu pe lîngă el și aproape că-l atinse cu aripa, apoi intră înăuntru, făcu un cerc și pe urmă țîșni afară ca o săgeată. Cîteva vrăbiuțe țopăiau pe lîngă Serafim. Era atent și sta țeapăn ca ele să poată ciuguli fărîmiturile. Poalele unei femei foșniră pe lîngă el și ea intră în cafenea, dar Serafim nici nu se uitase la ea. După cîteva clipe

femeia începu să vorbească tare și el trăgea cu urechea :

— ...Scump, naşule, toate sînt scumpe ! Ce să iei cu două-trei ouă pe care le găsim dimineaţa în coteţ ? abia dacă apucăm să ne cumpărăm un pumn de sare şi o oca de săpun, să ne spălăm rufele. Chibritul, gazul — de mult nu mai ştim de ele. Măcar de-am fi sănătoşi, naşule Eniu, dar...

— Ce face Ivan ? E mai bine ?

— Ce să facă — zace în pat. De unde-i veni boala asta, naşule Eniu, de unde ? La sfînta Maria o să fie şapte luni de cînd nu mai lucrează. Simte că se sufocă, uite aici, în piept, aici. A slăbit să-l sufli, nu alta. Nu e bine, naşule, deloc, s-a gălbejit, e negru ca pămîntul. Toţi îmi zic : du-l la spital, urcă-l în căruţă şi du-l la spital.

— Pentru spital trebuie bani — spuse Eniu.

— Trebuie, sigur că trebuie ! Femeia oftă, apoi continuă : Ne-a murit şi bivolița, mai zilele trecute, naşule Eniu. Dimineaţa cînd am scos-o n-avea nimic, era sănătoasă şi teafără, iar seara cînd a venit acasă s-a prăbuşit în faţa porţii şi a murit. Mi s-a rupt inima, am plîns de parcă murise cineva din casă...

— Bîntuie boala prin vite, spuse Eniu. Şi mie mi-a murit o viţică.

— Nici din carne n-am luat nimic, nici măcar pielea. A venit veterinarul şi ne-a spus : să nu mîncaţi din ea, zice, s-o îngropaţi cu piele cu tot... Of, cîte trebuie să mai pătimim ! Nu ştiu, nu ştiu...

Femeia tăcu, dar, încordîndu-şi auzul, Serafim îşi dădu seama că vorbeau în şoaptă. Deodată Eniu zise :

— N-am bani ! De unde să iau ca să-ţi dau ? N-am...

— Nu vorbi aşa, naşule Eniu, nu mă lăsa să plec cu mîna goală. Să mă ajuţi, să-mi dai... La cine altul

să mă duc, naşule, unde să-mi bat capul, nefericita de mine... Naşule Eniu, te rog ca pe Dumnezeu...

— Lasă-mă, ţi-am spus, n-am bani ! zbieră Eniu.

Femeia tăcu şi începu să plîngă. Serafim o asculta cum plîngea în hohote şi se văieta. Supărat, Eniu apăruse în uşă şi se uita undeva departe, cu privirea rătăcind în gol. Serafim îşi strînse pîinea în tăcere şi se ridică în picioare. Femeia ieşise din cafenea şi acum pleca. Se îmbrobodise aşa de mult, că nu i se vedea faţa. După mers, Serafim îşi dădea seama că trebuie să fie tînără.

— Vrea bani ? îi şopti el lui Eniu.

— Vrea bani. De unde să iau, ce, eu sînt bancă ? zice că vrea să-şi ducă bărbatul la spital. Bine, dar eu n-am. Dacă n-am, ce să-i dau ? se necăjea încă Eniu.

— Care va să zică, sărăcie. Sărăcie fără bucurie, a ? cum s-ar zice.

Serafim lucra puţin, se mişca încet, dar nu-i plăcea să stea chiar degeaba. În faţa casei lui Eniu, care era prin apropiere, descărcaseră pietre, nimeni nu mai ştia cînd, şi aşa cum fuseseră aruncate din căruţe, aşa stau şi acum, împrăştiate. Serafim le strînse şi le rîndui. Pe urmă se duse după apă, stropi în faţa cafenelei şi mătură.

Pentru înoptat Eniu îl invită pe Serafim să rămînă acolo, dar el a refuzat să se culce în cafenea. Se oprise în mijlocul maidanului din faţa cafenelei şi îşi pregătea acolo pentru dormit.

— Barem vino aici, sub streaşină, mă omule ! îi spuse Eniu. — Stai cu spatele la perete, culcă-te pe bancă, dacă-ţi place.

— Nu, aici mi-e mai bine.

— Acolo bate vîntul.

— Să bată. Să bată acu', că dacă mor, n-o să mă bată, nici vîntul n-o să-mi adie...

Se uita la Eniu și zîmbea cu ochii lui înlăcrămați. „I-e frică să nu fie prădat" — își spuse Eniu, băgînd de seamă cum Serafim se pipăia iar sub cămașă. Îl lăsă în plata Domnului, închise cafeneaua și plecă acasă.

A doua zi întîrzie mult pînă veni să deschidă. Îl găsi pe Serafim stînd pe bancă și, la fel ca ieri, tăia bucățele de pîine cu custura. Își lua micul dejun. Eniu rămase în picioare lîngă el, îl privi îndelung, apoi spuse :

— Tu ce-ai făcut ?

— Ce-am făcut ! N-am făcut nici un rău — răspunse el cu blîndețe.

— I-ai dat bani Pavlinei, aia care a fost aseară aici, care îmi cerea bani. Acu viu de la ei, ea mi-a spus. Cum dai bani unui om pe care nu-l cunoști ? Dacă te înșală, dacă nu ți-i mai dă înapoi.

— Ba da, o să mi-i dea ea. Să-și ducă bărbatul la spital, poate să-l lecuiască doctorii. Banii mei mi-i dă ea. Știi, avem, între noi, o înțelegere. Cînd o să-i dea Dumnezeu ei, ea o să-mi dea mie. Nu-s grăbit.

Eniu își mușcă buzele și tăcu.

— Și paltonul ? Cu ce-o să-ți cumperi palton ? întrebă el.

— Păi, palton am ! Uite-l, vezi ? Serafim luă paltonul de pe bancă și-l desfăcu. E bun, paltonul meu, ce are...

Zîmbea și da ușor din cap, parcă ar fi numărat peticele sau și-ar fi adus aminte de ceva. Au trecut zece ani, ba chiar mai mult, de cînd tot vrea să-și cumpere palton. Cînd era tînăr, tot ce cîștiga, bea. Acum nu mai bea pentru că nu sta bine cu sănătatea, dar de multe ori își dăruia banii, așa cum îi dăruise azi-dimineață Pavlinei. Atunci începuseră să apară pe palton peticele cele mari din abà cenușie.

— E frumos, paltonul meu — continuă el și glasul lui trăda bucurie. După ce-l mai cîrpesc puțin, ies și din iarna asta cu el. Și, dacă așa mi-e scris, poate să mă prezint cu el înaintea lui Dumnezeu. Acolo, pe lumea cealaltă, paltonul ăsta o să-mi ajute. Poate o să-mi dea acolo un palton nou, de aur, de valoare, cum s-ar zice...

Serafim îi vorbea lui Eniu, dar nu se uita la el. Lăsase paltonul să-i cadă pe genunchi, privea undeva înainte și zîmbea

După ce ieşi din cafeneau lui Eniu şi se îndreptă spre casă, necăjit, cu braţele desfăcute şi umerii înainte, gata parcă să se încaiere cu cineva, Aga ajunse la pîrleazul care despărţea casa lui de a vecinului printr-o ulicioară îngustă, pe unde se putea intra în curtea lui. Aga se opri, se trase repede la o parte şi se lipi de zid. Băgase de seamă că uneori Minca sta de vorbă cu Ghendo, fiul lui Velco, vecinul, şi se hotărîse s-o pîndească şi s-o prindă asupra faptului. Într-adevăr, îşi dădu seama că bănuiala lui era nedreaptă şi uita repede, dar acum era necăjit — pierduse la cărţi şi afară de asta cineva îl înţepase şi-i aruncă, pe departe, o vorbă despre Minca. Aga nu scosese o vorbă, dar parcă un vultur îi ciugulea inima şi de-atunci nu-i mai mergea nici la cărţi şi nu-şi mai putea recăpăta liniştea.

Cu grijă, lipit de zid, scoase puţin capul şi se uită : în curte, în dreptul casei, nu era nimeni. Patru salcîmi bătrîni se înălţau în faţa casei, doi de o parte şi doi de cealaltă. Deasupra trunchiurilor groase şi negre se legănau frunzele tinere şi fragede, care abia au înverzit şi, sub ei, în grădiniţa împrejmuită cu un gard scund de nuiele, se vedeau cîţiva stupi cu albine, iar din pămîntul ars de soare răsăreau

fire cărnoase de lalele și bujori, care încă n-au înflorit. Căsuța mică și lunguiață, cu fața văruită proaspăt, cu pervazuri albastre în jurul ferestrelor, era zveltă și frumoasă : „un bici să-i dai și o ia din loc" : așa era de cînd intrase în ea Minca. Aga se gîndea cu inima strînsă că s-ar putea ca peste cuibul ăsta liniștit și tăcut să cadă nefericirea, ca un trăsnet, să le goncască bucuria, s-o lase pustie. N-o văzuse încă pe Minca și o căuta din ochi. Se auzea iarăși rîsul vesel și Aga o zări dincolo de grădiniță, după salcîmi, în ungherul curții dintre cele două garduri de nuiele cu mărăcini negri deasupra. Minca sta în soare cu mînecile suflecate, sub care-i apăreau brațele albe și rotunde ; spatele i se cam rotunjise, dar era încă mlădioasă și zveltă, cu bărbia adusă puțin în sus, lăsînd să i se vadă gîtul. Părul ei galben ca paiul lucea în soare. Dincolo de gardul de nuiele se vedea o față tînără și brună, cu buzele roșii, deasupra lor o mustăcioară neagră și subțire ca o lipitoare. Inima lui Aga începu să bată mai tare, întotdeauna respira greu, oamenii spuneau că are astm, dar acum simțea că se sufocă. Minca își întinse cu băgare de seamă mîna peste mărăcinii de pe gardul de nuiele și dădu ceva flăcăului, care apoi se îndepărtă și plecă. În timp ce Minca se întorcea acasă, Aga putea să-i vadă fața de-aproape : zîmbea, iradia lumină și bucurie. Așa e fața femeilor care se gîndesc încă la păcatul săvîrșit, încredințate că pot să-l păstreze în taină.

Aga simți parcă o lovitură de ciocan în cap, un văl i se lăsase peste privire și pentru o clipă văzu negru înaintea ochilor. Făcu cîțiva pași, era fioros și cumplit, gata să ucidă. Dar ochii Mincăi îl priveau de-aproape — ochi verzi, strălucitori și limpezi — îl priveau veseli și nevinovați. Privirea asta îl tulbură pe Aga. Se răsuci pe loc, dar cum mînia nu

se potolise încă, începu să meargă fără să-şi dea seama încotro, se îndreptă spre casă, apoi se întoarse şi porni iarăşi spre grajd. În cele din urmă se opri şi strigă către Minca :

— Îmbracă-te ! Să fii gata numaidecît, mă duc să-nham căruţa, mergem la mama ta. Haide, îmbracă-te !

Cu aceeaşi naivitate şi veselie, Minca se uita la el fără să scoată o vorbă.

— N-auzi ? Ce stai aşa ? zbieră Aga şi începu iar să se foiască prin curte.

Minca înţelese numaidecît că Aga e necăjit. Nu ştia ce anume putuse să-l supere într-atîta, dar viaţa o învăţase că în astfel de împrejurări e mai bine să tacă, să se arate supusă. Pe de altă parte era bine că vor merge la mama, pentru că şi ea-i ceruse asta. Fără a spune nimic, dar şi fără a-şi pierde cumpătul, intră în casă şi începu să se pregătească de drum. Aga se duse să scoată caii din grajd.

Toţi ştiau că Aga e un om mai altfel. N-avea decît treizeci de ani, era îndesat, trupeş, lat în spate, cu capul mare şi ceafa groasă. Avea o faţă roşcovană, puţin spînă, lată, zbîrcită, părul des şi bogat îi acoperea fruntea îngustă şi-i cădea pînă peste ochi. Era trîndav şi greu la vorbă, dar nespus de blînd, cînd nu-l ajungeau necazurile. De aceea tuturor, mai bătrîni sau chiar mai tineri, el le spunea „aga“ (nene). De aici îi ieşise şi porecla de Aga. Dar era neobişnuit de vînjos şi de puternic : o dată, la fîntînă, înfuriat, a prins un viţel de picioare, l-a ridicat în sus, ca pe un miel, şi l-a trecut peste uluc. Altminteri de felul lui era răbdător, înţelegea de glumă şi încerca chiar el să-i facă pe ţărani să rîdă. Ridica un scaun cu dinţii, se lua uşor la trîntă. Uneori îşi umplea gura cu gaz şi după ce-l sufla în stropi mărunţi, aşa cum fac fachirii, dădea foc cu chibritul

și din gura lui ieșeau flăcări ca dintr-o gură de balaur. Scamatoria asta făcea o impresie nemaipomenită printre țărani, mai cu seamă pentru că Aga o făcea seara, pe timp de vară.

Dar nu se mai ocupase cu de astea de multă vreme. Nevasta îl ocăra și-l alunga afară pentru că-i mirosea a gaz. Cel puțin așa presupuneau sătenii pentru că Aga, tăcut cum era, nu spunea niciodată nimic, numai zîmbea. Evita să vorbească de femeia lui. Era copil unic la părinți — băiat și fată — și după moartea tatălui său în război, moștenise o avere frumușică. Mama lui era o femeie voinică și îndemînatică și, împreună cu nora și o slugă, o scoteau la capăt, lăsîndu-l pe Aga să trîndăvească la cafeneaua lui Eniu și să joace cărți toată ziua. Dar cînd venea vremea muncilor grele — secerișul, treieratul — sau cînd se supăra, Aga se apuca el însuși de treabă și atunci se vedea cît e de puternic și nu chiar așa de prostănac cum îl socoteau unii.

Baba Stoiana, mama lui Aga, plecase pe undeva. Au încuiat casa și au ascuns cheia la locul știut numai de ei. Aga se îmbrăcase cu o aba nouă și tăcea, cu ochii în pămînt. Căruța era plină cu fîn. Minca mai aruncă o velință și două perne și, îmbrăcată cu un cojocel scurt, cu blană și mărgele, bucuroasă, cu fața tot atît de frumoasă și luminoasă, se urcă agale, cu multă băgare de seamă, și se așeză în spate. Și Aga se urcase, dar apoi coborî, se duse și luă securea și o funie și le puse în căruță. Apoi se urcă iarăși și caii subțirei și negri, cai bine hrăniți, de gospodari bogați, au smuls căruța cît ai clipi și galopau acum pe drumul neted și lucios.

La marginea satului verdeața proaspătă a primăverii i-au întîmpinat surîzătoare. Poienile erau verzi, verzi erau și ogoarele, dese și legănate. N-a rămas nici un petec de pămînt neîncolțit. Sufla o boare

răcoroasă, dar soarele își arunca deseori privirea printre norii albi și încălzea plăcut. Ciocîrliile se fugăreau de o parte și de alta a drumului. Altele zburau sus de tot, aproape de tării, și cîntau. Un cocostîrc călca fundul cu picioarele lui roșii peste ogoare. Minca se uită la el și zîmbi : i se părea că cocostîrcul are o abà nouă, neagră și că-i tot așa de necăjit și de îmbufnat ca Aga. Aga nu-și arăta decît spatele lat, nu întorcea capul și nu se uita la Minca. Privea într-un punct fix, tușea din cînd în cînd și se gîndea cu încordare. „Merg, i-o arunc în brațe maică-si și-i spun : Na, ia-ți fata, n-am nevoie de femeie ca ea."

Așa gîndea Aga. Din timp în timp se răstea la 'cai cu vocea lui groasă și răgușită ca un rînjet. Drumul trecea acum printre ogoare, presărate, ici — colo, cu peri cu ramurile albe, grele de flori... Undeva cînta cucul. Minca se uita cu ochii plini de lumină și număra de cîte ori va cînta cucul. Și Aga se uita la peri, închis în gîndurile lui. La un loc opri căruța, coborî de pe capră, se uită în jur să se încredințeze că nu-l vede nimeni, apoi luă securea și o încercă cu degetul să vadă dacă-i ascuțită. Nu scotea o vorbă, își încrunta numai sprîncenele stufoase și lipite una de alta și pufnea din greu. Apoi făcu din mînă un semn nedeslușit și ridică din umeri — părea că vrea să spună : „Mai încolo, avem timp !" Puse securea în căruță și mînă iarăși caii înainte.

Dar după puțin timp coborî iar din căruță, luă funia și apropiindu-se de un păr începu să-l cerceteze. Pe urmă aruncă funia peste o cracă, o prinse de amîndouă capetele și trase cu putere în jos să vadă dacă craca nu se rupe. Nici acum nu-i spuse Mincăi nici o vorbă. Nu trebuia prea multă minte ca să se vadă că Aga nu făcea un leagăn, ci că se pregătea mai degrabă să spînzure pe cineva. Din

față, pe drum, apăru un om călare. Aga strînse repede funia. Abia reușise s-o vîre în fînul din căruță și calul omului tropăia aproape. Era din satul lor, Mitiu, fiul lui Civgîngherghe.

— Vasile, spuse Mitiu, trecînd călare fără a se opri, — ce tot mergi din păr în păr, poate cauți o cracă să te spînzuri ? — Se uită la Minca și zîmbi. Pe urmă se uită iar la peri. — Perii sînt înfoiați bine, spuse el, auzi cucu ! Anul ăsta sînt curați, n-au omizi. O să avem pere de mîncat, ba să facem și rachiu !

Aga se uită încruntat în urma lui și-i strigă :

— Ia ascultă, mă, Aga ! Ai foc ?

— Foc ? Am.

Mitiu își oprise calul și scotocea în chimir. Aga se duse la el. Pînă atunci Minca se uitase în altă parte. Acum își întoarse privirea și trăgea cu urechea ca să-i audă ce vorbesc.

— Dă-mi amnarul, Agă. Dă-mi amnarul, cremene am eu.

— Bine, să-ți dau amnarul. Dă-mi o țigară.

— N-am țigări, Agă. Focul îmi trebuie pentru altceva. Vreau să aprind un foc mare, îmi trebuie...

— Poate vrei să pîrlești un vier ?

— Poate să pîrlesc și un vier, Agă. Cine știe...

Spunînd aceste cuvinte Aga se apropiase de Minca. Consăteanul nu-l auzise și plecă. Nici Minca n-a spus nimic. Însă ea tăcuse și înainte și, de cînd au plecat de-acasă n-a scos o vorbă. Dar ochii ei jucau și-acum șiret, se uitau la Aga și rîdeau. Aga băgă de seamă privirea dîrză, batjocoritoare, se încruntă și începu să mîrîie. Rîsul îi stătea Mincăi pe buze, dar ea nu îndrăznea încă să-l dea în vileag.

Mai merseră puțin și Aga opri iar căruța. I se cam urîse să tot coboare, zăbovi o clipă, apoi se uită chiorîș la Minca. Privirea lui se oprise pe ochii ei luminoși, care rîdeau și acum, se îmbufnă iar, smîrcîi

și în colțul buzelor lui groase abia dacă mijea un zîmbet vag. Se întîmplă ceva cu totul neașteptat chiar pentru el, mînia lui se împrăștiase ca fumul în vînt, ca ceața în toi de vară, acum se putea sta de vorbă cu el. Minca băgase de seamă schimbarea — era un drac de fată — și-acum își va deschide și ea gura. Aga se întorsese spre cai ca să-și ascundă fața și aștepta. Dar Minca tăcea mereu. Tot mai mirat, Aga începu s-o iscodească, atent și în tăcere.

Fața ei era acum atît de încordată și de preocupată, încît el a crezut că ea coace ceva. Uneori cînd căruța zdruncina pe drumul plin de hîrtoape, ca se ținea cu o mînă sau chiar cu amîndouă de ladă, se ridica puțin și fața i se strîmba de durere. La Aga nu se mai uita, părea că-l dase cu totul uitării. Aga devenise curios peste măsură. Un timp nu întoarse capul deloc, și, nemișcat se gîndea ce trebuie să facă. Apoi auzi un geamăt ușor și jalnic. Atunci întoarse capul. Minca sta cu ochii închiși, cu fața gălbejită, gemea încet, se văicta, scîncea ca un cățeluș, iar fața ei se strîmba tot mai mult de durere. Deodată se simți privită și deschise ochii.

— Unde mă cari, blestematule ? Ești nebun ? strigă ea. Nu vezi că mor ?

Aga se sperie și opri căruța.

— Ce ai ? întrebă el.

— Ce am, mi-e rău. Tu-i dai înainte, cu ale tale... ca fugărit de diavol. Ce tot scoți securea și funia, numai prostii faci, mi-a ieșit sufletul din mine... of, mamă ! Măicuța mea ! Măicuță... gemu ea și se chirci.

Aga legă căpăstrul de căruță și încercă să coboare.

— Ce faci ? strigă Minca. Mînă ! Mînă, că mor aici, pe cîmp. Nu-i nici un sat p-aici ? Oameni nu sînt ? Să mă duci undeva, Vasia, mor...

Aga înţelese în cele din urmă ce se întîmplă şi faţa lui se înfricoşă. Dar în acelaşi timp puterea lui uriaşă dădu în clocot şi, cuprins de o neînduplecată hotărîre, privi în jur şi cercetă locul unde se aflau. Şi-a dat numaidecît seama unde erau, nu trebuia decît să treacă de întorsură şi intra în satul Maltîmovo. Lovi cu biciul un cal, apoi pe celălalt ; cum drumul era neted, căruţa mergea uşor, nu zdrăngănea, nu hurducăia. Trecură de cotul drumului, apăru un puţ cu o salcic pletoasă peste el, iar ceva mai sus, pe deal, o casă scundă tătărască. Aga trecu pe alt drum şi căruţa începu să urce în sus, spre casa aceia. Aici sta moş Mavrodi Iorgov, un om pe care-l cunoştea şi care odinioară fusese bun prieten cu tatăl lui.

— A ! Minca ! Vasile ! strigă din uşă baba Mavrodeasa, femeie bătrînă, dar şi acum dreaptă ca o lumînare. Hai ! Daţi-vă jos ! Se uită la Minca, nu mai spuse nimic, dar veni cu paşi repezi spre ea. Îi şopti ceva şi Minca îi răspunse tot în şoaptă.

— Hai, coboară, coboară mai repede ! spuse tare baba. Ai noroc că te-a mînat Dumnezeu la mine. Să nu-ţi fie frică. Oaspeţi ca voi aştept. Cu treburi d-astea am îmbătrînit.

Ţinîndu-se cu amîndouă mîinile de căruţă, sprijinită şi de baba Mavrodeasa, Minca se dădu jos. Aga nu deshămă caii şi intră şi el. Dar încă de la uşă îi ieşi înainte baba Mavrodeasa şi-l îmbrînci afară :

— Hai, cară-te ! Nu ţi-e treabă aici, nu-i pentru bărbaţi. Du-te-n sat şi desmorţeşte-te oleacă. Vino după vreun ceas-două...

Aga deshămă căruţa şi legă caii în grajd. Pe urmă trecu iarăşi prin faţa casei, încercă să tragă cu urechea, dar nu îndrăznea să intre. Cum în casă nu

era nici un bărbat, o luă agale prin sat, mergînd tot înainte, în neştire.

Trecuse vreme de un ceas. Aga da de mult tîrcoale casei lui moş Mavrodi, dar abia acum se hotărî să se apropie. Se uita la ferestre, respira greu din cauza astmului, picioarele i se împleticeau. În prag îl întîmpină rîzînd baba Mavrodeasa.

— Unde umbli, măi Vasile ! îi spuse ea. Hai, să fie cu noroc ! Ai un flăcău, un băieţel, să-ţi trăiască !

Aga se uită lung la ea, se hlizi ruşinat, ochii îi erau umezi. Se învîrtea pe loc, se întorcea, dar nu intră în casă, ci coborî iarăşi în curte, intră în grajd, la cai, mîngîie unul din ei, apoi pe celălalt, pe urmă îşi sprijini capul pe iesle şi începu să plîngă. Îşi simţea sufletul tot mai uşor, cuprins de-o mare bucurie.

După aceea, cu o hotărîre sălbatică, neînduplecată, care-l cuprindea deseori pe neaşteptate, se ridică, scoase afară caii şi îi înhămă. Dispăru undeva pe drum, ca viforul. Apoi, nu trecuse vreme de un ceas, apăru iarăşi cu caii scăldaţi în spume. În căruţă era baba Stoiana, mama lui. Nici nu călcase încă bine pe picioarele-i amorţite şi Aga întoarse căruţa şi începu să gonească din nou, fără milă, caii.

— Mînă mai încet, omori caii, Vasile ! apucă să strige baba Stoiana, dar Aga n-o auzi. Dar şi baba Mavrodeasa ieşise în întîmpinarea ei zîmbind, cu mînecile suflecate.

După vreo două ceasuri, Aga se întoarse din nou.

În căruţă era o femeie care părea încă tînără, mama Mincăi. Caii Agăi erau sleiţi de osteneală. Cînd îi băgă în grajd şi-i legă, unul din ei doar mirosi fînul, nu mîncă nimic, îşi îndoi genunchii şi încercă să se culce. Aga îl făcu să se ridice, îl cercetă şi ieşi afară.

Casa era plină de veselie, larma pe care o făceau cele trei femei se auzea departe. Aga intră pe furiș, rușinat, cu ochii în pămînt, ghemuindu-și capul între umerii lați, așa ca să nu-l vadă cineva. După ce trecu pragul, se opri și rămase în picioare lîngă ușă. Acoperită cu o velință pînă la gît, puțin slăbită, cu fața blîndă și palidă, Minca zăcea pe laviță. Își roti numai ochii spre Aga și zîmbi ușor. Lui Aga îi venea iar să plîngă, dar se stăpîni și rămase nemișcat.

Văzîndu-l, femeile îl chemară. Aga făcu un pas înainte, dar nu știa cum să se poarte, unde să se așeze și nici ce să spună.

— Ce te uiți așa, ce te bălăbăni ca un urs, ei, Vasile ! rîse baba Mavrodeasa, se aplecă și apoi se ridică ținînd în mîini pruncul, micuț cît pumnul, înfășurat și strîns bine în scutece. Asta-i flăcăul ! Asta ți-e feciorul ! spuse baba Mavrodeasa.

Aga se uită la mica făptură. Nu făcuse încă ochi, dar gurița parcă sugea. Aga se lăsa ba pe un picior, ba pe celălalt, zîmbea vinovat și nu se bucura prea mult. Îl cuprinse ja e multă pentru Minca. În timp ce femeile se foiau și dercticau prin casă, el sta la o parte și aștepta să rămînă singur cu Minca. Vroia să-i spună ceva. Baba Mavrodeasa, care se lovise de cîteva ori de el, înțelese în cele din urmă ce vrea și chemă femeile afară în tindă. Aga se apropie de Minca.

— Minche... asta... — începu el. Am făcut rău.

— Ce-ai făcut, Vasia ?

— Aia... ce-am făcut pe drum... cu securea, cu funia... vream să te sperii.

— Crezi că n-am înțeles ? Nici nu știi ce caraghios erai !

— Din cauza lui Ghendo, al lui Velico... Te-am văzut cum stai de vorbă cu el...

Minca căscase ochii mari, se uită la el îndelung, apoi începu să rîdă.

— I-ai dat ceva, spuse Aga.

Minca îl privea zîmbind mereu.

— Unde ţi-erau ochii cînd te uitai ? spuse ea. Nu era Ghendo, era Koliu, băiatul naşului Vîlcean. Uf, măi, să-ţi fie ruşine ! Omul ne-a cununat şi tu... Ce i-am dat ? O ceşcuţă de cafea — o împrumutasem de la năşica.

Aga a rămas cu gura căscată. Au intrat femeile şi s-au apucat iarăşi de treburile lor. Aga se ridică în picioare şi simţea cum aceeaşi forţă nestăpînită îi străbate ca un fior întreaga fiinţă. Inima îi ieşea din piept de bucurie, ar fi vrut să strige, să spargă ceva, să se ia la trîntă cu cineva. Ce să facă ? Să ridice cu dinţii un scaun, să facă ceva ca să rîdă femeile. Sau — să ia gaz în gură, şi pe urmă un chibrit ai ? „Nu, nu trebuie, îşi spuse el. Minca nu vrea, o să-i miroase a gaz". Fericit, zîmbind, se aşează în antreu, lîngă foc, se încălzi puţin şi începu să-şi răsucească o ţigară, cu mîinile tremurînde.

Puţin mai tîrziu intră iar la Minca şi, vesel, liniştit, întrebă încă de la uşă, arătînd cu ochii spre copil :

— Ce face Aga, doarme ?

Minca zîmbi, iar baba Mavrodeasa îi făcu supărată un semn cu mîna să iasă afară.

De vreo trei-patru zile Dafin se strecura spre Beliţa şi, ca un lup singuratic, ferea satele trecînd de-a dreptul peste ogoare. Se necăjea ori de cîte ori îşi aducea aminte că toţi cei pe care îi întreba care-i drumul, îndată ce se uitau la el înţelegeau ce fel de om este, parcă îi sta scris pe frunte că-i un răufăcător şi că zăcuse în închisoare. Îl întrebau ce-o să facă la Beliţa şi ce treabă are cu Iorgache — rîdeau de el, cu alte cuvinte, că un coate goale nu poate să aibă ceva comun cu un om atît de bogat cum era Iorgache. De fiecare dată îi sta pe limbă să le spună : „Vreţi să ştiţi la ce-mi trebuie mie Iorgache ? Am eu o socoteală veche cu tîlharul ăsta“, dar nu îndrăznea să spună şi, uitîndu-se încruntat în pămînt, mormăia printre dinţi : „Am eu o socoteală cu Iorgache“.

Dafin se aşezase acum la marginea pădurii cu copacii rari şi uscaţi, rodea dintr-un codru de pîine tare şi se uita spre satul care se întindea înaintea lui. Socotea din ochi pe unde va coborî şi pe unde-l va ocoli, după ce se va întuneca mai bine. La marginea satului se vedea o casă izolată. Din ea ieşea şi intra o femeie cu mînecile albe. Dafin se oprea din mestecat şi se uita la femeie vrînd să-şi dea

seama dacă este tînără şi frumoasă. Dar curînd uita de ea şi se lăsa furat din nou de gîndurile lui.

Cu paisprezece ani în urmă fusese argat la Iorgache. O dată, primarul satului, pentru un fleac de te miri ce, îi trăsese o palmă în cîrciumă. Nu era mare lucru să loveşti un om ca el, dar din ziua aceea Iorgache, stăpînul lui, duşman neîmpăcat al primarului, nu-l mai lăsa în pace : „Îl laşi să te bată ? Tu eşti bărbat ? Mîini n-ai ? Te-ai făcut de rîsul oamenilor !“ aşa îi vorbea în fiecare zi.

Doi ochi negri, luminoşi păreau că se uită şi acum la Dafin şi privirea asta şireată şi veselă îl tulbura la fel ca acum paisprezece ani. Pentru că ori de cîte ori Iorgache îl întărîta împotriva primarului, îi pomenea de Kîna, fiica lui, pe care o lăuda, îi spunea ce pregăteşte pentru ea şi ce zestre o să-i dea. Vrea să spună : „Fii deştept, ascultă-mă şi poate o să-mi fii ginere“.

Într-o seară îl întîlni pe primar. Era întuneric, mult noroi, iar poteca pe care se întîlniseră foarte îngustă. Dafin se încăpăţînă, nu voi să-i facă loc şi primarul îl îmbrînci. Atunci, ura pe care o strînsese în suflet se revărsă toată, văzu negru înaintea ochilor şi, fără să stea mult pe gînduri, scoase cuţitul şi-l înfipse în pieptul primarului.

Pentru această crimă zăcuse în închisoare treispre-zece ani, avusese destul timp să se gîndească, să se căiască, să se scuture şi să dea la fund toată drojdia din suflet. Începuse să urască răul pe care-l săvîrşise, iertase toate relele pe care i le făcuseră oamenii, iertase pe toţi cei care îl umiliseră şi amărîseră, îl iertase chiar şi pe Iorgache. Ieşise din închisoare cu o singură dorinţă : să se bucure de viaţă, să-şi vadă de treabă ca un om paşnic şi cinstit.

Era mic de statură, lat în spate, cu capul mare şi ochii foarte bulbucaţi. Îl socoteau prostănac, îl încăr-

cau peste măsură cu munci de toate felurile, ca pe un animal, îi tăiau din simbrie îl jigneau. Dacă din întîmplare aflau că fusese în închisoare, îi făceau socoteala şi-l dădeau afară. Asta se repeta deseori. Îşi pierduse răbdarea, se înrăise. Era încredinţat că un singur om poartă vina tuturor năpastelor care-i cădeau pe cap : Iorgache. Cum deseori rămînea flămînd şi umbla numai în zdrenţe, credea că răul cel mai mare pe care i-l făcuse nu era că l-a îndemnat să ucidă, că l-a înşelat vorbindu-i de fata lui, ci că nu i-a plătit simbria pentru un an întreg. „Mă duc să-mi cer banii — îşi spunea el. Dacă nu mi-i dă, bag cuţitul în el, chiar de-ar fi să intru iar în puşcărie..."

După ce roase toate cojile de pîine uscată care-i mai rămăseseră în traistă, se acoperi cu sumanul ros şi începu numaidecît să sforăie. Dormi aşa cîteva ore. Cînd se trezi şi deschise ochii, cerul era înstelat. Se sperie că a dormit prea mult şi sări în sus. Sufla un vînt fierbinte, iarba era uscată şi greierii ţîrîiau. Dafin înţelese că e încă devreme. Curînd ajunse aproape de sat şi recunoscu căsuţa izolată şi curtea unde văzuse femeia. „Poate e singură... şi frumoasă" — gîndea el şi fără să ştie ce trebuie să facă se apropie de casă, cuprins de dorinţa nedesluşită care îl mistuia.

Un cîine îi ieşi înainte la portiţă şi începu să-l latre. Dafin scoase din chimir o coajă de pîine şi i-o aruncă. Atunci cîinele se potoli. În aceeaşi clipă cele două mici ferestre ale casei se luminară. Dafin se opri şi se pitulă după căruţă. Credea că, aşa cum se întîmplă deseori, se petrecea ceva cu copiii, dar cum lampa nu se stingea, se apropie mai mult de fereastră şi se uită înăuntru. La început nu văzu nimic deosebit. O femeie se foia prin cameră, de la

un capăt la altul, parcă alerga. Focul ardea, iar puțin mai la o parte, lîngă vatră — o lampă cu gaz.

Dafin începea să vadă mai bine. Vedea o odaie sărăcăcioasă, afumată și goală — să dai cu pușca și n-aveai în ce. Pe lîngă perete, pe o laviță joasă, zăcea un bărbat bolnav, în cămașă, cu pieptul descoperit, cu o barbă neagră, tunsă scurt, uscat și gălbejit ca o icoană. Ca să se topească în halul ăsta și să rămînă numai pielea și oasele, trebuia să zacă de multă vreme, sau poate o boală rea îl doborîse dintr-odată. O femeie bătrînă sta în genunchi lîngă bolnav — se auzea glasul ei dogit, aproape bărbătesc.

Pregăteau, se pare, o cărămidă ca să-l încălzească pe bolnav. Deodată el gemu tare, se răsuci în pat și cele două femei alergară în grabă lîngă el. Au încercat ba una, ba alta — nimic nu ajuta. Așa cum se zbătea în pat, bolnavul rămăsese deodată cu fața în sus, nu mai gemea, capul îi căzuse ca la un mort. Femeia începu să bocească în hohote.

Deodată, tocmai cînd nu se aștepta, Dafin zări jos, pe pămînt, pe o cergă veche și zdrențuită, patru căpșoare bălaie și ciufulite — doi băieți și două fetițe. Semănau unul cu altul ca patru ulcioare pe polița unui olar, unul mai mic ca altul, ca niște iepurași. Așa cum ședeau, se întoarseră cu fața spre mama lor și, văzînd-o cum plînge, începură și ei să plîngă. Baba îi ocăra cu glasul ei dogit. Copiii se potoliră, dar cum bolnavul nu deschidea ochii, femeia începu iarăși să plîngă și copiii după ea.

Dafin se trase de la fereastră, se îndepărtă cîțiva pași și se așează jos. Auzea și acum scîncetul copiilor undeva în spatele lui ; își ridică ochii spre cerul unde licăreau stele puține, apoi își sprijini capul în

pumn. Simţea cum ochii i se umezesc. Pe obraz îi picură o lacrimă.

Dimineaţa, o dată cu roua şi răcoarea, Dafin apăru în faţa casei, în dreptul portiţei. Femeia ieşi, îl văzu şi el înţelese numaidecît că era plină de spaimă, aşa cum se speriau cei care îl vedeau.

— Ce vrei ? întrebă ea după o clipă, luîndu-l drept un cerşetor. N-avem pîine. Nu pot să-ţi dau nimic.

Dafin se făcuse şi mai mic, încerca să zîmbească ca să nu apară prea fioros, bărbos şi ars de soare cum era.

— Omu' mi-i bolnav — continuă femeia — am pe cap o droaie de copii, nu ştiu ce să mă fac. Sărăcia, n-avem ce-i face, barem de-am fi sănătoşi. N-avem nimic... O fi păcat, dar vezi-ţi de drum !

— Pot să vă fac vreo treabă, ceva... spuse Dafin — sînt argat, am slugărit pe la oameni, mă pricep la toate. Băgase de seamă că femeia îl asculta cu luare aminte dar, ca s-o liniştească şi mai mult, începu să vorbească repede : Mă duceam aici, la Beliţa, la Iorgache, bogătaşul ăla. I-am fost slugă, nu mi-a dat simbria pe un an întreg. Mă duc s-o cer. Dar nu sînt grăbit, pot să mai stau puţin, mă şi odihnesc, şi vă muncesc cîte ceva...

Femeia se uită într-o parte, se gîndi o clipă, apoi spuse :

— Bine, dacă vrei. Ce mai treabă avem şi noi... avem doi boi, cu ei Kostadin, bărbatul meu, se tocmea la muncă cu ziua. Rămîi, dacă vrei.

Ieşi din casă şi baba şi, înţelegînd cum stau lucrurile, îl luă pe Dafin, îl duse prin curte ca să-i arate ce au pe-acolo şi-l puse numaidecît la treabă.

În sat se află curînd că la alde Kostadin au luat un argat.

— Ce-i cu Kostadin, e încă bolnav ? se întrebau țăranii care treceau prin fața casei lui. Cine-i omu' care umblă prin curte ?

— Argatu' lui Kostadin.

— Argat ? Care va să zică, acu și Kostadin e boier. De cînd și-a luat argat ?

— Bine că au găsit un om, să le muncească.

Iar Dafin muncea bine, mergea la ogor, apoi se întorcea acasă. Nu se lăsă de muncă nici chiar atunci cînd, după cîteva zile, Kostadin își dădu sufletul și-l îngropară. Se ținea la o parte, lăsa femeile să plîngă, dar acum parcă se simțea că în casă e un bărbat, că au pe cineva care să le muncească. Dafin se tocmea și el cu boii, la muncă, așa cum făcea și Kostadin, dar, voinic cum era, dacă nu găsea de lucru, se apuca de orice muncă : scotea piatră din rîu, căra saci la moară, mătura gunoiul, se tocmea să sape o groapă sau să facă alte munci grele. Seara se întorcea acasă și punea în palma babei banii pe care-i cîștigase.

Baba Donca spunea copiilor cu glasul ei dogit :

— Să-i sărutați mîna lui nenea Dafin. Hai ! Acu' el vă e tată.

Copiii, cele patru ulcioare, unul mai mic decît altul, treceau pe rînd și-i sărutau mîna.

Altă dată, cînd rămaseră numai ei doi, Ștefana, văduva, îi spuse :

— Omule, cum să te răsplătesc ? Dacă nu erai tu, copiii mureau de foame. De ce te duci la Belița ? Ce treabă ai cu Iorgache ?

— Am de luat de la Iorgache simbria pe un an întreg, da' îl iert. Nu, n-o să merg la Belița ! — spuse Dafin cu mai multă tărie. Nu merg nicăieri, rămîn aici.

Ștefana se uită la el lung, apoi spuse :

— Cînd s-or împlini șase luni, să ne cunună, să trăim și noi ca oamenii. Unde pleci, — zise ea văzîndu-l pe Dafin că se ridică.

— Mă duc să închid boii. Facem așa, cum spui tu.

Făcu cîțiva pași și se opri : cei doi băieței se fugăreau și erau cît pe-aci să se ciocnească de el. Dafin îi lăsă să treacă, se uită cu drag în urma lor și, zîmbind, plecă spre grajd.

POMPADOUR

Altădată, fie că se luminase de ziuă, fie că nu, moș Ivan Bunal se grăbea, ca toții bătrînii care n-au ce face, să iasă și să meargă la cafenea. În dimineața asta întîrziase. Se sculase destul de greu, se îmbrăcase tot așa de greu și, după ce era gata îmbrăcat și ieșise în curte, încă se mai foia, umbla printre cimșiri și busuiocul sădit printre plăcile de piatră, lovea cu bastonul în pămînt, se uita în dreapta și-n stînga, cădea pe gînduri.

— Mă dor genunchii — spuse el întorcînd puțin capul spre cerdacul pe care se așezase baba Ivanița și trăgea lîna prin darac — genunchii mă vestesc cu două-trei zile înainte că se schimbă vremea. Se uită la cer care, cu toată prezicerea lui, era foarte senin și adăugă: Cum să nu mă doară genunchii? Să stai călare treizeci de ani, nu-i puțin lucru. Cînd ești călare nu răcești în altă parte, ești înfofolit bine, îmbrăcat, dar genunchii răcesc, îi pătrunde vîntul. Vezi, uite-așa, mă împunge, mă împunge... Și nici nu mă simt bine, mi-e gura amară, cum să zic... n-am nici un chef.

— Ce poți să ai, ai răcit, spuse baba Ivanița.

Cum Bunal se dăduse mai la o parte, ea se opri din lucru, întoarse capul spre el și-l privi pe deasu-

pra ochelarilor. Nu părea să fie bolnav : avea faţa roşie, era zdravăn, se mai îngrăşase. De cînd bea mai puţin, sănătatea lui era mai bună, se mai potolise. „N-are nimic — îl judecă în minte baba Ivaniţa. Dacă l-aş putea face să se lase şi de fumatul ăsta — dimineaţa tuşeşte să-şi rupă pieptul — i-ar merge şi mai bine."

— Nu te simţi bine pentru că stai toată ziua degeaba, nu faci nimic, spuse ea. Ieşi, plimbă-te puţin. Cît umbli tu ? De aici la cafenea şi de la cafenea înapoi. Du-te mai departe, pînă la Pena. E fata ta, mergi, vezi ce face. La botez nu te-ai dus, du-te barem acum. Copilul o să crească, o să-ţi spună „bunicule", iar tu nici nu l-ai văzut măcar.

— Păi, poate mă duc, spuse Bunal. Mă duc chiar azi.

— Te-a căutat aseară Dragan a Mariei. Te-a găsit ?

— De ce m-a căutat Dragan ?

— Cică a venit unu... un deputat, parcă zicea. Ţine o cuvîntare în salonul Jeleazov, du-te, ascultă şi tu şi pe urmă să ne povesteşti şi nouă. Toată ziua numai cu ăla, cu smintitul de Stancio.

Ceva se ridică în pieptul lui Bunal, dar el se stăpîni.

— Pentru asta m-a căutat Dragan, a ? întrebă el. O să trec şi pe la el. Poate merg şi la adunarea lor.

Bunal pornise spre poartă ; după ce ieşi în uliţă, văzu un şir lung de căruţe şi-şi aduse amnite că e zi de tîrg. Se opri şi se uită atent, nu la oameni, ci la cai. Bunal locuia la marginea oraşului şi locul unde se ţinea tîrgul era aproape. Îi veni pofta să vadă ce cai au adus azi spre vînzare. Avea destul timp să dea o raită prin tîrg şi pe urmă să meargă şi la Pena.

Lui Bunal îi plăceau caii frumoşi. Cu slăbiciunea asta trăise şi îmbătrînise, cum s-ar zice. Primii bani îi cîştigase ca mijlocitor al unor negustori bogaţi, negustori-toptangii [1] de la Gorna Orehoviţa. Treaba lui era să meargă din sat în sat, se întîmpla uneori să călătorească noaptea, să treacă prin păduri şi locuri pustii, deseori cu bani mulţi la el. O astfel de treabă cere multă îndemînare, o armă şi, mai cu seamă, un cal bun. Pe atunci Bunal călărea nişte cai ca leii. Mai tîrziu, după ce mai agonisi cîte ceva, deschise o cîrciumă într-un sat, cumpără pămînt în altul şi mai deschise încă o cîrciumă în al treilea, pentru fiul său cel mai mic. Aceste sate le cutreiera el acum călare. Umbla pe cai frumoşi, dar devenise greoi şi începuse să bea cam mult ; de-asta învăţase caii cu năravurile lui : dacă animalul se împiedica şi cădea pe genunchi, nu se ridica pînă ce Bunal nu descăleca. Iar dacă îşi pierdea cumpătul şi se prăvălea de pe şa, calul rămînea pironit pe loc şi Bunal putea să-şi desprindă piciorul prins în scară. Dar dacă se întîmpla să cadă jos, şi, aşa cum se petrecea de cele mai multe ori, să adoarmă pe pămînt. calul sta lîngă el ca un cîine credincios şi nu se mişca din loc. Dacă se abătea la o cîrciumă, nu-şi lega calul — îl aducea numai lîngă un gard sau zid şi arunca jos dîrlogii. Calul rămînea acolo, nemişcat.

De un an Bunal lăsase treburile pe seama fiilor săi iar el se mutase la oraş ca să-şi vadă de bătrîneţi. Cai nu mai ţinea, dar gîndul îi erau mereu la ei. Cutreiera vreme de un ceas prin tîrg, se uita ba la unii, ba la alţii, fără să bage de seamă că şi el era urmărit de priviri curioase. Ţăranii, dar şi ţărancele, întorceau capul şi se uitau la bătrînul care,

[1] *Toptangiu* = negustor cu toptanul, cu ridicata.

atunci cînd se amesteca la tocmeală şi-şi dădea părerea despre un cal, se vedea că se pricepe. Avea o înfăţişare de voinic — de haiduc bătrîn, cu mustăţile mari şi răsucite, sau poate de militar care lepădase de puţină vreme uniforma. Bunal se îmbrăca întotdeauna corect : cu un palton scurt, ca o tunică militară ; sub jiletcă se vedea brîul alb ; picioarele erau strînse în jambiere înalte cît cizmele.

După ce văzu tot ce se putea vedea în tîrg, fără să-i scape nici chiar caii înhămaţi la căruţe şi acoperiţi cu saci, Bunal se întoarse în oraş. „Nici azi n-am văzut un cal ca lumea“, îşi spunea el înşirînd în minte caii cei mai buni pe care îi văzuse, dar nu se oprea la nici unul. Îşi aduse aminte că cineva îi spusese că Pikman — ăla cu moşia de la Ilanlîc — are trei cai frumoşi pe care îi înhamă ca ruşii, în troică. Cei doi din părţi, lateralii, se avîntă în galop, unul ţine capul întors spre dreapta, iar celălalt spre stînga. Mijlocaşul merge în trap forţat, cu capul sus. Era cel mai frumos din toţi, era puternic, masiv şi alb ca neaua. Şi avea un nume, o minune. Pikman venea, deseori cu ei în oraş. „De i-aş vedea şi eu măcar o dată“, gîndea Bunal.

Ajunsese la hanul pe care-l cumpărase de curînd şi pe care acum îl da cu arendă şi nu putu să reziste ispitei de a intra. La urma urmelor era averea lui, avea dreptul s-o vadă şi să se odihnească oleacă.

— Fusei la tîrg, spuse el lui Săbi, crîşmarul, lăsîndu-se greu pe bancă. Să văd, mi-am zis, ce cai au mai adus. Nimic. Cai frumoşi nu mai sînt. Numai mîrţoage bune de dat la cîini, dar nici ei nu le mănîncă. S-a isprăvit cu caii frumoşi.

— S-a sfîrşit, a ? zise Săbi. Ştergîndu-şi mîinile de pestelcă, ieşi afară şi se întoarse numaidecît. Aştepta să se încheie tîrgul şi să-i vină muşterii. Zi, s-a isprăvit cu caii frumoşi, moş Ivane ?

— Isprăvit, isprăvit. Unde poți să mai vezi cai ca odinioară, la moșia lui Stancio Kiselcov de la Kiupeleri : roșcați, da' nici roșcați, cînd îi bătea soarele, părul lor lucea ca aurul, ca argintul. Vădana de la Kara Nasuf avea și ea o herghelie frumoasă... și Pencu de la Harmankuiusu. Ăsta scotea niște armăsari, la trei ani erau mai nalți ca tine. Subțiri, cenușii, albi dedesubt, dar pe spate negri, numai inele, inele... arată-mi mie acu' cai la fel !

Intrase moș Stancio. La ani era cît Bunal, dar pirpiriu, purta poturi și o aba scurtă, cu blană. Era în mare prietenie cu Bunal, se sfădeau măcar de două ori pe săptămînă, dar tot de atîtea ori se împăcau. Lui moș Stancio nu-i trecuse încă necazul și, văzîndul-l pe Bunal, își zise să treacă mai departe și să se așeze la altă masă.

— Încotro Stancio, încotro, zise moș Ivan. E, și tu, te superi ca o... Mare lucru ! Stai aici, cu mine, te cinstesc c-o cafea.

Moș Stancio se gîndi o clipă, apoi se întoarse și se așeză lîngă Bunal.

— N-am ce-i face, zise el. Hai să șed. Dar eu cafea nu beau, cafea să bea femeile.

— Nu, te cinstesc cu o cafea. Am dat babei cuvîntul de cinste că nu mai beau, vorba cîntecului : destul am mîncat, și am băut. Ajunge.

Săbi, care ieșise, se întoarse deodată și spuse :

— Moș Ivane, zici că nu mai sînt cai frumoși, da ? Ia ieși afară ! Ieși să vezi ce cal frumos !

Tustrei ieșiră afară. Din susul străzii venea un cal alb. Era fără șa, un om îl ducea de căpăstru. Pe cît erau de înalte zidurile dimprejur, pe atît de înalt era și el ; ținea capul sus, alb ca o lebădă.

— E calul lui Pikman, spuse Săbi, ăla cu moșia de la Ilanlîc. Îi zice Pompadour.

— Cui îi zice ? întrebă moș Stancio.

— Calului. Așa-i zice, Pompadour.

— Asta, zise Bunal bucuros. A, care va să zică ăsta-i !

Cînd omul și calul ajunseră în fața lor, el întinse mîna tulburat — se înfiorase de plăcere — și spuse încet, cu glas stăruitor :

— Stai, mă, băiatule, stai să-l vedem !

Tînărul, pesemne o slugă, se opri zîmbind. Calul era mare, masiv, cu grumazul drept și lat, cu pieptul lat, cu coapsele rotunde ca un butoi. Dar corpul lui era foarte proporționat și părea uimitor de bine zidit și de frumos. Avea o coamă scurtă, căzută toată într-o parte, iar coada atingea pămîntul. Ochii lui — cît de inteligent priveau ! — erau negri, umezi, cu vinișoare subțiri sub ei, iar pe burtă vinele erau mai groase.

Bunal îl cercetă cu multă luare-aminte. Pe urmă se apropie de el, îl mîngîie pe frunte, îl bătu pe grumaz. Calul se mișcă ușor și fornăi, părea că oftează.

— Brava, căluțule ! Brava, voinicule ! îl răzgîia Bunal. Cum îi zice ? Pom-pa-dour, așa ? Pompadour. Bunal trecu în fața calului și scuipă. Să-l scuip, să nu-i fie de deochi. Pompadour, a ? Brava, brava ! Hai, du-l !

Săbi și moș Stancio intrașeră în han, dar Bunal mai rămase să se uite în urma calului pînă cînd dispăru după colțul străzii. Atunci intră și el în han.

— Săbi ! strigă el. Dă-ne să bem ceva ! O sticluță cu rachiu. Aï văzut, Stancio ? Așa cal, zic și eu ! Brava, Pompadour ! Halal să-ți fie, Pompadour.

Țăranii veniseră de la tîrg și ocupaseră toate mesele. Întîi au mîncat, pe urmă au început să curgă ocalele cu vin roșu. Încăpătoarea cîrciumă a hanului clocotea de multă larmă. Într-un colț cînta un cimpoi. Bunal le povestea acum cîte ceva despre toți caii frumoși pe care-i călărise în viața lui. Moș

Stancio ar fi vrut să spună și el ceva, dar n-apuca, pentru că Bunal nu-l lăsa să scoată o vorbă. El trebuia să asculte.

La un moment dat Bunal, foarte vesel și rîzînd, întoarse capul.

— Cimpoierule ! strigă el. Ia vino aici !

Omul veni lîngă el.

— Știi cîntecul Stanei ? Nu-l știi ? Să te-nvăț eu. Zi-i din cimpoi și eu am să cînt.

Și Bunal începu să cînte :

„Drag mi-i mamă, drag mi-i
În zori să mă scol...“

Cimpoierul da din cap, cînta după Bunal și încerca să țină minte cîntecul.

— Nu așa, stai, nu așa ! strigă Bunal și începu să-i cînte la ureche : „În zori să mă scol“...

Pînă la urmă, cimpoierul scoase, de bine de rău, cîntecul. Bunal își dădu căciula pe ceafă, oftă din fundul pieptului și strigă :

— Eh, anii cei de demult, ce ani au fost !...

Încercă iarăși să-i explice ceva lui moș Stancio. Pe urmă se întoarse și, mulțumit că cimpoierul cînta acum cîntecul frumos, începu să cînte o dată cu el :

„S-o văd pe Stana ce face,
Toarce Stana, sau țese,
Sau daruri frumoase ea coase...“

— Eh, ce ani au fost, ce ani...

Larma creștea. Cimpoierul cîntă cîntecul o dată, și apoi încă o dată, și a treia oară, și pe urmă se duse să cînte la altă masă. Ocalele cu vin roșu se așezau necontenit pe mese. Bunal îi spunea iarăși ceva lui moș Stancio. Stau cap lîngă cap. Dar uite, Bunal ridică glasul, se trage înapoi, iar moș Stancio se ridică și el numai puțin de pe scaun. Larma

din jur se potolește, toți trag cu urechea la cei doi bătrîni care se sfădesc.

— Tu, mă, strigă Bunal. Tu n-ai călărit decît măgari. Habar n-ai !

— Tu n-ai habar ! i-o întoarse moș Stancio, dar nu-și terminase bine vorba că Bunal îi lipi o palmă.

La unele mese se făcuse liniște deplină. Moș Stancio se ridică de la masă și cu pași mărunți alergă spre ușă. După ce ajunse în prag, cu un picior afară din cîrciumă, întoarse capul și zbieră la Bunal :

— Tîlharule ! Tu l-ai omorît pe Riza efendi din Meșe mahala. I-ai luat averea ! L-ai omorît ! Tu !

Bunal strînse în mînă bastonul și se ridică, dar Panaiot, ginerele lui, care venise și el acolo, îi tăie calea. Dar și moș Stancio dispăruse repede dincolo de ușă. Toți cei de la mese izbucniră într-un rîs zgomotos și vesel. Larma se porni apoi mai tare ca înainte și cimpoiul începu să cînte iarăși.

Seara tîrziu Bunal plecă spre casă. Îl ducea de braț Panaiot. Bătrînul avea încă necaz pe moș Stancio, dar pe drum uită totul. Era tare vesel. Tot atît de vesel era și cînd intră în casă și își dădu seama că baba Ivanița e supărată foc.

— Cum îți spuneam, Panaiote, spunea el ginerelui său. Frumos cal. Îi zice Pompadour. Un cal minune. Ce-i, fă ! se adresă el babei Ivanița. Ce tot mormăi acolo ?

— Era vorba să nu mai bei. Ziceai că mergi la Pena, se răsti baba Ivanița. I-a crescut copilul și tu nici nu l-ai văzut încă.

— Da, să crească... Să crească. Îl iau de mînă și-l duc să-l vadă și el pe Pompadour. Să știe și el ce-i un cal.

— Fir-ar să fie de cai ! Ți-au crescut în burtă !

— Taci ! Și tu trăncănești ca Stancio. I-am tras o palmă zdravănă.

— Ai făcut-o și p'asta ? strigă baba Ivanița. O să te dea în judecată. O să te-nchidă.

— Să mă închidă. Dacă nu-și ține gura.

Deznădăjduită, baba Ivanița se uită la ginere.

— A venit aseară Dragan a Mariei. A venit înadins să-l cheme, era o adunare. Da' el nu s-a dus acolo, ba...

— Ce, fă, ce adunare ? zbieră Bunal. Și eu să-i ascult ? Multe știu ei ! Ce-o să-mi spună ei mie ? Să vină, să-l vadă pe Pompadour. Să vadă cal. Da, e animal, da' cînd te uiți în ochii lui, vezi ce deștept e. E-he ! De avea Pompadour limbă, să le spună el ce știe, să vadă ei ! Ăsta nu-i cal. Cînd trece pe stradă... nu trece un cal... un rege trece...

— Destul ! Basta ! îl ocărî baba Ivanița.

— Păi, cum nu, destul. Parcă nu pot să vînd mîine hanul și să cumpăr calul. Așa o să fac. O să vezi, o s-o fac și p-asta !

Baba Ivanița își făcu cruce :

— Și-a pierdut mințile ! Da, da, a înebunit de-a binelea !

Ca să nu se necăjească mai mult, ieși din odaie.

Bunal se așează în ungherul odăii, își puse bastonul alături și începu să rîdă în hohote.

PLOAIE DE VARĂ

Ploua cu găleata. Dar, ca orice ploaie de vară, trecu repede. Cerul se lumina, cîmpia strălucea în soare, norii negri şi întunecaţi se afundau spre răsărit. Dintr-acolo se auzea tunetul. Pe undeva pe aproape susura un pîrîu, de pe dealuri torente de apă se revărsau la vale, iar în văgăuna unde se afla satul şi unde înainte de ploaie şerpuia un firişor de apă subţire ca aţa, acum se prăvăleau puhoaie mari de apă tulbure, ameninţătoare. Ţăranii cu sumanele pe umeri sau cu un sac pe cap, desculţi, alergau să strîngă vitele, călcau prin apa care se adunase, se grămădeau în vale să vadă torentele care se rostogoleau. Sub pomi, pămîntul era acoperit de flori, de frunze şi de mlădiţe doborîte de furtună.

Filip sta în uşa cîrciumii şi privea afară. În vale apăruse o căruţă încărcată cu o butie mare, pasămite goală. Caii, amîndoi cenuşii, cu cozile făcute nod, uzi leoarcă, păreau mai zvelţi şi mai subţiri. Pe capră sta un om cu mustăţi mari şi negre. Cînd se apropie, Filip recunoscu pe Koliu, Koliu cel negru, cum îi spuneau oamenii. Era cărăuş de cînd lumea şi putea fi văzut mergînd pe drumuri chiar pe vremea cea mai rea. Şi Koliu era ud leoarcă, mustăţile i se pleoştiseră, iar faţa lui neagră lucea. Cînd

ajunse în dreptul cîrciumii, opri, desprinse de pe cai cîte un șleau, le scoase zăbalele și le dădu cîte un pumn de fîn. Pe urmă își aruncă privirea spre viiturile din vale, care se umflau tot mai mult, și intră în cîrciumă.

— Unde-ai pornit pe vremea asta, Koliu ? îl întîmpină Filip.

— Unde, la oraș.

— Cum o să treci podul de la moară ? e acoperit de apă. Te înneci.

— Dă-mi un rom, zise Koliu.

Își scoase căciula, o scutură de apă și o puse iarăși pe cap. Părea necăjit, posomorît.

— O să mă înec ? spuse el după ce-și bău romul. Nici o pagubă. O să moară un sărăntoc ca mine. Nu se isprăvesc oamenii, Filipe, n-ai auzit povestea cu țiganul... Venise iarna, sufla un vînt de gheață și țiganul îi zise — vîntului îi zise : „Hei, crezi că dacă iei un suflet de țigan te faci mai bogat ?“ Și pe-al meu la fel. Văd negru înaintea ochilor...

Filip își aduse numaidecît aminte că de un an-doi Koliu rămăsese văduv, cu mulți copii pe cap. De bunăseamă, asta-i era durerea.

— Măi, Koliu, n-ai putut să-ți găsești și tu o mireasă ? spuse Filip. Barem acu, după război, vădane cîte vrei.

— Mai dă-mi un rom... Cîte vrei, zici. Da-ncearcă să cauți și ai să vezi. Una nu m-a plăcut că sînt — chipurile — prea negru și că am mustățile prea mari. Alta nu mă vrea că am copii mulți. Iar una, îi zice Stanchia, din sat de la noi, e goală ca o furcă, da' fudulă !... A trecut mai zilele trecute pe lîngă noi. Eram în grajd, la cai, și cum mă auzea că strigam, a spus : „Ăsta-i om rău, a zis. L-am auzit ocărînd caii, mi-e frică.“

— Ocărai caii și d-asta ești rău, ai ?

— Apăi. E dobitoc, dacă nu strigi la el, dă cu copita-n tine, te mușcă. Ce să fac, dacă Dumnezeu mi-a dat glasul ăsta ? Și cînd vorbesc încet — na, ca acu să zicem — dacă m-aude cineva crede că ocărăsc. Femei sînt astea, dă-le-n plata Domnului... Mai dă-mi unu' !

Koliu tăcu o clipă, apoi spuse :

— Bine că se ține bătrîna. Vorba aia, dacă n-ai în casă un bătrîn, să-ți cumperi. Are grijă de copii ; fără ea ce mă făceam...

Mai stătu nițel, fumă o țigară, dădu de dușcă încă vreo cîteva pahărele de rom și se ridică. Filip încercă iar să-l oprească :

— Mai stai pînă scade apa. Nu poți să treci așa.

— Îi vezi pe zmeii mei — spuse Koliu arătînd caii — unde-i împing, acolo merg. Nu mă tem de nimic.

Puțin înfierbîntat de băutură, își dădu căciula pe ceafă și nu mințea deloc cînd spunea că nu se teme de nimic. Se urcă în căruță, își netezi mustățile lungi și dădu bice cailor.

Apele, care veniseră mari, tăiaseră satul în două și în seara asta era lume foarte puțină în cîrciuma lui Filip. După ce plecară și cei puțini, și văzînd că alții n-au să mai vină, Filip își răsfoi catastiful și se pregătea, să închidă. În aceeași clipă se opri afară o căruță, fără să zdrăngăne, pentru că drumul era plin de noroi.

— Vezi cine-i ! spuse el băiatului.

Băiatul se uită prin ușă.

— Coboară o femeie, zise el.

Filip ridică puțin capul : în ușă sta o femeie tînără, legată cu o broboadă roșie, iar în spatele ei apăruseră mustățile lungi și fața tuciurie a lui Koliu.

— Bună seara, Filipe ! strigă el încă de afară.

— N-ai putut să treci, nu-i aşa ? spuse Filip uitîn-lu-se cînd la el, cînd la femeie.

— Aici, lîngă moară, am trecut, dar am dat peste › apă şi mai mare. O să-ţi povestesc. Acu', Filipe, tii ce, vezi, femeia e udă. Acasă aveţi foc. Să se ncălzească puţin.

Femeia se ruşină şi se măsură din cap pînă-n ›icioare. Toate pe ea erau ude — şi hăinuţa scurtă i albastră, şi rochia. Era slăbuţă şi foarte palidă, .vea o faţă chinuită, dar ochii ei erau frumoşi : nari, castanii, umezi şi luminoşi... cu sprîncene sub-iri deasupra. Să tot fi avut puţintel peste treizeci le ani.

— Acasă avem foc, spuse Filip. Stoiane, du oaspe-ele acasă. Şi adu pe urmă ceva de mîncare. Vezi, ă ne dea cumnată-ta ceva.

După ce băiatul şi femeia ieşiră prin uşiţa care lucea spre casa lui Filip, cei doi bărbaţi, acum sin-;uri, se priviră drept în ochi.

— Cine-i asta ? întrebă Filip.

— Să-ţi zic... Mă... o întreagă *comendie*. Dă-mi un om ! După ce-am plecat de-aici, am trecut apa pe a moară. A mers strună. Da' cînd ajunsei la vadul Kasapli, să vezi acolo ce era. Pesemne acolo căzuse ›loaie mare, că a venit o apă ca marea, ca Dunărea. \cu-i acu', ce ne facem ? Oprisem căruţa şi mă îndeam. Pe deasupra se întunecase. Un nor se des-›icase, se mai vedea cîte ceva. Vedeam apa aici, lîngă nine, da' mai departe întuneric... Hai, noroc !

— E, şi p-ormă ?

— Mă miram ce să fac. Deodată văd, din faţă 'enea, pe lîngă apă, un om. O femeie. Ei, fir-ar să ie... Mă uit eu : mergea chiar pe lîngă apă, se mai ›prea, îşi făcea vînt, pasămite vrea să se arunce în pă, pe urmă se da înapoi... chiţăia ca un purceluş.

Plîngea. Aici nu-i treabă curată, mi-am zis eu. Mai dă un rom !...

— Cum aşa... ea nu te-a văzut ?

— Pîn-atunci nu m-a văzut. Cînd m-a văzut, s-a întors deodată şi a început să fugă. Stai ! am strigat. Nimic, ea alerga într-una. Şi cînd i-am zbierat cu glasul meu, îl ştii, încă un „stai", a încremenit pe loc, acolo unde era. Cum-necum, să nu mă întind prea mult, am luat-o în căruţă.

— Ce fel de om e, n-ai întrebat-o ?

— Din teapa noastră, mă Filipe. Sărăntoacă. Lucra în oraş, la spital. Zice că e soră. M-au tratat, zice, mult, m-au chinuit mult. Aşa e : nu-i uşor să îngrijeşti oameni bolnavi. Pînă la nas mi-a venit, zice. Într-o zi şi-a luat lumea în cap şi a fugit.

— A fugit ?

— Atunci, în ploaie. Abia trecuse vadul Kasapli şi a prins-o ploaia.

— Da' la apă ce căuta ?

Koliu făcu un semn din mînă.

— Ce poate să caute un om la deznădejde, Filipe...

— Vrea să se înece ?

— Apăi, vezi bine. Cum-necum, pe drum i-am scos-o din cap. I-am vorbit mult. Era să fac, zice, o prostie. Nu mă mai gîndesc la asta. Şi a mai plîns niţel. Vezi, femeile, dacă plîng niţel, le uşurează sufletul. Toarnă încă unu'.

— Acu' ce vrei să faci ? spuse Filip. Unde-o duci ?

— Acasă, unde. Să se odihnească o zi-două şi p-ormă — mi-a spus unde stă — o duc acasă la ea.

Filip se plecă puţin spre Koliu şi-i şopti ceva.

— A-a-a ! Filipe ! strigă Koliu. Mă jigneşti. Aşa om mă crezi tu pe mine !

Uşiţa din fundul cîrciumii se deschise şi femeia intră. După ea venea băiatul şi aducea pîine şi două farfurii cu de-ale gurii.

— E, Paraschivo, zise Koliu, te-ai încălzit puțin ?

Femeia zîmbi. Se mai înviorase, pe fața palidă ıpăruse o roșeață slabă, ochii ei umezi străluceau.

— Vino să mîncăm ceva. Filip e un om cumsecade, ı să ne ospăteze. Șezi, șezi, Paraschevițo. Filipe, tu nu tai să mănînci cu noi ?

— Mîncați, mîncați voi, spuse Filip.

— Dă-ne niște vinișor, o juma' de oca. Hai, Paras-heviţo, poftește...

Se așezară unul lîngă altul. Koliu nu rîdea, era ;rav, se purta cum se cuvine, era atent și îndatorior. Punea pîine în fața Parascheviței, îi turna vin, ı poftea.

— Ia, ia, Paraschevițo. Mănîncă. Ești obosită. Să nănînci și o să plecăm.

— Și apa cum o trecem ?

— N-avem ce căuta peste apă. Drumul nostru duce n altă parte. Trecem peste deal.

— Mi-e frică, spuse Paraschevița.

— Asta-i bună. Nu sînt eu cu tine ? Cine îndrăznește să-mi iasă în cale ? Să-l văd numai, spuse Koliu și puse mîna pe cuțitul de la brîu. Paraschevița zîmbi.

Au mîncat și, după ce femeia se urcase în căruță, Koliu dezlegă punga lungă de postav albastru și plăti. Filip îi șopti iarăși ceva la ureche.

— Lasă astea, Filipe, se supără Koliu. Drept cine nă iei. Nu sînt cum crezi tu !

Filip ieși afară să-i conducă. Butia ocupa loc mult n căruță și Paraschevița și Koliu se așezaseră pe :ară. Koliu prinse hățurile și pocni din bici. Pentru ı clipă, lumina care ieșea prin ușa cîrciumii căzu ıeste ei, pe urmă căruța intră în întuneric, plescăi ırin noroi și dispăru. În părți clipocea apa, încă

mare. Spre mijloc, unde puhoiul era mai repede, se ridicau valuri, iar la margini apa era liniștită și netedă, în ea se oglindeau cerul și cîteva stele. Satul era în beznă. Filip intră înăuntru și închise cîrciuma.

•

O lună-două mai tîrziu, Koliu cel negru intră pe neașteptate în cîrciuma lui Filip. De la prima privire se vedea cît este de schimbat ; era mai vesel, mai curat, mai îngrijit. Își răsucise mustățile în sus, zîmbea.

— Unde ești, mă, Koliu ? îl întrebă Filip. Ce s-a-ntîmplat cu femeia aia ? Unde-i acu' ?

— Acasă, unde vrei să fie ?

Filip îl privi mirat, Koliu începu să rîdă.

— Ce te uiți așa la mine ? spuse el. Ploaia aia mare, ții minte ? Halal să-i fie ! Ce rod a fost anul ăsta. Și eu, sărăntocul, am văzut un bine de la ea.

— Nu cumva... Te-ai însurat cu femeia aia ?

— Hai, hai. Așa a fost să fie. Ce te uiți așa la mine ? În seara aia, ți-am spus, am dus-o acasă. Să stea, îmi ziceam, cîteva zile, să se odihnească. Bine, dar femeia s-a învățat la noi. Copiii s-au apropiat de ea, parcă era mama lor adevărată. Hai, zic, să te duc acasă. Eu, zice, nu plec nicăieri. Mie, zice, aici mi-e bine.

— Pe urmă ?

— Pun biciul pe cai și... hăt, tocmai la Leascoveț. E de-acolo. Am dat de urma neamului ei, i-am scos actele. Și ea, sărăcuța, era văduvă ca mine. M-am întors și ne-am cununat. Asta-i tot. Halal să-i fie, să mai zic o dată, ploaia aia. Frumoasă ploaie, ploaie de vară. Au avut noroc copiii mei să aibă o mamă și eu, să ieu la casa mea, ca toți oamenii. Dă-mi un coniac !

Filip rîse.

— Înainte beai rom, acum coniac.

— E o băutură mai fină, Filipe. Să nu mi se învîrte capu' prea mult. Că acu' mă aşteaptă acasă un sufleţel.

Koliu zîmbi şi-şi netezi mustăţile lungi. Nu stătu prea mult şi bău numai un păhărel. Se urcă în căruţă şi, după ce se aşeză şi luă hăţurile în mîini, privirea lui întîlni privirea lui Filip şi rîse iar. Apoi a pocnit din bici, caii lui puternici au smuls căruţa şi au zburat.

Despre fiul său Ilia, timp de cinci-şase ani de cînd fugise din sat, moş Gherghi nu auzise decît lucruri rele, dar, în cele din urmă, auzi şi ceva bun : îl văzuseră oamenii la oraş, trecuse de curînd graniţa încoace, mergea la tîrg unde cumpăra şi vindea cai. Nu mai era Ilia de altădată ; acum era foarte îngrijit, se schimbase mult, sta la aceeaşi masă cu oameni mari şi avea bani. Moş Gherghi nu ştia dacă să creadă sau nu tot ce se spunea, dar într-o bună zi Ilia se întoarse acasă : cu faţa prelungă, bărbierit şi curat. Vesta lui nu era din abà, ci dintr-o ţesătură cafenie, frumoasă, iar cizmele încreţite la glezne ca o armonică. Venise cu căruţa lui proprie, iar nu cu una străină. Şi încă ce căruţă, şi ce cai !

Grajdul de om sărac al lui moş Gherghi nu văzuse încă dobitoace ca astea. Caii, pasămite, îşi ştiau preţul şi cînd moş Gherghi sta puţin mai la o parte şi-i admira, ei se uitau la el cu îngîmfare, cu pleoapele uşor lăsate în jos şi ronţăiau fînul, cu dulceaţă. Moş Gherghi se uita la dinţii lor — erau cai tineri, de cinci-şase ani. Subţiri, clocotitori, semănau ca doi gemeni, erau zidiţi la fel, castanii deschis, iar coamele

și cozile și mai deschise, aproape albe. Cai cu un păr atît de frumos sînt rari și, în adevăr, o minune.

Ca să se laude, moș Gherghi dădu o raită prin tot satul, oprindu-se în multe locuri. În cele din urmă își zise să se oprească și la Todor.

— Dumnezeu să ne-ajute, Todore ! Dumnezeu să ne-ajute, Anicica ! — strigă el vesel și se opri afară lîngă gardul de nuiele. Todor și Anicica își zideau acum un grajd, așa cum mai înainte tot ei zidiseră și casa, cu mîna lor. E drept, toate le făcea Anicica, iar Todor o ajuta, pentru că Anicica asta era tare pricepută.

— Să fie cu noroc ! spuse moș Gherghi văzînd cum în puține zile numai, clădirea se ridicase deasupra pămîntului.

— Să fie, moș Gherghi. Cu noroc să fie și bucuria ta. Ți-a venit băiatul, ai ?

— A venit. Ilia s-a întors.

— A crescut cogeamitea bărbatul. Și caii, caii — sînt foarte frumoși. I-am și văzut.

Vorbea numai Todor, pentru că Anicica, deși se tot învîrtea prin apropiere și-i asculta ce-și spun, tăcea. Numai ochii ei rîdeau mereu.

— Văzuși ce cai ? Văzuși ce cai ? repetă de cîteva ori moș Gherghi. Cai nestemați. Ieri ne-am dus cu Ilia la Aptaat, să-și vadă unchiul. La înapoiere, după ce-am ajuns sus, pe deal, și-apoi am luat-o la vale, caii goneau năpraznic, ca nici nu-i mai puteam struni. Ilia îmi zicea : „Ține, tată, ține și tu de hățuri, să tragem amîndoi, că-i scăpăm din mînă !“ Cu greu i-am stăpînit. Puternice animale.

— Frumoși căluți, să vă trăiască ! spuse Todor. Acum, o mireasă pentru Ilia.

— O să fie și asta, Todore, o să fie.

Ochii Anicicăi scînteiară și parcă acum rîdeau și mai tare. Purta cărămizile sprijinindu-le de genun-

chi, amesteca lutul, scotea apă. Umbla uşor, mîndră, cu poalele ridicate, desculţă. Ca să n-o ardă soarele îşi legase capul cu o broboadă, ca secerătoarele, şi nu i se vedeau decît fruntea netedă, sprîncenele arcuite şi ochii negri. Era stropită din cap pînă-n picioare cu lut, dar şi aşa tot frumoasă era. Moş Gherghi ştia că Ilia se ţinuse de Anicica, dar asta a fost de mult şi totul s-a uitat.

— Auzi ? spuse moş Gherghi — şi, zîmbind, arăta spre cîrciuma din faţă, a lui Gheno, unde se auzea un cimpoi. E flăcăul meu, e Ilia. Să se veselească şi el. Să le vină de hac negustorilor, să le arate că şi el e bărbat, că ştie să cîştige.

Moş Gherghi se uită la Todor care zîmbea, sub mustaţă, întîlni încă o dată ochii negri ai Anicăi şi plecă.

După ce se întoarse acasă, se duse mai întîi în grajd să vadă caii. Pe urmă se aşeză în faţa casei. Spre prînz veni şi Ilia, vesel, cu faţa cam aprinsă.

— Am fost la Todor, spuse moş Gherghi. El cu Anicica muncesc tot numai ei doi. Îşi zidesc casă nouă.

— Şi eu am fost la ei azi-dimineaţă. Ilia se uita în lături şi lovea cu un beţişor în carîmbii cizmelor încreţite. Anicica nici nu s-a uitat la mine. Să fi zis şi ea : „Vino, Ilia, intră în casă, să bei o cafea". N-a scos o vorbă. Tăcea.

— Oamenii au treabă, fiule, nu vezi ?

Moş Gherghi ar fi vrut să mai spună ceva, dar tăcu. Odinioară Ilia fusese argat la părinţii Anicăi. Se iubiseră amîndoi, el se lăudase chiar că o ia de nevastă. Cînd, deodată, spre surprinderea tuturor, Anicica se mărită cu Todor.

— Ca şi cum n-am fi mîncat aceeaşi pîine cu Anicica şi n-am fi aruncat snopii împreună în căruţă — continuă Ilia. Acu' se fudulește. Bine ! Fie şi aşa.

După cinci-şase zile Ilia plecă la oraş cînd se întoarse nu mai avea caii — venise cu o căruţă străină.

— Unde-s caii ? Ce-ai făcut cu ei ? întrebă moş Gherghi.

Ilia se bătu cu palma peste buzunar şi rîse.

— Uite-aici sînt caii, i-am vîndut.

— Mă, fiule, ce-ai făcut ? Ce cai erau ! Unde mai găseşti alţii ca ei ?

— O să cumpăr alţii mai frumoşi. Aştia nu fac două parale.

Ilia se duse iarăşi la cîrciuma lui Gheno. Uneori se abătea pe la Anicica şi Todor. Se uita la ei cum muncesc. Sta de vorbă numai cu Todor, pentru că dacă îi spunea ceva, Anicica tăcea, se făcea că nu-l aude. Şi se uita la el foarte liniştită, cu ochii luminoşi şi plini de zîmbet ; nu se sinchisea că acolo-i un om străin.

— Vreo doi ani am fost la Tuzla — povestea el. Am fost la un ciocoi, ca vechil la moşia lui. Halal moşie — două sate, nu mai puţin. Ţinea mult la mine. „Tu, zice, n-o să pleci, nu te las." Avea o fată, Marioara. Mă vrea de ginere. „Aşa ? — am zis eu. Nu se prinde !" Şi mi-am luat valea.

— Atunci ai trecut de partea astălaltă ?

— Nu, pe urmă. Am fost la Eski Djumaia, la iarmaroc. Amorţiţi oameni sînt bulgarii noştri, nu sînt ca vlahii [1]. Ei ştiu să trăiască. Şi de ce să nu ? Cu asta ne alegem. Şi mie-mi place... cînd întram undeva la iarmaroc şi spuneam lăutarilor : „Muzica ! Şi dă nişte vin, mai dă una, mai dă alta" — toţi se uitau la mine şi se mirau... La ce-mi sînt buni banii... Să-i pun caldarîm pe şosea ?

Ilia rîdea şi se uita la Anicica. Se lăsa furată de muncă, dar uneori arunca pe furiş o privire fugară

[1] *Vlahi* — români..

spre el. Ochii ei negri rîdeau șiret. Parcă ar fi vrut să-i spună : „Nu te făli atîta ! Că nu te crede nimeni !“

O dată Todor plecă undeva și Ilia rămase singur cu Anicica. Scoase din pungă două piese lucioase, noi, de cinci leve și dădu cîte una celor doi copii ai Anicicăi. Cum văzu banii, Anicica prinse copiii, le desfăcu degetele cu sila, luă banii și-i înapoie lui Ilia.

— Ia-ți banii, se răsti ea. Au tată. Au de la cine să primească.

Și cum el începuse s-o plictisească, îi spuse de-a dreptul :

— Și nu-ți mai pierde vremea în fața casei. Pleacă !

Ilia se duse la cîrciuma lui Gheno. Se ducea în fiecare zi, începuse să bea. Rareori mai încerca să stea de vorbă cu Anicica, dar îndată ce-l vedea, ea intra în casă. Ilia încerca atunci să stea de vorbă cu Todor, dar Anicica îl chema în casă și închidea ușa. Ilia rămînea singur, se rușina și se ducea iarăși la cîrciumă. Banii luați pe cai se isprăviseră și într-o zi îi spuse lui moș Gherghi :

— De data asta o să cumpăr mulți cai. Îi vînd și cîștig bani... Și o să fac un chef, cum nu s-a pomenit. Oamenii noștri de aici n-au văzut încă așa ceva. Tăcu și se uită în lături. „Anicicăi o să-i cumpăr un șal“ — își zise în sinea lui dar nu îndrăzni s-o spună și tatălui.

Plecă și după cîteva zile se întoarse cu doi oameni. În timp ce el umbla prin sat, oamenii dormeau în ogradă. Lui moș Gherghi nu-i prea plăceau : erau tuciurii la față, cu sprîncene și mustăți groase și negre, păreau să fie țigani din România. Ilia spunea că-i sînt prieteni, geambași. Tustrei plecară, numai Dumnezeu știe pe unde.

Curînd, într-o dimineaţă, era încă întuneric, cineva strigă în faţa casei lui moş Gherghi care ieşi afară: era Ilia.

— Adă nişte pîine spuse el, fără să descalece. Ne grăbim să prindem tîrgu'.

Cu el erau şi cei doi geambaşi tuciurii, şi ei călare. Moş Gherghi observă că nici calul lui Ilia, nici caii lor n-aveau şăi — încălecaseră de-a dreptul pe spinarea lor. Afară de asta, alţi zece cai erau prinşi în şir, unul după altul, fiecare legat cu căpăstrul de coada calului din faţă. E adevărat, şi geambaşii îşi legau caii aşa, dar moş Gherghi auzise că aşa fac de obicei ţiganii valahi, hoţi de cai.

O dată cu ivirea zorilor, se ridică în sat mare larmă: apăruseră nişte oameni călare, înarmaţi cu puşti, iar într-o căruţă stau alţi cinci-şase. Erau grăbiţi, se aplecau ca să nu piardă din ochi urmele proaspete lăsate de copite şi galopau înainte. Peste noapte căzu o ploaie uşoară şi în praful umezit se vedeau bine urmele cailor cu care trecuseră Ilia şi prietenii lui. Moş Gherghi înţelese cum stau lucrurile şi se închise în casă.

Pe la amiază se zvoni că trei hoţi care furaseră mulţi cai au fost prinşi în pădurea de la Aptaat. Potera dăduse peste ei tocmai cînd se culcaseră să se odihnească. N-au apucat să mai încalece şi au trebuit s-o şteargă pe jos. Unul din ei căzu şi muri de oboseală — i-a plesnit inima. Pe ceilalţi doi i-au prins, vii şi teferi, chiar lîngă frontieră. Unul din ei era Ilia.

Pînă seara au venit de la oraş poliţia, administratorul de plasă şi un doctor. După ce se gîndi mult, moş Gherghi se duse a doua zi şi el la primărie, să vadă ce se întîmplă. Ajungînd acolo, văzu că înăuntru, în ogradă, lîngă zid, zăcea întins pe cîteva

scînduri bătute în cuie, ca o laviţă, un om gol. Era mort. Doctorul făcea disecţie cadavrului hoţului de cai. Moş Gherghi nu îndrăznea să se apropie şi se oprise în loc.

În cămaşă albă, cu mănuşile de cauciuc pline de sînge, doctorul ţinea un obiect în mînă şi explica ceva unui mic grup de oameni care se uitau de la fereastra primăriei.

— Uitaţi-vă ce inimă mare. De asta n-a rezistat, era bolnav de inimă. Ceilalţi sînt oameni sănătoşi şi au putut să alerge mai mult.

Moş Gherghi se înfiorase, totul îi apărea groaznic şi în loc să intre în primărie şi să vorbească cu primarul, aşa cum plănuia, se întoarse în sat.

Peste noapte a căzut o ploaie deasă, iar dimineaţa a început să sufle primul vînt rece de toamnă. Doi poliţişti călare îl duceau pe Ilia şi pe hoţul de cai rămas în viaţă. Au trecut prin sat şi s-au oprit lîngă cîrciumă, în faţa casei lui Todor. Ilia era posomorît, cu hainele boţite şi nebărbierit. În frigul acela era îmbrăcat numai cu vesta lui de stofă. Zîmbea, dar zîmbetul nu era a bine.

Se adunase lume, venise şi moş Gherghi. Se apropie de Ilia, se uită la el cu ochi goi, umflaţi, şi-l scuipă. Pe urmă izbucni :

— Să-ţi fie ruşine ! Să furi, să mă faci de ocară ! Mai bine nu te aveam, de te-aş fi îngropat de viu. Măi, băiete, tu n-ai mîini ? Ca să lucrezi, să-ţi scoţi pîinea cinstit. Să furi cai ! Cu ţiganii ! Tu nu eşti feciorul meu, fii blestemat ! Aşa fiu, nu vreau să am !...

Nu era în stare să vorbească mai mult şi-l scuipă încă o dată, tremurînd din tot corpul şi, galben ca ceara, întoarse spatele şi plecă spre casă. Cineva strigă în urma lui :

— Băieţilor le e foame, adu-le nişte pîine !

— N-am pîine, răspunse moș Gherghi, fără a întoarce capul. Să rumege pietre.

Atunci, din căsuța din față ieși Anicica. Se apropie, spuse ceva polițiștilor, apoi scoase de sub șorț o pită proaspătă. O rupse în două, jumătate o dădu lui Ilia, iar cealaltă jumătate prietenului lui. Le întinse și cîte un boț de brînză. Pe urmă desfăcu un suman vechi și ros pe care îl purta pe braț și-l întinse lui Ilia.

— Na, Ilia, acoperă-te, să nu răcești, zise ea.

Polițiștii încălecară, cei doi arestați porniră înaintea lor, călcînd prin glod.

— Cu bine, Ilia ! strigă Anicica. Să-ți dea Dumnezeu sănătate !

Rămase pe loc, cu capul sprijinit în mînă, îngîndurată. Privi multă vreme în urma lui. Pe urmă, fără să se uite nici la dreapta, nici la stînga, cu toate că mai erau încă destui oameni acolo, intră în casă.

Un laz[1] din Anatolia (acelaşi care vindea prin sate vase de aramă) umbla azi-dimineaţă ca ameţit pe maidanul din faţa cîrciumii lui Gheno. Se mai aşeza pe jos, lîngă zid, cu capul plecat, apoi se ridica şi începea iarăşi să umble. S-a oprit undeva, s-a uitat în pămînt, parcă încerca să-şi aducă aminte sau să-şi lămurească ceva, apoi strigă deodată : „Ah ! Ah !“ — se clătină ca beat, mormăi ceva pe limba lui, nici cîntec, nici bocet — şi aşa cum şedea lîngă zid, începu să se dea cu capul de pietre.

Moş Minco se ridicase pînă acum de cîteva ori de la locul lui, venise pînă la uşa cîrciumii şi se uita la el.

— Omul ăsta nu se preface, ei ! zise el. Nu se preface, nu-l vezi cum se dă cu capul de pereţi... Cîţi bani zici c-a pierdut, Velico ? Treizeci de lire? Bani, nu glumă. Erau, de bună-seamă, toţi banii lui.

Moş Minco se întoarse de la uşă şi se aşează la locul lui.

— De-aş fi primar, zise el, l-aş lua de urechi mai întîi pe ăla care a fost cu el. Lazul ăsta a fost ieri aici, era beat. Cu cine a băut, măi, Ghenō ? Cu cine era aici ?

[1] *Laz* — locuitor din Turcia, care se ocupă cu comerţul ambulant.

Gheno își răsfoia catastifele după tejghea și nu răspunse. Nu spuse nimic nici Stoian Kasîr, cu toate că moș Minco se uitase și la el. Kasîr era un om precaut, nu-i plăcea să se amestece, nici la bine, nici la rău ; de asta spunea el că nu prea aude bine, că e fudul cînd de-o ureche, cînd de cealaltă, după cum se întîmplă. Lîngă el ședea Velico, un sărăntoc cum-secade. El rîse și spuse :

— Cine putea să fie cu el ? Roidiu. Au băut împreună. L-au dus pînă acasă și pe urmă s-au întors iarăși aici.

— Așa ? Cu Roidiu, zici, da ? Păi atunci... Vezi... hm... vezi tu...

Moș Minco nu îndrăzni să-și spună gîndul pînă la capăt și tăcu. Nici Velico nu mai spuse nimic, iar Kasîr era, ca-ntotdeauna, fudul de-o ureche. Dar cine-ar fi putut spune deschis ceea ce gîndea ? Mai întîi, Roidiu nu era omul cu care să poți face glume. Nu era printre cei din urmă din sat, era un om înstărit, fusese în comitetul școlar, o dată a fost chiar ales ajutor de primar. Parcă poți să știi dacă a făcut-o el ! Nimeni nu putea să spună dinainte ce-are de gînd să facă Roidiu : cînd te aștepți la bine, el îți face un rău ; iar dacă te aștepți la rău, îți face un bine. „De-ale lui Roidiu ! Asta numai Roidiu e în stare să facă !“ așa vorbeau oamenii de el. Astfel de om era.

La asta se gîndea acum moș Minco. Poate că la fel gîndeau și Velico și Kasîr, cu toate că ăsta făcea pe surdul.

Și așa cum tăceau tustrei, în cîrciumă se făcuse atîta liniște, că se auzea gîlgîitul subțire și sonor al apei care fierbea în cazanul de aramă. Undeva lîngă vatră, se auzea țîrîitul unui greier. În acea clipă în cîrciumă intră Roidiu.

Avea obiceiul să vină la cîrciumă de cîte ori făcea o pauză în timpul lucrului. Şi acum era desculţ, în capul gol prăfuit şi acoperit din cap pînă-n picioare de pleavă, pentru că venea de la treieriş. Era un bărbat puternic : mic de statură, îndesat, cu umeri foarte laţi, capul mare, pleşuv în faţă. Avea o faţă lată şi ochii verzi, privirea pătrunzătoare şi rece.

— Ce se tot chirceşte ăla de colo, ca un şarpe ? zise el oprindu-se lîngă uşă şi privind afară.

. Vorbea liniştit, chiar zîmbea, dar nu putea să scape atenţiei celorlalţi că clocotea. Şi-a pierdut, zice, banii. Treizeci şi două de lire. Cine-i de vină. Dacă bea şi nu ştie ce face, o să-i fure şi haina de pe el, nu numai banii.

— Ce să-i faci, măi, era beat ! spuse moş Minco.

— Gheno ! se adresă Roidiu cîrciumarului. Cine a spus că am fost aseară cu el ? Cît am stat eu cu el, ai văzut doar ! Ş-apăi, am fost numai eu ?

— N-am spus că ai fost numai tu cu el, spuse Gheno, fără să ridice ochii de pe catastife. N-am zis nimic.

— Cine ştie unde şi-o fi pierdut banii, spuse iarăşi moş Minco. Mă uitam la el azi-dimineaţă — umbla pe uliţe, tot cu capul în jos, căuta ceva. Păi vezi să nu-i găsească. Şi dacă i-a găsit cineva, crezi că ţi-i mai dă ?

Roidiu aprinse o ţigară, suflă în chibrit şi aruncă o privire fugară către cei trei, pasămite ca să afle ce gîndesc. Ochii lui verzi sclipiră ca o coasă lustruită.

— Şi dacă am fost cu el, ce, i-am luat eu banii ? Cine zice asta ? spuse el apăsat şi se uită iar la cei trei. Să vină şi să-mi spună mie ! Mie nu-mi plac banii altuia.

Țăranii tăceau. Greierul țîrîi iarăși, undeva, pe lîngă vatră. Roidiu se duse în fața tejghelei și-și dezlegă punga.

— Toarnă un rachiu, Gheno. Dă-mi și un pachet de țigări. Mă duc, aria n-așteaptă, spuse el, acum fără necaz, cu glasul moale, și ieși.

— Poate îl năpăstuiesc pe nedrept pe Roidiu, spuse moș Minco, eu nu cred. Cum se poate ? Nu cred.

Ochii lui Velico rîdeau. Stoian Kasîr se ridicase în picioare și, fără să scoată o vorbă, de altfel și pînă acum tăcuse, ieși pe ușă, cu aceiași ochi holbați și triști cu care se uită surzii. Moș Minco și Velico vorbeau acum de altele.

Lazul dispăruse de pe maidanul din fața cîrciumii. Pînă spre seară nu l-a mai văzut nimeni în sat. A doua zi Roidiu plecă la oraș, după ceva treburi, spuneau oamenii. În timp ce în sat toți șușoteau, dar nimeni nu îndrăznea să spună ceva tare, s-a zvonit că Roidiu a fost arestat în oraș. În aceași zi, către seară, o trăsură se opri în fața cîrciumii lui Gheno. Coborî Roidiu și după el majorul Marîndacov. L-au chemat și pe Mihal, ajutorul de primar, și au plecat toți trei spre casa lui Roidiu. Roidiu nu părea să fie arestat, majorul sta de vorbă cu el și glumea, așa cum stai de vorbă cu un prieten. Cu toate astea Marîndacov căută peste tot în casa lui Roidiu, scotoci prin lăzi, se uită sub cergi și perne. Căutară și în curte, și la arie, peste tot locul. Tocmai cînd ieșeau din șopron și se pregăteau să plece, o găină zburătăci peste capul majorului, cotcodăcind :

— Uf, lua-te-ar... — se supără Marîndacov — m-a speriat.

Găina zburătăcise dintr-un stup de nuiele atîrnat de zid. Acolo își făcuse cuibarul. După ce zbură, sub paie apăru ceva negru.

Marîndacov îl luă — era un portmoneu. Îl deschise. Înăuntru sclipea o grămăjoară de bani de aur.

— Mă, bai Roidiule, rîse majorul. Ouă de-astea puneţi voi la clocit ?

De emoţie, lui Mihal, ajutorul de primar, începuse să-i tremure falca de jos. Dar Roidiu zîmbea, scoase din buzunar pachetul şi luă o ţigară.

— Am făcut o glumă, domnule major, zise el. Vezi — îşi puse degetul pe fruntea lată şi pleşuvă, — abia acum să-mi vină în minte. Am uitat, drept să-ţi spun, am uitat. Hai, să-i fac o păcăleală — mi-am zis — *lazului*, şi i-am ascuns banii aici. Şi el se îmbătase, şi eu băusem cam mult. Sînt banii lui, dă-i...

Majorul rîse, rîse şi Mihal. După ce mîncară împreună la cîrciuma lui Gheno, majorul îl luă iarăşi pe Roidiu la oraş, cu aceeaşi trăsură.

Aşa cum mulţi dintre ţărani au prevăzut, chiar atunci cînd se uitau în urma trăsurii care se îndepărta, după cîteva zile Roidiu a ieşit, de bine de rău, din încurcătură şi s-a întors în sat. Îl aşteptau să apară, voiau să vadă asupra cui îşi va revărsa mai întîi mînia şi puterea. Acelaşi lucru gîndea şi nevasta lui, în timp ce-l aştepta cu buzele pungă, pentru că auzise că în sat oamenii vorbeau că „cloşca lui Roidiu clocește ouă de aur". „Să se întoarcă Roidiu — îşi spunea ea — şi le vine el de hac la toţi." Oricum, ceea ce se întîmplase, se întîmplase, mai mare ruşinea ! Cînd cloşca ieşea în curte, Roidiuveasa o gonea cu pietre. Cu creasta înegrită, cu penele răvăşite şi smulse pe ici, pe colo, nu semăna deloc cu o găină, ci mai degrabă cu un vampir. „Anul trecut a cîntat ca un cocoş — îşi zise Roidiuveasa. S-o fi tăiat atunci ! Să-i vină pofta să clocească tocmai acu', la timp de treieriş." Găina se uita la ea de departe, cînd cu un ochi, cînd cu altul.

Roidiuveasa uită de toate cînd îl văzu pe Roidiu că intră în casă. Părea foarte schimbat, aproape un străin. Era vînjos, nu-l răpunea oricine şi orice, dar acum era posomorît, avea privirea strîmbă, ochii lui ardeau înfrigurați. Tăcea, şi nu scotea o vorbă. Numai o dată sau de două ori a întrebat-o :

— A venit careva de la bădia ? Cumnata, copiii ? Dacă ţi-au cerut ceva, trebuia să le dai. Să nu-i laşi să plece cu mîna goală.

Nu înţelegea de ce îi vorbea aşa. Era bolnav, se vedea. Peste noapte, Roidiu nu putu să doarmă. Se răsucea cînd pe o parte, cînd pe alta. Spuse :

— Mîine, dacă vine cumnata şi cere ceva, să-i dai. Să n-o laşi să plece cu mîna goală, auzi ?

Aşa merseră lucrurile o zi, două, trei. Roidiu nu putea să doarmă nopţile, se agita tot timpul. Ziua ieşea în curte, desculţ, în capul gol, aşa cum îi era obiceiul, se plimba în sus şi-n jos, se uita în pămînt, tăcea. Roidiuveasa şi copiii îşi vedeau de treabă la arie, Roidiu nu întreba nimic, nu le cerea nimic. Roidiuveasa răbdă cît răbdă, apoi începu să plîngă:

— Omule, ce faci ? Copiii sînt mici, cui vrei să mă laşi ? Ce ai ? Dacă e de banii ăia blestemaţi, o să cheltuim tot, o să dăm tot ce avem, ca să scapi. Dacă eşti bolnav, sînt doctori, du-te, să te vadă, să-ţi dea un leac.

Roidiu se încrunta şi se întorcea pe partea cealaltă. Sau o ocăra. Ea se mira tare cînd el îi spuse că va merge la oraş la un doctor. Dar şi acum, după ce se urcă în căruţă, el îi spuse :

— Mergi să vezi nepoţii. Vezi ce face cumnata. Dacă au nevoie de ceva, să le dai.

Se întoarse din oraş aşa cum plecase. Numai cît îl văzu şi inima i se strînse.

— Ce ţi-a zis doctorul ? Ce ai ?

— Ce să am... Ce-o să-mi zică doctorul, spuse Roidiu, gîndindu-se parcă la altceva. Boala mea, nu-i de doctor. Şi uitîndu-se la nevasta lui cu ochii înfundaţi în orbite, congestionaţi, o întrebă iar: a venit cumnata? Ce fac copiii, au nevoie de ceva?

Ea începu să plîngă. Ce să-i spună? În ce fel să-l întrebe? Cum să afle ce are? El nu-i spunea nimic. De cînd a venit, ştie una şi bună — să-ntrebe de copiii fratelui. E nebun, de vorbeşte tot timpul numai de cumnată şi de copiii ei? El n-are copii? Uite, acu' a venit şi s-a culcat. Nici el nu spune nimic şi nici pe alţii nu-i lasă să vorbească. Tace. Stă culcat în pat şi tace.

În cursul zilei, moş Minco trecu pe lîngă arie.

— Ce faci, cumătră, ce mai e p'acasă? o întrebă el peste gardul de nuiele. Anu' ăsta aţi cam întîrziat cu treieratul. Ce face Roidiu? Nu prea iese, e bolnav, e sănătos?

— N-are nimic, moş Minco. A cam răcit, îl doare mijlocul.

— E, o să-i treacă. Dacă-i numai asta, trece. Să-i dai multă sănătate. Să-i spui multă sănătate de la moş Minco.

Moş Minco plecă. Roidiuveasa începuse să netezească pămîntul cu grebla, dar după cîteva clipe se ridică şi se uită la el. Nu mai suferea ca înainte, acum în ochii ei nu era decît ură. „Ei ştiu toate, au aflat totul şi acum vorbesc — îşi spuse ea. De ce nu iese Roidiu iar prin sat, aşa cum mergea mai înainte? Mergea ca un sultan, nu se temea de nimeni, toţi se temeau de el. Să iasă şi să-i înveţe minte.“ Vorbele pe care le auzise îi înţepau şi acum inima ca un şarpe: „Cloşca lui Roidiu clocește ouă de aur“.

Seara Roidiu iarăşi nu s-a simţit bine, iar n-a închis ochii toată noaptea. Leacurile pe care le adu-

sese — sticluțe, prafuri — zăceau pe masă neîncepute. Sleită de muncă, Roidiuveasa sta lîngă el, cu brațele la piept, adusă din spate, înțepenită de durere și de multe gînduri negre. Nu îndrăznea să-i vorbească, pentru că Roidiu nu-i îngăduia ; sta lîngă el nemișcată și tăcea. Tăcea și el. Afară în curte începură la o vreme să cîrîie gîștele, iar cocoșii să trîmbițeze. Roidiuveasa tresări.

— Omule, spune o vorbă, începu ea să vorbească cu durere și cu vocea înecată de lacrimi. Spune ce ai, zi-mi o vorbă, Roidiu, te rog, Roidiu !

Roidiu se ridică în pat.

— Ascultă, Dimche, începu el, și ea a înțeles că el devenise deodată blînd și bun. Asculță ce am să-ți spun. Pînă acum n-am spus nimănui, da' ție o să-ți spun. Nu-mi pasă mie de ăla, de laz, de el mă descotorosesc eu. Mă doare că odinioară l-am înșelat pe bădia, că i-am lăsat copiii fără pîine.

Roidiuveasa îl asculta cu ochii mari.

— Cînd a murit bădia, am născocit niște socoteli neadevărate. L-am scos dator. Ogoarele pe care le-am cumpărat amîndoi, am spus că sînt numai ale mele. Am împărțit numai ce-i revenea lui bădia, și cît era ? Le-am mîncat partea copiiilor lui bădia...

Tăcu, privind undeva înainte.

— Uitasem toate... a trecut multă vreme de atunci. Și acu mi-a intrat în cap și nu-mi mai iese. Gîndul mi-e numai la asta... Nu mai am pace... Nu mai pot...

— Și-acu' ? întrebă Roidiuveasa.

— Acu' o să dau ogoarele înapoi, copiilor. Și banii, partea lor, le-o dau. Bani gheață n-am, dar o să le dau puțin cîte puțin.

Fața ei se întunecase. Se zăpăcise în așa hal, că nu mai știa ce să spună.

— Hai, acu' lasă-mă ! spuse Roidiu necăjit — du-te afară, lasă-mă !

Roidiuveasa știa bine că nu i se poate împotrivi și ieși. Se duse în tindă, se opri înfiorată și căzu pe gînduri. O să facă oare Roidiu ce spusese ? Cum să dea atîta avere ? Ce-o să rămînă pentru copiii lor? Ce-a fost, a fost, de ce nu tace, așa cum a tăcut pînă acum, de ce dă totul la lumină chiar el ? Se așeză, puse brațele la piept și iarăși se lăsă luată de gînduri. Ar fi vrut să ceară sfatul cuiva. Se gîndea ba la una, ba la alta și vedea că nu ajută la nimic. Gîndurile ei se încîlceau tot mai mult. Nu mai avea decît o speranță : fie ca mîine, cînd se va lumina de ziuă, Roidiu să se răzgîndească, să renunțe chiar el la ceea ce avea de gînd să facă !

Se temea de el și nu îndrăznea să se întoarcă după ce-i spusese să iasă. Dar după două-trei ore nu mai putu să rabde și intră la el, încet, în vîrful picioarelor. Roidiu dormea ! Era bucuroasă și se gîndea că leacurile au fost de folos. Se uită la el, sticluțele stau neatinse, așa cum le-a adus. Dar Roidiu dormea un somn ușor și sănătos. Fața lui era limpede, se înviorase, pe fruntea lui se prelingeau picături mărunte de sudoare. Atunci ea înțelese totul. Și presimțind parcă de pe acum ce vor vorbi oamenii în sat, cînd vor afla totul, ea își spunea singură, așa cum ar fi spus și ei :

— Numai Roidiu e-n stare să facă una ca asta !

Tatar-Hristo și Vasil Konsul se apropiaseră de cîrciuma lui Filip și, ca să nu-i audă nimeni ce vorbeau, făcură pașii mai mici și se opriră puțin.

— Lasă asta — spunea Konsul înfierbîntat. Tu să-mi spui, vii sau nu vii ? Spune : vin sau nu vin. Ce tot mesteci mn... mn... mn...

Tatar-Hristo se simți jignit :

— Măi, Vasile, tu... Ia spune-mi tu mie care din ăia care umblă după comori s-a pricopsit ? Care ? Sau vrei să ne facem de rîsul lumii ?

— Nu vrei, care va să zică nu vrei. Bine. Iau pe altul. Să nu zici pe urmă că nu te-am chemat.

Cu mîinile înfipte în buzunare, Konsul întoarse spatele și porni spre cîrciumă. Tatar-Hristo îl prinse de mînecă.

— Stai, bre, stai. Vino aici. Cum spuneai că le zice la beţele alea ?

— Alrauna ?

— Avrauna.

— Nu avrauna. Alrauna.

— E, fie și așa. Bețe.

— Nu e bețe. Alrauna.

— Avrauna.

— Ei, tu ! se supără Konsul. Tare de cap mai eşti! Nu poţi să pronunţi un cuvînt. Învîrteşte-ţi şi tu limba mai bine. Zi, vii sau nu, că m-apucă dimineaţa aici, cu tine.

— Mă, ce om eşti şi tu. Bine, de, bine. Vin.

Intrară amîndoi în cîrciumă. Konsul, care n-avea niciodată astîmpăr, începu să se foiască încoace şi-n-colo, ba şedea ici, ba se ridica de dincolo, tachină pe unul, arunca cîte o vorbă altuia. Tatar-Hristo era om cu mai multă greutate. Se aşeză mai la o parte, ceru o sticluţă cu rachiu şi se lăsă furat de gînduri. Încerca să-şi cearnă prin cap şi să cumpănească tot cea ce îi spusese Konsul. Să meargă sau să nu meargă cu el, aşa cum i se ceruse ? Konsul îi povestise de cîteva ori pînă acum că ştia că în ograda unor oameni din Ceamurli fusese îngropată o comoară şi să meargă amîndoi s-o scoată. Găsise acum şi nişte beţe care descopereau comorile. Beţe simple, zicea el, făcute din lemn de alun, ca alea cu care se înţeapă saci, dar pe care dacă le laşi în jos, spre pămînt — spunînd asta Konsul întindea două degete în formă de furcă — dacă le apropii de pămînt, ele se apleacă în partea unde sînt bani. Nu erau ele nişte simple beţe, hogea le descîntase, li se făcuseră farmece. Cum le zicea Konsul ? Avrauna ? Nu, nu avrauna. Cum era ? Tatar-Hristo nu putea nici acum să găsească cuvîntul şi-l apucă necazul că numai cu puţin înainte Konsul îi spusese că era tare de cap.

Tatar-Hristo mai ceru o sticluţă. Konsul a luat beţele — continuă el să gîndească — de la Spas Srebreac, servitorul şcoalei. Îi dăduse pentru ele opt baniţe de grîu. Dacă Spas avea beţele astea şi putea să găsească cu ele comoara, de ce slugăreşte la şcoală şi de ce merge peticit în fund ? Apă de ploaie — hotărî în mintea lui Tatar-Hristo. Dar

cine știe ? Poate Konsul să fie un om cu noroc. Că în pămînt sînt bani, sînt, numai că trebuie să știi unde sînt. La urma urmelor, ce-ar fi dacă s-ar duce și el cu Konsul. Un drum pînă la Ceamurli nu-i mare treabă.

Căută din ochi pe Konsul care se așezase acum la masa lui Kostadin vînătorul. Tatar-Hristo se uită la el, Konsul se uită și el. Stînd de vorbă cu Kostadin, Konsul își făcu cele două degete furcă și le aplecă spre pămînt. Tatar-Hristo îl înțelese, lăsă pleoapele în jos și rîse. Konsul repetă semnul de cîteva ori — Kostadin îl observă și spuse :

— Bai Vasile, ce tot arăți ? De ce faci urechile astea ? N-oi fi văzut un iepure ?

— Am văzut. Dar iepurile ăsta tu nu poți să-l prinzi. Nu-i așa, cumetre ? se adresă el lui Tatar-Hristo.

Tatar-Hristo își lăsă iar pleoapele în jos și mai ceru o sticluță. După puțin se ridică în picioare, roșu la față, agitat, și spuse :

— Kostandine ! Tu, iepurele ăsta, de zise Vasil, nu poți să-l prinzi. Pe ăsta o să-l prindem noi amîndoi, cu Vasile, o să-l mîncăm amîndoi. Hai, Vasile ! Ridică-te, să mergem !

Băuse nițel ; cu capul cam amețit, Tatar-Hristo căpătase curaj și vrea să dea porunci.

— Du-te acasă și mănîncă, îi spuse el lui Konsul pe cînd se despărțeau. Și eu o să îmbuc ceva. Vino pe urmă și cheamă-mă, să mergem. Să facem odată și treaba asta.

Konsul se duse acasă, mîncă ceva, apoi se ridică de la masă și începu să cotrobăiască prin casă. Supărată încă dinainte, nevasta lui tăcea și-l urmărea din ochi. Cînd el, cu spatele, băgă repede ceva în chimir, ea nu se mai putu stăpîni și-i strigă :

— Iar ai luat ceva ! Ascunzi de mine ! Cine a luat grîu din hambar, ia spune-mi ? Grîul din hambar a scăzut cu o palmă. Cine a luat ?

— Cine să-l ia ? zise Konsul. Grîul s-a mai așezat, de asta a scăzut.

— Așa ? Da' ce, eu n-am văzut că s-a revărsat pe dinafară ? Tu ai luat, să-l vinzi. Vinde-l ! Să stea copiii flămînzi.

— Ia, mai taci ! se răsti Konsul. Eu umplu hambarul, eu îl golesc. Mîine îl umplu iarăși. Dacă-mi pun mintea — Konsul rîse șiret — pot să-l umplu și cu lire, ce crezi tu...

Ieși afară, se opri puțin, auzea cum nevastă-sa continua înăuntru cu ocările și blestemele, pe urmă, încet, hoțește, trecu în spatele casei. Luă un tîrnăcop și un șiș lung de fier, și tot atît de precaut, mergînd în vîrful picioarelor, ieși din curte și se duse să-l strige pe Tatar-Hristo.

După puțin, amîndoi ieșiră din sat și porniră nu pe drum, ci de-a dreptul prin cîmp, spre Ceamurli. Sus lumina luna, subțire ca o seceră ; vîntul călduț le mîngîia obrajii. În dreapta și-n stînga lor se auzeau tălăngile turmelor de oi și de aceea Tatar-Hristo și Konsul mergeau cu mici ocoluri, ca să nu fie recunoscuți. Cum Konsul trebuia să lucreze cu bețele, îi dăduse lui Tatar-Hristo chiar acum să poarte el șișul de fier. Tatar-Hristo îl pusese pe umăr și vîrful lui se contura pe fondul cerului ca o suliță. Fiecare avea un tîrnăcop.

Ceamurli era la numai doi-trei kilometri și ei ajunseră repede. N-au intrat în sat, ci s-au abătut pe la cărămidărie, unde la ceasul ăsta nu lucra nimeni. Între satul lor și Ceamurli se ducea un război crîncen, ba pentru hotarul comunei, ba din pricina ierbii pe care o pășteau vitele. Țăranii din cele două sate erau în vrajbă și se priveau cu dușmănie. Care

va să zică, trebuiau să fie foarte grijulii. Se aşezară în dosul marii piramide de cărămizi să se odihnească şi să le dea ceamurlienilor răgazul necesar, cum spunea Konsul, să se adune de la cîrciumi pe la casele lor şi să se culce.

Oricît băuse Tatar-Hristo, pe drum mintea i se limpezise, îşi venise în fire, ba chiar îl încercau îndoielile. Era liniştit, tăcut, ochii lui străluceau în lumina slabă a lunii, umezi şi gînditori. Konsul era, ca întotdeauna, vesel.

— Banii nu pot să fie îngropaţi prea adînc — spuse el într-un tîrziu. Dacă sînt puşi la temelia unei case dărîmate, înseamnă că n-au fost băgaţi prea adînc. După ce umblăm cu beţele, o să vedem numaidecît unde sînt. Alrauna, ele arată. Opt baniţe de grîu am dat pe ele. Dar nu avrauna, cum zici tu, ci alrauna.

Tatar-Hristo tăcea.

— Dar trebuie să ştii, continuă Konsul, că atunci cînd se dezgroapă o comoară, se tace. Dacă trăncăneşti, banii se lasă mai la fund. Să mai ştii că, fiecare comoară îşi are strigoiul ei — apare în chip de maimuţă, de cîine sau de lup. Să nu-ţi fie frică, ţine zdravăn de toarte. Pînă zici : „În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh“ — vedenia dispare şi tu rămîi cu mîinile pe toartele ulciorului.

Konsul trase din ţigară şi faţa lui uscăţivă, ciupită de vărsat şi zîmbitoare, se lumină pentru o clipă.

— Dacă ulciorul e mare, ca alea în care se pune must, şi plin de bani, cum o să-l ducem ? Ştii... auru' e greu...

— Îl atîrnăm de o prăjină şi-l ducem amîndoi pe umeri, îi răspunse Tatar-Hristo.

— Şi dacă-i un cazan ?

— Ei, şi tu, Vasile...

— Să zicem, de. Un cazan plin cu lire. Cum îl ducem ? Ne umplem buzunarele, chimirele, mînecile abalei, îi punem în cămaşă. Ducem o dată, pe urmă ne întoarcem şi mai luăm. Doar n-o să lăsăm banii ceamurliilor. Da' dacă ne-ntîlnim cu careva ?

— Ei, şi tu, Vasile...

— Să zicem, de... Dacă strigă : „Ei, voi acolo, ce duceţi ?" Ce le spunem ? Le zicem : „Păi, am cules niscaiva ciuperci". Sau : „Am cules puţine corcoduşe". Nu, mai bine le spunem : „Ducem cremene pentru treierătoare". Ştii, cremenele zăngăne ca banii.

— Vasile, nu fii copil. Să găsim întîi banii şi p-ormă.

— Să zicem, de... Păi, la urma urmelor, cumetre, trebuie să ne gîndim la toate din vreme.

Konsul se ridică şi scrută locul. Chiar la marginea satului, ceva mai la o parte, era o casă. În spatele ei o grădină mare, întunecată. Gardul de piatră care o împrejmuia, abia se zărea în întuneric. Grădina era a lui Marin Vîlcev. Undeva, pe la mijlocul ei, era un nuc şi sub el temelia unei case vechi. În această temelie erau ascunşi banii. După ce cercetă bine terenul, Konsul găsi că e mai bine să intre în grădină pe la capătul ei de sus, pentru că e mai departe de casă şi n-o să-i simtă nimeni.

— Hai, acu' să mergem, zise Konsul. Să băgăm bine de seamă, că dacă ne prind ceamurlii, e vai de pielea noastră !

Ocoliră pe departe, prin poiană, ca nişte hoţi, apoi se întoarseră şi săriră peste zidul de piatră fără prea mare trudă. Dar îndată ce călcară în ograda străină, îi cuprinse neliniştea şi, speriaţi cum erau, se opriră să-şi tragă duhul. Şi asta era o grădină, chipurile ca toate grădinile, dar locul le părea cu totul deosebit, ceva ce parcă nu mai văzuseră pînă atunci. Avcau senzaţia că la tot pasul erau capcane

îngropate şi că în fiecare ungher pîndea un om. Luna se subţiase şi mai mult, cu amîndouă cornurile ridicate în sus.

Porniră înainte, trecură peste straturi semănate cu ceapă şi fasole. Konsul nu-şi lua ochii de la nuc, care se ridica în mijlocul grădinii ca un ghem uriaş. Ajunseră deodată într-un loc cu buruienile cît omul şi nu mai vedeau unde calcă. Sub picioarele lui Tatar-Hristo pîrîiră vreascurile uscate. În acea clipă în ogradă lătră un cîine, după el altul şi încă unul.

— Pe vine ! Stai pe vine ! şopti Konsul.

Dar cîinii îi mirosiseră, îi înconjuraseră şi lătrau cu înverşunare. Vacarmul era mare.

Dinspre casă se auzi un glas :

— Ce-i acolo ? Encio, mergi şi vezi ce se-ntîmplă în grădină. O fi intrat vreun cîine turbat. Mergi şi vezi.

Alt glas răspunse :

— Stai, să-mi iau puşca. Ce poţi să ştii !

Konsul se ridică numaidecît, fugi repede spre zidul de piatră şi sări peste el. În urma lui venea Tatar-Hristo, dar cînd vru să sară peste zid, doborî cîteva pietre. În acea clipă, în spatele lor fulgeră un foc de puşcă, apoi încă unul. Mai uşor şi mai sprinten, Konsul fugea cît îl ţineau picioarele. Tatar-Hristo n-avea poftă să cadă singur în mîinile ceamurliilor şi, cu toate că era mai greoi, o zbughi şi el în urma lui Konsul şi, ca să-i fie mai uşor, tîra şişul pe pămînt. Cîinii îi urmăriră pînă la un punct şi apoi îi lăsară. Dar Konsul fugea fără să privească înapoi. Uitase de şiş şi auzind cum ceva zdrăngănea în urma lui, credea, în frica ce-l înfiorase, că ceamurlii aleargă după el, pe cai. Tatar-Hristo văzîndu-l pe Konsul cum alerga înaintea lui, credea că sînt în mare primejdie şi cu toate că picioarele i se muiau, fugea şi el. Trecură de o coti-

tură a drumului, apoi de alta. Konsul fugea necontenit și după el fugea și Tatar-Hristo, iar șișul zdrăngănea într-una.

În deznădejdea sa, Konsul decide să facă o ultimă sforțare spre a se salva, părăsi drumul și o luă de-a dreptul peste deal. Într-un loc se împiedică și căzu. Întoarse capul și gîndindu-se că totul s-a sfîrșit și că acum îl vor prinde, văzu spre mirarea lui că nimeni nu era în urma lor. La cîțiva pași de el căzuse, ca străpuns de un glonț, Tatar-Hristo. Cîtva timp nici unul din ei nu fu în stare să scoată o vorbă, gîfîiau sleiți... Primul care își veni în fire a fost Konsul.

— Bine, măi, de ce n-ai zis că ești tu, spuse el și începu să tușească. Trebuia să zici ceva... Of... of... mamă, mamă... Șișul zdrăngănea și mi-am zis... of, of, mamă... Nu alergam atîta... dacă spuneai măcar o vorbă...

Tatar-Hristo tăcea. Pieptul lui se ridica, apoi se lăsa. La lumina palidă a lunii fața lui lucea scăldată în sudoare. Cum Konsul îl sîcîia într-una, izbucni:

— Cară-te de-aici, cîine! Mai să-mi plesnească inima de-atîta fugă, și tu...

Nu avea putere să mai spună ceva. Pieptul lui se umfla și se dezumfla mereu.

Konsul se ridicase în picioare și căuta ceva prin buzunare, căuta în chimir, se căuta peste tot.

— Bețele, zise el. Nu sînt. Ce ne facem acu'? Ia, vezi, poate l-ai luat tu. Poate le-ai pus în chimir.

Tatar-Hristo se ridicase în picioare și se pregătea să plece.

— Unde mergi? strigă Konsul. Vezi, poate le-ai pus în chimir. Unde mergi... să stai aici. Să-mi dai bețele, auzi?

Tatar-Hristo întoarse capul.

— Cară-te ! Bag șișul în tine. Îți scot sufletul !

Dar Konsul era acum destul de departe și strigă :

— Șișu-i al meu. Ce crezi tu !

— Na-ți șișul ! strigă Tatar-Hristo și șișul zdrăngăni la picioarele lui Konsul. Să nu-mi mai spui o vorbă de comoară, că îți crăp capul. Să știi !

Întoarse spatele ca să plece, dar își aduse aminte că mai avea un dinte împotriva lui Konsul, și-i strigă :

— Sînt tare de cap, ai ? Tu ești tare de cap, haimana ce ești !

Porni. Cîtva timp se mai zărea încă în întuneric silueta lui, apoi se pierdu în beznă. Konsul rămăsese cu gura căscată, gata să spună ceva, dar tot scotocindu-se prin haine găsi bețele și fu foarte bucuros. Luă tîrnăcopul, luă și șișul, și de teamă să nu dea iarăși peste Tatar-Hristo, făcu un ocol mare și intră în casă pe poarta din dos.

COȘMARUL

La moara lui Sirac năvăliseră mulți oameni. Și, pe cît era David Spînu din Cifutkuiusu de calm și de hotărît să-și aștepte rîndul, cînd o să-i vină în cele din urmă, pe atît era de nerăbdător prietenul lui, Rafail. Flăcăul nu putea sta locului. Ieșea în fața morii și se uita la căruțe de parcă le număra ; și veniseră căruțe multe și noi, tot una și una, zugrăvite, grele, încinse cu brîie de fier, cu două-trei rînduri de saci și fînul aruncat deasupra, cu cai mari și frumoși, acoperiți cu velințe noi. „Din care sate or fi oamenii ăștia ?“ se întreba Rafail și-i era necaz că sînt atît de bogați ; dacă erau mai săraci n-aduceau ei atîția saci. Pe urmă intra iarăși în moară și, cu toate că acolo munca era în clocot, deși toate cele patru pietre ale morii se învîrteau, iar în lăzile de sub pietre făina curgea ca din șipotul unei cișmele, lui i se părea că totul merge foarte încet. Acru, nemulțumit, se reîntorcea la David.

— Nu ne vine rîndul repede, zise el cu deznădejde. Moșneagul ăla n-a terminat încă. A mai adus și alți saci.

David rîse, își scoase căciula, deși nu era nevoie, se uită la ea, o bătu de palmă, apoi o puse iar pe cap și zise :

— Nu te necăji, Rafailcio. Auzi cum bubuie balaurul ăsta. Urlă ca o ursoaică flămîndă, vrea să mănînce. Morile de foc macină mult. Ne vine și nouă rîndul, nici o grijă. Și dacă o trebui să dormim aici, o să dormim. Barem în moara asta nu e nici o maimuță.

— Ce maimuță ?

— Șezi, șezi aici, lîngă mine, să-ți spun. Ai fost vreodată la Musubei ?

— Am fost, vezi bine.

— Cînd te mai duci, să te uiți de pe măgura din față. Satul e în vale, iar în jur numai dealuri. Acu' iarba e verde, o să vezi pe fiecare deal grămezi de pietre, albe ca ciupercile. Sînt temeliile unor mori de vînt. Odinioară în satul ăsta erau unsprezece mori. Cînd treceai pe acolo și te uitai — și vedeai cum se învîrt în bătaia vîntului, nu ziceai că sînt unsprezece mori de vînt, ci unsprezece corăbii albe, cu pînze.

Era acolo unul pe nume Gligor Cazac. Și el avea o moară de vînt. Era bogat, n-avea copii și luase de suflet pe Radul, băiatul surorii lui. Cu nora nu se prea împăca și de asta trăia în moară, acolo se culca, acolo se trezea. Pentru avere, Radul îi făcea hatîrul și-i trimitea în fiecare zi mîncare bună și un vin strașnic. Cazac bea ca un cazac, cum s-ar zice. Dar moara îi sta la inimă. O repara, o dichisea mereu : ba îi acoperea fața cu scînduri noi, ba îi punea alte aripi, și ele noi, de scînduri, ba schimba aripile de scînduri cu altele, albe, de pînză. În timp ce celelalte mori, toate niște vechituri în ruină, se învîrteau greu, cu trudă, scîrțîiau, hurducăiau, moara nouă a lui Cazac se învîrtea vîrtos, repede, și era printre toate morile ca o mireasă între babe.

Cazac își cunoștea meseria, era puternic și vînjos. Simțea îndată ce vîntul se schimba și după ce-i

stabilea direcţia, cobora şi învîrtea roata. Atunci şi moşnegii de la celelalte mori de vînt, văzînd spre ce parte se întorcea el, se întorceau şi ei. Dacă venea furtună şi trebuiau scoase cîteva capace sau strînse opritorile, Cazac era primul care făcea asta şi, ca la un semn, toţi ceilalţi bătrîni scoteau unele capace sau strîngeau frînghiile opritorilor. Se putea zice că lucrau după comanda lui. Cînd am zis comandă, mi-a trecut ceva prin cap. În războiul rus, un general moscovit, cînd îi văzu pe flăcăii noştri cum joacă hora, a zis: „Bre, bulgarii ăştia! Şi hora o joacă la comandă. Dacă aveau armată, Dumnezeu ştie ce-ar fi făcut." Ce-am făcut cînd am avut armată, se ştie. Era vorba de Cazac. Şi el comanda morile de vînt ca un general. Atunci eu aveam anii tăi şi slugăream la Avdji [1] Mihal. Era iute la mîinie, o namilă de om păros, cu nişte mustăţi — ei, aşa de lungi — şi nişte sprîncene... hm... de se lăsaseră pe ochi ca nişte streaşini. Dacă aveam eu mustăţi cît avea el sprîncene, mi-ar fi ajuns... Cum ziceam, aşa era Avdji Mihal. Vorbea iute-iute, îşi mînca jumătate din cuvinte, dar eu îl înţelegeam. Într-o iarnă mi-a spus:

— Măi, Davide, măi băiete! Vin sărbătorile, vine Crăciunul, oamenii fac colaci, plăcinte, trebuie o făină bună. Să te trimit la Batova, nu poţi merge, că nu e drum. Ia, să pui tu doi-trei saci pe sanie şi să mergi la Musubei, la moara lui Gligor Cazac. Mi-e prieten şi macină foarte mărunt. Da' să stai acolo pîn-o macină, bre! Să nu te depărtezi nici un pas. Grîul meu e bun, nu vreau să-l schimbe Cazac cu altu'!

Am pornit. Pe cîmp zăpada era pînă la genunchi, nici drum, nici ţipenie de om; peste tot numai paşi de lupi. Caii erau zdraveni, dar pot să spun că eu duceam sania în braţe. Dacă se împotmoleau caii

[1] *Avdji* - vînător (turc.). Aici poreclă.

undeva, ieşeam înainte să bătătoresc zăpada şi să deschid drum ; mai încolo dădeam într-o hîrtoapă — trage atunci de sanie cît te ţin puterile. Am ajuns la moară pe întuneric, sleit, secătuit. Zic lui Cazac : Stăpînul mi-a zis aşa şi pe dincolo.

— Stăpînul tău, zise Cazac, are mustăţile mari, da' mintea mică. Vezi aici, cîţi saci aşteaptă rîndul ? Lasă sacii şi pleacă. Vino poimîine să-i iei.

— Nu pot, zic eu, Bai Mihal mi-a poruncit să aştept aici.

— Atunci du-te şi leagă-ţi caii în grajd şi să dormi lîngă ei.

— Nu, zic eu, nu mă mişc de-aici.

Cazac se supără.

— Mucosule ! zice el. Să nu trăncăneşti mult, că acu' te arunc pe scări în jos !

Ne-am certat, aşa cum stă bine. Pe urmă ne-am înţeles, m-am dus cu caii în grajd şi m-am întors în moară. La o vreme mi-am rotit ochii în jur, înăuntru era frig şi pustiu, prin unghere atîrnau paianjeni, roţile dinţate se învîrteau, afară aripile plescăiau, toată moara hurducăia şi trosnea. Mi s-a rupt inima pentru Cazac, văzîndu-l cum trăieşte. Nici tu vatră, nici tu foc — numai un mangal mic cu puţin jăratic pe el.

— Moş Gligore, zic eu, cum poţi trăi aici ? E frig.

— Frig ? O fi...

— Şi-i un loc să te înspăimînţi...

— Să te înspăimînţi ? O fi...

Şi din vorbă în vorbă, să vezi ce mi-a povestit :

— Uneori, zice, noaptea stau lîngă mangal, mă încălzesc niţel şi aţipesc. Şi văd în faţa mea o vietate ca o maimuţă mică, cu ochii negri ca mura, se uită la mine. Încerc s-o alung, s-o lovesc, dar ea sare şi dispare. Nu ştiu ce poate să fie asta.

— Ce putea să fie ? întrebă Rafael.

— Nu știu. Așa mi-a spus el.

Se făcuse tîrziu. Cazac își dădu seama că n-o să mă despart în ruptul capului de saci și-mi spuse:

— Văd că n-o să te duci să dormi în grajd, dar uite, e loc acolo, între saci, mergi și te culcă. Acoperă-te cu cojocul peste cap și dacă vine maimuțica să nu te sperii.

M-am culcat, m-am învelit bine cu cojocul. Nu că mi-era frică, eram tînăr și puternic, cum o să-mi fie frică, dar mă gîndeam cum putea să arate dihania asta, iar apoi, ostenit cum eram, am adormit fără să bag de seamă. Nu știu cît am dormit, dar la o vreme m-am trezit. Mă uit: nici lumină, nici întuneric, roțile mari se învîrteau, niște frînghii atîrnau, tuna... Nu-mi dădeam seama unde mă aflam. Doi ochi, negri ca mura, luminoși, se uitau la mine. „Acu-i acu'!" mi-am zis eu și am sărit. Ce să vezi? Ochii se uitau, e adevărat, la mine, dar nu erau chiar aproape. O fată subțirică, înaltă, cu două codițe groase pe umeri, lucra lîngă piatra de moară. Mă uitam cum pune mîna ba pe una, ba pe alta, cum i se frîngea trupul ca o mlădiță. Se uita la mine și rîdea: avea o față brună, plinuță, sprîncene parcă trase cu cărbune, ochi negri și luminoși — aceiași ochi pe care-i văzusem în vis.

— Te-ai trezit? mă întrebă ea. Bine că te-ai trezit. Îți atîrnau picioarele ca la mort. Hai, vino să-mi dai o mînă de ajutor, tocmai măcinam grîul tău.

M-am dus la piatră. Mai la o parte, acoperit cu cojocul, sforăia Cazac. Lîngă el cîteva vase de aramă goale, fărîmituri, oase despuiate de carne și o sticlă neagră rostogolită pe pămînt.

— Nu te mai uita la el, zise fata. Bunicul nu se trezește repede. Vino aici, ține și desfă sacul să-l umplu, că în ladă nu mai încape.

Eu nu prea ascultam nici cînd îmi poruncea Avdji Mihal, dar acu ascultam tot ce-mi spunea, mă duceam unde mă împingea ea, ca oaia. Nu eram bun de gură, vedeam numai cum mă fulgeră din ochii ei negri, care zîmbeau mereu. Simţeam cum mă furnică sub piele dulci fiori.

Am scos făina din ladă şi am umplut sacul.

— Acu' să turnăm boabe în teică, zise el. Ia sacu' în spate !

Şi eu l-am luat, sacul era plin ochi, doi oameni îl puteau ridica cu trudă. L-am luat în spate. Trebuia să mă urc pe o scăriţă, m-am urcat. Trebuia să-mi spună cum să mă întorc şi unde să-l golesc, dar ea tăcea. Aşteptam, sacul mă strivea sub greutatea lui, vinele îmi plesneau, dar ea tăcea. Pînă la urmă mi-a spus unde să-l golesc şi mi s-a luat o piatră de pe mine. Mă uitam la ea ; rîdea.

— Bine, mă lăudă ea. Acu' ia mestecătorul şi cînd lada o să fie plină vîrf, să netezeşti făina. Aveam obiceiul atunci, cînd mă apucam serios de o treabă, să rămîn, fără voia mea, cu gura căscată.

— Hei, închide gura, că ne înghiţi moara ! îmi zise ea.

Am închis gura, dar după puţin am uitat şi iarăşi am rămas cu ea căscată. Ea luă atunci un pumn de făină şi mi-o aruncă drept în gură. Ştiam că glumeşte, dar cînd am început să mestec aluatul, m-am supărat şi am prins-o de mîini. Mi-aduc şi acu' aminte, avea mîini zdravene şi i-am rupt o brăţară. Îmi ziceam că o să ţipe, dar ea n-a zis nimic. Rîdea.

Cazac începuse să mişte. Am fugit, m-am culcat iar printre saci şi m-am acoperit cu cojocul peste cap. Auzeam cum fata strîngea vasele şi cum plecă apoi. La piatră lucra acum Cazac şi tuşea... Se lumina de ziuă. M-am sculat şi eu.

— Ce faci, flăcăule, ai dormit bine ? strigă Cazac.

— Prost, am zis eu. Nu știu ce-a fost cu mine, parcă mă strîngea cineva de gît în somn, îmi venea să strig și nu puteam, vream să mă mișc, nu puteam. Ce-a fost asta, nu știu.

— Asta-i *ar-basan*, spuse Cazac și se uită la mine cu compătimire. E un vis rău — coșmar — așa-i zice. A venit maimuțica și s-a așezat pe pieptul tău. Boala ta nu-i deloc bună, dar să fii tu sănătos.

David tăcuse și zîmbea. Cu toate că-i ziceau spînul, avea o mustăcioară mică și subțire, acum cărunță. În jurul buzelor și ochilor se strîngeau zbîrcituri.

— Și pe urmă ? întrebă Rafail.

— Pe urmă trebuia să-i spun lui Avdji Mihal, eu lui, nu el mie, că făina e pe terminate și că trebuie de mers la moara lui Cazac la Musubei. „Acum știi și tu — îmi spunea Avdji Mihal — că la Cazac se macină o făină măruntă ? Hai, încarcă sacii și zbughi-o !“

Și eu mă duceam. Mă duceam deseori, pentru că Avdji Mihal avea familie mare, slugi numeroase și mulți ciobani. Cînd plecam luam cu mine și o damigeană plină cu vin vîrtos, din cel mai bun. Mîncam și beam împreună cu Cazac. Pe urmă eu mă culcam printre saci, mă acopeream cu cojocul peste cap și așteptam să vină maimuțica. Iar dimineața mă plîngeam lui Cazac că mă călcase coșmarul.

— Hei, băiete ! îmi zicea el. Boală grea te-a năpăstuit, da'... să fii tu sănătos !

— Ce s-a întîmplat cu ea ? întrebă Rafail. Unde-i acum ?

— Maimuțica ?

— Nu, fata.

— E, mă, Rafaile. Pasămite n-ai venit niciodată la noi și n-ai văzut-o pe cumătra ta Davideasa. E adevărat, nu mai e ca altădată. Păi cum ? Cînd era tînără, la Musubei erau unsprezece mori de vînt,

acu nu mai e nici una. Astea s-au întîmplat tare de mult.

În timp ce stau de vorbă, uruitul morii parcă se mai potolise. Apoi motorul începu deodată să duduie, aburul pufăia cu putere, fumul care ieşea prin coşul de tablă începuse să pufnească mai repede, cu mai multă forţă. Pietrele morii duduiau surd, curelele plescăiau, sitele tremurau. Moara toată, readusă la viaţă de o putere nevăzută, începuse să lucreze mai repede şi tot mai repede. Rafail nu băgase de seamă schimbarea şi privea ţintă înainte, cufundat în gînduri. David Spînul zîmbea.

Cînd Liutfi scotea apă din fîntînă, deseori îi trecea prin minte că fîntîna lui, cu apa ei bună, la locul unde este așezată, și la urma urmei așa cum e, numai uitîndu-te la ea poți să-ți dai seama că e o fîntînă cu care te poți făli. Celelalte fîntîni, ale țăranilor, nici una nu-i ca a lui. Uite, de pe ghizdul ei de piatră Liutfi le vede : toate sînt strîmbe, aproape lăsate în paragină, parcă nu sînt într-un sat, ci într-o pustie. În jurul lor nici un firicel de iarbă, pămîntul e uscat, prăfuit și bătătorit ca o arie călcată de vite. Toate fîntînile astea sînt amare, la ele se adapă numai vitele, oameni apar rareori și toată ziulica în jurul lor țopăie vrăbii, mierle și porumbei sălbatici. Își fac cuiburile înăuntru, în fîntînă, printre ghizduri — vrăbiile mai sus, mierlele mai jos, iar porumbeii la adîncime mare. În băltoacele de afară se scaldă gîștele. Un cal însetat a venit de pe cîmp și uite-l cum moțăie cu ceasurile cu capul plecat peste ulucul gol !

Fîntîna lui Liutfi e dulce. După un obicei moștenit de la tatăl lui și pe care acesta îl moștenise la rîndu-i de la tată-său, oricine cerea putea să bea apă din fîntînă. Era o virtute de familie, se făcea ca pomană. Cum fîntîna era chiar la marginea drumului — dru-

mul care trecea prin Cifutkuiusu și mergea la Constanța, la fîntînă se putea abate orice călător și oricare căruțaș putea să-și adape caii. Apa era scoasă cu calul, de la o adîncime de vreo sută de metri, dar curgea din belșug, ca dintr-o cișmea. De aceea în jurul ei creștea mereu iarbă proaspătă și moale. Chiar lîngă fîntînă, o salcie tînără își lăsa în jos ramurile subțiri, cosițe de fetișcană.

La asta se gîndea Liutfi cînd sta pe ghizdul de piatră al fîntînii și aștepta să prindă găleata grea și să o verse în uluc. Scotea apă de mai bine de un ceas, dar nu ajunsese încă să umple cele două uluce pentru că, așa cum se întîmpla mai întotdeauna, a trebuit să umple între timp și alte multe căldări, găleți și bidoane. Chiar și Ibriam Ceaușolu sări gardul de nuiele rupt care-i împrejmuia ograda și porni într-acolo. „Pe arșița asta nu pleacă el mai departe, se abate și el să bea apă", își spunea Liutfi. Într-adevăr, încă de departe, Ibriam începuse să-și salte și să-și netezească cu mîna mustățile mari, blonde. Liutfi golea găleata încet. Ibriam bău ca din șipotul unei cișmele, apoi se dădu la o parte și, gemînd cu voluptate, din adîncul pieptului, începu să-și netezească iarăși mustățile. Să-i mai spună că apa e dulce și rece, n-avea nici un rost, despre asta vorbiseră de multe ori. De aceea Liutfi îl întrebă :

— E ceva nou, Ibriam ?

— Nou ? L-au prins pe Murad. Asta-i nou.

— L-au prins ? Cînd ? Unde ?

— L-am prins acolo, la Harmankuisee. Ibriam arătă spre miazăzi. Numai ce veniră doi soldați, să-l ducă la graniță și să-l predea locotenentului.

Liutfi era în clipa aceea ocupat — dăduse drumul la frînghie și nu putu să-i răspundă lui Ibriam, dar și ceea ce auzise îl punea pe gînduri. Cînd întoarse capul îl văzu pe Ibrahim cum pleca. „Săracu' de el ! se

gîndea Liutfi la Murad. O să aibă de pătimit!" Aruncă frînghia pe scripete și căzu iar pe gînduri.

Murad fusese argat la Djalil. Era un flăcău cu umerii lați, foarte dîrz și tăcut, ca stăpînul lui. Nu se adunaseră bine — două pietre ascuțite nu macină făină — dar pacostea mare era că Djalil avea o fată. E adevărat, holteii spuneau, în batjocură, că e prea bălaie, mai bălaie decît trebuie, dar Asie era frumoasă. Pentru holtei era inaccesibilă, pentru că tatăl ei era bogat, dar mai cu seamă pentru că ea nu plăcea pe oricine. Murad, cel chipeș și plin de bărbăție, Murad cel tăcut îi căzuse cu tronc și ea, călcînd poruncile *Coranului*, își descoperise fața înaintea lui. Djalil începuse să bage de seamă, se încrunta și ocăra pe Murad fără nici o pricină. Pe urmă îi interzise să mai coboare în curte; să stea dincolo, în odaie. Zilele trecute îi surprinse, cu totul întîmplător, pe Murad și Asie, cum stăteau de vorbă lîngă zid. Turbat de furie, Djalil puse mîna pe un lemn și, cu toate că Murad sărise zidul, reuși să-l lovească. Dar Murad nu era omul care să ierte o astfel de umilință. Toată ziua rătăci pe cîmp. Iar seara, cînd se lăsase întunericul, streașina de la stradă a casei lui Djalil luă foc și dacă nu erau prin apropiere oameni care să vadă și să stingă focul la vreme, casa ar fi ars toată. L-au văzut pe Murad cum se îndepărta în întuneric, repede-repede, de-a dreptul peste cîmp.

Nimeni nu credea că Murad se va lăsa prins ușor. Putea să se înfunde undeva prin Deliorman, să i se șteargă urma pentru totdeauna. Djalil plecase la oraș să depună o plîngere. Dar iată că Murad a fost prins. N-apucase să meargă decît cale de un ceas de-aici. „De ce n-o fi fugit mai departe? De ce nu s-a ascuns? Cine putea să știe?" gîndea Liutfi. Poate că nu e chiar ușor să mergi prea departe cînd te

apasă vraja ochilor albaştri ai Asiei. Acum pe Murad o să-l ducă la graniţă. Gîndindu-se cît e de aspru locotenentul, Liutfi oftă şi-şi spuse :

— Sărmanul ! O să aibă multe de pătimit !

Liutfi mai vărsă o găleată şi lăsă frînghia. Se uită apoi la celelalte fîntîni ; nu putea, aşa cum îi era obiceiul, să nu facă o asemănare cu fîntîna lui, se simţea foarte mîndru şi într-o clipă uitase tot ceea ce îi trecuse prin cap despre Murad.

Se apropia prînzul. Treaba lui Liutfi era pe terminate — cele două uluce erau pline pînă sus cu apă curată şi limpede, care se revărsa peste buza ghizdului. Doar vitele mai trebuiau să vină. Întors cu spatele la fîntînă văzu venind dinspre cîrciumă doi soldaţi cu cămăşi şi jambiere albe, cu baionete la armă. Între ei era Murad. Liutfi prindea tocmai găleata. Băgă de seamă că soldaţii şi Murad se îndreptau spre fîntînă. „Cu ce pot să-l ajut ? se întrebă Liutfi. Măcar să bea şi el puţină apă.“ Aşteptă aşa, ţinînd găleata deasupra jghiabului, fără s-o deşerte.

Murad — ce voinic era ! — mergea cu capul sus, cu paşii grei şi mari. Nu era nici încruntat, nici speriat — faţa lui era aceeaşi, brună, arsă de soare, cu mustăţile negre şi subţiri. Dar ochii lui nu mai erau aceeaşi — ardeau şi păreau că văd altceva decît era în preajmă. De ce pe arşiţa asta îşi pusese sumanul şi încheiase nasturii din faţă ? Liutfi se uită la el, dar neîndrăznind să-i vorbească, dădu numai din cap.

Băură apă, mai întîi soldaţii şi după ei şi Murad. Liutfi se uita la el cum sta aproape de ghizdul fîntînii, credea că vrea să se aşeze sau să se urce pe ea. Mai mult nu putuse să vadă pentru că se întorsese cu spatele la fîntînă ca să lege frînghia. Deodată soldaţii începură să strige. Liutfi întoarse capul : Murad dispăruse. Cei doi soldaţi rămaseseră încremeniţi, uluiţi. Unul din ei îşi puse puşca alături, se

așează pe ghizd pe burtă și, apăsîndu-și chipiul cu mîna se uită în fîntînă. Celălalt o zbughise din loc, pe urmă se întoarse și strigă :

— A sărit ! S-a aruncat în fîntînă !

Liutfi începu să tremure. Uite ce-a făcut Murad. Dar ce s-a întîmplat ? A căzut ? S-a aruncat singur ? Nici Liutfi, nici soldații nu văzuseră bine ce se întîmplase — dar un lucru era limpede : Murad era înăuntru, în fîntînă.

Unul din soldați dădu fuga pînă la post ca să înștiințeze pe locotenent. Aproape numaidecît — Dumnezeule, cît de repede se transmit știrile deosebite ! — de pretutindeni veniră oameni în goană. Bărbați, femei, copii ; bulgari, turci, tătari — toți locuitorii satului. Timpul era frumos, cerul senin, dar Liutfi avea senzația că toate casele și copacii se chirciseră ca înaintea furtunii, iar cerul parcă se trăsese înapoi, mai sus. Porumbeii de pe fîntînile amare se împrăștiaseră în stoluri mari și printre numeroasele aripi negre apărea, ici-colo, o aripă albă.

O mulțime deasă fremăta acum lîngă fîntînă. Toți vorbeau, strigau, dădeau din mîini — speriați, cu fețele galbene. Ghizdul fîntînii nu se mai vedea deloc. Peste capetele mulțimii se înălța coroana verde a salciei, cu ramurile plecate. Liutfi, din ce în ce mai neliniștit, trebuia să răspundă cînd unora, cînd altora.

Mulți dintre bărbați își așteptau rîndul să se uite în fîntînă. Dar ce-ar fi putut să vadă ? Nimic. Sus se vedeau pereții de piatră, pe urmă beznă. Departe, în fundul fîntînii lucea un cerculeț de apă mic cît un ban. Asta era totul. Dar de Murad, nici urmă.

Cîtva timp oamenii au mai vorbit ce-au mai vorbit, au tălmăcit și au răstălmăcit, apoi s-au potolit și-acum tăceau. Ce puteau ei să facă ? Trebuia mai întîi să vină locotenentul. Pe urmă să vină și Kara

Hasan, singurul om care curăța aceste fîntîni și care era gata oricînd să coboare în ele.

Liutfi se așezase la o parte, obosit și deznădăjduit. „Ce-o să fie acu'? își zicea el. Dacă Murad s-a înecat oamenii n-o să mai bea apă din fîntîna lui. Să se fi înecat oare? Dar poate că nu s-a înecat!"

Cum cei din jur se întrebau același lucru, el începu să tragă cu urechea.

— E viu, crede-mă! spunea Vasil, căruia oamenii îi ziceau Socotitorul de stele.

— Măi, Vasile... îi răspundea moș Vicio. Cum se poate, mă?

— Dacă-ți spun eu, trăiește! repeta Socotitorul de stele. Era un om mărunțel de stat, îndesat, cu fața roșcovană și părul cărunt. Într-un ochi avea albeață — cu el nu mai vedea. Cînd se uita cu ochiul bun își sucea capul, așa cum fac păsările, parcă s-ar fi uitat la cer. De asta îl și porecliseră Socotitorul de stele.

— Tu, moș Vicio, începu iarăși el, îți aduci aminte?... Băiatul lui Kasap Osman, cînd a căzut în fîntînă... Ce s-a-ntîmplat? S-a înecat? N-a avut nimic. Cînd l-au scos afară — eram și eu acolo — a luat-o repede la sănătoasa să nu-l bată tat-su.

Cei din jur făcură haz. Moș Vicio era însă neîncrezător:

— E, e, mă, Vasile... Se poate? Omu-i ca piatra, cade. Cum n-o să moară? Cade — și cu asta — basta...

— Ce dacă. Tot nu moare...

— De, mă Vasile... Cum se poate?

— Se poate, vezi bine! Asta... aerul din fîntînă e greu, te ține. Cînd a căzut băiatul lui Kasap Osman... era îmbrăcat cu poturi. Știi, vîntu i-a umflat și cădea încet, parcă îl duceau pe brațe. Și ăsta acu,

Murad, de, cînd am auzit că era cu sumanul pe el, mi-am zis : „Trăiește !“

„De-ar scăpa cu viață !“ își zise Liutfi, oftă și se uită spre fîntînile amare. Porumbeii se lăsau ușor din zbor, și se așezau pe ele.

— La Karali, începu să povestească iar Socotitorul de stele — e unul Pencio, un nebun. Cînd îl apucă sare în fîntînă, și dacă găsește acolo o tinichea, începe să măsoare apa — umple tinicheaua și o varsă, umple și varsă. Numără, parcă ar cîntări grîu...

Cîțiva oameni rîseră iar.

— De, măi Vasile... Tu... — moș Vicio nu era deloc convins,

— Și pormă ? întrebă cineva.

— Pormă... îl scot și... gata. E teafăr.

„De-ar scăpa cu viață !“ își zise iar Liutfi și se ridică. Venea locotenentul. Ceilalți se sculară și ei în picioare. O dată cu locotenentul dinspre sat apăruse și o bătrînă. Plîngea, susținută de brațe de două femei. Era mama lui Murad. Mulțimea amuțise.

— Murad ! Of, fiule ! Murad ! strigă ea încercînd să se smulgă din mîinile femeilor. Murad ! Murad ! Lăsați-mă... Murad !

De cîteva ori se repezi spre fîntînă, vrea să se arunce în ea. Au tras-o la o parte, cu forța, cu părul răvășit, cu ochii uscați ; bocea încet, tînguitor.

A venit și Kara Hasan. Era gata : se legă cu o frînghie de mijloc și de coapse, își suflecă pantalonii, gol de la mijloc în sus. După ce veni, locotenentul ascultă cele ce-i spuneau oamenii, se uită și el în fîntînă, așa cum făcuseră și ceilalți, și porunci lui Kara Hasan să coboare. Vreo zece bărbați se prinseră cu mîinile de roată — îl lăsau în jos încet, cu multă

băgare de seamă. În cele din urmă frînghia se termină — Kara Hasan ajunsese pînă la suprafața apei. Toți cei de față tăceau și așteptau. Trecuse destulă vreme care părea fără sfîrșit. Deodată frînghia subțire care mergea paralel cu cea groasă și era pentru semnale, se mișcă și începu să joace. Kara Hasan cerea să fie ridicat. Bărbații se prinseră din nou de roată — calul fusese de mult dat la o parte. Dar ce s-a-ntîmplat ? Negru de felul lui, acum era verde, cu fața zgîriată, plină de sînge.

— Unde-i ăla ? De ce nu l-ai scos ? — strigă locotenentul.

— Scoateți-mă afară ! spuse, gîfîind, Kara Hasan.

L-au scos și l-au așezat mai la o parte. Kara Hasan respira greu. Albul din ochii lui se dilatase.

— Spune o dată ! De ce nu l-ai scos ? întrebă iar locotenentul.

— Păi, efendi... nu vrea... Vream să-l scot da' el m-a strîns de gît, să mă sugrume, nu alta... Nu vreau... Nu-mi trebuie asta. Cine vrea, n-are decît să intre — eu nu mai vreau !

În mulțimea care se afla în jurul fîntînei se produse rumoare : Murad trăia, dar nu vrea să iasă. Ce om !

S-au încercat apoi tot felul de mijloace. Cei care aveau glas puternic se aplecau peste fîntînă și-i strigau lui Murad să se lase scos afară, să se predea. Cineva a propus ca Hasan să coboare iar, dar să i se dea un ciomag : dacă Murad nu vrea, să-l lovească. Pe urmă să-l lege și să-l tragă sus. Nici asta n-a ajutat la nimic, căci Kara Hasan nu vroia, pentru nimic în lume, să mai coboare încă o dată în fîntînă.

Din ordinul locotenentului au adus de la cîrciumă oglinda cea mare. Ținînd-o în soare, locotenentul

încerca să facă lumină în fîntînă și să-l vadă pe Murad. Dar lumina nu pătrundea decît la o mică adîncime, fundul rămînea în întuneric. Atunci, nemaiștiind la ce mijloc să recurgă, ofițerul a poruncit să i se spună mamei lui Murad să-l strige ea. Bătrîna, fie că a înțeles, fie că nu — veni la fîntînă și strigă plîngînd : „Murad ! Murad !“ și încercă să se arunce înăuntru. Femeile o traseră la o parte.

Dar iată că dinspre sat apăru o femeie tînără. Fața ei era acoperită cu feregea, iar după mers și după siluetă se vedea că este tînără. Mulțimea începu să se agite.

— Asie ! Asie ! spuneau mulți în șoaptă.

Asie veni și se opri puțin mai la o parte.

— Ce vrea ? întrebă locotenentul.

— Vrea să-l strige pe Murad. Vasil Socotitorul de stele se apropie și-i șopti ceva.

— Să-l strige, spuse locotenentul.

Fata nu se uita la nimeni. Se urcă pe ghizdul fîntînii. Se prinse cu o mînă de stîlp și se uită în jos. Nu dorea să-și mai ascundă fața, de aceea își scoase feregeaua. Cei care n-o mai văzuseră niciodată au putut să se încredințeze că era poate în adevăr foarte bălaie, dar acum părul ei cănit era roșcat ca arama, fața foarte albă și ochii albaștri. Se aplecă puțin, își încruntă sprîncenele încondeiate și strigă cît o ținea gura :

— Murad, ieși de-acolo ! Sînt eu... eu... Asie... Asie ! Murad ! Sînt eu... Asie ! Asie ! ! !

Vocea ei se repeta în ecoul din fîntînă și răzbătea pînă la fund. Coborî apoi de pe ghizdul de piatră, se duse puțin mai la o parte și întoarse capul. Se uita la frînghia subțire. Toți se uitau acolo unde se uita și ea. Trecură cîteva clipe — dar nu se întîmplă

mimic. Deodată frînghia cea subţire începu să joace, bărbaţii învîrteau roata, cu strigăte. Asie plecă spre casă. Mersese destul — pasămite ştia cît trebuie să meargă, apoi întoarse iarăşi capul : Murad apăruse la gura fîntînei. Mîini puternice de bărbat încercau să-l prindă. Mama lui ţipa. Asie rămase o clipă pe loc, apoi se întoarse şi intră în casă.

RĂSPLATA

Începuse să plouă. Spre șopronul aproape ruinat, rămas de la moara lui Havezov, acum distrusă de foc, așezată în afara satului, în mijlocul cîmpului, alergau să se adăpostească mulți oameni care lucrau prin apropiere. Cel din urmă veni David, destul de zdrențuit. În fața șopronului el văzu două pluguri lăsate în ploaie, la care erau înhămați cîte doi cai și cîte doi boi. Sub șopron erau cinci-șase oameni, toți tineri, care se grămădeau unul în altul și vorbeau în șoaptă. Îndată ce-i văzu, David își dădu seama că aici se adunaseră dinadins, sau poate numai din întîmplare, toți flăcăii din sat care cu cîtva timp în urmă fuseseră amestecați într-o întîmplare hazlie cu un cocoș furat.

— Bună să vă fie ziua, flăcăilor ! îi salută David, scuturîndu-și căciula și uitîndu-se la tineri cu ochi care rîdeau. Era om vesel și-i plăceau glumele. Ce, mă, ce mai puneți la cale ? Iar vreun cocoș ?

Numai unul dintre flăcăi, unul scund și îndesat, se întoarse și se uită la David pe sub sprîncene, supărat. Ceilalți păreau a nu fi băgat de seamă că mai venise cineva și continuau să vorbească în șoaptă. David nu îndrăznea să se apropie de ei și rămase mai la o parte. „Fac prinsoare — își spuse

el — că haimanalele astea vorbesc de Ciocoiul. Cine știe ce cursă vor să-i întindă!“ Un fulger roșu ca focul îi luă ochii, trăsnetul spintecă cerul și ploaia începu să bată mai tare pe acoperișul șopronului. David privea în ploaie, dar în același timp trăgea cu urechea și încerca să prindă cîte ceva din ce vorbeau flăcăii.

Cu toată curiozitatea care îl rodea, nu reușea să înțeleagă despre ce vorbeau, dar auzea cum pronunțau des numele Ciocoiului. Petăr Mînzov, Ciocoiul, era din satul lor, un om cu treburile foarte încurcate și cu pămînt puțin, dar îi plăcea să se poarte ca un mare moșier. De aici îi venise și porecla de Ciocoiul. Într-o seară auzise cum cîrîiau găinile în coteț, sări de la locul lui, așa cum era, în ciorapi și puse mîna pe hoț, dar acesta reuși să scape lăsîndu-i în brațe un cocoș cu gîtul răsucit. Dimineața, răufăcătorii — aceiași băieți pe care David îi vedea acum în fața lui — au fost arestați și — spre hazul tuturor — în timp ce erau purtați de colo pînă colo pentru cercetări, ca să se vadă, la fața locului, cum s-au petrecut faptele, ei treceau cocoșul, jumulit de pene și adormit întru Domnul, din mînă în mînă, ca să-l poarte, pe rînd, fiecare din ei. A rîs, se zice, tot satul.

Ciocoiului îi făceau mare plăcere isprăvi de soiul ăsta. Își lăsase dinadins grădina prost împrejmuită și, dacă intra un porc, făcea numaidecît plîngere la primărie că i s-au făcut pagube mari și pînă la urmă, ca să nu ajungă omu' la judecată, cădea la înțelegere cu stăpînul porcului și-l păgubea de două-trei baniță de grîu. Și, cum se făcea că tot pe ogoarele lui intrau vitele, tot lui îi furau cîte ceva, întotdeauna numai pe el îl jigneau și-l amenințau. La cel mai mic prilej Ciocoiul făcea un proces, dar după prima sau a doua înfățișare, deseori chiar

înainte de începerea dezbaterilor, cădea la înțelegere cu vinovatul și-i ciupea și lui cîteva baniță de grîu.

Năravul ăsta îi devenise o adevărată meserie. Dar cel mai de mirare era că, mereu pus pe gîlceavă, cu limba înveninată, certat cu multă lume, reușea cu toate astea să iasă din situațiile cele mai primejdioase întreg și nevătămat. Decăzuse cu totul, făcea multe trăsnăi, dar era înrudit cu oameni înstăriți, de vază ; nevasta lui era femeie cu scaun la cap, cu inimă bună și purta urmele încă vizibile ale unei frumuseți trecute. De ce neam era se vedea după Aspasia, sora ei, cumnată a Ciocoiului, care își petrecea vara în sat. Era o fată cu talia subțire, frumoasă, cu ochii negri și totdeauna plină de voie-bună. Venea în sat cu fața albă-roșie ca un măr, dar aici, arsă de soare, se înnegrea ca o țigancă. Toți copiii din sat o cunoșteau.

Ploaia se opri și toți cei de sub șopron ieșiră afară. Caii și boii celor două pluguri, lăsați afară în ploaie, erau leoarcă. Cîmpia era sub o pînză de apă. Norii negri se mistuiau deasupra satului, din cînd în cînd tuna. David își aruncase coasa pe umăr și se pregătea să plece, dar nu se putu stăpîni și aruncă iarăși o glumă :

— Ei, mă, ce-ați hotărît ? Care mamă o să-și plîngă feciorul ?

Flăcăul cel scund și îndesat îi răspunse răstit :

— Bai Davide, altă treabă n-ai ?

În clipa aceea pe drum apăru un țăran călare. Și el și calul erau murați bine. Copitele calului azvîrleau zdrențe de noroi negru și lipicios.

— Bai Deniu, întreabă același tînăr pe călăreț, a cui e căruța care vine-n urma ta ? Cine-i în ea ?

— Ciocoiul, răspunse țăranul întorcînd capul și uitîndu-se înapoi. I se cam poticnesc căișorii.

— E singur ? Parcă are pe cineva-n căruță ?

— Ba nu, e singur. În spate a acoperit ceva cu sumanul, cred că-i sare.

Tinerii și-au aruncat priviri viclene și ca mai-nainte s-au strîns iar laolaltă. David nu îndrăzni să-i mai înțepe și porni spre sat. „Acu' Ciocoiul nu le scapă, îl scarmănă ei bine" — își spunea el zîmbind.

Trecu destulă vreme pînă cînd căruța se apropie de șopron. Caii mici, asudați, încovoiați, cu capetele plecate, își tîrșîiau cu multă trudă picioarele prin glodul gros ; șlip ! șlip ! — făceau copitele, ca dopul iras din gîtul unei sticle. Roțile tăiau șanțuri adînci în noroi. Ciocoiul, cu țăcălia lui ascuțită și îngălbenită, cu ochii albaștri, vioi, ședea în față și învîrtea biciul. Văzu cum cinci sau șase oameni ies deodată de sub șopron și aleargă spre el. Îi recunoscu de îndată și își dădu numaidecît seama că n-au gînduri curate ; fiecare din ei ținea ascunsă la spate o bîtă scurtă. Se pare că Ciocoiul nu se sperie prea tare, numai că începu să învîrte biciul mai repede, strigînd : „Dii ! Haide, dii !" În spatele lui era, așa cum le spusese țăranul cu calul, ceva acoperit cu o pînză groasă și deasupra un suman — se părea că e sare acoperită bine, ca să nu se topească de ploaie.

Flăcăul cel scund și îndesat prinsese caii de hățuri și-i mîna rîzînd.

— Ei, ce faci ? Mă, ei ! îi strigă Ciocoiul.

— Nimic, bai Petre. Să trag caii la un loc uscat.

Dar în loc să-i scoată la un loc mai uscat, îi băgă în șanțul ros de ape, plin cu nisip și noroi aduse de torent. Roțile se afundară pînă la osii și caii se opriră.

— Idiotule ! Prostule ! Idiotule ! începu să suduie Ciocoiul care ridicase biciul să-l lovească, dar

rămase cu mîna în aer : ceilalți flăcăi veneau spre el cu bîtele ridicate. Ciocoiul se îngălbeni și-ncreimeni.

Deodată pînza și sumanul, sub care chipurile era sare, săltară în sus și sub ele apăru o față albă, cu ochii negri, frumoasă, cu părul lucios și negru ca smoala. Aruncă o privire în jur și uimită de cele ce vedea, începu să rîdă.

— Ah ! Spasca ! strigară cîțiva flăcăi și se opriră. I'oți se grăbeau să țină bîtele, așa ca să nu pară că aveau de gînd să lovească pe cineva.

— Unde sîntem ? I-am tras un pui de somn... Am ajuns ? întrebă fata. Pe urmă se aplecă și, văzînd cum se împotmolise căruța, începu să rîdă iarăși.

Ciocoiul era tare necăjit.

— Ei, ascu-cul-tă... tu, ă-la de co-co-lo ! se bîlbîi el. Să scoți căruța din noroi ! Tu ai băgat-o acolo, tu s-o scoți ! Dar văzînd ochii reci și răi care îl fixau, începu să strige : Vă dau în judecată ! Pe toți ! Vă învăț eu minte !

Începu să se caute ba într-un buzunar, ba în celălalt, ca să scoată de bună seamă hîrtie și creion și să le noteze numele.

— Cîte baniț ne iei acu', ai ? îl înțepă unul din ei.

— Tîlharilor ! Mă atacați, ai ? Mă loviți pe la spate...

Cu ochii mereu rîzînd, fata îi spuse :

— Nu te necăji, cumnate. Lasă caii să se odihnească.

Întoarse apoi capul și se uită pe rînd la fiecare, cu o privire calmă și senină. Apoi spuse unuia dintre băieți :

— Hincio, ce face, mă, Nenca, soră-ta ?

Pe urmă privi peste capul lui și descoperi încă unul pe care-l cunoștea :

— A, Vasile ! Tu eşti, mă ! Mergem iar la tîrg, la Spasovo ? Îţi aduci aminte cînd ai răsturnat căruţa şi ai aruncat fetele în tufa de mărăcini ? Şi rîse din toată inima, ca adineaori.

Ciocoiul nu prea înţelegea ce se întîmplă, dar îi văzu pe băieţi cum se înghesuiau lîngă căruţă, dădeau pe rînd bineţe fetei şi spuneau cu bunăcuviinţă şi cam încurcaţi :

— Bine-ai venit, Spasca !

Fata din căruţă era Aspasia, cumnata Ciocoiului. Ilincio, băiatul cel scund şi îndesat, se înveselise.

— Bai Petre, strigă el, să scoatem căruţa ! Înhămăm caii noştri. Hai, băieţi ! Aduceţi caii !

Au înhămat cei doi cai de la plug — amîndoi erau roşcaţi, bine hrăniţi şi puternici — înaintea cailor Ciocoiului, legîndu-i de hulube. Ca să poată mîna mai bine caii, unul din băieţi încălecă pe cel din faţă, cum fac artileriştii. Căruţa fu scoasă din glod şi porni repede prin noroi spre sat.

Ciocoiul se înveselise. Visul lui de totdeauna era ca, după ce-şi va pune ordine în socoteli, să poată, ca un adevărat ciocoi, să înhame la căruţă două perechi de cai, unii înaintea celorlalţi ; de asta acum se simţea în largul lui. Trei băieţi se aşezaseră pe loitrele căruţei, al patrulea era în spate. Aspasia rîdea mereu.

— De dat, tot o să-mi daţi voi cîteva baniţe de grîu de toamnă, spuse la o vreme Ciocoiul. Nu vă iau mult : cîte una de fiecare !

— De ce ?

— Cum, de ce... Să mă atacaţi voi pe mine... pe la spate... aţi scos şi revolverele...

— Care revolvere ? Să fii mulţumit c-a fost Spasca cu tine. Revolvere ?... Stai puţin, să ne înţelegem. Prr !... Prr !...

Băicții vroiau să oprească căruța, dar Ciocoiul se dădu bătut.

— Bine, bine, nu vă cer nimic. Vă iert ! strigă el. Dați-i drumu' !

— Așa ! Așa ! strigă bucuroasă Aspasia bătînd din palme.

Căruța mergea mai repede, flăcăii strigau cît îi ținea gura. Printre glasurile puternice ale bărbaților se auzea, ca un clopoțel, rîsul fraged și cristalin al Aspasiei. Ciocoiul își scosese pălăria pe care o flutura în dreapta și-n stînga și începuse să cînte. Cîntau și flăcăii.

Un țăran cu coasa pe umăr se dădu la o parte din drum, ca să nu-l calce căruța. Era David. El așteptă să treacă mai departe căruța, apoi de uimire lăsă capul în jos.

— Și-acu' a scăpat ! își spuse el, gîndindu-se la Ciocoiul. N-ajunge că i-a dus de nas, acu' îi pune să-i și cînte ! Asta-i drac curat !

Nu-și putu lua ochii de la căruță pînă ce intră în sat și coti, trasă de patru cai, spre „moșia" Ciocoiului.

DACĂ PUTEAU SA VORBEASCA

(1936)

FIECARE CU NUMELE LUI

De Anul Nou își prăznuia numele Vasil, sufragiul. La moșie el era și bucătar, ținea pîinea și cuțitul, și de aceea l-au sărbătorit așa cum se cuvine : au înhămat caii la o căruță cu canaturi, l-au urcat în ea și cu mare alai l-au dus la fîntînă să-l scalde, după datină. La căruță au înhămat pe Bălan și Civga, boii cei mai frumoși de la moșie, amîndoi puternici, cu coarne mari, albi ca neaua. Le-au înfășurat coarnele în foiță subțire, ca aurul, i-au împodobit cu cimșir, iar Galunca, nevasta lui Vasil, legase de ei darurile, ca la nuntă. Pe Vasil nu l-au scăldat, i-au turnat numai puțină apă pe cap ca să-i fie de sănătate. Dar ce zarvă au făcut, ce mult strigau toți ! Cîntau și cimpoaie. Cineva strigă :

— Vasile, de ziua ta se bucură și dobitoacele. Uite la Bălan și Civga, ce nazuri fac !

Toate astea s-au întîmplat cu vreo zece zile în urmă. Unchiul Mituș, mai marele peste argații de la moșie, își reamintea întocmai cele petrecute, pentru că astăzi se certase cu Vasil — îi pusese în ciorbă niște oase și el nu i-o putea ierta. Afară de asta, tocmai în clipa aceea unchiul Mituș ieșise pînă în fața grajdului și văzuse vitele care se întorceau de

la fîntînă. El intrase numaidecît înăuntru pentru că boii trebuiau băgaţi în adăpost.

Măsura bogăţiei oamenilor de prin partea locului era numărul plugurilor pe care le foloseau. La moşie aveau două pluguri, aveau care va să zică douăzeci şi patru de boi, cîte doisprezece de fiecare plug. Acum, cînd se întorc de la fîntînă, par o întreagă cireadă. Îi mînă din urmă Ago, argatul. În urma lor juca şfichiul de la biciul lung al argatului ; boii mergeau în grup, strînşi unii în alţii. S-au apropiat de moşie, acum sînt pe poiana din faţă, dar Ago a dispărut pe undeva. Cei mai mulţi boi rămîn pironiţi în loc : nici unul nu mişcă, nu tresare, de parcă n-ar mai avea putere să meargă mai departe. Ochii şi urechile sînt aţintiţi spre grajd, un iz de fîn proaspăt cosit le gîdilă nările, dar cum o să facă cei vreo sută de paşi care mai rămîn ! — de i-ar lua cineva în braţe să-i ducă acasă !

Vremea bună îndemna la trîndăvie. Aerul era liniştit, nu era prea frig, pete de chiciură albă împestriţau pămîntul. Spre răsărit, printre norii tulburi apărusc o spărtură prin care se strecurau raze roşietice de soare. O ceaţă transparentă şi uşoară ca fumul învăluia cîmpia.

În timp ce mai toţi boii rămăseseră pe loc, acolo unde se opriseră, cîte unul se apropia de casă. Pe gunoi, acolo unde se aruncă resturile de bălegar ars, doi boi se luaseră în coarne, alene, în glumă, de parcă nu-şi puteau potrivi coarnele. Un bou, jumătate alb şi jumătate negru, molfăia o hîrtie pe care nici n-o înghiţea, nici n-o scuipa. Altul venise lîngă gardul de nuiele şi-şi scărpina mereu cornul la rădăcină. În faţa grajdului, dincolo de ogradă, un bou mare şi cenuşiu îşi trecuse grumazul peste zid şi se uita drept în uşa grajdului : privea fix pe unchiul Mituş, care tocmai ieşea şi, măcar ca să-i atragă

atenția, își opri respirația apoi pufni cu putere, de parcă fuma. Dar unchiașul nici nu se uită la el și își văzu mai departe de treburi.

La o vreme Ago se întoarse, unchiul Mituș îl văzu din ușă și-l ocărî :

— Unde alergi, zăpăcitule ? Vino, să-mi ajuți să legăm boii.

E adevărat, Ago era cam slab de minte, dar și unchiul Mituș cînd avea de lucru sau dacă se certa cu Vasil, era mai aspru. Era un om în etate, mic de statură, cu fața roșcată, de tătar, acoperită de o barbă rară, mai lungă și mai ascuțită sub bărbie. Pentru această barbă, în timp ce toți îi spuneau în semn de respect unchiul Mituș, Vasil, sufragiul, îl poreclise „unchiul Țap", ca să rîdă de el.

Fără să ia în seamă dezvinovățirile lui Ago, unchiul Mituș ieși mai în față, se uită la boi și strigă :

— Bălan !

Strigătul căzu printre boi ca o piatră, dar nu se produse nici o mișcare : cei care stăteau rămaseră la locul lor, iar cei care se împungeau se luară iar în coarne. Unchiul Mituș strigă pentru a treia oară, și mai tare :

— Bălan !

Nimeni nu știa unde fusese Bălan, care apăru numaidecît mergînd spre grajd. Unchiul Mituș striga :

— Civga ! Civga !

Civga apăru numaidecît în urma lui Bălan. Amîndoi erau albi, cu coarne răsucite, ca de ren. Ei îl duseseră pe Vasil ca să-l scalde. Amîndoi pășeau fuduli și țanțoși, parcă erau din os de domn.

Unchiul Mituș îi așteptă să se apropie și-i mînă spre grajd. Îndată ce văzură că argații sînt în urma lor, boii grăbiră pasul scuturîndu-și corpurile mă-

tăhăloase și, alergînd, intrară în grajd și se opriră tocmai pe locurile lor. Apoi începură să lingă fînul plin de miresme, înainte ca unchiul Mituș și Ago să-i ajungă din urmă și să le lege frînghia de coarne.

Unchiul Mituș ieși din nou în fața grajdului și strigă :

— Techeș ! Techeș !

Un bou masiv, cu păr gălbui și creț pe frunte (de asta-i zicea Techeș, adică Gălbiorul) își auzi numele și se urni, după ce mai întîi se uită la ceilalți boi ca nu cumva vreunul să pornească din greșeală în locul lui. Gonit din urmă de Ago, începu și el să alerge și se opri la iesle, așa cum făcuseră Bălan și Civga.

Unchiul Mituș continuă să-i strige pe rînd : Sivri ! Ak-Koiruk ! Komur ! Karaghioz ! Ghiuverdji ! Înșiră unul după altul o sumedenie de nume. Venise rîndul boilor care se opriseră încă de la început și stau nemișcați ca niște statui. Din mijlocul lor pornea, parcă readus la viață, numai cel care-și auzea numele. Ceilalți nu se urneau din loc. Nu se întîmpla nici o greșeală, nici unul nu răspundea în locul altuia. Chiar și unchiul Mituș, cu toate că era necăjit, îi lăudă în gura mare :

— Bravo, băieții mei, așa vă vreau ! Ce crezi tu ? — spuse el lui Ago... — și ei au terminat cîteva clase, au învățat carte...

Cu aceste cuvinte unchiul Mituș bătea în Vasil, care se fălea deseori că terminase trei clase.

În cele din urmă toți boii fură legați la iesle. Unchiul Mituș îi îmbrățișă cu privirea — toți smulgeau cu lăcomie fînul —, socotea că s-a făcut totul așa cum trebuie și ieșea împreună cu Ago să fumeze în fața grajdului.

Ago era foarte bucuros cînd îl cinsteau cu o țigară. Trăgea cu sete, ochii îi lăcrimau, tușea,

— Ce crezi tu, mă ? își urmă unchiul Mituș vorba. Eu, drept să-ți spun, pun vita mai presus de om. Spune-mi tu, cunoști vreo vietate mai cumsecade decît boul ? Treci pe lîngă el : nici nu mușcă, nici nu dă cu piciorul. Zic că împunge... nu împunge deloc ! Mînă-l cît vrei ; rabdă, nu zice „of", nu spune că nu poate. Merge pînă dă în bot...

— Hm... mormăi Ago și zîmbi.

— Și înțelege, înțelege tot. Ce vorbim noi acu', cu cu tine, el înțelege tot.

— Apăi, vezi bine, cum să nu-nțeleagă, spuse Ago cu vocea lui groasă și începu să se hlizească. Înțelege, pe dracu...

Unchiul Mituș se uită la el cu compătimire.

— Mă, prostănacule ! zise el. Ce crezi tu, mă ? Boii-s mai deștepți ca tine și ca mine. Ia încearcă să-i înjugi : n-ai zis bine : „Ia-l" și-a și pus grumazul în jug.

— Hm... zîmbi iar Ago.

— Da' dacă nu-i la locu' lui, nu se lasă înjugat. Dă din cap, nu vrea și pace. Vrea să zică : „Locul ăsta nu-i al meu". Fiecare își știe locu' !

Unchiul Mituș tăcu o clipă, apoi continuă :

— Rîzi tu, dar habar n-ai de nimic. Îți zic eu, boul e mai deștept și decît calul. Ai văzut la arat : pe Bălan și Civga îi înjugăm la fund, lîngă plug. Ai văzut cum țin plugu' — nu mișcă nici la dreapta, nici la stînga, tot pe brazdă țin, drept. Da' perechea din față, călăuzele care conduc plugul ? După ce scoți o brazdă și treci pe partea cealaltă, ce crezi ? Că-i întorci tu ? Tu strigi „cea ! cea !" da' ei își știu treaba singuri. De asta li se zice călăuze, ei conduc : se întorc drept pe brazdă. Și pornesc : un, doi, un, doi...

Ago aruncă mucul de țigară și rîse.

— Rîzi, da' eşti un prost, spuse unchiul Mituş. Tăcu o clipă, căzu pe gînduri, oftă şi apoi continuă : E dobitoc, da' are suflet. În sat la noi era unu', moş Stoian, Indje Stoian. Eu nu l-am apucat, dar am auzit de el... Să-ţi spun, căzuse bolnav, era pe moarte, greu. „Aduceţi boii, zice el, aduceţi-i aici, în prag." Vino aici, Dimitrie, zise el lui fecioru-său şi se sprijini cu o mînă de umărul lui... Vino şi tu, babă, zise el nevestii şi se sprijini cu cealaltă mînă de umărul ei. Şi tîrîş-grăpiş ajunse la uşă. Boii erau acolo. Sărută pe unul pe frunte, pe urmă pe celălalt. Acu', zise el, s-a sfîrşit. Acu' pot să mor." S-a culcat în pat, a pus mîinile cruce pe piept şi pînă seara şi-a dat duhul.

Unchiul Mituş se întoarse cu faţa spre grajd aruncă o privire împrejur şi luă de sub streaşină un cîrlig.

— Hai ! Să mergem să aducem puţin fîn, că se-ntunecă, zise el. Hai, Ago ! La ce te gîndeşti ?...

Şi amîndoi, el cu cîrligul, Ago cu tîrna de nuiele, pe care o tîra după el, porniră spre căpiţele de fîn.

— E, Ago, îți place logodnicul meu ?

Vasilena așteptă o clipă, dar își dădea seama că Ago n-are de gînd să-i răspundă, de aceea se întoarse iar, așa cum stătuse pînă atunci și se lipi mai strîns de Galunca, sora ei. Lîngă ei era Vasil, cu unchiul Mituș și cu Petăr ciobanul. Toți se uitau la cei doi călăreți care se întreceau pe poiana din față și se îndepărtau tot mai mult de moșie. Unul din ei era logodnicul Vasilenei, iar celălalt — prietenul lui. Curînd trecură peste deal și dispărură.

Atunci Vasilena întoarse iarăși capul, zîmbitoare, bucuroasă, cu ochii negri sclipitori, se uită după Ago și-l întrebă încă o dată :

— De ce nu spui nimic, mă ? Îți place logodnicul meu ?

În locul lui Ago răspunse Petăr :

— De ce să-i placă lui Ago, doar n-o să-l cumpere !...

Ago se hlizi. Repetă vorbele lui Petăr din fundul gîtlejului, sclifosindu-se și trăgînd de cuvinte :

— De ce să-mi placă... doar n-o să-l cumpăr !...

Vasilena îi strigă din cerdac :

— Nu te chem la nuntă, să știi !

Ago se înveseli mai tare. Repetă a doua oară, repetă și a treia oară cuvintele lui Petăr, se umfla ca un curcan în pene și se mișca așa de caraghios, că toți făcură mare haz, ca-ntotdeauna. Dar Ago nu-și dădea seama că rîd de el. Credea că toți fac haz de vorbele lui de duh căzute tocmai bine, și de aceea se hlizea cu gura pînă la urechi.

Galunca îl privea cu multă compătimire, îl trase de mînecă pe bărbatul său și intrară amîndoi în casă. Unchiul Mituș și Petăr se duseră și ei în grajd. În urma lor venea Ago, care mormăia ceva și continua să se hlizească de unul singur.

Pe Vasilena o pregăteau acum de nuntă sora ei Galunca și Vasil, în casa cărora crescuse. Logodna ei — o logodiseră cu un flăcău din satul vecin — avusese loc cu vreo zece zile în urmă și toți băgaseră de seamă că atunci cînd logodnicul venea să-i facă o vizită, Ago se necăjea, se înrăia și devenea morăcănos. Nimeni nu-și da silința să descopere de unde venea această schimbare la Ago, ci căutau mai degrabă să facă haz pe seama lui.

La aceste glume, poate și din alte cauze, Ago, care de felul lui era cam slab de minte, își pierdea cumpătul, mintea i se întuneca mai tare și începea să facă prostii peste prostii. Sau se încăpățîna și nu mai vrea să pună mîna pe nimic. Ca să nu-l ocărască, pentru că n-ar fi fost de nici un folos, îl trimeteau la Vasilena să-l îmbuneze. Ea știa cum să-l ia și Ago o asculta. Chiar mai mult: cînd lucra cu Vasilena, Ago muncea cît pentru doi: ridica, chipurile în glumă, greutăți foarte mari, puterea lui grozavă era parcă fără margini, nu știa ce-i oboseala. Tot timpul trăncănea gîngăvit, striga cît îl ținea gura, de parcă se certa, rîdea zgomotos.

Spre seară, după ce logodnicul plecase, Ago tîra tîrna de nuiele spre șură. Se întuneca. Ago era și

acum nemulțumit, acru și de necaz nu dăduse nici un semn unchiului Mituș, crezînd că va veni el singur. Dar în urma lui se auziră pași ușori și repezi — îl ajunsese din urmă Vasilena.

— Hai, Ago. Să aducem amîndoi fîn —, îi spuse ea.

Vasilena își schimbase rochia pe care o purtase dimineața, dar cu toate astea ceva nou tot mai purta pe ea. Pe piept îi lucea o salbă de galbeni. Dar ceea ce sărea în ochi era bucuria și tulburarea care o cuprinsese. Ochii ei negri ardeau ca focul și, subțire și zveltă cum era, călca ușor și avîntat, luînd-o mereu cu cîțiva pași înaintea lui Ago. Ago se uita la ea pe sub sprîncene, dar tăcea.

Cînd ajunseră la șură, Ago luă un braț de fîn, îl aruncă în coș și începu să-l îndese cu pumnii, foarte supărat și cît putea mai tare. Vasilena sta mai la o parte și-i spunea :

— Ago, știi că nunta e duminică ? Așa a zis logodnicul meu lui bădița Vasil : „Duminică, zice, venim să luăm mireasa". Ah, Ago, numai puține zile mai rămîn aici. Dac-ai ști, măi, ce rău îmi pare !...

Ago îndesa acum fînul mai cu foc. Vasilena continuă :

— Cum de nu mi-a fost dat, măi Ago, să mă ceară careva mai de aproape. Acu... așa departe. Cînd or începe ploile, noroiul, n-o să mai pot veni. N-o să ne mai vedem, Ago... Ce e ? Ce ai ?... întrebă ea văzînd cum Ago își privea de-aproape degetul.

— M-am înțepat... numai mărăcini, mărăcini... se supără Ago.

— O să-ți fie dor de mine, Ago ? De ce taci așa ?... Cu cine o să cari fînul ? Cine o să-ți aducă pîine ? Unde pleci, mă ?

Ago se trase mai la o parte și se așeză jos.

— Nu mai car fîn... Nu vreau, zise el. Tot eu, numa' eu... Iac-așa, nu vreau... Nimeni nu-mi dă

nimic... barem niște opinci... Toți mă bat... Ce vor de la mine... să mă bată pe mine...

Ago oftă din adînc apoi începu să plîngă. Se întunecase și Vasilena era nevoită să se uite la el mai de-aproape : fața slută a lui Ago se brăzdase toată ; lacrimile îi udaseră obrajii. Din cînd în cînd smiorcăia și-și ștergea ochii cu palma.

— Măi, Ago, îl dojeni Vasilena. De ce faci așa ?... Nu te-a bătut nimeni.

— Hm... nu... Da' bai Vasil ? Acolo, la fîntînă, nu m-a bătut ?

— Păi asta a fost anu' trecut, mă ! strigă Vasilena gata să rîdă. Dar îi trecu fulgerător prin cap un alt gînd și spuse cu vocea mai mică : Nu mai plînge, Ago, nu... Doar mă asculți, nu... Drept să-ți spun, Ago, poate că nunta nici n-o să fie duminică. E timp destul. Chiar prea mult... Ridică-te, ridică-te să ducem fînul ! spuse ea și se duse lîngă tîrnă.

Tot smiorcăind și gemînd, Ago veni lîngă ea, prinse tîrna de un capăt, iar Vasilena de celălalt. Se făcuse tare întuneric. După numai cîțiva pași Ago se împiedică, era cît p-aci să cadă, și începu să se hlizească tare și ascuțit. În partea cealaltă rîdea Vasilena cu glasul ei subțire și cristalin.

În timpul nopții cîrduri de gîște au trecut de la miazănoapte spre miazăzi, gîgîind ca scoase din minți. Fulgi de zăpadă grei și îndesați se așterneau din cer. A nins toată ziua, a nins și a doua zi și nămeți mari de zăpadă au ascuns ulițele satului. Dar vremea se muie și căruțele care treceau pe drum lăsau în troiene urme adînci, care musteau de apă.

Se apropia ziua de duminică și la moșie pregătirile de nuntă erau în toi. Stăpînii erau la oraș ; aici omul de frunte era acum Vasil, el făcea nunta. Spre uimirea tuturor, Ago era bine dispus și gura nu-i mai tăcea. Toți făceau haz de prostiile lui. Dar

cînd acoperiră fața Vasilenei cu voalul roșu și ea lăsă ochii în jos și nu mai zîmbi, Ago amuți deodată. Se vîra cît mai în față ca să vadă mireasa. O dată Vasilena putu să-i șoptească :

— S-a sfîrșit, Ago. Plec, vă las...

Totul era gata, nu așteptau decît pe mire. Gătită cu voalul pe față, Vasilena sta dreaptă în mijlocul odăii. Fetele începură să cînte. Galunca nu-și găsea locul, cu ochii umezi de bucurie, iar Vasil se uita mereu la ceas. Intră Ago. În cele două-trei ceasuri cît lipsise, trăsese bine la măsea. În urma lui veneau doi flăcăi cu zîmbetul pe buze.

— Dacă stăpînu' nu-i aci, stăpîn mi-s eu ! strigă Ago, fără să-i pese cîtuși de puțin de Vasil. Ce zic eu, aia e ! Să-mi ceară mie voie...

— Pentru ce, mă, Ago ? îi aruncă o vorbă unul dintre flăcăi.

— N-am nevoie de țîngăii ăia. N-am nevoie de așa nuntași...

— Vin să ia mireasa.

— S-o ia ? Le dau eu mireasă. E-te-te ! Ia, uite-aici ! Ridică puțin abaua și arătă un cuțit mare, înfipt în brîu.

Pe Vasil toate astea îl distrau și-l minunau. Nu-i spuse nimic, dar rămăsese oarecum pe gînduri. În acea clipă cineva strigă din ușă :

— Vin ! Iacătă-le, căruțele-s pe deal...

Vasil se ridică și se apropie de Ago.

— Ago, vino cu mine, îi spuse el cu duhul blîndeții. Vino să facem amîndoi o treabă.

Vasil ieși și după el și Ago. Trecînd prin fața beciului, Vasil găsi în curte o frînghie pe care o ridică de jos și i-o puse lui Ago pe braț.

— Ține, Ago, frînghia asta. O să ne trebuiască.

Ieșiră din curte și, trecînd prin grădină, apoi peste aria îngrădită, ajunseră la un hambar îndepărtat. În fund, unde era mai întuneric și acoperișul sta sprijinit pe un stîlp gros, Vasil se opri și-i luă frînghia lui Ago.

— Dă mîinile, Ago, spuse el zîmbind.

Ago era cu capul tulbure de băutură și credea că Vasil glumește. Îl lăsă să-i facă tot ce vrea. Vasil îi prinse amîndouă mîinile, le suci la spate și le băgă în lațul făcut la capătul frînghiei. Pe urmă îl înghesui pe Ago lîngă stîlp și începu să înfășoare frînghia în jurul lui.

— Ei... bai Vasile... Ce faci? spunea Ago, dar credea și acum că tot glumă e. După ce se văzu înfășurat bine și strîns zdravăn de stîlp, se supără, făcu o sforțare să-și elibereze mîinile. Tot sîngele i se urcase la cap.

— Să te las să mă faci de ocară în fața lumii? îi spuse Vasil din ușă. Acu', aici să stai !!

Vasil auzea în urmă zbieretele înecate ale lui Ago, dar nici că întoarse capul. Căruțele nuntașilor umpluseră curtea moșiei cu cîntece și strigături.

Toate s-au petrecut după buna rînduială. S-au ospătat și au băut. Pe urmă au plîns și au condus mireasa. Vasilena se așeză într-una din căruțe, cumnatele alături de ea și începură să cînte. Căruțele se înșirară apoi ca niște gîndaci negri pe cîmpia albă, pe același drum pe care au venit.

Vasil se uită o vreme în urma lor. Apoi privirea lui căzu asupra hambarului și-și aduse aminte de Ago. Cu pași repezi porni într-acolo. Ago se domolise, nu-și ridică ochii, nu se uită la el. Vasil îi dezlegă mîinile, Ago i-o luă înainte și ieși afară în fugă. Porni mai întîi spre conac, îi văzu pe toți cum

stau în curte cu ochii spre cîmpie. Şi Ago se uită într-acolo : vedea căruţele, auzea cîntecele. Vasilena plecase.

În capul gol, numai cu abaua pe el, Ago se avîntă şi începu să alerge după căruţe. Ca un cîine care şi-a pierdut stăpînul, se uita la urmele adînci lăsate de roţi şi alerga mereu...

HOINARUL

Chiar în pragul uşii un cîine se uita nerăbdător şi dădea bucuros din coadă ; aştepta pesemne pe cineva. Ba ciulea urechile, ba se lăsa nervos pe picioarele din faţă de parcă ar fi vrut să sară. Unchiul Mituş ieşi din casă cu un codru de pîine în mînă, începu să rupă bucăţele şi să le arunce cîinelui, ocărîndu-l în acelaşi timp :

— Unde umbli, mă, tîlharule ? Unde umbli, mă, haimana ? Unde hoinăreşti ? Ce, aici nu-i bine ? A, nu-i bine ?...

Cîinele era al lor, al moşiei, dar de vreo lună şi mai bine se pierduse şi acuma se întorsese acasă. Nu prea mare, gălbui, cu o coadă lungă şi stufoasă, pe care se lipiseră spini şi scaieţi, cîinele nu era nici frumos, nici voinic. Se vedea bine că e flămînd, şi cînd unchiul Mituş, care era încet din fire, îi rupea cîte o îmbucătură, el îl privea cu atîta încordare, încît îşi sucea capul şi se uita cu un ochi, întîi cu cel din dreapta, apoi cu cel din stînga.

— E, cum a fost acolo, pe unde-ai hoinărit ? continuă unchiul Mituş să-l dojenească. Ţi-au dat pîine ? Pîine bună ca asta n-ai văzut tu... Ciomege, da. Bătaie îţi trebuie ţie, bătaie, fugarule, farmazonule...

Cîinele prindea din zbor dumicatul aruncat. Îl înfuleca dintr-o înghiţitură, apoi strîngea fălcile tare parcă altcineva mîncase pîinea, nu el. Apoi îşi învîrtea iar ochii în cap şi aştepta nerăbdător.

În cele din urmă pîinea se termină şi, lovindu-şi palmele ca să scuture fărîmiturile, unchiul Mituş se aplecă să-l mîngîie pe frunte. De bucurie, cîinele începu să zburde ca atunci cînd venise. Alerga, sărea în sus, se uita la unchiul Mituş cu ochii fericiţi şi umeziţi şi de două ori sări pe el şi-l linse pe obraz. Toate astea le făcea ca un scamator iscusit, chipurile sincer, din inimă. Apoi deodată se opri, se domoli şi, cu totul nepăsător, se retrase într-un colţ, parcă uitase cu totul pe unchiul Mituş. Părea îngîndurat, preocupat de soarta sa. Unchiul Mituş îl privi fix, nemulţumit, mormăi ceva şi se duse să-şi vadă de treburile lui.

Cîinele ăsta (îşi spunea mai departe unchiul Mituş) era cu totul deosebit. Ceilalţi cîini — şi moşia avea mulţi — păzeau casa, vitele, ştiau de frica stăpînului, ştiau că sînt slugi. Cîinele cel galben, se poate spune că trăia numai pentru el : să-i fie lui bine, să fie sătul, să meargă unde-i place, să facă ce-i place. Iubea mult drumeţia.

— Buricul lui e pe şosea, spunea unchiul Mituş. Cînd n-avea decît două-trei luni, durduliu, cu părul stufos ca un ursuleţ, pornise după căruţa lui Vasil şi mersese pînă în oraş. Cînd s-a întors, s-a culcat lîngă peretele casei cu burta în sus şi şi-a ridicat lăbuţele — tălpiţele i se umflaseră ca nişte pîinişoare şi-l ardeau ca focul. Dar era vesel şi mulţumit.

Mergea oriunde i se năzărea. Văzîndu-l cum se întoarce, cum aleargă ba în trei, ba în patru labe, cît e de adîncit în gînduri, cum merge tot pe drum, ca un adevărat drumeţ, ai zice că a fost după cine

știe ce treabă de seamă. Dar el nu făcea decît să meargă la întîmplare, să hoinărească...

Unchiul Mituș ieși iar în fața grajdului și căută cîinele din ochi. Ceilalți cîini — Lefter Petrica, July, Kalpazan — îl simțiră și, în timp ce unii nici nu se uitau la el, ceilalți îi dau tîrcoale și-l miroseau. Lîngă fiecare din ei cîinele galben se făcea mai mic, se gudura, dădea din coadă, îi lingea pe bot parcă voia să-i sărute. Trecînd pe lîngă boi, cîinele galben le dădu și lor din coadă, iar cînd vierul începu să grohăie lîngă el, se gudură și în fața lui.

— Îi salută pe toți — zise Ago, care venise și el și se uita, împreună cu unchiul Mituș, la cîine.

Se duse lîngă zid, adulmecă pămîntul, alese un loc mai uscat, se culcă covrig și după ce se mai uită o dată cu coada ochiului la Ago și unchiul Mituș, începu să picotească.

Unchiul Mituș iubea cîinele galben tocmai pentru năravurile lui deosebite. Cîteva zile la rînd avu grijă de el, îl hrăni bine, căuta să-l facă să se simtă ca la el acasă, ca să nu mai plece de pe moșie. Cîinele se bucura tare, își pleoștea urechile, se uita cu multă duioșie, făgăduind parcă din ochi că n-o să mai plece niciodată.

Dar după un timp se schimbă : mîncarea îl lăsa nepăsător și oamenii la fel, se izola și își făcea de cap în felul lui. El, care nu lătra niciodată un om, parcă era mut, se ducea acum lîngă uluci și, dacă dădea în bălării peste un arici, lătra la el din zori și pînă-n noapte. Sau se culca într-un loc mai ascuns unde dormea cu ceasurile. Uneori se trezea, se scărpina după ureche, apoi laba îi rămînea în aer, și se uita spre casă să vadă ce fac ceilalți cîini, fără nici o dorință să meargă lîngă ei. Mai tîrziu, cînd se lăsa boarea înserării, rătăcea pe cîmp, alergînd după

șobolani și lăcuste. Uneori prindea o păsărică, cu aripile încă fragede, sau punea pe fugă un iepure.

Și azi așa, mîine așa, într-o zi dispăru și nimeni nu l-a mai văzut. Unchiul Mituș își aducea uneori aminte de el. O dată întrebă :

— Ce-o fi cu Pantelei, călătorul nostru ? Unde s-o fi dus Gălbior ? L-ați văzut careva ?

Marin, una din slugi, răspunse :

— L-am văzut eu. Mai alaltăieri, cînd veneam de la moară, l-am văzut la Sîrneno. Era cu un cioban, mergea lîngă oi.

— De ce nu l-ai adus acasă ?

— Nu-l dă ciobanul. „Nu-l dau, zice, îmi păzește oile."

Ago sughiță, așa cum îi era obiceiul și rîse gros :

— Ha ! S-a făcut cioban ! O să mănînce brînză. E mort după brînză...

Unchiul Mituș avea multe treburi pe cap și uită curînd de cîinele cel galben. Dar uneori își aducea aminte de el și scruta cîmpia : poate o apare de undeva, pe drum, cînd pe trei, cînd pe patru labe — așa cum îi plăcea să meargă. Dar cîinele nu apărea.

— L-au omorît pe Gălbiorul nostru, spunea unchiul Mituș. Se poate... s-o fi spurcat... cred că l-au omorît. O fi zăcînd undeva, într-o groapă.

Dar într-o bună zi cîinele se întoarse, tot așa, pe neașteptate, ca mai înainte. Începu aceeași poveste : bucurie, mîncare pe săturate, ochi dulci. Dar după o zi, sau mai multe, începea iar să se poarte în felul lui, să se izoleze ca un sălbatic. Dar, pe deasupra, ca orice ființă vie, nu putea să se lase de unele năravuri rele. Cînd și cînd îl vedeau cum se întoarce acasă, ba în trei, ba în patru labe, ca un călător pașnic și inofensiv. Unde fusese el de fapt ? Prin podgorii sau porumbiști (grozav îi mai plăceau strugurii dulci în pîrg și porumbul de lapte — și

pîndarul trăsese nu odată cu alice după el). Inspecta ca o sarcină de serviciu, ogoarele pe care munceau sătenii, răpea traista cu mîncare a vreunui plugar și toți îl huiduiau : „huo-huo-huo !“ În satele din jur intra prin case gudurîndu-se și dînd din coadă, dar lăsa multă pacoste în urma lui.

O dată Galunca — în ziua aceea Vasil plecase la oraș — veni în fugă și foarte speriată ; spunea că în podul casei umblă cineva. Au venit în grabă cîteva slugi înarmate cu puști. În partea din dos conacul era scund, acoperișul atingea pămîntul și printr-o ușiță se intra de-a dreptul în pod. Toți se așteptau să descopere un răufăcător, dar Marin, argatul, cel mai inimos din toți, împingea afară, ca pe o oaie, cîinele cel galben. Își vîrîse capul într-o tinichea de ulei și nu reușea să-l mai scoată. Tinicheaua se bălăbănea cu gravitate, ca un potcap, și cîinele călca la nimereală. Toți făceau mare haz, iar Ago începuse să urle prelung, ca lupul.

Cum, necum, pînă la urmă i-au scos capul din tinichea. Scuturîndu-și cînd o ureche, cînd cealaltă, cîinele fugi departe, unde să nu-l poată ajunge nici o piatră, și se culcă. Credeau că, vinovat și rușinat, o să-și ia valea și o să dispară. Dar rămase acolo încă mult timp și lipsea pe negîndite.

A trecut multă vreme. Cît oare ? Nimeni n-a numărat zilele. Dar multă vreme. De la moșie au dispărut odată doi boi, întîmplător cei mai buni — Bălan și Civga, boii mari și albi ca neaua, cu coarnele mari ca de ren. Unchiul Mituș trimise trei-patru slugi să-i caute. Plecă și el. Trecu prin două sate, prin trei, se opri la multe case, l-au lătrat o droaie de cîini — și albi, și negri, și galbeni. Dar nu s-a gîndit niciodată la cîinele cel galben, cîinele lor. De parcă nici n-ar fi existat.

Întorcîndu-se spre casă, fără a şti dacă boii au fost sau nu găsiţi, orbecăind în întuneric, ostenit, deznădăjduit, auzi un lătrat şi pînă să prindă de veste trei cîini mari — unul din ei era de culoare deschisă şi apărea în întuneric ca o pată de lumină, s-au năpustit la el, gata să-l muşte. Cel mai înversunat era cel de culoare deschisă.

— Stai ! Cin eşti ? se răsti un glas puternic şi din beznă apărură două umbre negre şi două baionete prinse la armă sclipiră în noapte. Erau doi soldaţi.

— Încotro ? Vrei să fugi peste graniţă, ai ?

— Să fug ?... Care graniţă... Eu caut boii... Care graniţa...

— Lasă vorba... Ia-o înainte ! Cine eşti tu ?

— Caut boii, măi băieţi. Sînt de la moşia lui Hagi Petrov. Sînt Mituş, Mituş...

Ostaşii se uitară la el mai de-aproape şi-l recunoscură. Fără să bage de seamă se apropiase de graniţă. Cu toate astea soldaţii l-au dus la post. L-au interogat, au stat de vorbă, pînă la urmă s-au înţeles. Unchiul Mituş se ospătă chiar din ciorba lor, cînd veni timpul de mîncare. Un cîine galben îşi băgase botul pe uşă şi aştepta să i se dea ceva.

— Ia te uită ! Cîinele nostru ! strigă unchiul Mituş. Cînd a venit aici ? Cîinele ăsta-i al nostru.

— Cum adică al vostru ? E al nostru, spuse unul din sooldaţi.

Cîinele cel galben recunoscuse pe unchiul Mituş, se gudura şi da din coadă.

— Uite, vezi, m-a recunoscut, spuse unchiul Mituş. Gălbiorule, ce faci mă, Gălbiorule ?

Unchiul Mituş le spuse toată povestea cîinelui cel galben, ba le povesti şi unele din poznele făcute de el. La urmă spuse, sprea hazul ostaşilor :

— E, acu' mi-l daţi ? Pot să-l iau acasă ?

— Cum să-l iei, spuse mai marele din post. E al nostru. Știi, e în porție și primește zilnic un kilogram de mălai. Cum se poate...

— Nu-l iau, nu-l iau, cedă unchiul Mituș, n-o să-l iau. Care va să zică și el e soldat, ai ? Soldat ? Să facă și el serviciul militar...

După ce soldații îl duseră pînă mai încolo și rămase singur, unchiul Mituș înșiră prin minte tot ce i se întîmplase și se necăji grozav cînd își aduse aminte că Gălbior era gata să-l muște. „Să nu mă recunoască, își spunea unchiul Mituș. Sau vrea să arate că e în serviciul militar.“ Mînia nu-i trecea ușor și, întorcînd capul și uitîndu-se spre post, își zise : „Vii tu acasă, te-nvăț eu minte“.

Dar cîinele n-a mai venit. O dată, unchiul Mituș întîlni pe unul dintre soldații care îl prinseseră la graniță.

— Ce-i cu ostașul nostru, măi băiete ? întrebă el. Își face serviciul, îl face ?

— Care ostaș ?

— Cîinele cel galben... Cîinele nostru... Își face serviciul ? Da ?

— A... nu mai e la noi, spuse ostașul. A fugit.

Unchiul Mituș nutrea speranța că acum cîinele se va întoarce acasă. Dar zilele treceau și el nu venea.

S-a întors toamna, într-o noapte tîrzie. Afară era întuneric beznă și ploua. Unchiul Mituș auzi un zgomot ; cineva împingea poarta. Anul acesta s-au furat mulți cai. Hoții de cai, țigani din România, spărgeau zidurile grajdurilor, intrau înăuntru și furau caii. Asta-i trecu întîi prin minte unchiului Mituș. Puse mîna pe pușcă, dar nu deschise ușa, ci ocoli grajdul ca să surprindă hoții. Ieșise, asculta, se uita — dar nu vedea pe nimeni. Cu toate astea înăuntru mișca ceva, dar nu un om. Unchiul Mituș se apropie :

un cîine împingea în uşă. Se uită la el mai de-aproape : era cîinele cel galben.

Unchiul Mituş s-a întors, a deschis uşa şi-a adus o lampă. De bucurie, cîinele încerca să-i sară pe piept, dar, ca să nu-l murdărească, unchiul Mituş începu să-l ocărască. Speriat se ghemui lîngă zid. Era ud leoarcă, slab, cu coastele ieşite, din cînd în cînd îşi lingea rana mare de pe laba dinainte. Se chircea, tremura tot şi se uita la unchiul Mituş cu ochi omeneşti plini de tristeţe...

MEZINA

Vasil adusese de la tîrg două iepe tinere. După ce le-a dezlegat de la căruță, le-a dat drumul pe aria împrejmuită cu ziduri înalte, la acea vreme goală. Abia prinse cu lațul din herghelie, iepele nu erau încă domesticite, ci sălbatice și deprinse cu libertatea. Unchiul Mituș și slugile se uitau din poartă, le admirau — erau, în adevăr, frumoase — și căutau cu ochiul încercat să le descopere năravurile. Una din ele, cea roșcată, se numea Aia (născută în luna mai), iar cea neagră nu avea nume. Amîndouă erau legate de grumaz cu funii noi ce se tîrau pe jos. Nu aveau pe ele nici căpăstru, nici ham, nici dîrlogi. Erau încă nepotcovite, copitele le crescuseră peste măsură de mari, erau turtite, iar cozile stufoase atingeau pămîntul.

Aia era mai vioaie și mai agitată. Cînd unchiul Mituș intră în arie, ea se sperie, se răsuci pe loc și dădu să fugă, dar se lovi de împrejmuirea de piatră. Încercă apoi să iasă chiar prin zid. Unchiul Mituș veni mai aproape, dar ea se strecură pe lîngă el și fugi la celălalt capăt al ariei. După aceea, așa cum fac caii cînd se sperie, se uită cu încordare să vadă de unde venea primejdia, ciuli urechile, făcu un pas înainte, privi în jur, apoi începu să fornăie tare,

de parcă ar fi horcăit. Un smoc din coama neagră îi căzuse peste ochii întunecaţi şi sticloşi. În timp ce Aia se frămînta, iapa neagră sta liniştită, mai cumpătată. Dar se ţinea mereu după Aia, o urma de aproape, parcă voia s-o liniştească şi s-o ocrotească. Vasil spusese că cele două iepe sînt surori şi că Aia este mezina. A doua zi le-au înhămat la căruţă, ca să le înveţe să tragă. Pe cîmpia netedă din jurul moşiei treaba asta nu era prea grea. Aia se împotrivea, sărea, îşi scutura capul. Uneori se avînta înainte, se ridica pe picioarele din spate, sau se lăsa în jos şi încerca să se culce. Loviturile de bici şi strigătele slugilor îi provocau o panică nebună. Afară de hăţurile pe care le ţinea unchiul Mituş, pe Aia o legaseră de grumaz cu o funie lungă, ţinută de un argat, care o silea să stea pe loc sau o stăpînea dacă încerca s-o ia razna pe cîmpie. Cu o astfel de funie era legată şi iapa cea neagră, deşi nu părea să fie nevoie. În timp ce Aia se zbuciuma şi-şi sleia forţele înecată în sudoare, iapa neagră era foarte supusă — ca să-i fie mai uşor Aiei — se ducea după ea oriunde mergea şi se oprea mereu alături. S-ar fi zis că uitase cu desăvîrşire propriile ei suferinţe şi că nu se gîndea decît la Aia.

În cele din urmă Aia înţelese că n-o s-o scoată la capăt ; încetă să mai joace şi, aţintindu-şi privirea înceţoşată spre cîmpie, acea cîmpie netedă şi întinsă în care se salvase de lupi prin fugă, porni într-un galop nebun. Iapa cea neagră o urmă numaidecît. Tocmai asta aşteptau unchiul Mituş şi slugile. Cei care ţineau funiile în părţi abia reuşiseră să se arunce în căruţă. Roţile se rostogoleau pe cîmpie, căruţa hurducăia, iepele alergau pe drum sau alături de drum, cînd într-o parte, cînd în alta. În cele din urmă, înecate în sudoare, ostenite, cu puterile sleite, merseră înainte, resemnate, aşa cum le cereau cei

din căruță. Atunci unchiul Mituș întoarse căruța și porniră spre moșie. Ajunși acolo, sări jos și se duse în fața cailor. Aia — părea acum mai subțirică — era scăldată în sudoare și tremura toată. Iapa cea neagră era și ea ostenită, dar rămase nemișcată, parcă de teamă să nu atragă alte nenorociri pe capul Aiei. Unchiul Mituș se opri înaintea Aiei, o mîngîie pe frunte, o trase de urechi și-i suflă în nări. Același lucru îl făcu și celei negre. Pe urmă iepele au fost deshămate, duse în grajd și legate de iesle.

Două luni mai tîrziu Vasil se întorcea de la oraș. Aia și iapa cea neagră trăgeau căruța cu atîta ușurință, de parcă veniseră pe lume cu hamurile pe ele. Le ședea bine — mai cu seamă Aiei, care alerga cu capul sus — și hamurile cele noi, unse cu păcură, ca să stea moi, și gherdanele de mărgele albastre și mingile roșii de pe frunte. Vasil mîna acum nebunește. Iepele treceau de la trap la galop, apoi de la galop la trap forțat. Nu făcuseră încă nici cinci kilometri de la oraș și caii erau înspumați.

Vasil opri caii la cișmeaua de lîngă moara de foc și cîrciumă. Aia, care nu părea să fi resimțit oboseala, ținea capul sus și rodea nervoasă zăbalele. Cum apărătoarele de la ochi o împiedicaseră pînă acum s-o vadă pe Aia, iapa cea neagră își sucise mult capul, se uită la ea, o mirosi și o împinse ușor de bot. Pe urmă deveni iar ascultătoare, ca mai-nainte.

În ușa cîrciumii apăru Velico, fierarul, cu șapca lăsată pe ceafă. Părul creț îi cădea pe frunte, iar pe umărul lui atîrna un acordeon prins de-o curea lată.

— O, bai Vasil, cu sănătate ! strigă el. Mă duci pînă-n sat și fac cinste. Ei, ce căișori ! Îmi place s-o iau la drum cu cai ca ăștia. Da'... tu de unde vii ?

spuse el venind mai aproape și uitîndu-se mirat la cai. Cînd ai apucat să-i asuzi așa ?

Vasil făcu din mînă un gest de deznădejde :

— Oricum, tot o să moară, n-am de ce să-i cruț. Doctorul a spus că sînt bolnave de răpciugă. Vrea să-i împuște. Hai, urcă !

— Stai, să fac cinste.

— Lasă asta...

Velico rămăsese cu gura căscată, cu ochii holbați, plini de uimire. În timp ce-și căuta un loc în căruță, acordeonul se desfășură de la sine și scoase cîteva sunete. Vasil îi povestea ce vorbise cu medicul veterinar.

— Oricum, tot o să moară, n-am de ce să-i cruț. spuse el în cele din urmă și slăbi hățurile. Iepele porniră în galop, dincolo de cotitură trecură la pas, apoi porniră din nou în galop.

Satul lui Velico era la trei-patru kilometri înainte de moșie. Ajunși acolo, Velico se dădu jos și, sprijinindu-și cu o mînă acordeonul, scoase cu cealaltă ceasul, se uită la el și spuse :

— Au mers ca trenu ! Tot atît de repede. Ei, ce căișori !

În ciuda acestui iureș, Aia sta neobosită și dreaptă pe picioare, cu capul ridicat. Cea neagră se întoarse, o privi o clipă, ca mai-nainte, și o împinse iar ușor cu botul.

Din ziua aceea cele două iepe au fost închise într-un grajd separat și n-au mai fost scoase afară. Acolo erau hrănite, acolo erau adăpate — așa poruncise medicul veterinar. Aia se obișnuia greu cu închisoarea asta ; se smucea din căpăstru, se întorcea ba într-o parte, ba în cealaltă, ochii ei plini de lumină și de foc cu firișoare roșii de sînge, se uitau mereu spre ușă, în căutarea luminii de-afară. Iapa cea neagră era mai răbdătoare, dar cînd Aia începea

să se agite, se agita și ea. Înceta să mai mănînce, își trăgea urechile înapoi și rămînea nemișcată.

Uneori unchiul Mituș o găsea pe Aia culcată. Zile-n șir aproape nu mînca, devenise leneșă, molatecă, de multe ori se culca. Uneori cele două iepe stăteau față-n față, aproape îmbrățișate, se scărpinau cu dinții una pe alta — una de o parte, cealaltă de alta. Cînd le găsea așa unchiul Mituș se oprea în ușă și-l prindea mila : știa bine că ele nu fac asta de nevoie, ci din duioșie și din prietenia pe care și-o poartă una alteia.

O dată, deși îi fusese strict interzis, unchiul Mituș, în timp ce o muta pe Aia dintr-un loc la altul în iesle, o scăpă din mînă și ea fugi afară. Au strigat numaidecît toate slugile care erau atunci acasă, ca s-o prindă. Au reușit s-o împingă mai întîi în arie — în aceeași arie unde stătuse înainte cu iapa cea neagră. Totul a fost degeaba : cu coada ridicată, Aia își făcu vînt și sări ușor, fără nici o sforțare, peste zidul înalt de piatră. Slugile scoaseră strigăte de uimire și admirație, dar Aia, cu coama în vînt, cu codata răsfirată în văzduh, pornise vijelios peste cîmpie. „Trap-trap-trap“ — se auzi un timp, ritmic, loviturile de copite. Apoi totul intră în tăcere.

Istovită de atîta joc și fugă, Aia se întoarse sin-gură și se opri în fața grajdului. Nările ei palpitau, fornăia puternic, parcă ofta, apoi tot corpul i se destinse și coada ei se lăsă ușor în jos. Se prefăcea că nu-l vede pe unchiul Mituș și se lăsă să fie prinsă.

Trecuse destul de multă vreme. Medicul veterinar veni în vizită și propuse o ultimă încercare : Vasil cumpără de la un țigan o mîrțoagă de măgar căruia doctorul îi inoculă boala de care sufereau iepele.

— Dacă măgarul va trăi, spuse el, iepele sînt sănătoase, dacă moare — sînt bolnave de răpciugă şi nu-i nimic de făcut : le împuşcăm.

Închiseră măgarul într-un staul de oi. Cînd se făcu ziuă — noaptea fusese rece şi ploioasă — s-au dus să vadă ce s-a întîmplat cu măgarul. Murise. Vasil pierdu orice speranţă, dar îi venea greu să creadă. „Cum se poate să moară un animal atît de frumos şi de voinic — îşi spunea el. Cum se poate să moară Aia ?“

Aşteptau acum autorizaţia necesară. Într-o dimineaţă, mai curînd decît se aşteptau, agentul veterinar veni însoţit de un jandarm. Vasil îşi luă repede tălpăşiţa şi se ascunse undeva în moşie. Sorţii răi căzură şi data asta tot pe unchiul Mituş. Emoţionat, intră în grajd, dezlegă căpăstrul cu mîinile tremurînde — se gîndea s-o dezlege mai întîi pe cea neagră, dar o dezlegă pe Aia. O scoase din grajd, legată cu o funie lungă.

Aia nu începu să joace numaidecît. Se oprise, ridicase capul mult în sus şi privea cîmpia. Trase aer, de cîteva ori adînc şi fornăi puternic, parcă îşi scutura o greutate mare de pe spinare. Pe urmă începu să sară, să joace, ca un copil, ca o fetiţă.

— Ei, ei, Aia ! Ei ! îi striga încet unchiul Mituş, simţind cum i se umplu ochii de lacrimi.

Plecară împreună cu agentul sanitar şi cu jandarmul, care îşi luase carabina de pe umăr şi o purta în mînă, spre valea din faţa moşiei. Aia juca mereu. Curînd nu se mai văzură. În vale au răsunat, una, apoi alta, două împuşcături.

Nu trecuse nici jumătate de ceas şi Vasil îl văzu pe unchiul Mituş întorcîndu-se acasă. De departe se auzea cum ocăra tare, dădea din mîini, cu sprîncenele căzute peste ochi.

— Ce este ? întrebă Vasil.

— Ce să fie... Au omorît caii degeaba. Nu era deloc bolnavă, era chiar sănătoasă. Agentul sanitar a tăiat-o, a deschis-o aici, la grumaz — n-avea nimic. Răcise — asta-i tot. Era foarte sănătoasă. Ce ziceam eu !...

Şi-au dat seama, dar era prea tîrziu, că măgarul nu murise de boala care i-au trecut-o, ci de frig. Era foarte slab şi noaptea fusese rece, cu lapoviţă.

Iapa cea neagră a scăpat de moarte. Multă vreme după ce pierise Aia, se oprea deseori din mestecat ţinînd fînul în gură, ciulea urechile şi privea departe cu ochii ei negri şi luminoşi, holbaţi parcă să-i sară din cap.

În următorii doi ani s-a schimbat mult : crescuse mare, costelivă, leneşă, abia se mişca. În fiecare an făta un mînz care-i semăna leit. Dar în al treilea an, mînzul pe care-l fătase era cu totul altfel : cu toate că mînjii sînt toţi roşcaţi şi au picioarele subţiri ca de căprioară, unchiul Mituş îşi dădu numaidecît seama că mînzul ăsta semăna cu Aia şi se bucură mult. Era la fel de vioi şi sprinten ca ea. Şi acum, iapa cea neagră mergea mereu în urma lui, ca după Aia, plină de duioşie, de bunătate maternă.

Cu un ferăstrău într-o mînă (îl ţinea de parcă era gata să înceapă să taie cu el) şi cu o secure pe braţul stîng, unchiul Mituş cerceta salcîmul din faţa conacului. Era un pom mare — cu trunchiul şi crăcile groase şi negre, răsucite şi zbîrcite, iar deasupra lor, ici-colo, o grămăjoară de frunze verzi, tinere şi flori albe, aşa cum au copacii bătrîni. Soarele încălzea blînd, iar în jurul florilor albe, înmiresmate, zumzăiau albinele. Unchiul Mituş trecu de cealaltă parte a copacului şi-şi aruncă iar ochii în sus.

— Vezi să nu-nghiţi copacu, hei ! strigă Galunca în spatele lui şi rîse tare. Aşa rîdea uneori — din toată inima, plină de bucurie. Atunci ochii ei scînteiau, iar în obraji făcea gropiţe. De ce te uiţi aşa la salcîm, unchiule Mituş ? Ce vrei să faci ?

— Să-l dobor ! se răsti unchiul Mituş, dar zîmbi numaidecît şi adăugă : Nu, nu vreau, nu-l tai, un copac ca ăsta nu se taie. Nu-l tai, dar vezi ramurile alea de colo, care se vîră în olane şi le sparg, alea le tai. Vasil mi-a spus de mult. A venit timpul să facem odată şi treaba asta.

Aduse o scară, o sprijini de trunchiul salcîmilor şi, ţinîndu-se cu amîndouă mîinile de ea, gata să urce, spuse :

— Auzi, Galunche, ascultă ce-ţi zic. Vino mai aproape ! Galunca făcu cîţiva paşi spre el. Dacă găsesc bani, ce facem cu ei ? Juma', juma' ?

— Ce bani ? Unde să-i găseşti ?

— Sus, în copac.

Galunca se uită lung la unchiul Mituş şi strînse din buze.

— Ei, unchiule Mituş... tu... Să sapi în pămînt, mai merge, da'... în copac. Ce, banii cresc în pomi, ca perele ? Se răsuci puţin în loc, îşi aruncă cosiţele peste umăr şi începu să rîdă mărunţel.

— Rîzi tu, dar nu ştii nimic, spuse unchiul Mituş şi coborî de pe scară. Stai să-ţi spun ceva. Ascultă, vezi colo, în poiana aia... aia, de lîngă drum ? Acolo era odată un sat. Ce mai sat era şi ăla... cinci-şase case turceşti şi două-trei ţigăneşti. Oricum era sat. Sta acolo un ţigan, Mahmud, un coate goale, mereu flămînd, n-avea în casă un lemn să pună-n vatră... Tot dădea tîrcoale pe lîngă case şi pe lîngă garduri şi unde găsea vreascuri, un cocean, o surcea — le strîngea. Mahmud a venit o dată aici, sub salcîmul ăsta şi, văzînd în vîrful salcîmului o cracă uscată, se rugă de vechiul stăpîn, Hagi Petăr, să-l lase s-o taie ca să-şi mai încălzească puţin copiii „Bine, a zis Hagi Petăr — tai-o."

Mahmud se urcă în copac să taie craca. Bine, dar în timp ce lovea cu securea auzi că ceva zornăie. Se uită el cu luare aminte — la locul unde tăiase craca — şi văzu o scorbură. În ea — o pungă ciobănească şi, în pungă — aur, lire. Ţiganu' în loc să plece, se oprise sub copac şi număra banii. Şi iată că veni hagiul.

— Acu'-i acu' ! rîse Galunca.

— „De unde-ai luat banii ăştia, mă ?" — zise el. „Din copac ? Sînt ai mei, eu i-am pus acolo. Dă

banii !" i-a luat banii, i-a tras o pleaftură şi l-a gonit fără să-i dea nici măcar craca pe care o tăiase.

— Nici craca nu i-a dat-o ! spuse Galunca. Chiar aşa ! Păi, moş Hagi era tare zgîrcit.

Unchiul Mituş începuse să se urce iarăşi pe scară. Cînd ajunse sus şi capul lui apăru deasupra acoperişului, porumbeii care se încălzeau la soare şi-au luat zborul şi s-au aşezat tocmai în vîrful acoperişului. Erau mulţi, de diferite culori, cei mai mulţi albi. Numai un porumbel, mare, alb, care nu se mişcase de la locul lui, îşi lungi gîtul, se uită cu un ochi la unchiul Mituş şi apoi, îngropîndu-şi capul în penele ciufulite de pe piept, începu iarăşi să picotească. Unchiul Mituş se uită la porumbel, pasămite îi trecuse ceva prin cap, vrea să-şi amintească ceva ; dar nu mai aşteptă să-şi dea seama la ce se gîndise fluieră, aşa cum fac copiii, şi dădu din mînă. Porumbeii se împrăştiară toţi. Porumbelul mare şi alb rămase o clipă singur, aruncă un ochi în jur, apoi zbură şi el bătînd puternic din aripi.

— Mergeţi şi zburaţi oleacă ! Plimbaţi-vă şi voi niţel ! spuse unchiul Mituş urmărind porumbeii din ochi.

De pe scară trecu în copac şi se uită în jur — în faţa lui se întindea cîmpia nesfîrşită, verde şi netedă. Undeva păşteau cîţiva cai, iar alături de ei păşeau plini de trufie cîţiva cocostîrci. Unchiul Mituş se apucă de treabă şi fierăstrăul începu să scîrţîie.

Nu trecu multă vreme şi unchiul Mituş era iarăşi jos, sub copac. Lîngă acoperişul cerdacului era acum lumină — acolo unde copacul fusese despuiat de crăcile uscate. Pămîntul era acoperit de florile scuturate, de frunze şi surcele. Galunca veni să măture.

— Mi-ai murdărit ograda, spuse ea şi se aplecă să măture, iar unchiul Mituş luă crăcile şi le aruncă

peste grămada de lemne. E, unde-ți sînt banii ? întrebă Galunca.

— Banii... Banii i-a luat Hagi Petăr, ți-am spus. Dumnezeu să-l ierte. Acu-i anu', Galunche, de cînd s-a prăpădit. Unchiul Mituș se uită în sus și spuse : Uite, să vezi acum ce fac porumbeii !

După ce se așezară peste fîntînă sau zburară peste ogoare, porumbeii se întorceau, dar nu se grăbeau să se așeze, ci se roteau în jurul casei zburînd tot mai sus. Cîte unul din ei se oprea, își strîngea aripile și începea deodată să se dea peste cap rostogolindu-se în jos. După ce cădea așa în gol, ca împușcat, se oprea brusc și își relua zborul, grăbit să-i ajungă din urmă pe ceilalți.

— Se spune, zise unchiul Mituș, că unii oameni scot afară cazane mari pline cu apă și se uită pe oglinda apei cum se rostogolesc porumbeii. Se vede, chipurile, mai bine. Fostul gospodar, Hagi Petăr, îi privea de pe cerdac.

— Așa era atunci, spuse Galunca visătoare.

Unchiul Mituș scoase o țigară și începu să fumeze.

— Mare tipicar era Hagi Petăr, începu el. Uneori era destul de cumsecade, alteori rău, da' de fapt avea o inimă bună, era milos. Să-ți spun cum a început să crească porumbei. Ne-am dus odată la oraș, eu mînam caii. Aproape de Sîrneno am dat de o băbuță care ducea doi porumbei. Doi porumbei albi. „Ce-i cu porumbeii ăștia ?" întrebă el și atunci eu am oprit căruța.

„I-am cumpărat, zise. Am nevoie numai de unu', dar mi-au dat doi, că-i vînd cu perechea. Fecioru mi-i bolnav, s-a speriat, era să-l strivească un cal. Mi-au zis să iau o inimă de porumbel, cît e încă viu, și să i-o dau s-o înghită.'

Ei, Doamne, cum se roși și cum izbucni Hagi Petăr! Ridicase bastonul, vrea să lovească. „Tu — zise el —

ce om eşti tu, nu ţi-e ruşine, să-ţi faci păcate... Te omor ! Dă porumbeii...“

Baba începuse să tremure şi-i dădu. ‚Dacă ţi-e bolnav fecioru’, zise Hagi Petăr, ţine aici bani pentru leacuri“ şi-i întinse doi napoleoni. Doi napoleoni de aur, pe vremea aia, erau bani mulţi. Şi de-atunci Hagi Petăr a început să crească porumbei. La început avea numai porumbei călători, pe urmă a cumpărat de tot felul : cap de maur-negri, guleraţi-albaştri, negri-albi cu ciocuri micuţe ca bobul de orz, jucători-roşcaţi, guşaţi-cărămizii. Erau de cei mai feluriţi... Erau unii... le zicea făclieri. Cînd guguiau îşi desfăşurau cozile în formă de făclie. Hagi Petăr îşi pierdea multă vreme cu porumbeii ăştia. Numai ce-l vedeai că se căţăra pe porumbare, îi prindea, îi cerceta pe deasupra şi pe dedesubt, le smulgea cîte o pană din coadă, apoi le dădea drumul. Nu ştiu ce le făcea, îi doftoricea sau Dumnezeu ştie ce le făcea. Dar de cele mai multe ori şedea colo, în cerdac, şi se uita la ei.

— Aşa era atunci, spuse Galunca, acum şi mai visătoare. Cînd era bolnav, îi dereticam prin casă. O dată am deschis fereastra. Un porumbel se aşezase pe fereastră. Era alb. A doua zi a venit iar ; arunca o privire înăuntru şi se uita, se uita. „Moşule, i-am zis, vezi porumbelul, e de bine, te faci sănătos !“

— El ce-a zis ?

— N-a zis nimic. N-a zis nimic, da’ de atunci îmi spunea mereu să deschid fereastra şi aştepta să vină porumbelul. Cînd venea, nu-şi lua ochii de la el. De-ai fi văzut numai cum se uita la el !...

— Venea în fiecare zi ?

— Nu chiar. Dar venea. O dată...

— Ce o dată ?

— Ó dată, uitîndu-se la porumbel, moș Hagi a început să plîngă. Am văzut cum o lacrimă i se prelingea din ochi. După două-trei zile s-a prăpădit.

Unchiul Mituș se uita în pămînt și tăcea.

— Cum era ? întrebă el după scurt timp. Porumbelul care venea..... cum era ?

— Un porumbel... alb, frumos, mare...

— O fi același, șopti unchiul Mituș ca pentru sine. O fi același pe care l-am scăpat de cuțitul babii. Parcă l-am zărit adineauri pe acoperiș. Se poate, porumbelul are viață lungă — o fi fost chiar el. Pe lumea asta totul e cu putință. Totul, repetă el strîngîndu-și fierăstrăul și securea.

Unchiul Mituș se duse la grajd. Galunca intră și ea în casă. Se apropia prînzul, soarele frigea mai tare, roiuri de albine zumzăiau în jurul salcîmului înflorit. Era liniște, umbre lungi alunecau pe pămînt — pe albastrul limpede al cerului apăruseră cîțiva nori albi ca puful.

Galunca ieși în cerdac. Deodată porumbeii își luară zborul și se împrăștiară care încotro. „Iar îi sperie unchiu' Mituș", se gîndea ea ; dar în aceeași clipă găinile începură să cîrîie, o umbră se năpusti de sus ca o năluca și în fața Galuncăi apăru dintr-o dată, în mijlocul curții unde cotcodăceau găinile și țipau bibilicile o dihanie uriașă, cu aripi imense. Dihania pluti de cîteva ori foarte aproape de pămînt și, tot așa de repede, se ridică în sus ca o săgeată.

Galunca coborî repede scările. Eretele își luase zborul. Dinspre grajd se auzi o detunătură puternică.

Una din aripile eretelui a tremurat, pasărea a coborît mai jos și tot așa de lin s-a îndepărtat. Unchiul Mituș ieși repede din grajd, în capul gol, cu pușca în mînă, alergă cîțiva pași, se opri apoi și se uită după erete.

— Lovi-l-ar ciuma să-l lovească ! strigă Galunca. De unde-o fi apărut orătania asta, mi-a mîncat păsările. S-a năpustit în jos ca o năluca... N-am apucat bine s-o văd, a venit ca o săgeată. M-am speriat... Plesni-i-ar rînza ! Să-i rămînă în gît puii pe care mi i-a mîncat. Uite puișorii, cum s-au împrăștiat...

Cloștile nu se puteau liniști. Bibilicile alergau de ici-colo și țipau într-una. Două-trei curci, cu gîturile jumulite, cu puterile sleite, nu-și mai vedeau puii care se înghesuiau în jurul lor uitîndu-se cu ochi tîmpi, zăpăciți. Galunca se uita ba la o cloșcă, ba la alta, vrînd să vadă dacă eretele n-a răpit și acum vreun pui. Tot rotindu-și așa ochii, văzu lîngă grămada de lemne, sub ramurile verzi pe care le lăsase unchiul Mituș, ceva alb. Se uită mai bine — era un porumbel. Îl luă în mînă — porumbelul era cald, dar nici n-a tresărit. Pleoapele vineții îi cădeau pe ochi și erau deschise numai la colțuri ca o linie foarte subțire. Părea că adoarme.

— Unchiule Mituș ! strigă Galunca tulburată, ridicînd porumbelul. Uite ce-a făcut eretele, a omorît porumbelul. N-are nici o rană, dar moare.

Unchiul Mituș nu întoarse capul. Se uita mereu în urma eretelui care acum abia se mai zărea, ca un punct, undeva peste ogoarele verzi, întunecate.

— Ai văzut cum i-a tresărit aripa, spuse unchiul Mituș, alicele au trecut pe lîngă el. Mai vine el o dată...

Abia acum se întoarse cu fața spre Galunca, îi luă porumbelul din mînă și începu să-l cerceteze.

— N-are rană, dar moare, spuse din nou Galunca.

— L-a lovit cu aripa. Cu aripa l-a lovit. N-a putut să-l înhațe pentru că era ascuns sub lemne.

— Să-i torn puțină apă în cioc.

— Fără folos, tot moare. Ce tare l-a lovit. Şi l-a ales pe cel mai mare. Unchiul Mituş tăcu o clipă, apoi spuse mai încet : O fi acelaşi. De cuţit a scăpat, dar de erete, nu. Ei, cînd ţi-e scris să mori...

Porumbeii, albi ca fluturii, se întorceau. Unul dintre ei se opri o clipă, îşi întinse aripile, se legănă o clipă în aer ca un zmeu de hîrtie şi apoi începu să se dea peste cap, rostogolindu-se în jos...

Sevastița și Zahari n-au ieșit să-și facă plimbarea obișnuită, așa cum făceau în alte seri, ci au rămas acasă. Pe Sevastița o durea capul, moștenise durerile de cap de la maică-sa, așa cum îi moștenise și ochii : negri, învăluiți în tristețe și durere. Mărunțică, adusă puțin din spate, cu fața urîțică, în rest era aidoma cu tată-su Hagi Petăr.

De cînd veniseră la moșie se întrebau deseori dacă Vasil să mai rămînă administratorul moșiei sau să-l concedieze. Vasil administra moșia de peste zece ani, încă de pe vremea lui Hagi Petăr. Din simplu bucătar, Hagi Petăr îl ridicase în fruntea treburilor sale. Ce-i drept, avusese grijă de avere, de vite, dar în aceeași măsură și de el însuși : își făcuse casă la oraș, trăia pe picior mare, reușise, pare-se, să strîngă bani albi pentru zile negre.

— Mi-e necaz, spunea Zahari plimbîndu-se prin cameră. Că socotelile lui Vasil nu sînt corecte, e limpede. Ne minte. Dar m-apucă ciuda cînd spune că a fost jefuit. Am pierdut banii pe șase căruțe de grîu și asta nu-i puțin. E adevărat, niște tîlhari amenințaseră pe Galunca, și dacă nu era Ago... Da, dar atunci nimeni n-a spus că s-au furat bani. Marafeturi d-ale lui Vasil. Știi ce, Tița, s-a furat, singur,

ca să zic așa, ca funcționarii ăia care golesc casele de fier și pe urmă tot ei strigă : m-au jefuit ! Da, așa e, așa e...

Zahari se apropie de masa din fundul odăii și-și turnă o ceș.uță cu rachiu. Pe jumătate întors cu spatele, văzînd peste umăr că Sevastița citea și nu se uita la el, dădu repede pe gît încă o ceșcuță.

— Să trăiești la țară înseamnă să dai în darul beției, spuse el, strîmbîndu-se și plescăind din limbă. Uf, ce tare e... Spirt, nu alta... Spirt, pff ! Mi-a ars gura... Da, o fi el șiret domnul Vasil, dar pe mine nu mă poate înșela.

Zahari era negustor — ținea la oraș o prăvălie de manufactură. Cu toate că era încă tînăr, se cam îngrășase, pantalonii se trăgeau în sus strîngîndu-i tare burta de popă. Altminteri era chiar frumușel, cu fața rotundă, ras întotdeauna ca-n palmă. Peste fruntea foarte îngustă îi cădeau cîteva șuvițe de păr creț. Se apropie de fereastră, se uită afară și repetă cu îngîmfare :

— Vasil nu poate să mă-nșele. Cînd se ducea, eu mă întorceam.

Sevastița lăsă cartea pe genunchi, dar nu spuse nimic. Își strîngea tîmplele cu mîna.

— Mă doare capul mai tare, spuse ea. Cu toate că am luat o aspirină.

Se întinse pe lavița pe care așternuse o pătură de Kotlen, mițoasă și moale, își puse o pernă sub cap și închise ochii. Zahari se apropiase de masă și acum, fără a se feri, preocupat numai să nu facă prea mult zgomot, își turnă, una după alta, încă două ceșcuțe cu rachiu.

— Iarăși au venit pețitori după Vasilena, spuse el. E tare frumoasă, i-a mers vestea... Dar, văzînd că Sevastița deschisese ochii și se uita la el, se grăbi să adauge : Da' eu nu găsesc că-i frumoasă, deloc. Fru-

muşeţe rustică... n-are linie. O ţărăncuţă... Care va să zică, nu ieşi ? spuse el, dar se cam tulburase, deoarece glasul îl trăda cît îi e de plăcut să vorbească de Vasilena. Rămîi în casă să te odihneşti, eu mă duc jos, la Vasil. Ştii ce ? Cred c-am să-i spun să-şi ia catrafusele, să se care. Să se care şi el, şi Galunca şi aia cu vestea... aia... Vasilena. E mai bine aşa. Tu ce crezi ?

— Zi-i, dacă-ţi place, spuse încet Sevastiţa şi faţa i se strîmbă de durere.

Pînă coborî scara, Zahari umblă încet, cu băgare de seamă, dar pe urmă începu să meargă repede, dădea din mîini şi zîmbea. Nici măcar nu încerca să-şi sugereze că nu s-a însurat cu Sevastiţa doar de dragul zestrei ei. Afacerile personale nu-i prea mergeau, dar Hagi Petăr lăsase destule case şi prăvălii care aduceau venituri frumoase. Cît despre moşie (cum de se găsesc oameni care să trăiască la ţară !) ar fi vîndut-o, dar Sevastiţa era împotrivă.

Nori cenuşii, întunecaţi, împovărau cerul. Văzduhul se cutremura. Sclipeau fulgere scurte, cădeau trăsnete, tuna. Vasil alergă spre grajd. Cîinii mari, cu părul zbîrlit de vînt, îi ieşiseră înainte. Îl cunoşteau, dar se uitau la el cu ochi mînioşi şi mîrîiau surd. Deodată o ploaie repede, cu picături grele, se dezlănţui. Vasil se adăposti sub streaşina din faţă a grajdului. Ploaia se opri ca tăiată cu cuţitul şi după cîteva clipe începu să bată iar, cu rafale puternice.

— Vasilena nu s-a întors încă, o s-o ude ploaia, se auzi vocea Galuncăi. Se lipise de zidul căsuţei albe în care locuiau şi privea spre cîmpie. A, uite-o, vine ! strigă Galunca bucuroasă şi intră în casă alergînd.

Din jgheaburile sub care sta Zahari cădeau picături de apă. Printre firele de apă care se scurgeau pieziş se zărea o căruţă care luneca prin noroi şi se apropia repede de moşie. Caii mari, cenuşii, uzi leoarcă, co-

tiră scurt și opriră. Căruța era încărcată cu fîn încă verde, proaspăt, abia cosit. În spate sta Ago cu coasa în mînă, iar în față Vasilena. Îndată ce căruța se opri, ea aruncă hățurile, își scoase din căruță un picior — era gol, subțire și drept, încălțat într-un pantof vechi — apoi pe celălalt și sări. Era udă leoarcă, bluza subțire de bumbac i se lipise de corp, dar Vasilena rîdea. Nu alerga, ci mergea în ploaie cu pași repezi, cu capul sus, dreaptă. Galunca îi deschise ușa și ea intră în casă.

Zahari, sub acoperiș, rămase împietrit. Simțea o părere de rău că Vasilena nu-i e rudă, dar era mîndru că cel puțin femeia asta tînără și frumoasă trăiește la moșia lui. Își dădea seama că nu e potrivit să se ducă numaidecît în casă, la Vasil, hotărî să mai aștepte ; intră în grajd, unde găsi pe unchiul Mituș și începu să stea de vorbă cu el. Era însă distrat și uneori nu-și da seama nici ce spune, nici ce i se spune.

La o vreme, undeva, afară se auzi un acordeon. Zahari îl lăsă pe unchiul Mituș și ieși din grajd. Ploaia se oprise, cerul era foarte înnourat, se întunecase. Totuși Zahari putu să vadă că un om se oprise în fața casei lui Vasil. O dată ce cîntă din acordeon, nu poate să fie decît Velico, fierarul din Sîrneno. Zahari îl ura pentru că-i da tîrcoale Vasilenei. Porni drept spre el. După cît se pare, din prudență, Velico se trase mai la o parte, iar Zahari rămase pe loc, cu spatele spre casă.

Se auziră pași repezi și ușori. Pînă să-și dea seama Zahari, două brațe calde și moi îi încolăciră gîtul, două buze fierbinți se lipiră de obrazul lui și-l sărutară zgomotos. În aceeași clipă Vasilena — căci ea era — scoase un strigăt : „Ah !“ — își descleștă brațele, îl împinse ușor pe Zahari și fugi în casă. Ametit, fără să și dea seama ce face, Zahari se pregătea să

plece, dar, îl văzu pe Velico intrînd la Vasil. Atunci Zahari se întoarse şi cu paşi siguri şi hotărîţi porni şi el spre casa lui Vasil.

La Vasil nimeni nu se aştepta să vină stăpînul. Galunca se zăpăcise. Vasil se ridicase în picioare şi zîmbea reţinut. Ochii negri şi luminoşi ai Vasilenei îl fixau pe Zahari viclean şi vesel. Galunca îi întinse o pernă şi-l pofti să se aşeze jos.

— Ştii ce, Vasil, începu Zahari fără ocoluri. Am stat de vorbă cu Sevastiţa şi am hotărît să rămîi la noi şi pe viitor. Să fii şi de-acu' nainte administratorul moşiei. Ce-a fost, a fost, n-o să ne certăm. Sîntem mulţumiţi de tine. Să ne serveşti iarăşi, ca pînă acum.

— Şedeţi, şedeţi ! îl poftea Galunca.

Zahari îşi aruncă ochii în jur şi întîlni din nou privirea veselă şi vicleană a Vasilenei. Părul îi era încă ud, dar îşi schimbase bluza cu alta roşie.

— De asta am venit, ca să-ţi spun. Tu, Velico... cînţi mereu, ca păsările cerului...

Vasil nu părea nici bucuros, nici prea mirat. Zîmbind tot aşa de reţinut, scoase o sticlă cu rachiu. Galunca puse pe masă pahare.

— A, rachiu ? spuse Zahari. Se poate. Înainte de masă merge. Tu, tinere — se adresă el lui Velico — unde ţi-ai lăsat acordeonul ? Cîntă-ne ceva !

Buna dispoziţie se trezea uşor. Zahari era mulţumit, zîmbea cu importanţa pe care şi-o dau stăpînii. Din timp în timp întîlnea privirea Vasilenei, care îl fixa zîmbind cu veselie. Uneori se ridica să ia cîte ceva şi atunci Zahari o privea cu coada ochiului — în odaia scundă părea mai dreaptă, ca un stîlp, cu coapsele înalte şi mijlocelul subţire. De obicei era vorbăreaţă, dar acum tăcea. Numai ochii ei negri rîdeau mereu.

— Știu eu, Velico, de ce tot dai tu tîrcoale pe aici, spuse la o vreme Zahari, după ce dăduseră pe gît destule pahare ; își cunosc eu durerea, dar să știi bine că aici stăpîn sînt eu, totul atîrnă de mine. Dacă nu te pleci în fața mea și nu-mi sărută mîna, mireasă n-o să ai.

După cîteva clipe, începu să strige supărat :

— Nu ești bun de nimic ! Cu scripca nu-ți scoți pîinea. Să cînți toată ziua, nu-i nici o pricopseală...

— Nici din negustor nu iese moșier, îi spuse dîrz Velico.

O fericire sublimă, o ceață dulce pusese stăpînire pe gîndurile lui Zahari. El știa că Vasilena îl iubește pe fierar, că acum cîteva clipe îl sărutase în întuneric din greșeală pe el, dar simțea o plăcere deosebită să nutrească totuși unele speranțe. „Cine știe ! La urma urmei, de ce nu... de ce nu...“

Își aduse deodată aminte de Sevastița și sări în picioare.

— Să mergem, zise el. Destul. Scoală, Velico, să mergem.

— Eu mai rămîn, spuse Velico.

— Nu, plecăm împreună. Nevastă-mea, știi, are dureri de cap și nu-i place zgomotul.

Așteptă să iasă întîi Velico și ieși după el. Nu plecă spre casă decît după ce se încredință că Velico apucase calea spre Sîrneno.

Acasă, Zahari o găsi pe Sevastița tot în pat. Văzîndu-l cum intră, se ridică obosită. În lumina lămpii fața ei părea ofilită și mai îmbătrînită.

— Ce faci, Tițca ? Ți-a trecut căpșoru' ? o întrebă Zahari. Am cam întîrziat. Știi ce ? I-am spus lui Vasil să rămînă. Ce să-i faci ? M-a rugat în genunchi, mi-a sărutat mîna...

— Ai fost la ei ? întrebă Sevastița. Cine mai era acolo ? Vasilena era acasă ?

— Vasilena ? Da, parcă era. Drept să-ți spun, n-am băgat de seamă... Da, parcă era acolo...

Și mergînd unul în urma celuilalt, au trecut în camera de alături, unde-i aștepta masa pusă pentru cină.

LUPOAICA

Înainte ca lupoaica, despre care credea că fătase undeva prin ogoare, să facă multă pacoste, Petăr ciobanul o văzuse și știa că dă mereu tîrcoale prin părțile locului. Numai că pînă acum se mulțumise cu micile lighioane sălbatice pe care putea să le prindă sau, ca să nu atragă atenția oamenilor, se ducea după pradă undeva mai departe. Dar acum ataca cu îndrăzneală și înverșunare chiar vitele, poate pentru că alăpta. Făcea deseori cîte o pacoste mare, cît pentru o haită de lupi întreagă.

— Deschide-ți ochii, băicte, spunea Petăr ciobanul lui Davidco, ciobanul cel mai tînăr al moșiei. Deschide-ți ochii, dacă nu vrei ca într-o bună zi să vii acasă fără oi. Lupu', băiete, e fiară rea : mănîncă o oaie, dar sugrumă o sută...

Davidco își punea pîinea în traistă și zîmbea pe sub mustață.

— Să întorci mereu capul, să te uiți în jur... Păzește-te. Să te uiți mai cu seamă spre partea de unde suflă vîntul. Lupu', băiete, merge împotriva vîntului. Așa să știi... De ce rîzi ? se supără deodată Petăr ciobanul. Cînd îți vorbesc de lup, tu să asculți. Ce fel de cioban ești tu...

— Ce, moș Petăr, ce mă tot boscorodești, se supără la rîndul lui Davidco. Nu mă tem eu de lup ! Ce-i lupu' ? Un cîine. Nu-mi pasă de el.

Petăr ciobanul se întoarse ca înțepat, se uită lung la Davidco și-și ieși din fire. În timp ce-l bește lea, îl măsură cu ochii din cap pînă-n picioare. Dar deodată sub sprîncenele lui albe apăru un zîmbet voios : Davidco crescuse înalt ca o prăjină, cu umerii lați, cu mîini și cu picioare lungi. Era o namilă de om, dar nu-i ieșiseră încă tuleiele. Un băiețandru. „Are dreptate Davidco, își spuse Petăr ciobanul. Ce poate să-i facă lupu' unei matahale ca asta ?"

— Chiar dacă lupu nu-i decît un cîine, Davidco, continuă Petăr ciobanul împăciuitor, tu fii atent. E fiară, e fără Dumnezeu. Și din ce spun oamenii, că lupoaica a fătat chiar pe ogor, eu nu cred o iotă. O găsești, acolo, în pădure. E drept, pădurea e cale de cinci-șase ceasuri de-aici, da' pentru un lup asta-i un fleac.

Măsură iarăși din ochi statul înalt al lui Davidco și continuă :

— Ești voinic, Davidco, ești. Pe lupoaica asta o știu eu. Am văzut-o astă iarnă. Mă uit în zăpadă : trei pași, o dîră, trei pași, o dîră.

— Ce dîră ? întrebă Davidco.

— Lupoaica șchiopăta atunci. Cu piciorul bolnav nu putea să calce, numai zgîria zăpada.

— Și acu' șchioapătă, spuse Davidco. Am văzut-o chiar eu cum șchioapătă.

Davidco își aruncă traista pe umăs, luă toiagul și ieși.

— Fă bine și deschide-ți ochii, deschide-ți ochii ! strigă în urma lui Petăr ciobanul.

Davidco îl luă în rîs pe Petăr ciobanul, dar cînd rămînea singur pe cîmp, mai cu seamă cînd nu era lună și totul era cufundat în beznă, își aducea de-

seori aminte de lup. Atunci își strîngea turma pe un spațiu cît mai mic, talangele sunau tare și oile mergeau înaintea lui ca o armată. Davidco își striga cîinii tare, după obiceiul ciobanilor și trăgea cu revolverul fără să fie nevoie.

Zilele acestea ciobanii nu vorbeau decît de lupoaică și fiecare povestea ce știe despre ea. Reieșea că lupoaica se rătăcise de haita care apăruse iarna trecută pe la marginea satelor. La o vreme era primejdios să ieși la drum pentru că o lupoaică din haită turbase (poate era aceeași). Este știut că dacă lupoaica atacă o lighioană, o vită sau chiar un om, toată haita se năpustește cu o nemaipomenită înversunare în aceeași direcție.

Multă vreme lupii au rătăcit în viforniță, prin cîmpie, și în zăpadă nu se vedeau decît urmele lor. Atacurile lor sîngeroase au scos din răbdări pe țărani, care au pornit în cete în urmărirea lor. Pe atunci își făcea apariția prin aceste locuri și un lup. La început era șchiop, așa cum îl văzuse Petăr ciobanul. Era neîndoielnic că lupul nu era nimeni altul decît lupoaica. Fusese rănită în timpul poterei și s-a salvat aici. Acum ogoarele dăduseră în spic și se putea ascunde ușor oriunde.

— S-a zis cu ea, îi ieși odată înainte lui Davidco Petăr ciobanul. Vînătorii ăia doi, din Sîrneno, frații Encev, îi știi, nu ? Au descoperit ascunzătoarea lupoaicei și i-au luat puii. Trei. I-au dus în sat.

— Mă minți, spuse Davidco.

— Nu te mint, i-au dus. Acu' pîndesc s-o omoare și pe ea, lupoaica. Sînt vînători de soi, frații Encev, o să-i vină de hac.

Dar tocmai acum, cînd se vorbea așa de mult de ea, lupoaica parcă intrase în pămînt. Vînătorii o pîndeau, dar n-au putut s-o vadă nici măcar o dată. Nimeni nu știa nimic de ea. După ce-i luaseră puii, pa-

sămite se speriase și fugise. Numai cîțiva țărani care mergeau la moară și trecuseră pe la marginea pădurii de la Imaret, spuneau că au auzit urlete de lup în pădure.

Trecură așa cinci-șase zile, chiar mai multe. Deodată lupoaica apăru și lăsă să se înțeleagă, într-un fel năpraznic, că era aici. La un staul de lîngă pădure, jumătate din cele peste șaptezeci de capre au fost sugrumate. Multe alte vite au fost mușcate și au trebuit sacrificate. Dar lucrul cel mai groaznic s-a întîmplat într-o noapte, la Sîrneno, unde fuseseră duși puii de lup : o umbră intrase în sat, zarva era mare, cîinii lătrau, schelălăiau, vitele speriate mugeau. Umbra mergea din curte în curte, dar nimeni nu îndrăznea să iasă din casă. Frații Encev, vînătorii, lipseau noaptea asta din sat. Numai un sătean mai inimos avu îndrăzneala să se uite prin fereastră și la lumina lunii văzu lupoaica : era subțire, lungă, cu țîțele crăpate, gîfîind de oboseală, cu limba atîrnînd în jos...

Așa cum spuneau oamenii, nu era casă în sat unde să nu fi sugrumat o vită. Parcă dăduse ciuma în vite. Petăr ciobanu' era foarte îngrijorat.

— E, Davidco, ai văzut, băiete ? spunea el. Lupu' e cîine, e ? Ai văzut ce-a făcut la Sîrneno ? Bre ! Bagă-ți mințile în cap, că rămînem fără oi. Dacă dă peste noi...

— Să vină, rîdea Davidco, n-are decît să vină...

Pasămite îl auzise, că veni. Într-o seară, după căderea întunericului, lupoaica se năpusti pe neașteptate asupra turmei și răpi o oaie — o răpise chiar sub ochii lui Davidco. Dar cum o ducea ! O înșfăcase de ceafă și o aruncase pe spinare și așa o ducea ! Davidco strigă tare — cîinii rămăseseră undeva în urmă —, ridică toiagul, dar turma se urni din loc, oile se speriară și el crezu că mai sînt și alți lupi.

În acest timp lupoaica dispăru în beznă ducînd oaia. A doua zi pe locul acela nu se găsiră decît cîteva smocuri de lînă.

Davidco era posomorît și tăcea. Petăr ciobanul nu îndrăznea să-l necăjească. Cu toate că era cu ochii-n patru, lupoaica veni iar. Și, lucru ciudat, cît era de voinic, se zăpăcise și de data asta și se uita — era lună plină — cum lupoaica răpea încă o oaie. Acum o prinsese cu dinții de umăr și o împingea silind-o să alerge, și o lovea cu coada în spate, așa cum o lovește ciobanul cu toiagul cînd o mînă înainte. Și acum lupoaica a sfîșiat și a mîncat oaia, după ce s-a dus mai departe și s-a ascuns în beznă — la două-trei sute de pași de turmă.

După întîmplarea asta Davidco era ca bolnav de friguri. Îi povestea cu glas tare lui Petăr ciobanul cum se petrecuse totul, se justifica, încerca să-i explice ce anume îl împiedicase să pună toiagul pe lupoaică. Avea o voce subțire și stridentă de copil, în contrast cu statura lui înaltă. Pe urmă Davidco amuțea, își sprijinea fața spînă în pumni și cădea pe gînduri cu ochii mereu înlăcrimați.

În acest timp lupoaica făcea mare prăpăd undeva mai departe de moșie. Frații Encev o pîndeau prin văgăuni, dar ea se ducea întotdeauna acolo unde nu erau ei. În pădure descopereau ascunzișuri noi, pe care nu le știau, unde lupoaica se adăpostise mai înainte cu puii ei. Un cap de oaie sau un picior de animal zăceau întregi și neatinse, pline de sînge, cu roiuri de muște rotind peste ele.

Din vreme în vreme lupoaica dădea tîrcoale și moșiei. Se furișa printre turme — abia mai tîrziu ciobanii îi descopereau urmele —, trecea pe lîngă vaci care pășteau alături de viței lor, sau pe lîngă vite nepăzite, dar își vedea de drum fără să facă nici un rău. Era însă aici : în puterea nopții urla departe, în

cîmpie. Un urlet cumplit, care umplea cîmpia. Se curma brusc, apoi se auzea slab și răgușit, ca să răbufnească din nou, tăios ca un geamăt năpraznic, ca un vaiet prelung, jăluitor, plin de durere, ca un strigăt umil de îndurare...

Într-o dimineață, puțin înainte de a se lumina de ziuă, Davidco opri turma alături de drum și, cum oile păscuseră, se culcară pe iarbă. Luceafărul de ziuă răsărise și, puțin după el, și luna, galbenă, cu discul mîncat de vîrcolaci. Davidco nu se culcă, ci trecea cînd de o parte, cînd de alta a turmei. Deodată oile se speriară, se împărțiră în două grupuri și în golul rămas între ele, apăru, în mijlocul drumului, lupoaica. Sta pe loc, se pare fără intenție de a ataca turma, dar cu o țintă precisă. Totul nu dură decît o clipă. Davidco răcni deodată — cît era de sălbatic, de neomenesc glasul lui! — ridică toiagul, dar nu putu s-o lovească : lupoaica sări peste el, ca o pisică, se agăță de pieptul lui, îl mușcă, îi sfîșie hainele. Davidco aruncă toiagul, se lăsă puțin pe vine și prinse lupoaica cu amîndouă mîinile...

*

Se luminase. Soarele răsărise foarte sus — totul se sfîrșise : oile care se împrăștiaseră erau acum strînse la un loc, Davidco, cu multe mușcături pe corp, rănit și plin de sînge din cap pînă-n picioare, a fost dus la spital. Lupoaica zăcea moartă, întinsă pe iarbă cît era de lungă. Se adunaseră țărani mulți și numărul lor creștea mereu.

— Davidco mi-a povestit totul, spunea Petăr ciobanul, plin de mîndrie, dar tulburat. A fost cumplit... Ce credeți voi, e ușor să te lupți cu lupul cu mîinile goale ? M-a mîncat, zicea, îmi îndoisem, uite-așa, cotul și i-l băgasem în gură ca să mă muște, așa —

zicea el — simţeam că mă doare mai puţin... Fiară puternică...

Petăr ciobanul tăcu o clipă şi se uită la lupoaică. Ochii ei deschişi priveau spre cîmpie. Petăr ciobanul îşi amintea că oamenii spuneau că cel care lasă pe acest pămînt o fiinţă dragă, moare cu ochii deschişi. Dar nu-şi mărturisi aceste gînduri şi continuă :

— Puternică fiară, n-o poţi învinge lesne. S-au luptat mult. Cînd Davidco deasupra, cînd lupoaica. Iarăşi îi vine de hac, sare peste ea, o încalecă, o prinde cu o mînă, cu cealaltă scoate cuţitul şi loveşte, loveşte... Ce suflet tare — s-a desprins de el şi a încercat să fugă. Davidco puse atunci mîna pe toiag şi-i dădu lovitura de moarte...

Petăr ciobanul se uită la lupoaică, o scuipă, vru să dea cu piciorul în ea, dar privirea lui întîlnii ochii holbaţi şi fără viaţă care îl tulburau.

— Vezi cum se uită, spunea el, a murit cu ochii deschişi...

Zarva din jur creştea, ţăranii strigau şi vorbeau din ce în ce mai tare.

BOUL CIUT

În timp ce unchiul Mituș și Ago mîncau afară, pe prispă, la cinci-șase pași de ei se oprise Komur — un bou mare, ciolănos, jumătate negru, jumătate cenușiu. Avea coarne late, scurte care, față de mărimea lui erau foarte mici încît părea ciut. Nemișcat, ca cioplit în piatră, rumega liniștit, cu ochii ațintiți la unchiul Mituș și Ago.

— Uite, îl vezi pe Komur, spunea unchiul Mituș. Rumegă și iar rumegă, ciut neciut, se crede un Făt-Frumos. Bine că n-are coarne. Bine că Dumnezeu nu dă coarne vitei care împunge ; altminteri, cum îi place să se bată, era vai de ceilalți. Unchiul Mituș zîmbi mai tare și continuă : La Preslav — am trăit o vreme acolo — oamenii cresc bivoli mari, uriași, dar au și vin mult, doar sînt podgoreni. Uneori se apucă și îmbată bivolii cu vin, le dau să bea cîte o cofă și-i scot pe maidan să se lupte. Numai așa — să vadă care învinge.

Ago începu să rîdă. Și, așa cum îi era obiceiul, rîdea gros, din gît ; Komur se opri din rumegat, se uită la el, ascultă, apoi pufni din nări. Și mai pufni o dată.

— Fumează tutun, zise Ago.

Komur continuă să rumege, dar nu-şi lua ochii de la Ago şi unchiul Mituş. Era un bou foarte deosebit de alţii şi de aceea unchiul Mituş îi plăcea să facă glume cu el. În timp ce alţi boi, după ce se desprindeau din cireadă sau se întorceau de la fîntînă stau, ca acum, în poziţiile cele mai diferite, liniştiţi, ca pironiţi pe locurile lor, Komur începea să scormone cu copita şi să-şi arunce ţărînă pe spinare, să mugească şi pe urmă, ţanţoş, cu grumazul arcuit, se năpustea agresiv asupra altui bou. Dar îndată ce se izbeau unul de altul şi îşi ciocneau coarnele, el fugea în lături şi nu se mai mişca din loc.

Cînd aduceau fînul, se apropia de căruţa din faţă ca să poată smulge din mers cîteva firc. Iar cînd treceau pe lîngă un lan de grîu, smulgea repede şi pe furate un pumn de spice, uitîndu-se înapoi să vadă dacă nu vine Ago. Cînd strigă şi se înfurie, Ago îşi aruncă ciomagul (cu o măciulie groasă la capăt) încă de departe ; Komur înalţă capul, mijeşte, se chirceşte şi aşteaptă sau lovitura, sau ca ciomagul să treacă peste capul lui.

Unchiul Mituş şi Ago au mîncat bine, au început să înjuge boii şi abia acum au băgat de seamă cum Komur o ştersese pe undeva. În timp ce-l căutau din ochi, el apăru dinspre conac, alergînd şi zguduindu-şi tot corpul. În urma lui Galunca huiduia şi arunca cu pietre.

— De ce nu vă păziţi boii ? se supără ea. Mi-a mîncat iofcaua. O pusesem în curte, la uscat, şi ăsta a înfulecat-o ! Ce bou blestemat, se vîră mereu în casă, ca un cîine. O dată am făcut vopsea pentru nişte lînă. Şi-a băgat botu-n ea.

Unchiul Mituş începu să rîdă, dar Ago, ca să-i facă Galuncăi pe plac, îl alungă pe Komur. Din cei doisprezece boi, jumătate fuseseră înjugaţi la plug. Komur se zăpăcise şi se oprise nu acolo unde trebuia.

— Treci la loc ! — îi strigă Ago și ridică jugul.

Boul își vîrî grumazul numaidecît, cu mare ușurință. Abia acum, după ce-l legă și-l puse la strînsoare, Ago îi trase cîteva cu resteiul.

Coloana de șase perechi de boi, în urma căreia zdrăngănea plugul, o luase prin poiana verde spre ogoare. Ago mergea alături, iar unchiul Mituș în urmă. Pe ici, pe colo, un popîndac le ieșea în cale, își înălța capul o clipă, ca un pripon înfipt în pămînt, și cît ai clipi din ochi se vîra în gaura lui.

Au ajuns la ogorul pe care-l arau și unchiul Mituș întoarse plugul. Pînă spre prînz au arat ușor și cu spor. Dar cînd începu să ardă soarele, să bîzîie mușteie, care necăjeau vitele, munca deveni mai anevoioasă. Ajunseră la capătul cel mai de sus al ogorului, unde țărîna era foarte uscată, plină de crăpături și înțesată de pir. Într-un loc rădăcinile pirului erau așa de groase și de dese, că plugul se poticni și se opri. Ago strigă și învîrti biciul — boii începură să țeasă ca la război, cum se zice — cînd înainte, cînd înapoi, dar plugul nu se urnea.

— Fir-ar să fie ! zise unchiul Mituș îngrijorat. Acu-i, acu'.

Unchiul Mituș ar fi putut să ridice plugul și să ușureze astfel sarcina boilor, dar el vrea să aibă o brazdă netedă. Privind șirul lung de boi, parcă ar fi socotit ceva, zise :

— Ascultă, Ago, să înjugăm la roată pe Komur. E zdravăn, să vedem dacă scoate plugul.

La roata plugului erau Bălan și Civga, boii cei mai mari, amîndoi albi, cu coarne ca de ren. Dar cam îmbătrîniseră i-au dus la locul lui Komur și al perechii lui, iar pe ei doi i-au înjugat chiar lîngă plug.

— Acu', dăi drumu' ! spuse unchiul Mituș.

Ago pocni din bici și strigă :

— Haida ! Haida ! Cea ! Hăis !

Boii își încordară toate forțele, jugurile pîrîiau, proțapurile erau întinse gata să se rupă, dar plugul nu se urnea din loc. Ago începu iarăși să răcnească, un bou căzu pe genunchii din față. Dar iată-l pe Komur care apare înainte, cu spinarea încovoiată ca un arc, cu coastele ieșite în afară. Pirul din jurul plugului începu să pîrîie, se rupse și plugul porni.

— Haida, cea ! Hăis ! striga Ago.

Încă vreo cîțiva pași și locul greu a fost trecut. Puțin mai încolo au oprit să lase boii să-și tragă sufletul. Unchiul Mituș se duse lîngă Komur, îl mîngîie pe fruntea bombată, apoi între coarne și spuse :

— Bravo, Komur ! Bravo. Știam eu că n-o să mă faci de ocară.

Komur se oprise pe brazdă. Capul, grumazul și pieptul lui erau negre, așa de negre că din ochi nu se vedea decît luciul lor. În numai cîteva clipe își reluase răsuflarea, se odihnise și acum rumega. Nu-și dăduse seama că făcuse o mare ispravă, dar se gîndea, de bună seamă, că dacă unchiul Mituș și Ago îi dădeau tîrcoale, înseamnă că va primi ceva de rumegat. De aceea își mișca urechile privindu-i în ochi.

— A mîncat iofcaua, se înțelege... A mîncat-o azi dimineață și d-aia are putere, spunea Ago și rîdea cu rîsul lui ascuțit.

Au mai tras cîteva brazde. Pămîntul era acum fierbinte, în aer se auzea, ca scos din strune, un bîzîit scurt și sonor, roiuri de muște verzi și lucioase se roteau și se așezau pe pielea încinsă a boilor. I-au dejugat și Ago îi duse la păscut, iar unchiul Mituș se întoarse la moșie.

Pînă să are tot ogorul, plugul se mai împotmoli de cîteva ori în pir și se opri. Fără a zăbovi, schimbau atunci boii. Pe Bălan și Civga îi socoteau boii cei mai buni și mai frumoși — doar erau mari, albi ca

zăpada, cu coarne mari ca de ren. Dar n-aveau încotro, îi puneau cam pe la mijloc, alungați parcă de la locul lor de cinste, iar în locul lor, la roata plugului, înjugau pe Komur și perechea lui. Oricît de greu se împotmolea plugul, Komur își lua avînt, se încorda și-l urnea din loc. Unchiul Mituș îl bătea pe spinare, îl mîngîia pe frunte, iar Ago era bucuros.

Duceau boii la păscut noaptea, ca să nu-i necăjească muștele. Dimineața, cînd soarele mijea, Ago îi ducea să-i adape la fîntînă și pe urmă mergeau la arat. O dată Ago venise foarte devreme, înainte de răsăritul soarelui. Și venise singur.

— Unchiule Mituș, vino, striga el, moare boul. S-a umflat Komur, moare.

Unchiul Mituș îl privi îngîndurat, fără să-i răspundă, apoi spuse :

— O fi păscut rapiță. A intrat în cîmpul de rapiță și a mîncat. De acolo îi vine. Ți-am spus să-i ferești de rapiță, măgarule, se necăji el. Ce-ai făcut ? Unde-ți erau ochii ?

Ago se încruntă, smîrcîi și repetă :

— Moare boul...

Unchiul Mituș băgă mîna în traista care atîrna de perete și în care ținea diferite scule, luă ceva și-l puse la brîu, dar ce era — Ago nu putu să vadă. Pe urmă amîndoi plecară în grabă la boi. Vedeau de departe cum se strînseseră grămadă și se culcaseră pe iarba verde, ca niște ciuperci mari, albe. Numai unul sta în picioare, mai la o parte, și, cînd ajunseră acolo, văzură că era Komur.

Era groaznic la vedere ; devenise uriaș, se umflase, crescuse cît o corabie, burta lui aproape atingea pămîntul. Privea ca prin sită, din gură îi curgeau fire subțiri de bale. Abia se ținea pe picioare, în orice clipă putea să se prăvale. Ago începu iarăși să se văicărească :

— Moare boul... Boul cel mai frumos, moare...

— Moare, vezi bine — îl ocărî unchiul Mituş — dacă nu caşti ochii...

Unchiul Mituş băgă mîna în brîu şi scoase o sulă (abia acum Ago înţelese ce luase el din traistă), se apropie de Komur şi începu să-l pipăie la coapse, apoi între coaste — pipăia ici, pipăia colo, pasămite căuta un loc anume. Cînd îl găsi, îl însemnă cu mîna stîngă, dar o puse puţin mai alături, iar cu dreapta ridică sula şi o înfipse cu toată puterea în pielea boului.

Ago privea aiurit. Komur îşi clătină capul — atît. După ce unchiul Mituş scoase sula, se auzi un zgomot uşor „puf, puf", parcă se deschisese o supapă. Gazele acumulate în burta animalului ieşeau. Într-o clipă ochii lui Komur se limpeziră şi burta umflată ca un balon începu să se micşoreze.

— Să nu crezi că asta-i o sulă oarecare, se făli unchiul Mituş lui Ago. Nu-i orice fel de fier, a fost trecut prin *electrică*. Hai, plimbă boul, că nu-i bine să stea pe loc.

După cîteva zile primejdia trecu şi Komur sta în faţa grajdului, teafăr. Dar chiar şi în aceste zile reuşise să facă o poznă: fără să-l vadă nimeni, băuse într-o dimineaţă tot laptele dintr-o vadră.

Mai făcuse şi altă ispravă: alergînd odată, greoi cum era (tot în luptele lui cu boii), era cît p-aci să calce în picioare copilul Galuncăi, dar, ajungînd în faţa lui, se dădu la o parte, spre mirarea tuturor, iar Galunca plînse de bucurie.

Iată-l acum, liniştit, bine dispus, stă în faţa grajdului şi rumegă. Unchiul Mituş şi Ago mănîncă şi ei ceva. Komur se uită la ei, rumegă şi iar se uită, atent şi foarte curios.

— Komur s-a făcut bine, nu mai are nimic, zise unchiul Mituş. Ciut, neciut, ce frumos e ! Bou puter-

nic, bun. Ăsta şi încă unu ca ăsta să-i cadă unui calic, îi lucrează pămîntul şi-l hrăneşte şi pe el şi pe copiii lui. Aşa bou.... Numa' că-i cam lacom...

Komur se uită, se opri din rumegat şi pufni din nări.

— Puh ! Să-ţi vîre sula în coaste, atunci să vezi tu ! Puh, se hlizea Ago.

Iar unchiul Mituş, uitîndu-se cu multă duioşie şi zîmbind vesel, începu să-i cînte :

Prin pădurea verde trece-un turc
Şi tot trage din lulea : puh ! puh !

„Puh ! Puh !" suflă şi Komur pe nări. Apoi începu să rumege iar. O mierlă se aşează pe spinarea lui, ţopăi ca pe o stîncă, pe urmă începu să smulgă cu ciocul fire din părul lui moale, care acum năpîrlea şi, după ce strînse destule, zbură la cuibul de sub streaşină.

După ce intră în casa Galuncăi, Zaharia se opri în prag, să-și tragă sufletul, parcă scăpase de-o primejdie. În aceeași clipă fața i se luminase și deveni așa cum era întotdeauna : veselă și lipsită de orice griji. În curte a trebuit să se prefacă, să umble ca omul bolnav, să nu rîdă, să fie îngîndurat : pentru că Sevastița, nevasta lui, putea să-l vadă de la fereastră și să creadă că în timp ce ea e bolnavă și zace în casă, el se bucură că a rămas în sfîrșit liber.

Galunca îl primi pe Zaharia în odaia cealaltă. Dar el nu băgă de seamă privirea neliniștită cu care se uitase la el în prima clipă, trecu pragul și se așeză lîngă fereastră.

— Ce răcoare plăcută... E bine aici la voi spuse Zaharia. De cîte ori viu, mă simt bine. Ai cu cine schimba o vorbă. Socoteli și iar socoteli — m-am săturat. Vasilena nu-i acasă ? Unde-i Vasilena ? Galunca spuse ceva nedeslușit, dar Zaharia nu mai întrebă nimic, și continuă : Galunca, dă-mi sticla cu rachiu. Sevastița se supără cînd vede că beau. Vreau să beau un păhărel, aici, la răcoare. Mare treabă, un păhărel. Noi cu Sevastița taman ne pregăteam să ieșim, dar a apucat-o durerea de cap. S-a culcat. Rele dureri de cap are Sevastița, știi, așa deodată... Să se

odihnească... Se uită prin fereastră. Unde-i Vasilena ? Nu vine ?

— Vasilena-i în grădină. Vine ea, răspunse Galunca.

Puse pe măsuță, în fața lui Zaharia, o sticlă cu rachiu. Așa cum făcea ori de cîte ori bea, Zaharia își umplu un pahar, apoi altul, pe urmă aruncă o privire prin fereastră și aștepta zîmbind.

Galunca se așează la o parte și începu să zorească la ciorapul pe care-l împletea. Nu-i plăceau aceste prea dese vizite ale stăpînului. Că se ținea după Vasilena, era știut de toți. Rămînea să afle și Sevastița, stăpîna, și atunci se va întîmpla ce-i mai rău. Dar, își zicea Galunca, și Vasilena are vina ei. În timp ce la început se ținuse bine, rîdea mereu de Zaharia, pe urmă începu să plece urechea la ce-i spunea el, chiar să stea la taclale cu el. Asta tocmai acum, cînd era gata să se mărite cu Velico, fierarul din Sîrneno. Făcuseră chiar actele de cununie. Dar de atunci Vasilena o lasă mai moale, amînă mereu.

— Uite-o pe Vasilena ! spuse Zaharia.

Își turnă încă un pahar. Vasilena venea dinspre grădină. Acum părea și mai bine zidită, mai subțirică, pentru că își ridicase șorțul în care purta ceva. Călca ușor și sprinten și, cum îl observă pe Zaharia la fereastră, începu să rîdă și ochii ei negri revărsau numai lumină.

— Vino, Vasilena, vino, spuse Zaharia. De cînd te aștept. Se întoarse ca s-o vadă pe Vasilena cînd intra și adăugă : Muncești mereu. Nu trebuie, eu nu vreau să muncești.

Vasilena nu spuse nimic. Uneori era mai vorbăreață, dar alteori era în stare să treacă pe lîngă cineva fără să-i arunce o privire. Cineva de afară o strigă pe Galunca și ea ieși.

Cu totul neașteptat pentru Zaharia, Vasilena se apropie de el, zîmbi și spuse :

— Zici să nu muncesc ? Dar cine să muncească atunci ?

— Găsim noi cine. Slugile să muncească, și eu. Știi, au venit doi oameni să întrebe dacă dau moșia în arendă. S-a zvonit că o arendez. N-o dau, le-am zis, o s-o muncesc singur.

— Nu ești în stare, rîse Vasilena. Să muncești tu ? Minți, minți. Nu știi decît să minți...

— Cine ? Eu ? Eu mint ?

— Păi, cine, tu. Spui că te însori cu mine. Dar ai nevastă, care trăiește...

Oricît îl ameţise rachiul, Zaharia se fîstîci.

— Cum, adică ?... Am zis, e adevărat, dar... Altceva am vrut să zic. Vreau să zic că lumea e ca o roată, se învîrteşte. Nimeni nu știe dacă mîine o să mai trăiască sau nu. Ei, atunci, ce poţi ști, se poate întîmpla așa... că orice e cu putinţă.

— Uite, vezi, iar ai început, spuse Vasilena.

— Nu, Vasilena, ascultă-mă...

Zaharia se apleacă și-i spuse ceva la ureche. Vasilena se așează lîngă el, cu braţele puternice și zdravene la piept, se uita în lături și zîmbea. Ochii ei negri străluceau.

Cînd se întoarse Galunca (fusese la stăpîna ei, Sevastiţa), Vasilena și Zaharia erau tot lîngă fereastră și stau de vorbă. Se întuneca. Cerul era încă luminos, dar jos era întuneric, dinspre cîmpie adiau miresme umede de iarbă proaspătă. Vasilena se uita prin fereastră la puţinele stele și asculta ţîrîitul intens și ascuţit al miilor de greieri. Totul era ca în fiecare seară. Ca în fiecare seară berzele clămpăneau din pliscuri pe șura din faţă și-apoi amuţeau. Numai ceva lipsea : din bezna în care licărea acum un licurici să se audă un acordeon, să se apropie tot mai mult și să apară dintr-o dată, la fereastră, zîmbind,

Velico fierarul. Așa se întîmpla altă dată. Acum însă Velico venea doar rareori.

Așa treceau zilele. După ce tăcuse destulă vreme, într-o zi Galunca spuse Vasilenei :

— Nu-ți dai seama ce faci, cum poți să te înșeli pînă-ntr-atîta ? Cum poți să crezi în vorbele lui Zaharia ? Și un copil ar înțelege că toate sînt minciuni.

Ochii negri ai Vasilenei se întunecară.

— Lăsați-mă în pace, se răsti ea. Eu mă amestec în treburile voastre ? Să nu vă amestecați nici voi într-ale mele.

Într-o seară — cît era atunci de tăcută și de albă luna plină ! — dinspre drumul de la Sîrneno se auzi o armonică : la început sunetele ei surde abia se-n-firipau, pe urmă deveneau cînd mai vioaie, cînd mai triste, mergeau șerpuitoare, tot mai clare, apoi amuțiră. Se auzeau glasuri bărbătești care stau de vorbă, apoi se luară la sfadă, începuse vacarmul. Toate slugile ieșiră alergînd. Oamenii spuneau că a fost prins un hoț și l-au adus pe Velico în fața grajdului. Luna era plină și se vedea ca ziua. A venit și Zaharia.

Velico spunea că-i luaseră acordeonul și tot ce avea la el, că n-a avut nici un gînd rău, că venea la moșie s-o vadă pe Vasilena, a venit așa cum venise de-atîtea ori pînă atunci.

— Dar cu cuțitul ăsta ? Cu revolverul ăsta ce vrei să faci ? — îl întrebă Zaharia. Și două cutii cu chibrituri, nu una ! Ai vrut să-mi dai foc ! Vrei să mă omori ? Te dau pe mîna poliției, nemernicule ! Tîlharule !...

Și, spre surprinderea celor de față, cuprins de mînie, Zaharia lovi pe Velico peste față cu biciul pe care-l ținea în mînă.

— Nu da, mă ! Bai Zaharia ! izbucni Velico și se năpusti asupra lui Zaharia, dar slugile îl prinseră de

braţe. De sub o sprînceană îi curgea sînge. Părul lui creţ se ciufulise.

Vasilena se uită la toate astea fără a se amesteca, fără a scoate o vorbă. Întoarse spatele şi plecă cu aceeaşi nepăsare rece. Fierarul lăsă capul în jos, se gîndi o clipă şi apoi jură să nu-i mai calce piciorul pe moşie. Zaharia porunci să-i dea drumul. I-au înapoiat acordeonul, dar i-au reţinut armele — şi el plecă.

Între Vasilena şi Zaharia nu se ivi după asta nici o schimbare, nici o răceală. Zaharia îi explică Sevastiţei că din cauza numeroaselor furturi (undeva avusese loc chiar un omor) nu numai el, dar toţi moşierii din regiune au interzis ca în timpul nopţii să mai vină străini. Mai mult, auziseră chiar că Velico îl ameninţase.

Pe Sevastiţa o durea deseori capul şi tot atît de deseori Zaharia se ducea în casa Galuncăi. O dată, şezînd lîngă fereastră, îi spuse Vasilenei :

— Să zicem că tu eşti acum stăpîna moşiei, că tu dai ordine — ce-ai să faci ?

Vasilena ştia bine că ce-i spunea Zaharia nu se va întîmpla niciodată, că totul nu-i decît minciună, înşelăciune. Dar atunci cînd îi spunea că ar putea să fie stăpîna moşiei, minciuna asta, ca toate celelalte minciuni, era gata s-o creadă. Muncise la moşia asta, cunoştea fiece pietricică, fiece fir de iarbă. Dorea să rămînă aici pentru totdeauna, să muncească aşa cum ştie ea. Şi dorinţa asta fierbinte spera să i se împlinească.

— Hai, spune o dată, ce-ai să faci ? o întrebă din nou Zaharia.

Părea că ochii negri ai Vasilenei văd ceva, pentru că ea zîmbea. Dar n-a mai avut timp să răspundă, pentru că în acea clipă chiar, intră Sevastiţa. Negricioasă, slută, parcă se sculase chiar atunci din pat.

— A, Tița, pe mine mă cauți ? sări de pe scaun, speriat, Zaharia. Iaca, vin, vin numaidecît... aici, numai puțin... Ți-a trecut capul ? Dacă vrei, să facem o plimbare. E răcoare, să umblăm puțin. O să-ți facă bine.

De cînd intrase, Sevastița se uita mereu la Vasilena. Fără a scoate o vorbă, o mai privi o dată, cu aroganță, cu trufie, așa cum stăpînii își măsoară slugile, și ieși însoțită de Zaharia.

Dar nu s-au dus să se plimbe, ci s-au închis în casă, unde s-au certat — se vedea după tonul înalt al conversației lor. Abia pe urmă au ieșit să se plimbe afară, în poiană, ciorovăindu-se. Pitindu-se după pomii din grădină, Vasilena îi urmărea din ochi. Pe buzele ei apăruse un zîmbet răutăcios, plin de speranțe.

Zaharia și Sevastița dispăruseră în întuneric. Pe urmă, după ce-i așteptase destulă vreme, Vasilena îi auzi cum se apropiau, stînd de vorbă. Se ascunse în întuneric și-și încordă auzul.

— Tița, ce om ești tu, îi spunea Zaharia. Crezi tu că aș putea să dau o atenție, oricît de mică, acestei Vasilena ? Cine ? Eu ? Se poate așa ceva ? O țărancă sălbatică și necioplită... Uneori cînd merg la ei nici nu bag de seamă că-i acolo... Nu știe nici măcar să-și scrie numele — are degetele bătătorite, nu poate ține tocul în mînă... Se opriră o clipă și apoi Zaharia spuse : Numai să vrei tu, Tița, și plecăm de aici chiar mîine.

Porniră mai departe, dar Vasilena putea să-i audă și-acum.

— Știi ce glume fac uneori ? spunea Zaharia. Îi spun : Să zicem că tu ești stăpîna, că moșia e-a ta, ce-ai să faci ? Și ea, proasta, crede și spune : Repar grajdul și staulul oilor, fac ordine în ogradă, fac un hambar nou, și așa mai departe, și așa mai departe.

Zaharia începu să rîdă. Vasilena nu putea să-şi dea seama dacă rîde şi Sevastiţa. Rămăsese pe loc, încremenită. Totul, totul nu fusese decît o minciună, o bătaie de joc. Simţind că i se moaie picioarele, se aşează pe rădăcina rotundă a unui copac şi căzu pe gînduri.

— Lele ! Lele ! Leliţă Vasilievna ! se auzea vocea cristalină a fetiţei Galuncăi, care o striga fără s-o vadă în întuneric. Vasilena tresări, ascultă cu atenţie şi, cînd vocea copilului nu se mai auzi, îşi acoperi faţa cu amîndouă palmele şi începu să plîngă.

Apoi se întoarse acasă, liniştită, stătu de vorbă cu Galunca. Vasil nu era acasă şi ele s-au culcat devreme. În toiul nopţii, Vasilena se trezi, ieşi în vîrful picioarelor, scoase doi cai, cei mai frumoşi — cei cenuşii — şi-i înhămă la căruţă. Cînd era gata de plecare, cineva întrebă din casă :

— Cine-i acolo ?

— Eu, răspunse Vasilena.

Căruţa porni mai întîi încet, apoi mai repede şi începu să hurducăie pe drum, în jos.

A doua zi, în timp ce încercau să înţeleagă ce s-a întîmplat şi pe urmă s-o caute pe Vasilena, un ţăran din Sîrneno aduse căruţa înapoi. De zăbalele cailor erau legate năframe albe, ca de nuntă.

— Hai, să fie cu noroc ! zise ţăranul după ce opri caii. De faţă erau Zaharia, Sevastiţa, Galunca şi slugile.

— Ce să fie cu noroc ?

— Cum ce ? Azi dimineaţă i-am cununat pe Velico şi Vasilena. Şi văzîndu-i cum se miră că nunta se făcuse cu atîta grabă, adăugă : Toate actele erau pregătite, au adus popa şi gata !

Zaharia o prinse de braţ pe Sevastiţa şi amîndoi porniră spre conac.

CALUL BĂLAN DE LA FÎNTÎNĂ

Munca la fîntînă se repeta, era mereu aceeaşi : scripetele scîrţîia ascuţit şi tare, parcă protesta ; din fîntînă se ridica în sus frînghia, o împletitură din curele de piele, neagră ca un şarpe, unsă cu păcură, ca să nu se usuce, şi se înfăşura pe scripete, la care era înhămat un cal bălan, mătăhălos. Calul se învîrtea în cerc, iar după el mergea mînîndu-l Mitco, nepotul de soră al lui Vasil. Desculţ, cu pantalonii suflecaţi şi picioarele prăfuite, oacheş şi plin de bube, cu ochii negri şi vioi. Era fericit că face o treabă de seamă şi călca chiar pe urmele lăsate de cal.

Trebuia să ocolească de cinci-şase ori ca să scoată găleata, dolofană şi lucioasă, plină cu apă. În timp ce unchiul Mituş golea găleata în uluc şi dădea iarăşi drumul frînghiei, calul şi Mitco aşteptau puţin mai la o parte. Pe urmă începea acelaşi lucru : calul se învîrtea, scripetele scîrţîia tînguitor, Mitco călca pe urmele calului.

Uneori calul era cuprins de lene şi abia se mai mişca. Atunci unchiul Mituş, care şedea pe ghizdul de piatră, striga :

— Dă-i drumu', Mitco ! Dă-i drumu', am cam zăbovit !

Mitco începea să lovească cu biciul, uita de sine și lovea calul și cînd nu mai era nevoie. Asta mînia calul, care începea să se agite și, cu urechile pleoștite, se uita înapoi să vadă ce face băiatul.

De multă vreme calul ăsta bălan scotea apă la aceeași fîntînă. Culoarea lui albă arăta că e bătrîn, deoarece caii bălani nu se nasc albi, ci la început sînt cenușii și se fac albi cînd încep să îmbătrînească. A fost o vreme cînd calul ăsta (era atunci cenușiu, cu inele negre) îl călărea fostul stăpîn, Hagi Petăr. Nu puțini ani fusese înhămat și la căruță. Dar cînd îmbătrîni și deveni greoi, așa cum era acum — lat, cu spatele rotund ca un butoi, cu spinarea încovoiată și picioare groase, pe care crescuse păr lung — l-au făcut — „sacagiu", adică l-au pus să scoată apă.

Își păstrase, cu toate astea, ceva din frumusețea lui de odinioară. În primul rînd, albul imaculat ca zăpada, ca de lebădă. Apoi — cînd își înălța capul, ciulea urechile și privea în depărtări cu ochii negri, inteligenți — avea și acum o ținută mîndră, regească : era încă frumos moșneagul ăsta.

În lunga sa viață se învățase să fie înțelept, dar și șiret. Îndura loviturile băiatului de hatîrul unchiului Mituș. Ori de cîte ori îi venea bine, da o fugă să bea apă din uluc (nu-i era deloc sete) și-l tîra după el pe Mitco, care ținea în mînă cîrligul de lemn al hamurilor. Uneori dădea chiar o fugă pînă în poiană, trăgînd după el și pe Mitco. Unchiul Mituș îl întorcea la loc cu o lovitură dată cu cîrligul, iar Mitco, cu ochii plînși, îl lovea cu biciul.

Scosul apei dura două-trei ore și în cele din urmă lua sfîrșit. Atunci unchiul Mituș strîngea hamurile și le punea pe cal ; ținea palma, pe care Mitco sălta un picior, ca pe scara șăii. Cu cealaltă palmă îl suia pe cal pe Mitco, care rîdea cu gura pînă la urechi și dădea din picioarele goale. De la fîntînă și pînă la

grajd calul trebuia să alerge în galop. Alerga greoi, cu tropot mare, respira greu — îmbătrînise. Dar îndura toate, pentru că știa că o dată ajuns la grajd, i se va atîrna de grumaz traista cu ovăz.

Uneori calul cel alb și bătrîn se hotăra să se răzbune pe diavolul cel mic și desculț, care îl punea să alerge, îl lovea cînd trebuia și cînd nu. Și cînd Mitco, rîzînd cu toată fața, credea că zboară, calul își împletea picioarele, se prefăcea că se împiedică, că e gata să cadă și Mitco era azvîrlit ca o minge peste capul calului, dar iarba era moale și nu păția nimica rău.

Mitco mai făcea și alte isprăvi : lăsînd calul să pască, legat cu o frînghie, făcea semne cu mîna în fața lui, îl necăjea, iar calul ca să scape de el, își trăgea urechile pe spate și încerca să-l muște. Azi așa, mîine așa, pînă cînd calul, furios și cu urechile strînse, începu să-l fugărească pe Mitco pînă unde-i îngăduia frînghia.

Oamenii mari nu se temeau și o scoteau ușor la capăt cu el. Dar năravurile i-au rămas și după ce Mitco începu să meargă la școală. Bine hrănit, voinic, puternic, calul înclina, de bătrînețe, spre nesupunere și năravuri proaste. Odată i-au pus șaua — șaua cea veche a lui Hagi Petăr. Vasil vrea să meargă la Sîrneno. Era iarnă, calului nu-i plăcea să calce zăpada afînată și-i făcu și lui Vasil ce-i făcea lui Mitco : își împletici picioarele, se împiedică și Vasil se pomeni la pămînt. Nu s-a lovit, dar s-a speriat gîndindu-se ce se putea întîmpla dacă picioarele i-ar fi rămas agățate în scara șăii. Pe urmă văzu, și nu putea uita, uitătura rea a calului cînd îi dădu drumul și fugi în lături.

— E un cal rău, spuse Vasil după ce se întoarse la moșie. Omoară omu'. N-am nevoie de un cal ca ăsta. Îl vînd...

În adevăr, în primăvară îl vîndu. Spunea că l-a dat unui țăran sărac și zdrențăros, căruia îi zicea Ivan Prea-Fericitul. Toți făceau haz de porecla lui.

„Sacagiul" moșiei era acum Țiganca — o iapă voinică și bună, care își făcea treaba foarte conștiincios. De calul alb nu mai pomenea nimeni, fusese dat uitării.

Dar într-o dimineață de vară, trezindu-se din somn, unchiul Mituș văzu un cal alb care aștepta afară, în dreptul porții. Aștepta, parcă se întorsese de la cîmp și cerea să fie lăsat să intre. Unchiul Mituș îl recunoscu numaidecît : era calul cel alb și bătrîn. Slăbise, cu coapsele ieșite în afară, cu grumazul ros de jug, cu picioarele din spate pline de răni, acolo unde-l freca frînghia. Era blînd și visător, abia se mișca. Uneori părea că se trezește din picoteală, își ciulea urechile și se uita la unchiul Mituș.

Au venit și slugile, care se bucurară de oaspete. Hambarele moșiei erau pline — i-au atîrnat de grumaz o traistă plină cu ovăz. În două-trei zile calul și-a revenit.

În ziua a patra cîinii începură să latre la un țăran pirpiriu, cu o șapcă neagră și veche pe cap, zdrențuros, care se apăra învîrtind un bici de cînepă. Era Ivan Prea-Fericitul, care venea să-și caute calul.

— Ce fel de gospodar ești tu, de ce nu-ți îngrijești calul, îl ocărî Vasil. Uite ce-ai făcut din el, numai pielea și osul.

Ivan Prea-Fericitul, negricios, cu o bărbuță neagră și rară, tăcea, zîmbind mofluz.

— De ce nu i-ai dat să mănînce ? Nu-i păcat ?

— E, bai Vasile. Cum să nu-i dau, da' vezi tu, hambare ca ale voastre noi n-avem..

Își luă calul și plecă. Dar curînd după aceea, calul fugi încă de două ori și se întoarse la moșie. Unchiul

Mituş se întoarse la moşie.

Până să are tot ogorul, plugul se mai împotmoli de câteva ori în pir şi se opri. Fără a zăbovi, schimbau atunci boii. Pe Bălan şi Civga îi socoteau boii cei mai buni şi mai frumoşi – doar erau mari, albi ca zăpada, cu coarne mari ca de ren. Dar n-aveau încotro, îi puneau cam pe la mijloc, alungaţi parcă de la locul lor de cinste, iar în locul lor, la roata plugului, înjugau pe Komur şi perechea lui. Oricât de greu se împotmolea plugul, Komur îşi lua avânt, se încorda şi-l urnea din loc. Unchiul Mituş îl bătea pe spinare, îl mângâia pe frunte, iar Ago era bucuros.

Duceau boii la păscut noaptea, ca să nu-i necăjească muştele. Dimineaţa, când soarele mijea, Ago îi ducea să-i adape la fântână şi pe urmă mergeau la arat. O dată Ago venise foarte devreme, înainte de răsăritul soarelui. Şi venise singur.

— Unchiule Mituş, vino, striga el, moare boul. S-a umflat Komur, moare.

Unchiul Mituş îl privi îngândurat, fără să-i răspundă, apoi spuse:

— O fi păscut rapiţă. A intrat în câmpul de rapiţă şi a mâncat. De acolo îi vine. Ţi-am spus să-i fereşti de rapiţă, măgarule, se necăji el. Ce-ai făcut? Un-

de-ţi erau ochii?

Ago se încruntă, smârcâi şi repetă:

— Moare boul…

Unchiul Mituş băgă mâna în traista care atârna de perete şi în care ţinea diferite scule, luă ceva şi-l puse la brâu, dar ce era – Ago nu putu să vadă. Pe urmă amândoi plecară în grabă la boi. Vedeau de departe cum se strânseseră grămadă şi se culcaseră pe iarba verde, ca nişte ciuperci mari, albe. Numai unul sta în picioare, mai la o parte, şi, când ajunseră acolo, văzură că era Komur.

Era groaznic la vedere; devenise uriaş, se umflase, crescuse cât o corabie, burta lui aproape atingea pământul. Privea ca prin sită, din gură îi curgeau fire subţiri de bale. Abia se ţinea pe picioare, în orice clipă putea să se prăvale. Ago începu iarăşi să se văicărească:

— Moare boul… Boul cel mai frumos, moare…

— Moare, vezi bine – îl ocărî unchiul Mituş —: dacă nu căşti ochii…

Unchiul Mituş băgă mâna în brâu şi scoase o sulă (abia acum Ago înţelese ce luase el din traistă), se apropie de Komur şi începu să-l pipăie la coapse, î apoi între coaste – pipăia ici, pipăia colo, pasămite căuta un loc anume. Când îl găsi, îl însemnă cu mâna

stângă, dar o puse puțin mai alături, iar cu dreapta ridică sula şi o înfipse cu toată puterea în pielea boului.

Ago privea aiurit. Komur îşi clătină capul – atât. După ce unchiul Mituş scoase sula, se auzi un zgomot uşor „puf, puf", parcă se deschisese o supapă. Gazele acumulate în burta animalului ieşeau. Într-o clipă ochii lui Komur se limpeziră şi burta umflată ca un balon începu să se micşoreze.

— Să nu crezi că asta-i o sulă oarecare, se făli unchiul Mituş lui Ago. Nu-i orice fel de fier, a fost trecut prin *electrică.* Hai, plimbă boul, că nu-i bine să stea pe loc.

După câteva zile primejdia trecu şi Komur sta în fața grajdului, teafăr. Dar chiar şi în aceste zile reuşise să facă o poznă: fără să-l vadă nimeni, băuse într-o dimineață tot laptele dintr-o vadră.

Mai făcuse şi altă ispravă: alergând odată, greoi cum era (tot în luptele lui cu boii), era cât p-aci să calce în picioare copilul Galuncăi, dar, ajungând în fața lui, se dădu la o parte, spre mirarea tuturor, iar Galunca plânse de bucurie.

Iată-l acum, liniştit, bine dispus, stă în fața grajdului şi rumegă. Unchiul Mituş şi Ago mănâncă şi ei ceva. Komur se uită la ei, rumegă şi iar se uită, atent şi foarte curios.

— Komur s-a făcut bine, nu mai are nimic, zise unchiul Mituş. Ciut, neciut, ce frumos el Bou puternic, bun. Ăsta şi încă unu ca ăsta să-i cadă unui calic, îi lucrează pământul şi-l hrăneşte şi pe el şi pe copiii lui. Aşa bou... Numa' că-i cam lacom...

Komur se uită, se opri din rumegat şi pufni din nări.

— Puh! Să-ți vâre sula în coaste, atunci să vezi tu! Puh, se hlizea Ago.

Iar unchiul Mituş, uitându-se cu multă duioşie şi zâmbind vesel, începu să-i cânte:

Prin pădurea verde trece-un turc şi tot trage din lulea: puh! puh!

„Puh! Puh!" suflă şi Komur pe nări. Apoi începu să rumege iar. O mierlă se aşeză pe spinarea lui, țopăi ca pe o stâncă, pe urmă începu să smulgă cu ciocul fire din părul lui moale, care acum năpârlea şi, după ce strânse destule, zbură la cuibul de sub streaşină.

VASILENA ŞI STĂPÂNUL

După ce intră în casa Galuncăi, Zaharia se opri în prag, să-şi tragă sufletul, parcă scăpase de-o primejdie. În aceeaşi clipă faţa i se luminase şi deveni aşa cum era întotdeauna: veselă şi lipsită de orice griji. În curte a trebuit să se prefacă, să umble ca omul bolnav, să nu râdă, să fie îngândurat: pentru că Sevastiţa, nevasta lui, putea să-l vadă de la fereastră şi să creadă că în timp ce ea e bolnavă şi zace în casă, el se bucură că a rămas în sfârşit liber.

Galunca îl primi pe Zaharia în odaia cealaltă. Dar el nu băgă de seamă privirea neliniştită cu care se uitase la el în prima clipă, trecu pragul şi se aşeză lângă fereastră.

— Ce răcoare plăcută... E bine aici la voi spuse Zaharia. De câte ori viu, mă simt bine. Ai cu cine schimba o vorbă. Socoteli şi iar socoteli – m-am săturat. Vasilena nu-i acasă? Unde-i Vasilena? Galunca spuse ceva nedesluşit, dar Zaharia nu mai întrebă nimic, şi continuă: Galunca, dă-mi sticla cu rachiu. Sevastiţa se supără când vede că beau. Vreau să beau un păhărel, aici, la răcoare. Mare treabă, un păhărel. Noi cu Sevastiţa taman ne pregăteam sa ieşim, dar a apucat-o durerea de cap. S-a culcat. Rele dureri de cap are Sevastiţa, ştii, aşa deodată... Să se odihnească... Se uită prin fereastră. Unde-i Vasilena? Nu vine?

— Vasilena-i în grădină. Vine ea, răspunse Galunca.

Puse pe măsuţă, în faţa lui Zaharia, o sticlă cu rachiu. Aşa cum făcea ori de câte ori bea, Zaharia îşi umplu un pahar, apoi altul, pe urmă aruncă oprivire prin fereastră şi aştepta zâmbind.

Galunca se aşeză la o parte şi începu să zorească la ciorapul pe care-l împletea. Nu-i plăceau aceste prea dese vizite ale stăpânului. Că se ţinea după Vasilena, era ştiut de toţi. Rămânea să afle şi Sevastiţa, stăpâna, şi atunci se va întâmplă ce-i mai rău. Dar, îşi zicea Galunca, şi Vasilena are vina ei. În timp ce la început se ţinuse bine, râdea mereu de Zaharia, pe urmă începu să plece urechea la ce-i spunea el, chiar să stea la taclale cu el. Asta tocmai acum, când era gata să se mărite cu Velico, fierarul din Sârneno. Făcuseră chiar actele de cununie. Dar de atunci Vasilena o lasă mai moale, amână mereu.

— Uite-o pe Vasilena! spuse Zaharia.

îşi turnă încă un pahar. Vasilena venea dinspre grădină. Acum părea şi mai bine zidită, mai subţirică, pentru că îşi ridicase şorţul în care purta ceva. Călca uşor şi sprinten şi, cum îl observă pe Zaharia la fereastră, începu să râdă şi ochii ei negri revărsau

numai lumină.

— Vino, Vasilena, vino, spuse Zaharia. De când te aştept. Se întoarse ca s-o vadă pe Vasilena când intra şi adăugă: Munceşti mereu. Nu trebuie, eu nu vreau să munceşti.

Vasilena nu spuse nimic. Uneori era mai vorbăreață, dar alteori era în stare să treacă pe lângă cineva fără să-i arunce o privire. Cineva de afară o strigă pe Galunca şi ea ieşi.

Cu totul neaşteptat pentru Zaharia, Vasilena se apropie de el, zâmbi şi spuse:

— Zici să nu muncesc? Dar cine să muncească atunci?

— Găsim noi cine. Slugile să muncească, şi eu. Ştii, au venit doi oameni să întrebe dacă dau moşia în arendă. S-a zvonit că o arendez. N-o dau, le-am zis, o s-o muncesc singur.

— Nu eşti în stare, râse Vasilena. Să munceşti tu? Minți, minți. Nu ştii decât să minți...

— Cine? Eu? Eu mint?

— Păi, cine, tu. Spui că te însori cu mine. Dar ai nevastă, care trăieşte...

Oricât îl ameţise rachiul, Zaharia se fâstâci.

— Cum, adică?... Am zis, e adevărat, dar... Altceva am vrut să zic. Vreau să zic că lumea e ca o roată, se învârteşte. Nimeni nu ştie dacă mâine o să mai trăiască sau nu. Ei, atunci, ce poți şti, se poate întâmplă aşa... că orice e cu putință.

— Uite, vezi, iar ai început, spuse Vasilena.

— Nu, Vasilena, ascultă-mă...

Zaharia se aplecă şi-i spuse ceva la ureche. Vasilena se aşeză lângă el, cu brațele puternice şi zdravene la piept, se uita în lături şi zâmbea. Ochii ei negri străluceau.

Când se întoarse Galunca (fusese la stăpâna ei, Sevastița), Vasilena şi Zaharia erau tot lângă fereastră şi stau de vorbă. Se întuneca. Cerul era încă luminos, dar jos era întuneric, dinspre câmpie adiau miresme umede de iarbă proaspătă. Vasilena se uita prin fereastră la puținele stele şi asculta țârâitul intens şi ascuțit al miilor de greieri. Totul era ca în fiecare seară. Ca în fiecare seară berzele clămpăneau din pliscuri pe şura din față şi-apoi amuțeau. Numai ceva lipsea: din bezna în care licărea acum un licurici să se audă un acordeon, să se apropie tot mai mult şi să apară dintr-o dată, la fereastră, zâmbind,

Velico fierarul. Aşa se întâmplă altă dată. Acum însă Velico venea doar rareori.

Aşa treceau zilele. După ce tăcuse destulă vreme, într-o zi

Galunca spuse Vasilenei:

— Nu-ți dai seama ce faci, cum poți să te înşeli până-ntr-atâta? Cum poți să crezi în vorbele lui Zaharia? Şi un copil ar înțelege că toate sunt minciuni.

Ochii negri ai Vasilenei se întunecară.

— Lăsați-mă în pace, se răsti ea. Eu mă amestec în treburile voastre? Să nu vă amestecați nici voi într-ale mele.

într-o seară – cât era atunci de tăcută şi de albă luna plină! — dinspre drumul de la Sârneno se auzi o armonică: la început sunetele ei surde abia se-nfiripau, pe urmă deveneau când mai vioaie, când mai triste, mergeau şerpuitoare, tot mai clare, apoi amuțiră. Se auzeau glasuri bărbăteşti care stau de vorbă, apoi se luară la sfadă, începuse vacarmul. Toate slugile ieşiră alergând. Oamenii spuneau că a fost prins un hoț şi l-au adus pe Velico în fața grajdului. Luna era plină şi se vedea ca ziua. A venit şi Zaharia.

Velico spunea că-i luaseră acordeonul şi tot ce avea la el, că n-a avut niciun gând rău, că venea la moşie s-o vadă pe Vasilena, a venit aşa cum venise de-atâtea ori până atunci.

— Dar cu cuțitul ăsta? Cu revolverul ăsta ce vrei să faci? — îl întrebă Zaharia. Şi două cutii cu chibrituri, nu una! Ai vrut să-mi dai foc! Vrei să mă omori? Te dau pe mâna poliției, nemernicule! Tâlharule!...

Şi, spre surprinderea celor de față, cuprins de mînie, Zaharia lovi pe Velico peste față cu biciul pe care-l ținea în mână.

— Nu da, mă! Bai Zaharia! izbucni Velico şi se năpusti asupra lui Zaharia, dar slugile îl prinseră de brațe. De sub o sprinceană îi curgea sânge. Părul lui creț se ciufulise.

Vasilena se uită la toate astea fără a se amesteca, fără a scoate o vorbă. Întoarse spatele şi plecă cu aceeaşi nepăsare rece. Fierarul lăsă capul în jos, se gândi o clipă şi apoi jură să nu-i mai calce piciorul pe moşie. Zaharia porunci să-i dea drumul. I-au înapoiat acordeonul, dar i-au reținut armele – şi el plecă.

între Vasilena şi Zaharia nu se ivi după asta nici
0 schimbare, nicio răceală. Zaharia îi explică Sevastiței că din cauza numeroaselor furturi (undeva avusese loc chiar un omor) nu numai el, dar toți moşierii din regiune au interzis ca în timpul nopții să mai vină străini. Mai mult, auziseră chiar că Velico îl amenințase.

Pe Sevastița o durea deseori capul şi tot atât de deseori Zaharia se ducea în casa Galuncăi. O dată, şezând lângă fereastră, îi spuse

Vasilenei:

— Să zicem că tu eşti acum stăpâna moşiei, că tu dai ordine – ce-ai să faci?

Vasilena ştia bine că ce-i spunea Zaharia nu se va întâmplă niciodată, că totul nu-i decât minciună, înşelăciune. Dar atunci când îi spunea că ar putea să fie stăpâna moşiei, minciuna asta, ca toate celelalte minciuni, era gata s-o creadă. Muncise la moşia asta, cunoştea fiece pietricică, fiece fir de iarbă. Dorea să rămână aici pentru totdeauna, să muncească aşa cum ştie ea. Şi dorința asta fierbinte spera să

1 se împlinească.

— Hai, spune o dată, ce-ai să faci? o întrebă din nou Zaharia.

Părea că ochii negri ai Vasilenei văd ceva, pentru că ea zâmbea. Dar n-a mai avut timp să răspundă, pentru că în acea clipă chiar, intră Sevastița. Negricioasă, slută, parcă se sculase chiar atunci din pat.

— A, Tița, pe mine mă cauți? sări de pe scaun, speriat, Zaharia. Iaca, vin, vin numaidecât... aici, numai puțin... Ți-a trecut capul? Dacă vrei, să facem o plimbare. E răcoare, să umblăm puțin. O să-ți facă bine.

De când intrase, Sevastița se uita mereu la Vasilena. Fără a scoate o vorbă, o mai privi o dată, cu arogență, cu trufie, aşa cum stăpânii îşi măsoară slugile, şi ieşi însoțită de Zaharia.

Dar nu s-au dus să se plimbe, ci s-au închis în casă, unde s-au certat – se vedea după tonul înalt al conversației lor. Abia pe urmă au ieşit să se plimbe afară, în poiană, ciorovăindu-se. Pitindu-se după pomii din grădină, Vasilena îi urmărea din ochi. Pe buzele ei apăruse un zâmbet răutăcios, plin de speranțe.

Zaharia şi Sevastița dispăruseră în întuneric. Pe urmă, după ce-i aşteptase destulă vreme, Vasilena îi auzi cum se apropiau, stând de vorbă. Se ascunse în întuneric şi-şi încordă auzul.

— Tița, ce om eşti tu, îi spunea Zaharia. Crezi tu că aş putea să dau o atenție, oricât de mică, acestei Vasilena? Cine? Eu? Se poate aşa ceva? O țărancă sălbatică şi necioplită... Uneori când merg la ei nici nu bag de seamă că-i acolo... Nu ştie nici măcar să-şi scrie numele – are degetele bătătorite, nu poate ține tocul în mână... Se opriră o clipă şi apoi Zaharia spuse: Numai să vrei tu, Tița, şi plecăm de aici chiar mâine.

Porniră mai departe, dar Vasilena putea să-i audă şi-acum.

— Ştii ce glume fac uneori? spunea Zaharia. Îi spun: Să zicem că tu eşti stăpâna, că moşia e-a ta, ce-ai să faci? Şi ea, proasta,

crede şi spune: Repar grajdul şi staulul oilor, fac ordine în ogradă, fac un hambar nou, şi aşa mai departe, şi aşa mai departe.

Zaharia începu să râdă. Vasilena nu putea să-şi dea seama dacă râde şi Sevastița. Rămăsese pe loc, încremenită. Totul, totul nu fusese decât o minciună, o bătaie de joc. Simțind că i se moaie picioarele, se aşează pe rădăcina rotundă a unui copac şi căzu pe gânduri.

— Lele! Lele! Leliță Vasilievna! se auzea vocea cristalină a fetiței Galuncăi, care o striga fără s-o vadă în întuneric. Vasilena tresări, ascultă cu atenție şi, când vocea copilului nu se mai auzi, îşi acoperi fața cu amândouă palmele şi începu să plângă.

Apoi se întoarse acasă, liniştită, stătu de vorbă cu Galunca. Vasil nu era acasă şi de s-au culcat devreme. În toiul nopții, Vasilena se trezi, ieşi în vârful picioarelor, scoase doi cai, cei mai frumoşi – cei cenuşii – şi-i înhămă la căruță. Când era gata de plecare, cineva întrebă din casă:

— Cine-i acolo?

— Eu, răspunse Vasilena.

Căruța porni mai întâi încet, apoi mai repede şi începu să hurducăie pe drum, în jos.

A doua zi, în timp ce încercau să înțeleagă ce s-a întâmplat şi pe urmă s-o caute pe Vasilena, un țăran din Sârneno aduse căruța înapoi. De zăbalele cailor erau legate năframe albe, ca de nuntă.

— Hai, să fie cu noroc! zise țăranul după ce opri caii. De față erau Zaharia, Sevastița, Galunca şi slugile.

— Ce să fie cu noroc?

— Cum ce? Azi dimineață i-am cununat pe Velico şi Vasilena. Şi văzându-i cum se miră că nunta se făcuse cu atâta grabă, adăugă: Toate actele erau pregătite, au adus popa şi gata!

Zaharia o prinse de braț pe Sevastița şi amândoi porniră spre conac.

CALUL BĂLAN DE LA FÂNTÂNĂ

Munca la fântână se repeta, era mereu aceeaşi: scripetele scârțâia ascuțit şi tare, parcă protesta; din fântână se ridica în sus frânghia, o împletitură din curele de piele, neagră ca un şarpe, unsă cu păcură, ca să nu se usuce, şi se înfăşură pe scripete, la care era înhămat un cal bălan, mătăhălos. Calul se învârtea în cerc, iar după el mergea mânându-l Mitco, nepotul de soră al lui Vasil. Desculț, cu pantalonii suflecați şi picioarele prăfuite, oacheş şi plin de bube, cu ochii negri şi vioi. Era fericit că face o treabă de seamă şi călca chiar pe urmele lăsate de cal.

Trebuia să ocolească de cinci-şase ori ca să scoată găleata, dolofană şi lucioasă, plină cu apă. În timp ce unchiul Mituş golea găleata în uluc şi dădea iarăşi drumul frânghiei, calul şi Mitco aşteptau puțin mai la o parte. Pe urmă începea acelaşi lucru: calul se învârtea, scripetele scârțâia tânguitor, Mitco călca pe urmele calului.

Uneori calul era cuprins de lene şi abia se mai mişca. Atunci unchiul Mituş, care şedea pe ghizdul de piatră, striga:

— Dă-i drumu', Mitco! Dă-i drumu', am cam zăbovit!

Mitco începea să lovească cu biciul, uita de sine şi lovea calul şi când nu mai era nevoie. Asta mânia calul, care începea să se agite şi, cu urechile pleoştite, se uita înapoi să vadă ce face băiatul.

De multă vreme calul ăsta bălan scotea apă la aceeaşi fântână. Culoarea lui albă arăta că e bătrân, deoarece caii bălani nu se nasc albi, ci la început sunt cenuşii şi se fac albi când încep să îmbătrânească. A fost o vreme când calul ăsta (era atunci cenuşiu, cu inele negre) îl călărea fostul stăpân, Hagi Petăr. Nu puțini ani fusese înhămat şi la căruță. Dar când îmbătrâni şi deveni greoi, aşa cum era acum – lat, cu spatele rotund ca un butoi, cu spinarea încovoiată şi picioare groase, pe care crescuse păr lung – l-au făcut – „sacagiu", adică l-au pus să scoată apă.

îşi păstrase, cu toate astea, ceva din frumusețea lui de odinioară. În primul rând, albul imaculat ca zăpada, ca de lebădă. Apoi – când îşi înălța capul, ciulea urechile şi privea în depărtări cu ochii negri, inteligenți – avea şi acum o ținută mândră, regească: era încă frumos moşneagul ăsta.

în lunga sa viață se învățase să fie înțelept, dar şi şiret. Îndura loviturile băiatului de hatârul unchiului Mituş. Ori de câte ori îi venea bine, da o fugă să bea apă din uluc (nu-i era deloc sete) şi-l târa după el pe Mitco, care ținea în mână cârligul de lemn al

hamurilor. Uneori dădea chiar o fugă până în poiană, trăgând după el şi pe Mitco. Unchiul Mituş îl întorcea la loc cu o lovitură dată cu cârligul, iar Mitco, cu ochii plânşi, îl lovea cu biciul.

Scosul apei dura două-trei ore şi în cele din urmă lua sfârşit. Atunci unchiul Mituş strângea hamurile şi le punea pe cal; ținea palma, pe care Mitco sălta un picior, ca pe scara şăii. Cu cealaltă palmă îl suia pe cal pe Mitco, care râdea cu gura până la urechi şi dădea din picioarele goale. De la fântână şi până la grajd calul trebuia să alerge în galop. Alerga greoi, cu tropot mare, respira greu – îmbătrânise. Dar îndura toate, pentru că ştia că o dată ajuns la grajd,
i se va atârna de grumaz traista cu ovăz.

Uneori calul cel alb şi bătrân se hotăra să se răzj bune pe diavolul cel mic şi desculț, care îl punea să alerge, îl lovea când trebuia şi când nu. Şi când Mitco, râzând cu toată fața, credea că zboară, calul îşi împleticea picioarele, se prefăcea că se împiedică, că e gata să cadă şi Mitco era azvârlit ca o minge peste capul calului, dar iarba era moale şi nu pățea nimica rău.

Mitco mai făcea şi alte isprăvi: lăsând calul să pască, legat cu o frânghie, făcea semne cu mâna în fața lui, îl necăjea, iar calul ca să scape de el, îşi trăgea urechile pe spate şi încerca să-l muşte. Azi aşa, mâine aşa, până când calul, furios şi cu urechile strânse, începu să-l fugărească pe Mitco până unde-i îngăduia frânghia.

Oamenii mari nu se temeau şi o scoteau uşor la capăt cu el. Dar năravurile i-au rămas şi după ce Mitco începu să meargă la şcoală. Bine hrănit, voinic, puternic, calul înclina, de bătrânețe, spre nesupunere şi năravuri proaste. Odată i-au pus şaua – şaua cea veche a lui Hagi Petăr. Vasil vrea să meargă la Sârneno. Era iarnă, calului nu-i plăcea să calce zăpada afânată şi-i făcu şi lui Vasil ce-i făcea lui Mitco: îşi împletici picioarele, se împiedică şi Vasil se pomeni la pământ. Nu s-a lovit, dar s-a speriat gândindu-se ce se putea întâmplă dacă picioarele i-ar fi rămas agățate în scara şăii. Pe urmă văzu, şi nu putea uita, uitătura rea a calului când îi dădu drumul şi fugi în lături.

— E un cal rău, spuse Vasil după ce se întoarse la moşie. Omoară omu'. N-am nevoie de un cal ca ăsta. Îl vând...

în adevăr, în primăvară îl vându. Spunea că l-a dat unui țăran sărac şi zdrențăros, căruia îi zicea Ivan Prea-Fericitul. Toți făceau haz de porecla lui.

„Sacagiul" moşiei era acum Țiganca – o iapă voinică şi bună, care îşi făcea treaba foarte conştiincios. De calul alb nu mai

pomenea nimeni, fusese dat uitării.

Dar într-o dimineață de vară, trezindu-se din semn, unchiul Mituş văzu un cal alb care aştepta afară, în dreptul porții. Aştepta, parcă se întorsese de la câmp şi cerea să fie lăsat să intre. Unchiul Mituş îl recunoscu numaidecât: era calul cel alb şi bătrân. Slăbise, cu coapsele ieşite în afară, cu grumazul ros de jug, cu picioarele din spate pline de răni, acolo unde-l freca frânghia. Era blând şi visător, abia se mişca. Uneori părea că se trezeşte din picoteală, îşi ciulea urechile şi se uita la unchiul Mituş.

Au venit şi slugile, care se bucurară de oaspete. Hambarele moşiei erau pline – i-au atârnat de grumaz o traistă plină cu ovăz. În două-trei zile calul şi-a revenit.

în ziua a patra câinii începură să latre la un țăran pirpiriu, cu o şapcă neagră şi veche pe cap, zdrențuros, care se apăra învârtind un bici de cânepă. Era Ivan Prea-Fericitul, care venea să-şi caute calul.

— Ce fel de gospodar eşti tu, de ce nu-ți îngrijeşti calul, îl ocărî Vasil. Uite ce-ai făcut din el, numai pielea şi osul.

Ivan Prea-Fericitul, negricios, cu o bărbuță neagră şi rară, tăcea, zâmbind mofluz.

— De ce nu i-ai dat să mănânce? Nu-i păcat?

— E, bai Vasile. Cum să nu-i dau, da' vezi tu, hambare ca ale voastre noi n-avem..

Îşi luă calul şi plecă. Dar curând după aceea, calul fugi încă de două ori şi se întoarse la moşie. Unchiul Mituş îl găsea în acelaşi loc; sta şi aştepta în fața porții.

— Ascultă, îi spuse Vasil lui Ivan Prea-Fericitul, când veni iar să-şi caute calul. Îți dau banii înapoi şi iau calul. Vezi bine, calul s-a învățat aici, aici vrea să stea.

Ivan Prea-Fericitul luase totul în glumă şi zâmbea.

— Nu râde, aşa îți spun. N-ai grijă de el, fuge de la tine. Îți dau alt cal mai bun.

— Nu-l dau, băi Vasile, nu-mi dau calul, insista ivan, care se aprinsese şi nu mai zâmbea. Calu ăsta-i taman pentru mine, îmi hrăneşte copiii. Care va să zică, nu-l hrănesc... îi dau eu destul, da dobitocul, cât îi dai atâta mănâncă – şi mult, şi puțin. Şi ce, parcă umblă puțin? Ce fac eu? Merg prin sate, când cu humă, când cu pepeni, când cu struguri. Face treabă bună: dii – dii, stai – stai. Pentru mine e bun. Dacă nu-i el, mai bine mă treci în rândul celor morți – spuse Ivan şi zâmbi.

Vasil se gândi o clipă, şi pe urmă spuse:

— Căpătase năravuri proaste: muşca, da din copite. Nu ți-a făcut nicio pacoste? Ai copii.

— Muşcă, zici? **Dă** din copite, zici? Ce tot spui? E blând ca o oaie. Am şase copii, îl năpădesc ca muştele, îl încalecă, îl trag de coadă, trec sub burta lui. Nu zice nimic. Când copiii pleacă – el după ei. Zici să ți-l dau. Cum o să ți-l dau? Păi copiii îl aşteaptă acum. Când am plecat: tăticuțule, strigă, **să**-l aduci pe Bălan. Să vie Bălan, îl vrem pe Bălan. Aşa strigă. Nu-l dau!

— Atunci, de ce fuge de la tine? întrebă Vasil.

— Ştiu eu, spuse Ivan îngândurat. Nu-i pun nici piedici, nici nu-l leg. Merge ce merge şi iar aici, câteodată, cum să-ți zic... Parcă îi sare mintea din cap şi atunci fuge. Cu ce funie l-aş lega, roade funia şi tot fuge. Ivan mai stătu o clipă şi pe urmă încălecă.

Să ai grijă de el, auzi? îi spuse Vasil.

— Am eu grijă, băi Vasil, am. Numai că ți-am zis, vine o vreme... îi sare parcă mintea din cap... Hai, rămâi cu bine! Hai, rămâneți cu bine!

Calul porni şi de la primii paşi întoarse capul când într-o parte, când în cealaltă şi se uită înapoi.

Apoi începu să meargă drept, cu capul înainte.

De atunci n-a mai fugit şi nu s-a mai întors niciodată la moşie.

UN OASPETE NOCTURN

Era încă devreme, un ceas-două până-n zori. Unchiul Mituş şi Mitco intraseră în ţarcul cel mare unde erau oile, dar nu puteau să vadă nimic. Încetul cu încetul ochii lor se deprinseră cu întunericul: oile se înşiraseră una după alta de-a lungul împrejmuirii de nuiele, stau înghesuite în pâlcuri mici, în picioare sau culcate, în mijlocul ţarcului şi rumegau. Trecuse timp de la Sân-Petru, când le vânduseră mieii, ele îi uitaseră şi nu mai behăiau. Născuseră bine şi acum se odihneau. Ici-colo câte una pufăia sau strănuta, iar mai încolo alta lovea cu copita în pământ şi tuşea ca o bătrână. În noapte se auzi un clinchet de clopoţel.

Din ţarcul mare au scos vreo patruzeci-cincizeci de oi şi le-au dus în ţarcul cel mic, la muls. Liniştite până acum, oile se urniseră din loc parcă gonite de lup; talăngile începuseră să sune. Unchiul Mituş închise bine porţile şi puse în mâna lui Mitco beţişorul subţire zicând:

— Iar, acu mână-le. Strigă: „Brr! Brr!”

Dar o clipă glasul subţire al lui Mitco răsună în întuneric:

— Brr! Brr! repeta el repede şi lovea cu bâţul pe spinarea acoperită cu lână moale a oilor care se înghesuiau una în alta.

De partea cealaltă a împrejmuirii, Davidco şi Petăr ciobanul începeau să mulgă. Unchiul Mituş se aşeză lângă ei.

Ridicau puţin mâna în sus, aşteptau să le treacă oaia sub braţ, o prindeau şi o ţineau peste vadră. Firul subţire de lapte lovea sec şi molcom, pentru că vadra era goală; dar după ce au muls câteva oi, laptele susura şi cădea cu zgomot. Un iz plăcut de lapte proaspăt stăruia în aerul pătruns de miros de căcăreze de oaie.

— Brr! Brr! striga Mitco din când în când.

Totul era învăluit în întuneric. Stele multe se îmbulzeau spre miazăzi şi răsărit, în pâlcuri strânse, unele mărunte ca nişte puncte, iar altele mai mari. Săreau în ochi trei stele mari, aşezate una sub alta în linie dreaptă, puţin pieziş către pământ. În Faţa lor sclipea ca jarul aprins o altă stea, mai mare decât toate.

Ciobanii stau la taclale. Uneori o oaie mai îndărătnică nu vrea să mişte. Dacă i se întâmpla unchiului Mituş, el o lua cu binişorul, căuta s-o momească. Dar Petăr ciobanul se supăra, iar Davidco se necăjea şi mai tare: lovea oaia, o trăgea de uger şi o împingea brutal spre vadră. Oile cele mai fricoase şi mai uşurele reuşeau să scape, dar Davidco le ajungea şi apucându-le de piciorul din spate le târa înapoi.

— Nu chinui dobitocul! striga unchiul Mituş. Ia-l mai domol!

Deodată începură să latre câinii, lătrau, dar au amuțit numaidecât, după ce au mai mârâit de câteva ori alene, cu întreruperi, aşa cum fac când s-au săturat de lătrat ş-apoi se culcă. Ciobanii se mirau Cine poate să treacă aşa lesne printre câini? Un om de-al lor? Poate era Vasil? Să fi venit stăpânul? în acest timp se auziră paşi clămpănind pe iarbă. Venea un om care apoi se opri lângă îngrăditură.

— 'neața bună să vă fie! strigă el cu glas răstit.

Întunericul îi ascundea fața. Rămăsese lângă îngrăditură.

— Cine eşti tu? Ce fel de om eşti! întrebă Petăr ciobanul. Ce cauți aici la vremea asta?

0 Mă, băi Petăr, parcă nu m-ai cunoaşte! îl dojeni necunoscutul. Sunt eu, Alipia. Ni s-a pierdut, mă, o oaie; am căutat-o peste tot locul, n-o pot găsi. Mă întrebi cine sunt: Alipia, din Sârneno, de la stâna lui Toniu. Alipia Vâtev Tarpanschi. Ia oaia de unde nu-i! Stăpânul mi-a zis: „Du-te, vezi, poate e la hagi Petăr".

— Ascultă, cumetre, ce farmece făcuşi tu câinilor? zise Davidco. De ce nu te latră? Mai îmi vine a crede că n-ai cugetul curat.

— Îl vezi, cică n-am cugetul curat! n-am venit nici să fur, nici să omor, câinii cunosc omu'. Merg, îmi văd de treabă, nu-i întărât. Poate oaia o fi la voi. „Mergi, zice stăpânul, să vezi".

— N-avem oi străine aici, zise Petăr ciobanul. Şi dacă vrei să vezi cu ochii tăi, stai să se facă ziuă.

— Stau, stau, consimți Alipia. Dacă am venit după treabă, stau, de ce să nu stau.

Dispăru în întuneric, undeva după împletitură. Unchiul Mituş se ridică şi împreună cu Mitco au adus alte oi.

— Brr! Brr! strigă mai tare Mitco.

Laptele susura în vadră. Steaua cea mare, care mergea înaintea celor trei stele, ca în fața unui car, ajunse acum în mijlocul cerului. Părea că se oprise în loc. Raze lungi, ca firele electrice, alunecau de sus.

— Tu dacă eşti de-alde Tarpanschi, spuse unchiul Mituş, **ai** fi din neamul lui Bojil Chehaia? Şi el era Tarpanschi.

— Nu sunt, nu. De unde... Noi suntem alt neam.

Dincolo de îngrăditură țăcăni o cremene; Alipia îşi aprindea o țigară. După puțin, cu țigara în gură, continuă:

— Bojil Chehaia, zici; am auzit de el. Ei sunt alt neam Tarpanschi, oameni bogați. Noi suntem nevoiaşi. Bojil ăsta,

Chehaia, ziceau oamenii, făcuse odată prinsoare cu o fată. Pe vremea aia păstorii nu veneau încă în Dobrogea, mergeau în câmpia din vale, iar vara la munte. Şi aşa, se duse o dată Bojil Chehaia la o şezătoare. „Care din voi, fetelor, zise el, care din voi cutează să meargă noaptea în munte, la cişmeaua Ivancăi? Care merge, îi dau în dar un berbec cu coarne aurite, îi dau pe deasupra şi doi galbeni de aur. Hai! Care merge?”

O fată spuse: „Merg eu”. „Nu poți”. „Pot”. „Bine” zise Bojil Chehaia, ia cuțitul meu. Când ajungi la cişmea, bei apă, pe urmă te duci în poiana din apropiere şi înfigi cuțitul în pământ. Eu, când vin dimineața, dacă văd cuțitul, înseamnă că ai fost...”

Şi s-a dus fata, ei! Frumoasă era şi tânără era...

— O fi Doina? I-au scos un cântec.

— Nu-i Doina, nu. Pe asta o chema Venda. A pornit noaptea, pe întuneric... Aşa le fuse vorba. Poate se iubea cu Bojil. Merge ea, un ceas, poate două, şi ajunge la cişmea. Am uitat să vă spun că acolo, lângă cişmea, e un mormânt. Se zice că din el, noaptea, iese o femeie. Oamenii au frică. Femeia, zic ei, vine la cişmea, se stropeşte cu apă, se spală, p ormă se aşază sus pe placa de piatră şi să piaptănă...

Şi ajunse fata la cişmea. Acolo nimeni, beznă, era înfricoşător. A venit la şipot, s-a stropit cu apă pe față, a băut, s-a aşezat alături... şi a înfipt cu putere cuțitul în pământ.

— Bravo!... strigă Davidco.

1 Bine, da când zise să se ridice, nu putea. Cineva o ținea, trăgea de ea. I-a plesnit inima feței, şi a murit acolo.

— S-a speriat.

— S-a speriat. Credea că aia, femeia, a prins-o şi o ține. Când colo – a înfipt cuțitu, da la înfipt în şorț. Şi nu putea să se ridice...

— Ian te uită, ian te uită...

Se făcuse tăcere. Era întuneric şi nu se putea vedea ce era pe fețele ciobanilor. Dar unchiul Mituş se ridicase să mai aducă alte oi cu Mitco. Oftă adânc. Davidco şi Petăr ciobanul vărsară laptele din vedre în hârdău şi se întoarseră la locurile lor. Alipia tăcea. Steaua cea mare se trăsese undeva, mai la o parte.

— E, p-ormă ce s-a întâmplat? întrebă unchiul Mituş, care veni şi el şi se aşeză la locul lui. Ce-a făcut Bojil Chehaia?

1 Ce să facă? Nimic. Şi-a trăit viața, s-a însurat cu alta. Taică-meu îmi spunea că pe fiul lui cel mare, Rahnia, l-au omorât arnăuții, negustori de vite. S-a dus Bojil Chehaia, la înmormântarea lui Rahnia, s-a simțit deodată rău şi l-a lovit

damblaua. Celălalt fiu l-a urmat pe cal şi l-a dus la Jeruna. Nu s-a lecuit niciodată. O dată a zis: Duceți-mă la stână să văd cum joacă şi behăie mieii, micuții. L-au dus, dar iarăşi l-a apucat răul şi a murit acolo, la stână. Alipia tăcu. Se auzea iar susurul laptelui, care curgea în vadră.

— Brr, brr! Brr, brr! striga Mitco.

Au mai adus oi încă de vreo câteva ori. Începuse să se lumineze de ziuă. Mai întâi începură să apară mai clar contururile îngrăditurii de nuiele şi craniile albe, de boi, înfipte în țăruşi, ca să sperie lupii. Răsăritul era în flăcări. Sub apăsarea beznei de până acum, poienele se trezeau pline de lumină, surîzătoare. Pe cerul palid n-a rămas decât steaua cea mare, undeva, departe, pe lungul ei drum, mişcă acum ca un punct de lumină.

Ciobanilor li se luase o greutate de pe inimă, pentru că îşi isprăviseră treaba. Mitco, desculț, cu cioarecii suflecați şi capul tuns râdea cu gura până la urechi, jucându-se cu bețişorul pe care îl ținea în mână. Acum putea să-l vadă bine şi pe Alipia. Oare omul ăsta venise peste noapte şi le povestise despre Bojil Chehaia? O fărâmă de om: bătrân, cu părul alb, cu barba albă, înalt de-o şchioapă. Era tot în zdrențe. Nu se mai uita la ciobani, ci, ținând ciomagul la subțioară, se uita cu sprâncenele albe, lăsate în jos, spre turmă. Îşi căuta oaia.

— Stai oleacă, mergem s-o căutăm amândoi, îi spuse Petăr ciobanul.

Hârdăul se umpluse cu lapte. Da video şi Petăr ciobanul îl purtară pe o prăjină pusă pe umeri, până la stână. Unchiul Mituş dădu la o parte strecurătoarea şi luă lapte cu o cană de tinichea pe care i-o dădu lui Mitco.

— Na, Mitco! ia şi bea!

Mitco zâmbi, apoi încetă să mai zâmbească, luă cana cu amândouă mâinile şi dădu pe gât laptele crud, cald încă.

Davidco şi Petăr ciobanul îşi făceau pregătirile, puneau în traistă pâine şi câte un boț de brânză. Unchiul Mituş umpluse albia de piatră cu zer, iar Davidco începu să zbiere: câinii veniră în grabă şi, călare unul peste altul au înfulecat repede zerul. După aceea Bacio şi Murza, câinii cei mai mari, erau gata să se sfâşie. Erau cu totul vreo zece câini, care se lingeau pe bot, ochii injectați le jucau în cap, se învârteau furioşi de colo până colo. Alipia sta în mijlocul lor, dar câinii nu se atingeau de el.

— Mă, pe tine nu te-au rupt câinii încă? râdea Davidco. Ai ochii verzi, eşti şmecher…

Alipia nu slăbea din ochi turma. O oaie ca toate oile, cenuşie, se dusese lângă îngrăditura de nuiele şi se scărpina. Tot scărpinându-şi amul se uita spre stână, şi fără pricină behăia din când în când.

Aşa cum sta în faţa câinilor, Alipia se uita atent la oaie. Când behăia, el dădea uşor din cap. Parcă ar fi vrut să spună: „Asta e...”

— Oaia e aici, zise el întorcând capul spre Petăr ciobanul. Uite-o aia, de se scarpină...

Petăr ciobanul nu spuse nimic şi porni supărat spre oi. După el mergea Alipia. Gonind oaia, Petăr ciobanul o prinse uşor cu cața. Pe urmă, cu o mână o ținea, iar cu cealaltă i-a întors urechea ca să-i vadă semnul: semnul nu era al lor, a lui Hagi Petăr, ci străin.

— Na-ți-o, dacă-i a ta! spuse Petăr ciobanul şi împinse oaia spre Alipia.

Oaia se zăpăcise parcă, nu fugea, ci sta pe loc.

— Pşt, pşt, pşt... – o momea Alipia, care scosese din traista lui tărcată firimituri de pâine pe care i le întindea pe palmă. Pe urmă nu se mai uită la oaie. Cu brațele la piept, cu ciomagul la subsoară, porni. După el porni şi oaia.

— Rămâneți cu bine! le spuse el. Unchiului Mituş îi strigă mai tare: Rămâneți cu bine!

Unchiul Mituş se uită la el.

„Ce om ciudat!” îşi zise el. Ar fi vrut să mai spună ceva, dar privirea îi căzu pe Mitco: culcat pe prispă, cu capul pe un burduf plin cu paie – perna ciobanilor – băiatul adormise.

„L-a adormit laptele – îşi spuse unchiul Mituş, care luă un suman şi-l acoperi. Ei, Mitco, ei, ciobănaşule! Ce păstor o să fii tu! O să te îmbeți cu lapte proaspăt, o să adormi şi o să vină lupu să-ți sugrume oile. Ei, Mitco, ei!...”

Unchiul Mituş se ridică puțin şi se uită iarăşi în urma lui Alipia: mergea tot înainte, pe potecă, iar după el zorea, țopăind, oaia.

ODINIOARĂ

Dimităr Medaru[1] din Sârneno, odinioară herghelegiu la Hagi Petăr, venise, aşa cum făcea din vreme în vreme, să-l vadă pe unchiul Mituş. Au stat de vorbă destul de mult (cu Medaru nu se putea vorbi decât de cai şi de herghelii), pe urmă unchiul Mituş se duse să sfârşească o treabă în grajd, iar Medaru rămase pe prispă, singur, să-l aştepte.

Medaru avea aproape optzeci de ani, era mult mai tânăr decât unchiul Mituş, se păstrase bine, era voinic, cu faţa roşcovană, pe care stau lipite, ca nefireşti, mustăţi şi sprâncene albe. Sprâncenele erau aproape tot atât de groase ca mustăţile. O cută adâncă şi aspră se lăsa pe frunte în jos, spre nas. În schimb, în jurul buzelor, sub mustăţi, juca un zâmbet vesel. Toate astea făceau ca faţa lui să pară în acelaşi timp mohorâtă şi hazlie.

Se îmbrăca oarecum deosebit. Sărea în ochi bunda lui scurtă, împestriţată cu tot felul de găitane verzi şi roşii din meşină – frunze, flori, păsări – o adevărată broderie, ţesută artistic şi cu gust. Se pare că această bundă era pentru Medaru o haină scumpă şi preţuită. Sub mânecile largi şi albe ale cămăşii apăreau braţele lui vânjoase, pe care le sprijinea pe toiagul din lemn de corn. Medaru nu purta poturi, ci pantaloni de şiac cenuşii, înguşti la genunchi şi mai jos strânşi pe pulpa piciorului. Purta o pălărie neagră, veche, şi un brâu roşu cu un chimir uşor, de piele. Dar ciudăţenia care atrăgea privirile oamenilor şi provoca zâmbete pe buzele lor era biciul negru, foarte lung, de herghelegiu, strâns ca o frânghie şi prins de coapsă. Medaru n-avea nevoie de biciul ăsta şi nici că se mai găseau herghelii pe undeva, dar îl purta aşa cum un ostaş bătrân îşi poartă sabia, în amintirea meseriei de altă dată – şi mai cu seamă ca amintire din tinereţe. În jurul gâtului îşi înfăşură un şal mic, roşu, nu ca să-i ţină de cald, ci să-i ascundă semnul rămas de la o rană veche, pe care o avea la ceafă, acum vindecată. Din aceeaşi cauză, când vorbea, Medaru avea obiceiul să-şi ţină capul puţin în jos, cu bărbia pe piept.

Acum, când rămăsese singur, Medaru desena pe pământ cu vârful bastonului şi se gândea la ceva, zâmbind.

„Care herghelegii sunt mai buni, tătarii sau mocanii? se întreba

---

[1] Medar – apicultor, vânzător de miere (bulg.).

el, pentru că tocmai despre asta vorbise cu unchiul Mi tuş cu câteva clipe înainte. Sunt buni şi unii şi alţii. Mocanii sunt mai rezistenţi la frig, asta e. Mocanul îşi aruncă pe spate un cojoc, da ce cojoc – lână pe dinăuntru şi lână pe dinafară – şi sub cojoc numai cămaşa. Tătarii când se tocmeau cereau şi o pereche de bocanci. Buni călăreţi erau şi ei".

Medaru dădea din cap şi zâmbea mai tare: dacă-i vorba de călăreţi buni, călăreţ bun fuses e şi el, Medaru; putea să se aplece în goana calului şi să ridice de jos măciuca. Iar dacă făcea prinsoare, putea să ridice de pe pământ şi o medgidie2 albă...

În amintirea lui Medaru apărea acum armăsarul cel negru şi focos, armăsarul vijelios al lui Hagi Petăr, de la care avea rana de la ceafă. Au trecut de atunci mai mult de patruzeci de ani, dar Medaru nu putea să-l uite. Iacă aici, aceleaşi locuri, acelaşi câmp neted din jur. Parcă a fost ieri...

*

Armăsarul ăsta nu era prea mare, nici prea mic. Era negru, fără un fir de păr alb, cu coama groasă şi deasă căzută toată pe o parte a grumazului. Pe piept, coama îi atârna până aproape de picioarele din faţă. Îi cădea şi peste frunte, peste ochi, uitătura lui era sălbatică, plină de văpăi. Nu-i plăcea să fie mângâiat şi părea că nu bagă în seamă pe oamenii de lângă el.

Nu rămânea printre oameni decât iarna atunci îl scoteau din herghelie şi-l hrăneau la iesle. Printre numeroşii săi cai, Hagi Petăr mai avea un armăsar, roşcat-gălbui, cu o coamă albicioasă. Era sprinten, ţanţoş, curat, se îngrăşa foarte repede şi când îl duceau la fântână târa slugile după el, necheza, juca, mergea ca pe sârmă.

Armăsarul cel negru mergea ca întotdeauna – repede, cu capul avântat înainte, ciulind din vreme în vreme urechile. Era atunci nespus de frumos. Nu se ridica pe picioarele din spate, nu târa slugile, nu necheza. Părea calm, dar tremura din tot corpul, rodea nervos zăbalele, pleoape roşcate îi acopereau pupilele. Arunca priviri fulgerătoare către celălalt armăsar.

O dată slugile îl scăpară din mână, chipurile din întâmplare, şi armăsarii se luară la bătaie. Lupta a fost scurtă, pentru că Hagi Petăr începuse să strige din cerdac şi servitorii se grăbiră să-i despartă. Armăsarul cel negru se năpustise asupra celui roşcat ca un şarpe, iar când slugile îl alungau el apuca să se mai întoarcă o

---

[2] *Medgidie* – monedă turcească egală cu un ban.

dată şi trase două copite în cel roşcat. A fost o lovitură cumplită. Dată de la o distanță mai mare, care i-ar fi îngăduit să-şi dezlănțuie toată forța, putea să schilodească, chiar să ucidă un animal oricât de voinic. După această lovitură armăsarul cel roşcat a amuțit şi n-a mai nechezat multă vreme.

Din ziua aceea, aşa cum se întâmplă întotdeauna când apar doi luptători, slugile se împărțiră şi ele în două tabere: unii erau de partea armăsarului cel negru, iar alții de partea celui roşcat. Şi ca să-i pregătească pentru întâlnirea decisivă, care o dată tot trebuia să aibă loc, îi hrăneau cât se poate de bine: când se plictiseau de orz, le dădeau grâu apoi, în loc de grâu, de ovăz. Le împleteau coamele şi cozile ca să se încrețească; după ce-i țesălau şi curățau bine, îi ungeau uşor cu untdelemn ca să le lucească părul. Au încercat şi alte mijloace: le puneau în zob[3] un pumn de grăunțe de urzică, pregătite încă din vară, şi părul cailor lucea ca mătasea.

Țineau armăsarii în colțurile cele mai întunecoase ale grajdului, pentru că, cu cât era mai întuneric, cu atât deveneau mai nărăvaşi şi erau mai năprasnici când ieşeau afară.

Odată, Hagi Petăr – pe vremea aceea era tânăr, avea şi o nevastă tânără – a vrut să meargă la biserică la Sârneno. Ca să se fălească față de oameni, aşa cum îi sta bine unui moşier bogat, au înhămat la o căruță nouă, frumos încondeiată – în spate avea o capră cu arcuri – pe cei doi armăsari – cel roşcat şi cel negru. Le-au pus hamuri noi, cu ciucuri, cu nasturi albi, pe grumaz gherdane de mărgele albastre, panglici roşii la zăbale şi la cozi. Coama unuia din ei fusese pieptănată spre dreapta, iar a celuilalt – spre stânga. Dacă la căruță sunt înhămați doi armăsari, orgoliul stăpânului e gâdilat la culme când, trecând prin sate, ei încep să necheze şi să joace, țanțoşi, cu grumajii arcuiți, cu coamele dese răsfirate în vânt.

Ca să nu se certe, au legat între ei, ceva mai jos de cap, sub zăbal, o prăjină, ca să nu se poată muşca. S-au dus şi s-au întors cu mare fast, fără a se fi întâmplat ceva deosebit. Dar după ce i-au deshămat, n-au mai putut să-i stăpânească: armăsarii, care tot timpul se presimțiseră, s-au năpustit unul asupra celuilalt înfiorați şi turbați, se ridicau pe picioarele din spate, răcneau ca fiarele...

De atunci, slugile, chipurile tot din întâmplare, i-au scăpat încă de vreo două ori şi armăsarii s-au luat la luptă. Ura lor atinsese

---

[3] Zob – grăunțe de ovăz amestecate cu altele, date ca hrană cailor.

culmile. Cel roşcat se îngrăşase mult, se rotunjise la spate ca un butoi. Cele mai multe slugi îl lăudau mai mult pe el, se bucurau când îl vedeau. Îi ziceau „leu”, „cal împărătesc” sau „zmeu”. Armăsarului cel negru, din pricina năravurilor rele (încerca să muşte şi să dea din copite), îi dădeau numai nume urâte: „Holera”, „Țiganul”, „Ureche bleagă”, „Diavolul negru”...

Dar armăsarul cel negru nu prea vrea să aibă de-a face cu oamenii. Nu se linguşea în faţa lor, dar nici resentimentele lui nu durau prea mult. Părea cufundat în viaţa lui interioară şi se agita dacă cineva încerca să-i întrerupă meditaţia. Deseori, stând în faţa ieslelor şi rumegând, tresărea, se oprea din mestecat şi cu capul sus, ţinând frâul în gură, ciulea urechile. În întunecimea grajdului nu luminau decât ochii lui negri, plini de o tristeţe nedesluşită. Dar oricât asculta, n-auzea nimic. Apoi începea iarăşi să rumege frânul, tăinuind adânc în ochii lui aceeaşi nostalgie nedesluşită.

Uneori, noaptea, vântul şi viscolul care bântuiau afară, aduceau sunete îndepărtate şi nelămurite. Armăsarul cel negru asculta cu capul ridicat. Şi iată, se auzea clar un clopoţel, un cal necheza. Se întorcea herghelia. În ochii armăsarului cel negru se mistuiau văpăi, începea să se agite în loc, să necheze. O zi-două nu se putea linişti. Cei doi cai, Alcio şi Bojco, bătrâni şi blânzi, care picoteau la locurile lor, se minunau şi ei de această agitaţie care dura aşa de multă vreme.

Venise primăvara şi armăsarul cel negru plecă cu herghelia. Pe vremea aceea erau puţine ogoare cultivate, cea mai mare parte a câmpiei era acoperită cu iarbă şi buruieni înalte cât omul, în care se auzeau sunete de clopoţei şi de tălăngi, dar vitele nu se vedeau. Hagi Petăr avea în herghelia lui o sută de iepe poate chiar mai multe. Uneori, la un loc mai deschis, apărea herghelia cu zgomot mare, ca dintr-o pădure; şiruri negre de cai îşi scuturau capul ca să se fe rească de muşte şi fornăiau. Se auzeau clopoţei şi tălăngi; tălăngile de fier scoteau sunete surde, iar clopoţeii de tuci sunau subţire şi melodios. Nu oricare iapă ştie să poarte un clopoţel, el se atârnă de obicei de grumazul iepelor mari şi bătrâne: lăbărţate, cu burţile umflate, vânjoase şi sperioase, cu coama răsfirată şi ochii luminoşi. Cele tinere sunt mai subţiri, mai sprintene. Erau aici de toate felurile: roşcate, negre, cenuşii. Pe-alocuri, printre iepele cu părul mai închis, trecea o iapă albă sau una pestriţă, jumătate albă şi jumătate neagră, aşa cum sunt caii de circ. Aceste iepe voinice, cu spinările lustruite şi cozile lungi nu pot sta pe loc: păscând, ele merg înainte, în timp ce clopoţeii sună. În altă parte

venea în fugă un mânz cu picioarele ca trestia, nechezând subțire. Se auzea numaidecât scâncetul cald, plin de duioşie maternă, al unei iepe. Din locul cel mai îndepărtat al turmei, prin iarba verde, apăru armăsarul cel negru. Alerga în trap mărunt şi repede, cu capul ridicat şi coama în vânt şi necheza. Qriada lui se lovea când de o coapsă, când de cealaltă. După ce se apropie începu să pască, dar era neliniştit: ținând firele de iarbă în gură, înălța capul, privind undeva în depărtare, cu ochii plini de văpăi...

Ca toate iepele din herghelie, şi el este bine hrănit, pentru că iarbă era din belşug. Părul lui luceşte, negru-albăstrui, ca pana corbului. Se uită mereu înainte, cu smocul de iarbă verde în gură. Nările lui palpită. Sub piele împung puternic vinele, ca nişte lipitori, tot corpul lui vânjos, parcă înaripat, este încordat, şi respiră forță. Alături, câmpul acoperit de un covor de flori mari şi galbene de coada-mielului; mai departe se înalță un zid de mărăcini verzi, iar în spatele lor – câmpia, întinsă şi nemărginită...

Armăsarul cel negru e atât de aprig şi gelos încât, dacă pe drumul din apropiere trece o căruță, iese din herghelie în trap grăbit şi mărunt, se năpusteşte ca un câine rău asupra cailor înhămați la căruță, vrea să-i sugrume. Oamenii sunt nevoiți să coboare şi în strigăte şi lovituri de bici să-l țină la distanță.

Când herghelia merge la adăpost, armăsarul cel negru este în fruntea ei, o conduce. Întotdeauna cu ochii-n patru, o păzeşte aşa cum îşi păzesc ciobanii oile. Într-o noapte asupra hergheliei se năpustiră lupii. Medaru se întâmplă să fie în urmă şi auzea încă de departe cum tropăiau iepele, cum nechezau mânjii, iar mamele lor le răspundeau cu glasul înecat şi plin de îngrijorare, cum fac în fața unei primejdii. Medaru zori calul în galop şi, ajungând la herghelie văzu – era într-un amurg cu stele multe – cum iepele se aşezaseră în cerc cu capetele spre centrul cercului unde erau mânjii – şi cu spatele în afară, gata să se apere cu copitele. Dincolo de acest cerc, fornăind din nările dilatate, privea ager şi galopa armăsarul cel negru. Dar lupii au fugit.

În primăvară, la aceeaşi vreme, când iarba era încă verde, armăsarul cel negru avu o altă întâlnire cu cel roşcat. O dată, pe înserate, armăsarul cel roşcat sări peste gardul de nuiele şi ieşi din ograda moşiei. Târa după el un căpăstru scurt, se pare că-l rupsese şi scăpase. Două slugi care se tupilau pe lângă zidul grajdului, ca să nu le vadă Hagi Petăr, se uitau la armăsar, dar nu se duceau să-l aducă înapoi. Cu capul ridicat şi coada fuior în vânt, nechezând, roşcatul pornise în galop frumos şi măsurat

peste câmpul verde, drept spre herghelie. Era acum aproape, nu-l despărțeau decât două-trei sute de paşi.

Şi iată că din partea opusă, dinspre herghelie, porni în galop armăsarul cel negru. Aleargă repede, cu coama în vânt şi coada în sus. Cei doi duşmani n-au timp de pierdut, ca altă dată, să se adulmece, să bată pământul cu copitele dinainte şi să necheze furioşi. Se năpustesc de-a dreptul, unul în altul. Se urăsc de moarte, stau cu urechile date pe spate, salbele lor de dinți, deşi şi ascuțiți ca dalta, clănțăne. Ba se ridică pe picioarele dinapoi, unul împotriva celuilalt, ca doi oameni care se luptă, ba se lasă în genunchi, încercând să se muşte de locul cel mai vulnerabil, lipsit de apărare. Fornăie, suflă din greu, gem, dinții lor clămpăne ca nişte cleşti. Lupta se duce în tăcere, luptă înverşunată, care durează multă vreme. Amândoi sunt acum înecați în sudoare, pe trupurile lor se prelinge sânge gros şi negru.

Câteva iepe care pasc înalță capul şi se uită la cei doi masculi care se sfâşie, dar îi dau numaidecât uitării. Iepele mai bătrâne şi mai curioase se apropie câțiva paşi, cu ochii ațintiți la ei, apoi se întorc şi ele numaidecât la locul lor. Iată că armăsarul cel roşcat, mai gras şi mai greoi, se clatină, gata să cadă, dar reuşeşte să se desprindă şi o ia la sănătoasa. Armăsarul cel negru îl fugăreşte şi ajungându-l din urmă îl muşcă de coapsă. Apoi se opreşte brusc, ciuleşte urechile şi se uită atent după cel roşcat, vrând parcă să se încredințeze că fuge în adevăr. Pe urmă, tot alergând, se întoarce la herghelie.

Galopând cu capul în jos, până aproape de copitele dinainte – aşa amenință el iepele care muşcă, cu capul ciolănos, cu urechile spre spate, pare un cap de şarpe – întoarce herghelia din drum, strânge caii la un loc ca un păstor şi-i sileşte să meargă înaintea lui. În acest timp slugile duc la moşie armăsarul cel roşcat, muşcat şi plin de sânge, parcă fusese atacat de lupi. Hagi Petăr se uita din cerdac şi face un semn cu mâna: să-l ducă în grajd, să nu-l vadă în halul ăsta. Dar nu putea să uite ruşinea pe care i-a făcut-o cel roşcat: după ce rănile se lecuiră, îl trimise la târg şi îl vându.

Armăsarul cel negru hoinărea pe câmp cu herghelia şi devenea din zi în zi mai neîmblânzit şi mai sălbatic. A venit arşița şi părul lui nu mai era curat; deseori era prăfuit şi firele lipite de sudoarea uscată, cu o puzderie de mărăcini încâlciți în coamă. Era uscat şi subțire, deasupra găvanelor făcuse riduri adânci, dar văpăile îi stăruiau în ochi.

— Ăsta nu-i cal, e fiară! spunea Medaru.

Erau în herghelie vreo zece armăsari tineri, de trei ani, trebuiau vânduți pentru că armăsarul cel negru i-ar fi sfâşiat. Alunga din herghelie chiar şi iepele de-acelaşi sânge cu el (caii țin mult la rudenie). Dar parcă asta nu era destul şi începu să alunge din herghelie chiar calul lui Medaru, un animal blând şi paşnic. Acum însă se ciocniră cei doi, Medaru şi armăsarul cel negru. Pentru prima oară Medaru se uită la armăsar fără să zâmbească, cu o privire rea.

Deseori oamenii îl întrebau pe Medaru: dar caii dorm şi ei? Când dorm? în ce fel dorm? Este ştiut că şi caii, la fel ca oamenii, au nevoie de somn. Dorm mai cu seamă dimineața, după răsăritul soarelui, când vremea începe să se încălzească, de cele mai multe ori în picioare. Medaru îşi amintea toate astea, deoarece aşa a început între el şi armăsar vrajba care abia dacă nu-l duse la pieire.

Toată noaptea iepele au călcat iarba, au fornăit şi au păscut. În zori, cerul era roşu la răsărit, peste câmpie plutea un nor de ceață străvezie, iarba era udă şi grea de rouă. Caii nu mai păşteau, se foiau de ici-colo, aşteptau să răsară soarele, să se mai încălzească şi pe urmă începură să picotească. Unele iepe se culcaseră. Mânjii sugeau la mamele lor. Clopoțeii amuțiseră. Medaru descăleca, lăsă calul să pască în voie, cu şaua pe el şi se culcă şi el să doarmă puțin.

Odihna cailor nu dură multă vreme. De o oră şi mai bine în jurul lui Medaru se făcuse linişte. Tocmai liniştea asta îl trezi. Tresări şi sări în sus, fornăind şi nechezând iepele intraseră în buruieni. La locul unde fusese herghelia acum stătea numai calul Medarului. Ceva ciudat: calul nu mişcă, stă în loc, ca pironit. Medaru se apropie de el. Calul îl priveşte, dar nu mişcă, unul din picioarele din față îi atârnă în aer, pielea de la genunchi e jupuită de o lovitură. Medaru a înțeles numaidecât: armăsarul lovise calul cu copita şi i rupsese piciorul.

— Bine, spuse Medaru. Acu o să mă porți tu în spinare.

Scoase şaua de pe cal, îl lăsă să pască şi să se lecuiască, cum va putea, şi prinse armăsarul (Medaru mânuia cu mare iscusință lațul) şi-l încălecă numai decât. Un herghelegiu bun trebuie să se aplece de pe şa, în goana nebună a calului şi să ridice de pe pământ măciuca. Biciul e bici – herghelegiii purtau în adevăr bice lungi de trei-patru metri – dar cu el nu se poate face mare lucru. Cu aceste bice, care se terminau în vârf cu un smoc dpăr de cal, se poate plesni – şi caii se sperie sau nu. Atunci herghelegiul

desprinde din şa măciuca. Măciuca e un retevei scurt şi tare, îngroşat la un capăt, un adevărat buzdugan, care se agaţă de şa cu o curea mică. Măciuca este arma şi puterea herghelegiului. Când o învârte şi o aruncă, ea zboară cu partea îngroşată înainte, ca o săgeată, şi vai de iapa pe spinarea căreia cade. Spre locul unde a căzut măciuca se îndreaptă călare herghelegiul, se apleacă, apoi se ridică iarăşi şi acum măciuca e în mâna lui. Şi el zboară înainte, spre rândurile dese de cai.

Medaru făcea toate astea cu calul lui, cu multă dibăcie. Încercă să facă la fel cu armăsarul cel ne gru: când îl întorcea cu spatele spre herghelie, orice ar fi făcut, armăsarul nu mişca niciun pas înainte. Medaru se necăjea, îl lovea cu biciul. Armăsarul sărea, se zbuciuma, se făcea numai apă, dar nu mişca un pas înainte. Atunci Medaru galopa în urma hergheliei, arunca măciuca şi apoi o ridica de pe pământ. Pe urmă încerca iarăşi să despartă armăsarul de herghelie, dar nu reuşea.

În fiecare zi se întâmpla acelaşi lucru. Medaru nu da înapoi, dar nici armăsarul nu se supunea. Medaru simţea cât se teme armăsarul de el, dar şi cât de puternic îl urăşte: se uita la el cu o căutătură rea şi apăsătoare, cu ochii înceţoşaţi de coama care-i cădea peste frunte, tresărea şi întorcea capul ori de câte ori îl încăleca.

— Ce poţi să faci? vorbea Medaru scrâşnind din dinţi de ciudă. Nu poţi să mă azvârli, nici să mă muşti; dinţii o să ţi-i scot eu ţie. Ce poţi să faci?...

Oricum, Medaru, care păscuse caii ani de zile, înţelegea că ceea ce-i cerea armăsarul era să meargă cu herghelia. Ca înainte trăise între oameni, la iesle, în grajd, părea că uitase cu totul. Se obişnuise să calce iarba înrourată, înaltă până la grumaz, să-l scalde ploaia, să-l sufle vântul, fără şa, fără zăbale şi liber ca toţi caii din herghelie. Asta dorea din toată fiinţa lui. Numai deprinderea îl îndemna la supunere, îl lega de om cu un fir. Dar firul ăsta era subţire şi se putea rupe.

Medaru îşi dădea seama de toate astea, dar nu ceda.

„Îl fac eu să mă-asculte şi atunci o să cer stăpânului să-mi dea alt cal” – îşi spunea el.

Când descăleca să se mai odihnească, lăsa armăsarul să pască, dar îl ţinea legat. Avea un pripon de fier, îl înfigea în pământ şi lega calul de el. Într-o seară descălecase cât să fumeze o ţigară. Ţinea funia cu mâna şi, ca să-şi poată răsuci ţigara, o legase de mână. Făcuse o prostie care îl costă scump.

După ce-şi fumă ţigara, Medaru vru să aţipească oleacă. Era zăduf mare, fulgerele sclipeau. Ploaia se apropia, dar era încă destul de departe. Medaru adormi pe nesimţite. Ceva îl trase brusc, îl izbi de pământ, îl ridică iarăşi şi iarăşi îl izbi. Medaru avea senzaţia că se află în mijlocul unor flăcări – fulgere lungi sclipeau, apoi se făcea iar întuneric, ca să sclipească iarăşi scurt. Înaintea lui auzea tropot de copite – herghelia se speriase (caii se sperie tare de fulgerele fără ploaie), iar în urma ei armăsarul alerga târând de mână pe Medaru.

Funia era lungă de vreo zece metri şi de la distanţa asta Medaru putea să vadă armăsarul. Aşa cum era întors puţin spre spate şi tras de funie putea să-i vadă ochii în care clocotea mânia. Medaru putea să citească năprasnica ură care se mistuia în ei.

Se poate ca animalul să fi fost şi el speriat, dar tot atât de adevărat era că simţea acum că puterea e de partea lui şi nu avea de gând să se oprească...

Totul nu dură decât câteva clipe. Medaru îşi dădu seama că e pierdut. Îşi strânse toate forţele – era voinic – reuşi să se întoarcă şi să prindă funia cu cealaltă mână. Animalul continua să-l târască, dar acum trăgea şi el de funie cât îi sta în putere. Cu o mână scoase cuţitul şi tăie funia. În aceeaşi clipă se izbi de rădăcina unei tufe de mărăcini. Simţi că ceva i-a sfâşiat gâtul, parcă i-l tăiase cu cuţitul...

Unchiul Mituş se întoarse de la grajd şi, văzându-l pe Medaru cum privea îngândurat spre câmpie, îi spuse:

— La ce te uiţi? Ce-ai căzut aşa pe gânduri?

Medaru zâmbi şi dădu din cap.

— Mă gândeam la armăsarul cel negru al lui Hagi Petăr. Ce cai erau odinioară, Mituş, ce cai! Armăsarul ăla numai că nu m-a omorât, numai că nu mi-a tăiat capul – vezi rana de la ceafă. Dar şi el a păţit-o rău: într-o vară, când băgam herghelia ***în*** ţarc – veniseră potcovarii să-i potcovească – el rămăsese afară, încercase să sară peste gardul de nuiele, dar a intrat cu burta într-un par şi a murit...

Cu toate că-i povestise această întâmplare de multe ori, Medaru începu s-o depene iarăşi de la-nceput.

LA RUDE

După ce au cinat, unchiul Mituş, Ago şi Marin s-au culcat, la adăpost, între două căpiţe. Toată ziua munciseră la treierătoare, în zgomot şi praf, pe mare arşiţă. Chiar dacă voiau, nu puteau să schimbe o vorbă. Faţa şi părul lor, ba chiar şi pleoapele erau acoperite cu o pulbere neagră. Parcă erau nişte arabi, ochii lor priveau groaznic sub pleoapele umflate. Nu îndrăzneau nici să deschidă gura. Acum era atâta linişte în jurul lor, totul era curat şi răcoarea plăcută nu le da ghes la somn, cu toate că erau osteniţi. Le plăcea să se destindă, să stea la taclale, să se asculte unul pe altul.

— Băieţi, înveliţi-vă bine, că noaptea asta o să cadă brumă, o să fie frig, le spunea unchiul Mituş. Se vede după stele: uite ce multe sunt, uite-le cum licăresc...

— A căzut o stea, spuse Marin. A murit un om.

Puţin mai sus paiele foşniră şi se auzi râsul gros şi strident al lui Ago.

— A murit... multe ştii tu... nouă şi cu-a brânzii zece... ha, ha... nouă şi cu-a brânzii zece – repeta Ago, făcând mare haz.

— Nu râde, Ago, îl certă unchiul Mituş. Ce om. Eşti şi tu. Taci. Nu ştiu, băieţi, dacă a murit un om –

continuă unchiul Mituş – dar stelele cad, cad mereu, în timpul războiului cu sârbii cădeau ca ploaia – şi cât popor a pierit atunci! Drept să vă spun, când mă uit la stele, îmi trec prin cap fel de fel de gânduri; ziua munceşti, te uiţi la alte lucruri, dar seara... Uite acu': ce multe stele! Cine le-a pus acolo? Ce-i acolo? Ce sunt ele?

— Învăţaţii zic că şi în stele sunt oameni, spuse Marin.

Ago se răsuci iar şi paiele foşniră.

— Învăţaţii ştiu pe dracu' spuse el răstit.

— Cum vă spuneam, seara îţi vin fel de fel de gânduri, începu iarăşi unchiul Mituş. Mă întreb: unde o să mergem şi noi? Ce-o să fie cu noi? De ce piatra stă mii de ani iar omul se duce aşa de repede? De ce? întrebi, te uiţi sus... Cineva parcă te vede de-acolo, dar nu-ţi zice nimic. Tace, Şi tu te minunezi, te miri...

Tustrei tăcură. După câteva clipe unchiul Mituş începu din nou:

— De asta vreau să merg în sat. Rude în viaţă nu mai am, dar am morţii mei. Să faci pomeni şi să le aprinzi o lumânare – şi asta-i ceva. Mă duc, nu pot altfel. Plec luni în săptămâna mare.

— A? Ce zici? spuse Marin somnoros şi adormi din nou. Şi Ago sforăia. Unchiul Mituş se acoperi bine şi se uită iarăşi la stele.

De câtăva vreme plecarea unchiului Mituş în salul lui natal era obiectul glumelor făcute la moşie. Mereu pleca şi mereu amâna plecarea. Vasil nici nu credea că unchiul Mituş va pleca: aici şi-l amintea, la moşie de când lumea, şi fără îndoială că aici va rămâne până la sfârşitul vieţii.

Unchiul Mituş venise la moşie, se poate spune, de foarte tânăr. Se ştia atunci că-şi pierduse cei doi copii curând unul după altul şi că apoi murise şi nevasta lui. Unchiul Mituş ieşea adeseori din odaia de lângă grajd cu ochii tulburi şi înroşiţi, parcă băuse sau plânsese. Unii oameni spuneau că unchiul Mituş purta un mare păcat faţă de ai săi şi de aceea bea în taină. Dar stăpânilor nu le pasă ce au pe suflet slugile lor, ci se uită numai cum lucrează. Curând unchiul Mituş se liniştise, devenise blajin, era un om calm, ca acum, muncea bine, şi asta era destul.

Veni şi lunea de care pomenise, dar unchiul Mituş tot nu plecă.

— Vezi ce puţini snopi au mai rămas, îi spuse Vasil. Sfârşim treaba repede, se poate şi fără tine. Poţi să pleci.

Dar unchiul Mituş găsi acum o scuză nouă: dacă merge, trebuie să meargă în straie noi. Chemă la el pe Petăr Djumaliu din Sârneno, meşter croitor de straie ţărăneşti. Petăr se instală în odaia de lângă grajd şi începu să coasă haine pentru unchiul Mituş.

Poate nu atât din cauza hainelor, cât mai cu seamă fiindcă găsise un pretext să amâne plecarea, unchiul Mituş devenise foarte vesel. Ziua lucra ca un flăcău la treierătoare şi dintre toţi era cel mai prăfuit. Seara se culca, cu Marin şi Ago, între cele două căpiţe, priveau stelele şi stau de vorbă.

O dată se auziră în apropiere copite: un bou venise lângă ei şi smulgea spice de grâu din căpiţe. Ago se sculă şi-l alungă strigând tare. Se auziră câteva lovituri.

— De ce baţi vita? spuse unchiul Mituş lui Ago, după ce acesta se întoarse. Să loveşti o vită, e tot una să loveşti un copil. Ea nu ştie, nu înţelege, învaţ-o. De ce s-o baţi? Şi ea are suflet. Dacă vitele ştiau să vorbească, erau ca noi. Ba chiar mai cumsecade. Ce crezi tu, ele înţeleg tot, doar limbă n-au. Aici e răul: o loveşti – ea tace, o doare ceva – ea tace, o duc la tăiat – ea tace: Suferinţele lor n-au margini...

— De ce mănâncă din căpiţe, să se ducă să pască, strigă răstit Ago.

— E, mă, Ago... Mare treabă... învaţă şi tu să respecţi vitele...

Unchiul Mituş tăcu. Pe cerul adânc şi albastru, stelele dintre

cele două căpițe clipeau iute-iute.

— În ținutul unde m-am născut, spunea unchiul Mituş, boilor le zic îngeri. Mireasa nu taie calea boului: îl aşteaptă să treacă mai întâi el şi p-ormă trece ea. Iar dacă se întâmplă ca un bou să cadă bolnav şi trebuie sacrificat, carnea lui n-o mănâncă.

— Să-mi cadă mie în mână, zise Ago, să fac din el nişte cârnați să vezi atunci...

— Ei, mă Ago, Ago... înțelege, îți sunt ca frați. Muncesc şi ei ca noi, ca noi or să moară. Aşa e...

Petăr Djutnaliu terminase hainele noi ale unchiului Mituş, dar el nu plecă nici acum: zicea că-i vreme rea; când se va îndrepta vremea, atunci da. Într-adevăr, începuse să plouă şi nu mai puteau lucra la treier. Unchiul Mituş se înviorase iarăşi, da porunci în dreapta şi-n stânga, ce să facă fiecare şi cum să îngrijească vitele când el va fi plecat.

Odată când ploaia nu mai înceta, unchiul Mituş şi Ago se aşezaseră afară, pe prispa din fața grajdului. Dinspre conac venea Vasil, morocănos şi acru – aşa era el întotdeauna pe vreme rea, când nu se putea lucra.

În fața grajdului, pe pajişte, era un bolovan mare, greu şi lunguleț, rămas de pe vremea când au reparat scara de piatră. De multe luni zăcea acolo.

— De ce nu luați piatra asta? întrebă Vasil. De câte ori v-am spus. Mereu o să mă-mpiedic de ea?

Trebuiau cel puțin patru oameni ca să ridice piatra, dar unchiul Mituş nu putu să înghită supărarea lui Vasil, şi numai cu Ago, încordându-se şi gâfâind, au împins bolovanul lângă zid. Chiar puseră sub el, de o parte şi de alta, câte o piatră mai mică, făcând ceva care putea să fie o bancă. Pe banca asta, pe piatră, se aşează unchiul Mituş după ce terminară treaba, ca să se odihnească.

Dar a doua zi unchiul Mituş nu se simți bine. În ziua următoare se simți mai rău şi căzu bolnav la pat. Unii spuneau că unchiul Mituş a răcit atunci când se aşezase, transpirat, să se odihnească pe piatra rece. Poate că de aceea Galunca, speriată şi neliniştită, îl îngrijea cu multă luare aminte pe unchiul Mituş. Dar ea avea inimă bună, l-ar fi îngrijit oricum. Îl aşează în pat, îl acoperi bine şi-i făcu focul. Avu multă grijă de el, îi aducea câte ceva de-ale gurii.

— Nu te mai osteni atâta, îi spunea unchiul Mituş. Nu-i nevoie, o să-mi treacă. Cine-a zis că am răcit pe piatră? Vara piatra e caldă. Nu-i de la piatră, aşa a fost să fie. Nu-i nimic, o să-mi treacă.

Ca înainte, unchiul Mituş hotărî chiar ziua când va pleca spre satul lui, după ce se va vindeca.

Ploaia cădea fără încetare. Peste tot era numai apă şi atâta umezeală, încât băgară boii în grajd. Tocmai când îi legau, şi Ago, înfierbântat de muncă, zbiera cât îl ținea gura, apăru cu totul pe neaşteptate unchiul Mituş, care venea din odaia de lângă grajd. Nu se putea ține pe picioare, încărunțise tare, fața lui era vânătă şi cadaverică, ochii înfundați în orbite, privirea rătăcită. Gâfâia uşor, abia simțit.

Fără a-i spune o vorbă lui Ago, se duse ca prin vis lângă boul cel mai apropiat, pipăi cu mâna tremurând funia, ca să verifice dacă e bine legată, pe urmă îl mângâie pe frunte şi pe ochi.

— Bălane, Bălane, spunea el. Tu eşti, Bălane? Mănâncă... mănâncă...

Apoi îl mângâie pe Komur.

— Komur, frumosule... Tu eşti, ce frumos eşti... Ago îşi freca necontenit nasul cu palma, plin de uimire. Marin se uita cu ochii înlăcrimați şi tăcea.

După ce mai trecu pe lângă câțiva boi, unchiul Mituş se opri, ostenise, începuse să tremure, puterile îl părăseau. Întinse mâna peste ceilalți boi şi-i privi. Buzele lui albe ca varul şopteau ceva. Se întoarse brusc spre Ago şi Marin şi cu aceiaşi ochi holbați, care gândeau la ceva de seamă, spuse:

— Vă las, băieți, vă părăsesc!

Galunca intrase în grajd şi se uita uimită şi speriată la unchiul Mituş.

— Dumnezeule! spuse ea. Ce faci, unchiule Mituş? De ce te-ai sculat din pat? Nu trebuie să ieşi, eşti bolnav...

Îl luă de subsuori şi-l duse în odaia lui.

— Vă las! Vă părăsesc! se auzea glasul lui slab. După trei zile unchiul Mituş îşi dădu sufletul. Se întâmplase – şi la moşie toți vorbeau numai de asta – ca el să moară în chiar ziua când hotărâse că va pleca în satul lui natal. L-au îmbrăcat în hainele cele noi, pe care i le cususe Petăr Djurnal în şi i-au făcut totul după datină. Galunca plânse mult. Cum la moşie nu era cimitir, au trebuit să-l ducă la Sârneno.

Coşciugul l-au încărcat într-o căruță cu canaturi. Au înjugat pe Bălan şi Civga, boii cei mai frumoşi, amândoi albi, cu coarnele mari, şi le-au legat năframă albă. Cu ochii lor negri şi înțelepți, privind calm, cu pielea de sub guşă încrețită, călcau încet, cu multă demnitate. De o parte mergea Ago, iar de cealaltă – Marin.

Nu trebuiau să-i mâne: păreau că ştiu ei singuri ce fac şi încotro să meargă.

Cu altă căruță, la care înhămaseră doi cai mari şi suri, veneau Vasil şi Galunca, Vasilena şi Velico. Printre norii zdrențuiți apărea soarele, în față se deschidea câmpia nemărginită. Căruțele înaintau încet. Ochii Galuncăi erau plini de lacrimi.

SĂLBATICA

Un gâscan alb – alb pe dedesubt, de la plisc până la coadă – cu uşoare pete cenuşii pe spinare şi pe aripi, stă sub salcâm, lângă albia de piatră în care se toarnă apă pentru găini şi din care se scurge acum un fir subțire. Gâscanul stă la locul lui şi moțăie pe un picior, cu gâtul lung adus pe spate, ca o frânghie, şi cu pliscul roşu ascuns în pene. Uneori se aşază pe burtă şi, sucindu-şi gâtul înainte, ca lebădă, îşi îngroapă pliscul în penajul umflat de pe piept con tinuând să picotească. Pleoapele vineții se lasă ca o umbră peste ochii lui şi-i închid.

La ceasul ăsta soarele e sus şi frige. E prima zi de arşiță de primăvară – pretutindeni totul e verde, în floare. Văzduhul e fierbinte şi greu, soarele arde. Doar sub salcâmul din fața conacului, acolo unde stă gâscanul, se vede un petec de umbră neagră şi e răcoare. Dincolo de acest petec de umbră, tot locul e fierbinte. Câteva găini se bălăcesc în praful din bătătură, altele – printre ele un cocoş pestriț cu creasta albă – se ghemuie la umbra zidului. Multe găini umblă prin ogradă sau în grădină, iar altele au ieşit afară, pe câmp. Şi cum aleargă după lăcuste, în iarba înaltă nu se zăresc decât cozile lor negre.

O umbră luneca peste pământ. „Cât! Cât!" cârâi cocoşul pierdut pe gânduri şi se uită plictisit cu un ochi la cer. El e calm, dar găinile care se bălăcesc în praf, sar deodată, cele din câmp fug înnebunite, cârâie speriate şi dau din aripi. Dar alarma încetează brusc: pasărea cea mare care zboară peste moşie nu este un crete, ci o barză. Iat-o, îşi lasă aripile în jos şi, cu picioarele întinse ca o ancoră, coboară lin la cuibul de pe şură, clămpănind din plisc ca un clopot spart. Gâscanul care s-a uitat în sus ca să vadă ce se petrece se aşază iarăşi pe un picior şi continuă să picotească.

La o vreme Galunca iese din casă cu o sită în mână. Nici n-apucă bine să strige: „cut! cut! cut! cut!" şi din toate părțile găinile năvălesc în goană nebună, cârâind, cu aripile lăsate, ca să poată alerga mai repede, aşa cum făcuseră cu câteva clipe înainte, când s-au speriat că a venit eretele. În jurul Galuncăi se adună pâlcuri compacte, şi pestrițe de păsări. În mijlocul lor, ea le aruncă, pe rând, câte un pumn de mei, care luceşte în soare ca firele de aur. O găină sare speriată şi țipă, ciocănită de alta. Altele se iau la harță, cu penele din jurul gâtului zburlite. Galunca, cu un băț lung şi subțire, face ordine în poporul ăsta flămând şi plin de neastâmpăr – îi atinge pe cei răi, care se ciocănesc, îi atinge şi pe cei prea lacomi, ca să treacă mai în spate şi să lase pe cei mai slabi, mai mici, să ciugulească şi ei câte ceva.

Dar Galunca pare că uită deodată de găini. De altfel a isprăvit meiul, dar stă cu o mână în sită şi, zâmbind bucuroasă, se uită alături la o rață cenuşie, cenuşie ca o potârniche, cu pieptul stropit cu puncte

roşu închis şi cu un inel subţire şi alb la gît. În jurul ei gîndăcei vioi şi neastîmpăraţi, foiesc prin iarbă bobocii ei negri, cu cerculeţe galbene în jurul ochilor, cu pliscurile ca două lopăţele.

Raţa cenuşie e slăbiciunea Galuncăi. Dar cum se ştie raţele clocesc rareori. Ouăle lor sînt puse sub cloşti-găini, dar raţa cenuşie clocise chiar ea — încă un motiv pentru care o iubeşte Galunca. Nimeni n-a văzut-o cînd a intrat şi a clocit în cuibul ei, în colţul cel mai ascuns din grădină, lîngă gard, într-un urzicar nepătruns, înalt cît omul. Un om desculţ nu putea pătrunde, pentru că acolo se aruncau tinichele ruginite şi ascuţite şi cioburi de sticlă de tot felul. De altfel toţi se temeau că acolo sînt şi şerpi. Iată, că din aceste bălării, într-o bună zi, raţa cenuşie şi-a scos odraslele...

Galunca lăsă găinile în paza Domnului şi aruncă băţul. Scoase din sită un ciob de farfurie în care amestecase tărîţe, luă din ele şi le aruncă raţei cenuşii. Ca un roi de bondari, iuţi şi lacomi, bobocii năvăliră peste tărîţe ; se apropiau fără teamă de mîinile Galuncăi, iar măicuţa lor, raţa, sta la o parte. Ar fi vrut ea să fugă, dar nu putea să-şi părăsească bobocii. Din cînd în cînd măcăia leneş şi răguşit.

— Vino-ncoace, fricoaso, ce fugi aşa, îi vorbea Galunca. Ce sălbatică eşti !... Ce nebună...

Cu capul sus, cu penele lustruite şi dichisite, raţa părea gata să-şi ia zborul, aidoma unei raţe sălbatice. Nu se domesticise încă, nu se-ncredea în oameni, era frumoasă şi totuşi avea o inimă de mamă.

„Sînt fete pe care oamenii le socotesc nepricepute în treburile casei pentru că sînt prea vesele şi zvăpăiate — îşi spunea Galunca gîndindu-se la ea —

dar cînd se mărită devin gospodine și mame foarte bune."

Așa era și rața cenușie și de aceea Galunca ținea la ea. După ce se săturară privind-o, după ce scutură pe iarbă toată tărîța, Galunca se pregăti să intre în casă, cu zîmbetul pe buze. Acum băgă de seamă că locul unde hrănise găinile era pustiu — nici mei, dar nici găini. Toate se împrăștiaseră iarăși prin bătătură, prin grădină, pe cîmp. Numai gîscanul ședea sub salcîm, lîngă albie, cu ochii ațintiți la hrubă. Privirea lui atentă, pupilele roșii care așteptau parcă ceva i-au amintit Galuncăi că mai avea o treabă de făcut. Lăsă sita pe scară și intră în hrubă. Gîscanul se ridică și întinse gîtul.

Din ușa întunecată a hrubei se auzi, ca din depărtări, un strigăt de gîscă. Gîscanul răspunse și el cu alt strigăt, pătrunzător, ridică un picior, îl ținu așa o clipă, apoi îl lăsă jos, la pămînt. Din hrubă ieși o gîscă tot așa de albă, cu pete cenușii. Clocise acolo. Urmă încă un strigăt de fiecare parte, după care gîscanul și gîsca s-au întîlnit și, bucuroși, au început să-și gîgîie ceva. Pe urmă, după ce s-au clătinat de cîteva ori unul lîngă altul, au pornit prin ogradă. Galunca le aduse boabe de porumb și mîncară împreună. La drept vorbind mînca numai gîsca, iar el o privea cu multă mulțumire. Pe urmă porniră iar prin bătătură, gîgîind cîte ceva.

Se plimbară așa pînă cînd pentru gîscă veni vremea de odihnă. Galunca o închise atunci în hrubă. Dinăuntru se auzea nedeslușit, ca de la mare depărtare, strigătul ei, la care răspundea apoi gîscanul. Pe urmă, cu o mirare stupidă, se uita ca pironit la ușa hrubei, acum închisă. Încerca să se plimbe prin ogradă, se clătina ca ametit de băutură, smulgea

alene, pe ici, pe colo, cîte un fir de iarbă. La un loc se opri din plimbarea lui lipsită de bucurie, întoarse capul și ascultă : parcă îl striga cineva. Apoi se întoarse, se culcă pe iarba de sub salcîm cu ochii mereu la ușa hrubei.

Rămas aici pînă pe înserate, tot acolo apăru și a doua zi. Încercă toate felurile de moțăieli : cînd pe un picior sau cu burta pe pămînt, cînd cu gîtul sucit înapoi sau cu capul în piept. Așteptă așa ceasul cînd Galunca va hrăni iarăși găinile, se va bucura văzînd-o pe sălbatica și pe urmă va da drumul gîștei. Și se vor plimba din nou amîndoi și-și vor spune cuvinte dulci.

Dar, iată, se întîmplă că două zile la rînd Galunca nu scoase gîsca. Dar cobora repede scările în hrubă și, veselă și zîmbitoare, se uita la gînsac. Iar el, tot așa de mirat și țeapăn se uita la ușa hrubei. Auzea zgomote necunoscute, oarecum ciudate. Nu se mai culca, ci asculta și se uita tot timpul cu gîtul întins înainte.

A treia zi, Galunca, cu zîmbetu-i statornic, deschise ușa. Din funduri se auzea țipătul înecat și îndepărtat al gîștii — îi răspunse, ca întotdeauna, gîscanul. Dar acum strigătul lui era puternic, un strigăt de triumf. Înaintea Galuncăi, o dată cu gîsca, trecură pragul vreo zece boboci galbeni ca aurul... Gîscanul nu se apropie deloc, și rămase la locul lui. Se uita la ei cînd cu un ochi, cînd cu celălalt. Pe urmă, se întîmplă ceva neașteptat : gîscanul ridică un picior cu pielea lui zbîrcită, îl ținu o clipă în sus, parcă speriat de ceva, apoi îl lăsă jos. Pe urmă ridică celălalt picior și începu să țopăie, să bată cînd dintr-un picior, cînd din celălalt, cînd mai repede, cînd mai încet, parcă juca o horă. Își lungea

mereu gîtul, călca țanțoș, plin de haz și de îngîmfare.

După ce-și termină dansul, gîscanul dădu fuga spre boboci, își lungi gîtul spre ei, la fel făcea și gîsca, și toți împreună, mari și mici, începură să strige, cuprinși de o mare bucurie. Pesemne trecuse multă vreme de cînd așteptau această întîlnire și aveau, și unii, și alții, să-și spună multe.

Dar deodată gîscanul lăsă bobocii și se repezi la Ago, care venea de la grajd și începu să-l tragă de pantaloni cu pliscul.

— Uite la el... mușcă... ca un cîine... Hai ! Marș de aici ! striga Ago și da din mîini ca să alunge gîscanul.

Bobocii, cu gîsca în mijlocul lor, porniseră spre poartă. Gîscanul se repezi și sîsîi la un cîine. Pe urmă îi apăru în cale cocoșul cu creasta albă, iar gîscanul îl alungă și pe el. Familia toată ieși pe poartă, afară, în poiană. Iarba era curată, caldă, încinsă de soare. Bobocii învățau acum să pască : cîte unul prindea un fir de iarbă de care trăgea cu toate puterile, iarba se rupea și bobocul se răsturna pe iarbă. Pe urmă o lua de la început. Ceilalți făceau la fel. Cu gîtul drept, ca un ostaș, gîscanul, cu privirea dîrză și o flacără rea în pupilele roșii, scruta locul gata să întîmpine orice primejdie.

Galunca nu trebuia să mai aibă grijă de gîște. Era acum la rața cenușie și, ca totdeauna, se uita la ea cu zîmbetul pe buze și se bucura.

— Vino, sălbatico... Vino, frumoaso, îi vorbea ea.

În timp ce bobocii ei, cei mai mulți negri, cu mici pete galbene, cu pliscurile late ca niște lopățele, se grămădeau ușori ca niște gîndăcei, la tărîțe, rața cenușie se ținea mai la o parte.

— Ești sălbatică, da, sălbatică... îi vorbea Galunca.

Era, în adevăr, sălbatică. Dar era frumoasă, cu penele lucioase, cu pieptul roșu ca o potîrniche. Era și mamă bună — singură, fără de ajutor, își scosese vlăstarele din urzicarul des și groaznic, unde oamenii aruncau cioburi de sticlă verde și unde șerpii se înmulțeau.

DIMINEAȚA LA RĂSĂRIT DE SOARE

Soarele tocmai răsare — e încă roșu, fără strălucire. În cîteva clipe numai, săgeți de foc străpung boarea dimineții și peste clăile de fîn și șure, peste acoperișurile hambarelor și grajdului, se revarsă o lumină roșie, imaculată, plină de bucurie. Aceeași lumină roșiatică se revarsă și peste salcîmul din fața conacului. Pe craca cea mai de sus, uscată și neagră, a poposit o mierlă. Își sucește capul și își netezește penele, fără să se uite nici înainte, nici în jurul ei. Dar iată soarele începe să strălucească puternic. Mierla țopăie de cîteva ori, se urcă mai sus pe cracă, se întoarce cu ochii spre soare și începe să cînte. Penele îi sclipesc în soare ca lustrul vînăt al metalului, și-a lăsat aripile în jos, iar ochii ei ard plini de văpăi. Freamătă toată și cîntă furată de propria-i melancolie...

„Mare poznașă e pasărea asta!“ își spuse Erofim, care ridicase capul și se uita la mierlă.

Într-adevăr, dacă ciulești urechea și asculți sunetele guturale și înecate pe care le scoate mierla, vei auzi că ea ciripește ca vrabia, croncăne ca cioara, ba chiar grohăie ca un purcel. Uneori fluieră, așa cum fluieră Davidco cînd mînă oile. Orice aude,

imită cu multă măiestrie. Cîntă, face pozne, apoi amuțește deodată, dar nu înainte de a face glume pe seama vietăților din curte.

Erofim repară sacaua cu care se aduce apă. După moartea unchiului Mituș este singura dintre slugi care se pricepe la dulgherie. Blînd din fire și mărunțel la trup cum e, găinile și celelalte orătănii din curte nu se tem de el, par că nici nu-l bagă în seamă. Dar Erofim are un ochi de vînător : nimic nu-i scapă, vede toate, prinde totul.

Găinile nu se hotărăsc încă să plece din curte, s-au grămădit în bătătură, pe lîngă scară, se agită, se plimbă, trec una după alta, cîrîie. O așteaptă pe Galuca să iasă și să le dea de mîncare. Erofim bagă de seamă cît sînt de nerăbdătoare și din cînd în cînd le aruncă o privire. Și ele sînt ca oamenii, fiecare cu năravurile ei, și sînt așa de felurite ! Iată-le pe-astea, găinușe tinere, cu penele colorate viu, lucioase, țanțoșe, frumoase ca niște fecioare. Dar sînt foarte prostuțe : se uită la Erofim și se minunează ; nu pot să înțeleagă dacă-i om sau altă jivină. Cocoșii — de-o vîrstă cu ele — ce înzorzonați sînt, dichisiți, împodobiți ca cei de zahăr din vitrine. Unii sînt pașnici, se poartă cum se cuvine și calcă cu băgare de seamă, ca să nu care cumva să cadă pe ei un fir de praf. Alții sînt puși mereu pe sfadă, gata oricînd de bătaie. Unii încearcă să cînte : își lungesc mult gîturile și vocea lor iese ca dintr-un fluier răgușit.

Nici cele bătrîne nu sînt toate la fel. Unele găini nu ouă și nici nu clocesc. Cînd trece un pui pe lîngă ele nu uită să-l ciocăne. Și cîrîie mînioase, mormăind :

— Ce necioplită e tînăra generație !

O cloşcă cu puii cît o minge micuţă apare în ogradă. Cine a necăjit-o ? Cotcodăceşte, se sucşte pe loc, sîsîie cu penele zburlite. Cîinele se opreşte precaut în faţa ei : cînd era mic o cloşcă înfuriată îl zgîriase pe nas şi acum, fără a sta mult pe gînduri, o zbugheşte şi se strecoară prin împletitura de sîrmă. Pe ghimpii sîrmei rămîn cîteva fire de păr. Toţi cîinii care trec sub sîrma asta ghimpată lasă cîteva fire din părul lor.

Nerăbdătoare, găinile fac o scurtă rebeliune : o cucuvea surprinsă de soare pare un felinar care arde nestins şi după ivirea zorilor ; zboară de pe casă pe acoperişul grajdului. „Cîrr !“ cîrîie un cocoş. „Cîrr !“ repetă altul, şi apoi altul, ca sentinelele care-şi transmit parola : „Atenţie !“

În cele din umă Galunca apare cu sita în mînă. Cît ai clipi din ochi toate găinile sînt în jurul ei. Se înghesuie una în alta, gălăgioase. Dar, îndată ce Galunca le aruncă uruiala, amuţesc şi încep să ciugulească. După ce le aruncă toată uruiala, Galunca mai rămîne în mijlocul lor, parcă le-ar număra sau parcă s-ar gîndi la ceva. După ce au ciugulit uruiala, găinile mai zăbovesc o vreme în curte : aşteaptă încă. Între ele, fudul ca un sultan, calcă cocoşul cu creasta bătută. Mai sînt aici şi alţi cocoşi tineri, dar cînd el se apropie, găinile bat de cîteva ori din aripi, mofluze şi timide şi se dau la o parte în tăcere. Ceea ce ar vrea să spună : îţi sîntem prea supuse şi-ţi arătăm tot respectul.

Găinile sînt din două cotețe. Celălalt are un alt rege : un cocoş alb, la fel de mare şi de fudul. Numai că el nu bate din aripi cum face cocoşul cu creastă albă. În ochii amîndurora clocoteşte ura. Sînt gata în orice clipă să se încaiere, dar din diferite motive amînă mereu ciocnirea.

Puțin cîte puțin, găinile se împrăștie. În ogradă, sub copac stăruie tăcerea. Erofim se uită în sus : sub streașină, acolo unde sub fiecare două grinzi sînt prinse scînduri pe care să-și facă porumbeii cuiburi, într-o gaură stă îngîndurat un porumbel roșcat, care uguie chemîndu-și perechea. Uguirea devenea cu fiecare clipă mai puternică și mai intensă ; era în ea chemare, duioșie și iubire. Erofim dă din cap și zîmbește.

Pe albia de piatră stau înșirate în jurul apei cîteva găinușe tinere. Au băut apă, dar cum aici e umbră și răcoare, stau pe piatră și picotesc. Numai o găină albă chipurile bea, dar mai mult își rotește unul din ochi și se uită la imaginea din apă. Și parcă spune : „Cît sînt de frumoasă !“ Dar soarele e foarte sus, razele lui dogoresc și gîștele se întorc acasă de pe cîmp. Vin înșirate una după alta, cu gîscanul în frunte, iar în urma lui, bobocii. Acum au crescut destul de mari, dar sînt urîți pentru că n-au nici coadă și nici aripi. La urmă de tot mama. Dintr-o dată încep să gîgîie, parcă ar striga „ura“, încep să alerge, pun găinile pe fugă și iau cu asalt albia. Se strîng din nou în grup și flecăresc, parcă s-ar lăuda unul pe altul, pe urmă beau ș-apoi se bălăcesc în apă.

Pe neașteptate, cei doi cocoși, cel alb și cel cu creasta bătută, se întîlnesc în curte, la loc deschis, și stau față-n față. Erofim se oprește din lucru și se uită la ei. Cocoșii se apropie unul de altul și ciugulesc mărunțel, chipurile au găsit cîte ceva pe jos, dar asta numai ca să-și ascundă tulburarea, ca să arate că nu se tem. Brusc, sar în aer și se ciocnesc cu ghearele — se aude un fîșîit, parcă se rupe o basma. Cîteva pene zboară în aer.

Cocoşii încep acum să ciugulească cu zor mai mare, se întorc cînd cu o parte, cînd cu cealaltă, parcă şi-ar da cu cotul, şi se pîndesc. Ochii lor sînt tulburi ca după o beţie. Şi iarăşi se ciocnesc cu înverşunare. Cocoşul cu creasta bătută iese mai tare. După fiecare ciocnire plutesc în aer numai pene albe, din creasta celui alb se prelinge sînge. Dar nu se dă bătut şi începe să atace el primul.

Cîinele, care fugise de cloşcă strecurîndu-se pe sub împletitura de sîrmă ghimpată, se întoarce şi, fără să dea nici o atenţie cocoşilor, se duce drept spre ei. La cîţiva paşi de ei, întoarce capul şi clănţăne din dinţi ca să alunge o muscă, dar e-n zadar, pentru că ea îl înţeapă şi mai tare. Atunci o ia la goană ca să se ascundă undeva la umbră şi trece printre cei doi cocoşi. Cel alb se dă la o parte vrînd să se creadă că e din cauza cîinelui, dar de fapt e un pretext ca să poată fugi. Cocoşul cu creasta bătută rămîne pe loc, se umflă în pene şi începe să trîmbiţeze : „cucurigu !“ Strigă cucurigu şi cel alb. Lupta e amînată din nou.

Oricum, ciocnirile dintre ei provoacă multă agitaţie în ogradă. În jurul fiecăruia din cei doi cocoşi se adună în pîlcuri găinile, speriate şi mirate. În curte apare un curcan urmat de mai multe curci. El simte că aici s-a petrecut ceva, însă nu-şi dă seama ce anume. Dar nu poate admite ca atenţia să fie îndreptată spre altcineva, se socoteşte jignit în orgoliul său şi începe să se umfle. Se umflă-n pene, îşi lasă aripile să-i atîrne, pocneşte. De aceea, la orice zgomot, oricît de mic şi de oriunde vine, răspunde : „gul-gul-gul !“ şi se umflă iar.

Erofim se uită la curcan, dar nici altceva nu-i scapă : cu paşi moi, catifelaţi, pe scări cobora pisica. E cenuşie, cu dungi negre, ca o tigroaică. Se opreşte,

se loveşte cu coada de cîteva ori, tot trupul i se înfioară. Cîteva vrăbii se ciorovăiesc ciripind prin buruiene. Pisica se aşează la pîndă, îşi potriveşte labele într-o poziţie cît mai bună, ca să fie gata să se năpustească. Dar vrăbiile o simt numaidecît: „cip-cip-cirip !“ strigă ele. Feriţi-vă, pisica !“

În cerdac apare Galunca. În aceeaşi clipă cucuveaua strigă de pe acoperişul grajdului. Întîi scoate un ţipăt pătrunzător şi neplăcut, parcă ar strînge-o cineva de gît, apoi continuă: „Cucu-veică ! Cucu-veică !“

— Blestemata, strigă Galunca, alt loc nu-şi poate găsi.

Cucuveaua, cenuşie ca iarba uscată, cu capul şi ochii ca de pisică, nu-i prea departe. Şi Erofim se uită într-acolo.

— Cucuveaua, bufniţa şi corbul sînt dihăniile diavolului, spune el. Toate lighioanele sînt făpturile lui Dumnezeu, dar dihăniile astea le-a făcut diavolul. Dar nu prea ştia să le facă, mesteca, mesteca ţărîna, o strica şi pe urmă o lua de la-nceput. De asta au ieşit aşa urîte. Lupul, tot diavolul l-a făcut. Dobitoacele cele bune: boul, calul, cîinele, le-a făcut Dumnezeu, iar pe cele rele le-a făcut, pe toate, diavolul. A făcut lupul, dar cu un ţel: cînd va suna ceasul învierii morţilor, să-l sfîşie pe Dumnezeu. Bine, da' Dumnezeu i-a simţit planul şi a spus lupului: „Pe el !“ Şi lupul puse pe diavol pe fugă, cît p-aci să-l sfîşie-n bucăţi, dacă nu se urca într-un copac. Dar a apucat să-l muşte de călcîi. D-aia şchioapătă...

Erofim vorbeşte, cum îi e vorba, tare, piţigăiat ca o femeie. Galunca zîmbeşte, de povestea lui, dar şi de cuvintele lui şi intră în casă.

Erofim își vede mai departe de treabă. Dar curînd altceva îi atrage iarăși atenția : pisica, pitulată printre buruieni, stă la pîndă. E cenușie, cu dungi negre, dar printre buruienile verzi pare și ea verzuie, cu ochii galbeni. Stă nemișcată, în orice clipă s-ar putea năpusti. Vrăbiile o simt și-acum. Iar pisica se preface că doarme și mijește ușor din ochi.

NELEAPCA [1]

Marin scoase din grămada de lemne o scurtătură mai netedă şi mai subţire şi o vîrî sub braţ, ca să nu fie cu mîna goală. Împreună cu Erofim ieşiră din moşie. Fiecare din ei ţinea în mînă codrul de pîine, pe care îl primise de la Galunca, şi, în mers, rupeau din el şi mîncau.

Amîndoi erau supăraţi. Vasil îi trimitea să caute o viţea, care trebuia să fete curînd ; aseară, cînd vitele s-au întors acasă, ea dispăruse. Văcarul, zăpăcit şi slab de minte cum era, a zbierat, a zbierat, dar nimeni n-a înţeles nici unde e viţica, nici ce s-a întîmplat cu ea. Marin şi Erofim erau necăjiţi nu numai pentru că erau puşi să facă o treabă care nu era a lor (văcarul pierduse viţica, el trebuia s-o caute), dar îi durea că Vasil, care venise dis-de-dimineaţă în grajd, i-a luat repede, i-a ocărît şi i-a jignit.

— Ce staţi aşa, ce vă tot fandosiţi ? le-a strigat el. Mergeţi şi căutaţi viţica. Şi să nu veniţi înapoi pînă n-o găsiţi. Hai, căraţi-vă !

Nu e uşor să suporţi ocară pentru vina altcuiva. Dar lui Erofim îi trecu repede. Mîncînd, începu deodată să rîdă cu gura plină :

---

[1] *Neleapcă* — vacă pînă la doi ani, cu viţel.

— E, nu face nimic, măi Marine. Mare lucru. Facem o plimbare, ne mai dezmorţim oleacă... Nu face nimic, măi... Vezi tu, Galunca cere, nu Vasil. Şi dacă-i vorba de Galunca, de ce să nu mergem... Mergem...

Şi cum erau foarte grăbiţi, Erofim tăcu cîteva clipe, ca să se mai odihnească, şi după cîţiva paşi continuă :

— Ai auzit ce-a spus Galunca cînd ne da pîinea ? N-am închis ochii, zice, toată noaptea. Dacă, zice, viţica a fătat şi a dat peste ea lupul, s-a dus viţeluşul, îl mănîncă fiara. Aşa a zis. Eu, zice, numai la asta m-am gîndit toată noaptea...

Marin tăcea mereu, cu toate că nici el nu mai era chiar foarte supărat. Se luminase bine de ziuă, dar soarele încă nu răsărise. Cînd Erofim şi Marin au întors capul, cerul la răsărit era roşu ca un incendiu uriaş. Îi treceau fiori reci. Iarba era acoperită de un strat gros de rouă ca mărgăritarul şi paşii lor lăsau urme ca în zăpadă. După ce au mai mers cîtva timp, pămîntul tot s-a învăluit într-o culoare purpurie — răsărea soarele. Deasupra lor, undeva, sus, în văzduh, cîntau ciocîrliile.

Lui Erofim îi plăcea mult să caşte gura la te miri ce. Zîmbind, cu ochii luminoşi, se uita la popîndăii care alergau iute-iute, apoi se opreau în dreptul găurilor lor, făceau sluj ca nişte căţeluşi şi dispăreau deodată în pămînt. Undeva se ivi din buruieni un iepure şi Erofim îşi rupse gîtul zbierînd după el. Iar după ce coborî în vale, începu să pîndească şi să privească cu atenţie în jur ; cunoştea locurile şi ştia el ceva.

Se opri deodată, făcu un semn lui Marin să meargă mai încet, îl chemă lîngă el şi, arătînd ceva cu degetul, îi şopti :

— Încet, încet... Uite, vulpea. O vezi unde stă culcată, colo. Și puii, uită-te...

Pe povîrnișul din fața văii sta culcată la soare, lîngă o vizuină ale cărei contururi negre se vedeau pînă aici, o vulpe roșiatică, cu urechile și botul ascuțite. În fața ei se jucau trei pui care se luptau unii cu alții ca pisoii cu un ghem de lînă. Deodată săriră și, repede, unul după altul, se ascunseră în vizuină. Parcă le șoptise ceva vulpea : „Fugiți, copii, oameni !"

O clipă-două, vulpea, fără să miște din loc, se uită la ei. Apoi sări și începu să fugă mărunțel-mărunțel, drept pe povîrniș, în sus, tîrîndu-și după ea coada lungă cît trupul. La un loc se lăsă cu burta pe pămînt, își flutură coada în sus și se pierdu pe undeva. Erofim și Marin ajunseră la vizuina în care se ascunseseră puii vulpii, iar acolo unde dispăruse vulpea se vedeau două-trei vizuini. Erofim se așezase pe vine și se uita în ele.

— O să-ți zgîrie vulpea nasul, spuse Marin. Hai, ridică-te ! N-am venit să prindem vulpi, ci să facem o treabă.

Dar oricît căutau vițica, n-o puteau găsi. Au căutat prin toate văile, prin toate locurile joase sau înfundate — nu era nicăieri. Oare n-o mîncase lupul, așa cum spunea Galunca ? Pe deasupra Marin avea necazuri și cu Erofim : în loc să caute vițica, căsca gura la tot ce vedea. Trecînd peste ogoare, care acum erau destul de răsărite, îndesate și tocmai încolțiseră, Erofim îl prinse iar pe Marin de umăr.

— Privește, privește ! îi șopti el, arătînd cu mîna. La capătul întunecat de pe hotarul unui ogor se așezaseră două dropii. Masculul se umfla ca un

curcan. Vezi ? — spuse Erofim. Asta-i cocoşul... e masculul... Aşa joacă dimineaţa. Cuibul lor trebuie să fie aproape. Să mergem, a ?

Ar fi vrut să meargă să le caute cuibul, dar Marin îl ocărî. Acum nu-l mai slăbea deloc, îl ţinea lîngă el, îl trimitea, cînd ici, cînd colo, să caute viţica. Erofim era sprinten, nu-şi precupeţea munca şi alerga ca un băieţandru. Ducîndu-se să caute într-o vale, se opri pe povîrniş, începu să dea din mîini şi să strige :

— Marine, uite-o ! Marine... uite-o ! Aici ! Aici !

Marin a înţeles că Erofim găsise viţica şi plecă fără zăbavă. Ajungînd lîngă el, văzu viţica jos în valea cu fundul neted ca o albie, acoperită cu iarbă verde, proaspătă şi scăldată în soare. Lîngă ea, încolăcit ca un ghem, sta culcat viţelul. Cuprinşi de bucurie coborîră în grabă amîndoi în vale.

Într-o singură noapte viţica se sălbăticise, parcă nu trăise niciodată printre oameni. Văzînd pe cei doi bărbaţi care se apropiau, nu se gîndi să fugă, ci începu să se foiască repede în jurul viţeluşului, se întoarse apoi iar către Marin şi Erofim, îi privi neliniştită şi mugi. Era cenuşie, trupeşă, cu coarne mici şi scurte, iar ochii ei negri şi luminoşi erau plini de un simţămînt cu totul nou de bucurie, îndrăzneală şi înţelepciune. Tropăi cu picioarele din faţă, îşi potrivi coarnele, parcă ar fi vrut să se năpustească asupra celor doi bărbaţi şi să-i împungă. Cu toate astea nu făcu nimic şi cînd Erofim şi Marin (care nici nu se gîndeau să se apere), zîmbind, se aşezară pe vine lîngă viţel şi îl priviră, ea îşi băgă capul între ei şi-l linse.

Viţelul era curăţel şi roz. Viţica îi linse şi el prinsese puteri. Botişorul şi ochişorii lui negri erau ca

de căprioară, se uita fără teamă și fără a înțelege ceva, ca un copil. Se ridică, se clătină pe picioruşele subțiri, cu copite mici, negre și curate, ridicase capul și se pregătea încă de departe să sugă. Vaca mugi ușor și-l linse iar.

— Băiat, e băiat, spunea Erofim. Ce mai bou o să iasă din el, nu-i așa, Marine, ce zici ? E frumos și măricel, chiar dacă-i de la o neleapcă. Bine că nu l-a rontăit lupul.

Erofim se uită la viţică și spuse :

— Ce poate să-i facă lupul ? Mă-sa, cît e de voinică, îl strivește sub copite, îl împunge...

Marin dădu din cap și zîmbi.

— A văzut lupul ceva mai grozav decît o viţică, spuse el.

Aruncînd scurtătura pe care o purta, Marin întinse brațele, prinse viţelul de cele patru picioare și-l ridică în sus. Vaca se învîrti iar pe lîngă ei cu ochii iluminați, vrînd parcă să se năpustească asupra lor. Dar cînd Marin porni, ea mugi numai, parcă ar fi mormăit ceva și porni după el. Puțin în urmă venea Erofim, alergînd sprinten.

Erau destul de departe de moșie și oricît era de ușor viţelul, era totuși ființă vie, greu de purtat. Marin se așeză să se odihnească. Viţelul se clătină iar pe picioarele-i subțiri, tîrîș-grăpiș ajunse lîngă mama lui și începu să sugă învîrtindu-și coada cu voluptate. Încă nedeprinsă, viţica ridica piciorul, parcă voia să-l lovească dar nu îndrăznea, apoi întorcea capul înapoi, privea viţelul sau îl lingea.

— N-am auzit ca lupul să mănînce viţelul unei vaci fătat de curînd, zise Erofim, asta n-am auzit, dar am auzit că șarpele de casă le suge laptele. Se

încolăceşte pe picioarele lor, le strînge ca o funie şi suge.

— Prostii. Trăncăneşti prostii, zise Marin.

— Spui că trăncănesc ! Ştii că pe la noi, în satul Ciurenc, apăruse un şarpe, da' ce şarpe ! Era acolo un moşneag, Obreten, se ducese să-şi stropească via, cînd îi ieşi în faţă şarpele. De frică, ştii, omul a căzut jos, şarpele a trecut peste el, da' nu i-a făcut nimic rău. Au dus omu' acasă, mai mult mort decît viu şi după ce şi-a venit în fire, le-a povestit ce-a pătimit. Trei zile mai tîrziu a murit. A trăit şase zile după ce-a văzut şarpele.

— E, şi pe urmă ?

— Pe urmă, şarpele a apărut încă o dată. L-a văzut văcarul cum trecea printre vite şi cum s-a ascuns în mărăciniş. S-a adunat tot satul, dar cine cuteza să-l omoare — nimeni ! Şi nici păcat nu vor să-şi facă. Un bătrîn spunea : „Dacă omorîţi şarpele, se duce tot rodul bogat". Nu-l omoară... La un timp şarpele se tîrăşte afară din mărăciniş şi porneşte. Cu el porneşte şi mulţimea — nu se leagă de el, ci numai merge. Au mers ce au mers, a ieşit şarpele de pe pămînturile lor şi s-a ascuns într-o pădure. L-au lăsat în pace şi s-au întors... Nu l-au omorît...

Marin se ridică zîmbind, luă viţelul în braţe şi porniră. Un timp îl purtă şi Erofim. Se apropiau acum de moşie şi, lucru curios, în cerdac nu era nimeni. Dar iată că apăru o broboadă albă — era Galunca. Cîteva clipe păru că nu-i vede, dar cînd îi văzu o luă la fugă în jos pe scări. Alergînd ieşi înaintea lui Marin şi Erofim şi, aruncîndu-şi peste umăr una din cosiţe, tulburată, cu faţa luminoasă, luă viţelul. Se pricepea să-l poarte mai bine decît Marin.

— Drăguțul de el... Copilașul meu... Ce dulce e... vorbea ea și strîngea vițelul în brațe ca pe propriul său copil. Se îndreptă cu pași repezi spre grajd. În urmă alerga vițica și-și ținea capul, încrezătoare, lîngă umărul ei.

Zîmbind, Erofim și Marin se opriseră și priveau. Apoi porniră și ei într-acolo.

ULTIMA ÎNTÎLNIRE

S-a întîmplat ce era mai rău : Zaharia vîndu moșia. Unii credeau, alții nu, dar ceea ce toți șopteau s-a întîmplat pînă la urmă. Un orășean, „manufacturier", ca Zaharia, nu putea să păstreze averea lăsată de Hagi Petăr. Moșia o cumpără Cerniu din Sîrneno, un țăran bogat, căruia nu-i ajungea niciodată pămîntul pe care-l stăpînea, pentru că avea mulți fii și fice. De cîteva zile, Cerniu se foia fără încetare între Sîrneno și moșie. Și acum, în clipa asta, era la Zaharia la conac. Căruța îl aștepta jos, în drum.

Slugile, neliniștite, căzute pe gînduri, stau în fața grajdului și se uitau posomorîte la căruțele străine. Și caii și căruțașul le păreau aspri și înfumurați. Nici Cerniu, care apăruse în cerdac însoțit de Zaharia, nu le plăcu : moșneagul era curat, îmbrăcat îngrijit, cu poturii umflați și brîul vioriu ; zîmbea cu blîndețe și bunătate, dar fața lui trăda o minte ascuțită, pe omul care știe ce vrea. Privindu-l, slugile au înțeles ușor de ce lui Zaharia îi scăpase moșia din mînă și trecuse în stăpînirea lui.

Se pare că Zaharia se sfiia să se arate ; conduse pe Cerniu și intră iarăși în casă. Galunca veni în fugă lîngă slugi.

— Ştiţi ce s-a-ntîmplat ? spuse ea bucuroasă. Stăpînul s-a certat cu Cerniu, l-a dat afară. Am tras cu urechea cînd le făceam cafea. Nu dau moşia, zice, n-am moşic de dat. Îţi dau înapoi, zice, arvuna, şi-mi dai înapoi semnătura, m-ai înşelat.“ Aşa i-a zis. Mai că o să se strice treaba.

Slugile se priviră zîmbind. Numai Petăr ciobanul nu-i dădu crezare.

— Mai bea Zaharia, rachiu ? întrebă el.

— Păi... bea. Cînd n-a băut.

— E, atunci, numai aşa zice... Vînzarea-i vînzare, nu se dă nimic înapoi.

Slugile pierdeau vremea degeaba, n-aveau poftă de nimic, treaba nu le sporea. Zaharia chemă la el pe Vasil, care s-a întors apoi de cîteva ori în căsuţa cea mică în care trăia, lua registre şi diferite hîrtii şi mergea iarăşi la Zaharia. Slugile simţeau că se întîmplă ceva. Băgaseră de seamă că după ce stătuse puţin de vorbă cu Vasil, Galunca căzuse pe gînduri, îşi ştersese mîinile de şorţ şi intrase în casă. După cîteva clipe Erofim trecu pe sub ferestrele căsuţei celei mici, veni la ei şi le spuse :

— Galunca plînge.

Nu le-a trebuit prea mult ca să afle ce se întîmplase. Vasil, roşu la faţă, necăjit, chemă pe Marin şi-i spuse :

— Marine, să pregăteşti două căruţe. La una să pui loitre. Duc cîte ceva la oraş. Plec, plec pentru totdeauna.

Suflet deschis cum era, Zaharia le spuse de-a dreptul adevărul : totul se făcea după voia nevestei lui, Sevastiţa. Ea vrea să vîndă moşia. A scris că o să vină peste două-trei zile, dar că nu vrea să mai dea ochii cu Vasil şi Galunca. Ei trebuiau să plece de la moşie înainte ca ca să vină.

Cu toate că plînsese, Galunca își recăpătase veselia.

— Ne ducem la oraș, ei și... zicea ea. Și la oraș e frumos. Avem casa noastră, o să trăim acolo. O dată tot trebuia să ne mutăm, avem copii de școală. Să-i fie rușine Sevastiței. Să spună că Vasil a furat-o. Să spună : ce i-a luat Vasil ? Vasil i-a salvat averea. Fără el, nu-i rămînea nici atîta, cît are acu'. N-are decît să rămînă singură...

A doua zi, cu toate ale casei încărcate în două căruțe, Vasil și Galunca plecară. După două zile, cu aceleași căruțe, veni Sevastița.

Zaharia începuse să iasă acum mai des din conac. Palid, fără pic de sînge în obrajii buhăiți, cu ochii roșii ca după o noapte de nesomn, ori de cîte ori dădeau o raită prin moșie, mergea în urma Sevastiței. Ea, uscățivă, negricioasă, cu ochii holbați, cu privirea rea, dă ordine în dreapta și-n stînga ; ce va merge la oraș, ce se va vinde. Parcă s-ar fi răzbunat pe cineva. Din porunca ei fură chemați trei-patru turci care se ocupau cu negoțul de găini. Se apucară numaidecît să prindă găinile închise din vreme în cotețe. Se ridicase mare larmă, găinile cîrîiau speriate. Negustorii umplură lăzile și le încărcară pe caii lor mărunți. Sevastița își ridicase ochii și spre acoperișul pe care ședeau porumbeii, se gîndea poate să-i vîndă și pe ei, dar nu spuse nimic. De pe scări, înainte de a intra în casă, îi spuse lui Marin :

— Mîine nu scoateți afară nici o vită. Toți boii și vacile, toți caii și toate oile vor fi duse la oraș, la tîrg. Și spune slugilor să vină la mine una cîte una, să ne vedem socotelile, să-și ia banii.

Pînă seara Sevastița își plăti toate slugile. Nimeni nu se putea plînge — fiecare a luat tot ce avea de primit, chiar ceva mai mult. Slugile primiseră toți

banii, dar nu erau vesele, parcă le şedea o piatră pe inimă. După ce se înapoie scara de la conac, Marin zise :

— Stăpînului îi e tare greu, tare. Marin rămase o clipă îngîndurat, apoi spuse în şoaptă : Îl auzeam cum se roagă : „Te rog, zicea, Sevastiţa, nu mai beau, am să muncesc, dar nu vinde moşia. De ce s-o vinzi ? E o avere straşnică. O să mă pun pe treabă, să vezi ce bine am să muncesc. Te rog, zicea, ascultă-mă, n-o vinde..."

— Şi ea ?

— „Cum, zice, vrei să stai aici şi să bei ? Şi să te uiţi după muieri străine ? Nu se poate, zice. Vînd totul."

— Bre, ce femeie îndărătnică ! spuse Petăr ciobanul. Cum să nu-i fie greu lui Zaharia ? Banii îi faci, da' moşie greu faci. Ai pămînt, ţine-l zdravăn...

A doua zi dimineaţă sub salcîmul mare din faţa conacului, aştepta căruţa la care erau înhămaţi cei doi cai mari şi cenuşii. Sevastiţa şi Zaharia se urcară. Se putea ca ceea ce spusese Marin să fi fost adevărat, dar Zaharia părea destul de vesel şi zîmbea. Slugile se adunaseră în jurul lor pentru ultima oară. Sevastiţa le spuse :

— Noi plecăm. Erofim rămîne aici, iar voi, aşa cum am spus, aduceţi vitele în oraş. Ce zi e azi ? Joi ? Chiar dacă mergeţi încet, la noapte tot veţi fi în oraş. Mîine vitele se vor odihni, iar sîmbătă le scoatem la tîrg. Ne vedem acolo. Rămîneţi cu bine !

Plecară. Slugile se pregătiră şi ele de drum şi plecară. Erau bărbaţi, nu se cădea să plîngă, dar nu erau în apele lor, se sfiiau unii de alţii, se priveau cu ochii umezi, tuşeau şi strigau la Erofim :

— Rămîi cu bine, Erofime ! E, hai, cu bine, Erofime !

Și acest „rămîi cu bine“, și „hai, cu bine“, pe care îl repetau mereu, era pentru moșie, iar nu pentru Erofim.

Au pornit. Oile mergeau de-a dreptul prin cîmpie, cu Petăr ciobanul și Davidco înainte, într-o coloană nesfîrșită, cu capetele plecate din cauza arșiței. Pe drumul pietruit se scurgea cireada mare de vite. Aici erau toți boii : Bălan și Civga, Techeș și Karaghioz, și toți ceilalți. Veneau apoi vacile și caii. Aici era și iapa cea bătrînă și neagră, sora Aiei, aici era și neleapca cu viețelușul ei. Nori de praf se ridicau în urma lor. Din cînd în cînd necheza un cal sau mugea o vacă. Slugilor li se părea că vitele — boi, vaci, cai se uită mereu înapoi și că încearcă să se întoarcă din drum. Strigau la ele și le mînau înainte.

Satul Sîrneno era aproape și ajunseră acolo curînd. Toate privirile erau îndreptate spre ruinele morii de vînt de pe deal, lîngă care erau casa și atelierul lui Velico, fierarul. Nu puteau să treacă pe aici și să nu schimbe o vorbă cu el, cu Vasilena și cu Ago. Afară de drumul care ducea la oraș, mai era un drum care cobora din satele din deal, așa că Velico, pe lîngă lucrările de fierărie, era și potcovar, și avea destul de lucru. Văzînd slugile și vitele de la moșie, el și Vasilena le ieșiră înainte :

— Bine-ați venit ! Bine-ați venit ! strigau amîndoi.

Vasilena strînse mîna tuturor, pe rînd. Era la fel de frumoasă, se mai subțiase puțin, avea fața limpede, iar ochii ei negri scînteiau plini de blîndețe și bunătate. Ilicul roșu, puțin mai scurt peste mijloc, care-i strîngea sînii tari, era nițel descheiat, așa cum poartă mamele tinere care alăptează. În urma Vasilenei venea Ago, care se hlizea cu glasul lui stridент și puternic, ca de tunet.

— Ne ducem, ne-au stricat cuibul, spuse Petăr ciobanul. Ducem vitele la tîrg, da' noi nu ne mai întoarcem.

Marin glumea :

— Bine-a făcut Ago. A simţit ce vine şi a şters-o la vreme. Mare şmecher e Ago ăsta...

— N-o să rămîneţi nici voi pe drumuri, spuse Vasilena. Veniţi, şedeţi, să vă odihniţi. Afară, pe prispă, Vasilena aduse pentru fiecare cîte o pernă. Toţi se aşezară.

— Aşa e, zise Petăr ciobanul, care freca amnarul ca să-şi aprindă o ţigară. Aşa e, de foame n-o să murim noi, numai că pasărea zboară, zboară peste mări şi ţări şi iarăşi se întoarce acolo unde-i e cuibul. E greu, cînd te-ai învăţat la un loc. Şi nouă ne e greu, şi dobitoacelor.

Casele satelor erau ceva mai la o parte ; în jurul casei lui Velico era o poiană pe care se opriseră vitele să pască. Oile erau ceva mai departe, cu Davidco. Cu toate că Velico şi Vasilena ştiau tot ce se petrecuse la moşie (au trecut pe-acolo Galunca şi Vasil), întrebau ba de una, ba de alta, iar slugile simţeau nevoia să-şi spună durerea. Stau de vorbă, unii se văitau, alţii glumeau. Pomeniră şi de unchiul Mituş, al cărui suflet odihnea undeva printre crucile albe din cimitirul de la Sîrneno.

Păscînd, boii se apropiaseră de casă. În frunte erau Bălan şi Civga, albi ca zăpada, cu coarnele mari, ca de ren.

— N-o să mai rămînă nimic din vite, spuse Marin. Cine-o să le fie stăpîn, cine-o să le poarte de grijă...

— Omul o duce oricum, zise Petăr ciobanul. Se mai plînge, îşi găseşte un suflet apropiat... Da' vita, vita... Ce-o doare, nimeni nu ştie... Dacă n-are limbă să vorbească...

Bălan se apropiase de gardul de nuiele și, uitîndu-se calm, cu ochii umezi, se linse pe coapsa din spate, pe urmă începu să se scarpine de un păr. Zîmbind, cu pașii sprinteni, Vasilena se duse la el și-l mîngîie. Poate că Bălan îi recunoscuse glasul. Se oprise și, nemișcat, închidea ușor ochii.

— Bălane, Bălane... Unde te duci, tu, Bălane? Unde te duci? îi vorbea Vasilena și-l mîngîia. Cine-o să te cumpere, Bălane? Pentru cine o să muncești? Cine o să-ți poarte de grijă? O să te îngrijească bine, Bălane? Spune, Bălane... spune...

Deodată se opri, duse mîna la frunte, se gîndea la ceva. Pe urmă se întoarse și, cu fața aspră și încordată, fără a se uita la nimeni, se duse lîngă casă, își lipi obrazul de zid și trupul zvelt i se cutremura de plînset. Toți tăceau.

Velico, în cămașă, cu mînecile suflecate, voinic, cu părul creț, zîmbind, se uită lung la Vasilena, apoi spuse:

— E, acu' de ce plîngi? Nu fi copil...

— Îmi pare rău, ce vrei, spuse Vasilena. Întoarse capul și cu ochii în lacrimi se uită iar la Bălan, la Civga, la toți boii.

În casă începuse să plîngă un copil. Vasilena își șterse repede lacrimile și intră înăuntru.

— Lume, lume... soro lume, spuse Petăr ciobanul oftînd.

După cîteva clipe Vasilena ieși iarăși afară. Purta în brațe un copil, încă foarte mic, îl apropia de obraz, îi vorbea, se bucura privindu-l. Pe fața ei nu mai era nici urmă din plînsetul de adineaori. Zîmbea, era fericită.

— E, acu' să mergem, zise Petăr ciobanul.

Velico și Vasilena îi opriră într-un glas.

— Cum așa, cum să mergeți? spuse Vasilena. Întîi să mîncăm, și pe urmă.

Lăsă copilul în braţele lui Velico şi se duse să pună de masă. Au rămas mai bine de un ceas. Au mîncat, au stat la taclale. Au glumit pe seama lui Ago. Pe urmă s-au ridicat să plece. Cu Davidco, care, înalt ca o prăjină, sta în mijlocul oilor, cu cata pe umăr, de care îşi atîrnase sumanul, şi-au luat rămas bun de departe, făcîndu-şi semne cu mîna. Ceilalţi au pornit, îndemnînd vitele înaintea lor. Ochii Vasilenei se umeziră iarăşi, dar acum zîmbea printre lacrimi.

— Dumnezeu să fie cu voi! Dumnezeu să fie cu voi! striga ca ficcăruia în parte, apoi se apleca şi-şi săruta copilul cu înfocare.

Velico se apucase de treabă, lovea cu ciocanul. Vasilena rămase în curte, se foia în sus şi în jos, vorbea răzgîiat copilului sau îi cînta să-l adoarmă. Dar ochii ei privcau mereu spre drum. Privirea ei se opri întîmplător asupra lui Ago. Sta lîngă grajd, sprijinindu-se de cazmaua cu care săpa şi privea şi el drumul, peste gardul de nuiele. Îşi şterse un ochi cu palma, pe urmă celălalt, şi se uită iarăşi în urma lor. Vitele se înghesuiau una în alta, învăluite în praful înţepat de miile de săgeţi ale soarelui şi piereau în depărtare. Peste coama dealului cobora turma de oi. Acum nu se mai vedea decît Davidco, care dispăru apoi şi el.

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXIII

CÎNTECUL ROȚILOR (1933)

Cîntecul roților 3
Judecata 18
Visătorul 43
Ultima bucurie 67
Moș David 121

PE VALEA MESTEI

Eschi Arap 157
Pe Valea Mestei 164
Oaspeți întîmplători 170

EI AU ÎNVINS

Trandafirii albi 187
Prietenul 196

INIMĂ DE FEMEIE (1935)

Tată și fiu 207
Albena 215

Serafim 222
Gelozie 229
Vagabondul 240
Pompadour 247
Ploaie de vară 256
Inimă de femeie 264
Roidiu 272
Comoara 281
Coşmarul 290
Asie 298
Răsplata 308

DACĂ PUTEAU SĂ VORBEASCĂ (1936)

Fiecare cu numele lui . 317
Nunta Vasilenei . . 323
Hoinarul 330
Mezina 338
Porumbelul din fereastră . 345
Stăpînii cei tineri 353
Lupoaica 360
Boul ciut 367
Vasilena şi stăpînul 374
Calul bălan de la fîntînă . . 381
Un oaspete nocturn 387
Odinioară 395
La rude 408
Sălbatica 415
Dimineaţa la răsărit de soare 422
Neleapca 429
Ultima întîlnire 436

iordan iovkov

«Iordan Iovkov (1880—1937) cunoștea temeinic scriitorii români, îi citea, știa să-i aprecieze și căuta întotdeauna asemănări cu scriitorii noștri... Îi plăcea Ion Creangă pentru frumoasa lui limbă populară, aprecia piesele lui Caragiale, în special comedia *O scrisoare pierdută*, vorbea de Liviu Rebreanu ca de un scriitor deosebit de talentat... Dar, dintre toți, se pare că Mihail Sadoveanu era scriitorul cel mai apropiat lui. Între ei existau afinități din punct de vedere al stilului, al tematicii, al limbii, ambii au atîtea lucruri comune și nu este deloc de mirare că amîndoi tipăresc în același an cărți care se aseamănă nu numai din punct de vedere al stilului (*Hanul Ancuței* și *Nopți la hanul din Antimovo*).

IORDAN STRATIEV

editura minerva

Lei 5